

**T.C.
ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE’DE İŞÇİ SINIFI, DİSK VE TÜRK-İŞ KARŞILAŞTIRMALI SINIF
BİLİNCİ ALGISI VE SENDİKACILIK FAALİYETLERİ**

Ayşe MENTE

**Danışman:
Dr.Öğr.Üyesi Sefa Salih AYDEMİR**

ADYAMAN-2021

ADYAMAN UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY
SOCIOLOGY PROGRAM
MASTER'S THESIS

**WORKING CLASS IN TURKEY, DİSK AND TÜRK-İŞ COMPARATIVE
CLASS AWARENESS PERCEPTION AND TRADE UNION ACTIVITY**

Ayşe MENTE

Supervisor:
Asist. Prof. Dr. Sefa Salih AYDEMİR

ADYAMAN-2021

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de İşçi Sınıfı, DİSK ve TÜRK-İŞ Karşılaştırmalı Sınıf Bilinci Algısı ve Sendikacılık Faaliyetleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

DECLARATION

I hereby declare that this doctoral thesis / master's thesis / non-thesis master's term Project titled as "Working Class In Turkey, DİSK and TÜRK-İŞ Comaparative Class Awaraness Perception and Trade Union Activity" has been written by myself in accordance with the academic rules and ethical conduct. I also declare that all materials benefited in this thesis consist of the mentioned resourses in the reference list. I verify all these with my honour.

Date

.../.../.....

Name SURNAME

Signature

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE’DE İŞÇİ SINIFI, DİSK VE TÜRK-İŞ KARŞILAŞTIRMALI SINIF BİLİNCİ ALGISI VE SENDİKACILIK FAALİYETLERİ

Ayşe MENTE

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

2021

Bu araştırma Türkiye’de farklı düşünce yapıları üzerinde kurulan iki konfederasyonun sendikacılık faaliyetlerini ve işçi sınıfı ve sınıf bilincine yönelik algılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Toplumsal sınıfların oluşması ve gelişim süreci, her coğrafyada söz konusu coğrafyanın sosyal, ekonomik ve siyasal yapısına bağlı olarak farklılık göstermiştir. Dolayısıyla bu araştırmada Türkiye’de genel olarak sınıflı toplumsal yapının oluşumunun, özelde işçi sınıfının ortaya çıkmasının ülkemize özgü boyutları ele alınmaktadır.

Ülkemizde işçi sınıfının oluşmasıyla beraber işçiler arasında sınıf kültürü ve sınıf bilinci gelişmeye başlamıştır. Sınıf bilinci; işçilerin bir arada olmasına ve dayanışma ve beraberlik ağı geliştirebilmelerine, ‘kendisi için sınıf’ olabilmelerine bağlıdır. Ancak 1980’li yıllardan sonra ülkenin ekonomik yapısına hakim olan Neo-liberalizmin birlik ve dayanışmayı engellemeye yönelik politikalarının işçi sınıfına hakim olan sınıf bilincini etkisizleştirmeye başladığı düşünülmüştür.

Modern toplumlarda insanlar bir arada yaşayabilmek ve dayanışma sağlayabilmek adına örgütlenme gereksinimi duymaktadırlar. Sendikalar da işçi sınıfı örgütleri olarak Avrupa’da Sanayi Devrimi ile beraber ortaya çıkmış örgütlenmelerden biridir. Sendikal örgütlenme, işçi sınıfının giderek kötüleşen Sosyo-ekonomik koşullar karşısında birleşerek mücadele etmesine imkan sağlamıştır. Türkiye’de de benzer şekilde işçi sınıfının örgütlenmesi ve sendikaların kurulması sınıf hareketlerine ivme kazandırmıştır. Ülkemizde sendikaların, konfederasyon çatısı altında faaliyetlerine devam etmesi ilk defa TÜRK-İŞ’in kurulmasıyla sağlanmış ardından DİSK’in kurulmasıyla birlikte sendikacılık faaliyetleri gelişme göstermiştir. Birbirlerinden farklı

ideolojileri temel alarak kurulan bu konfederasyonlar sendikacılık tarihinde önemli bir konuma sahiptirler.

Bu çalışmada, Türkiye’de işçi sınıfı, sınıf bilinci ve sendika kavramlarına yönelik kuramsal yaklaşımlar ele alınmıştır. Araştırmada ele alınan bu olgular DİSK ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapan yetkililerle yapılan anket çalışmasında sendika yetkilileri tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler ile iki konfederasyon bazında sendika yetkililerinin işçi sınıfı, sınıf bilinci ve sendikacılık faaliyetlerine ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ülkemizde 1980 yılında 24 Ocak Kararları olarak literatüre geçirilen program ekonomi alanında yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesine yol açmış ve yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilinci, sınıf kültürü ve örgütlenmesi üzerindeki etkileri alanyazında önemli bir yere sahip olmuştur. Böylece araştırma kapsamında yeni ekonomik politikaların etkileri üzerine kuramsal yaklaşımlara ve anket çalışmasına katılan TÜRK-İŞ ve DİSK’e bağlı sendikalarda görev alan yetkililerin değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf, Sendika, Sınıf Bilinci, Sınıf Kültürü, Örgüt

ABSTRACT
Master's Thesis
WORKING CLASS IN TURKEY, DİSK AND TÜRK-İŞ COMPARATIVE
CLASS AWARENESS PERCEPTION AND TRADE UNION ACTIVITY

Ayşe MENTE
Adıyaman University
Social Sciences Institute
Department of Sociology

2021

This research aims to reveal the trade unionism activities of the two confederations established on different thinking structures in Turkey and their perceptions of the working class and class consciousness. The formation and development process of social classes differed in each geography depending on the social, economic and political structures of the geography in question. Therefore, in this study, the formation of a class social structure in Turkey and the emergence of a working class are considered the dimensions specific to our country.

With the formation of the working class in our country, class culture and class consciousness developed among the workers. Class awareness depends on the fact that workers can coexist and develop a network of solidarity and togetherness, be a ‘class for themselves’. But after the 1980s, the policies of Neo-liberalism, which dominated the economic structure of the country, aimed at preventing unity and solidarity, neutralized the class consciousness that dominated the working class.

In modern societies, people need to organize in order to live together and provide solidarity. As working-class organizations, trade unions, along with the Industrial Revolution in Europe, have allowed the working class to unite and fight against increasingly deteriorating socio-economic conditions. The organization of the working class in Turkey has given impetus to class movements. The establishment of TÜRK-İŞ and DİSK also affected the unionization rates. These Confederations, founded based on different ideologies, have an important position in the history of trade unionism.

In this study, theoretical approaches to the concepts of working class, class consciousness and trade union in Turkey were discussed. These facts covered in the

study were evaluated by trade union officials in a survey study conducted with officials working in trade unions affiliated to DİSK and TÜRK-İŞ. The data obtained in the study were compared with the evaluations of trade union officials on working class, class consciousness and trade unionism activities on the basis of the two confederations. In addition, the program, which was written in the literature as the 24 January Decisions in 1980 in our country, led to the realization of structural transformations in the field of economy and the effects of new economic policies on the class consciousness, class culture and organization of the working class had an important place in the literature. In this way, the research included theoretical approaches to the effects of new economic policies and evaluations of officials working in trade unions affiliated to TÜRK-İŞ and DİSK who participated in the survey study.

KEYWORDS: Class, Trade Union, Class Consciousness, Class Culture, Organization.

ÖNSÖZ

Bu çalışma iki farklı düşünce yapısı etrafında şekillenen TÜRK-İŞ ve DİSK'in günümüzde işçi sınıfının durumuna, sınıf bilinci ve sendikacılık faaliyetlerine ilişkin algılarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, TÜRK-İŞ ve DİSK'e bağlı bulunan sendikalarda görev alan sendika yetkilileri ile anket çalışması ve çalışmanın bulgularına yönelik bir değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmada ele alınan konuların teorik olarak açıklanması ve önemli işçi örgütlenmelerinden olan sendikaların ve konfederasyonların ortaya çıkışının ve sendikal faaliyetlerin sosyolojik olarak incelenmesi amacıyla literatür taraması yapılmıştır. TÜRK-İŞ, ülkemizde kurulmuş olan ilk en üst işçi örgütlenmesidir. Ve ortaya çıkışının ve benimsediği partiler üstü sendikacılık anlayışının arka planında sosyal, ekonomik ve siyasal sebepler yer almıştır. DİSK ise; TÜRK-İŞ'in kuruluşundan sonra 'sınıf ve kitle sendikacılığı' anlayışını benimseyen sendikalardan oluşmuştur. Konfederasyonlar arasındaki sendikal anlayış farklılığı araştırma kapsamındaki konularla ilgili sendika yetkililerinin değerlendirmelerini konfederasyon bazında karşılaştırmayı mümkün kılmıştır.

Ülkemizde ekonomi alanında gerçekleşen dönüşümlerin toplumsal sınıflar üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Bu sebeple araştırmada yeni ekonomik politikaların sendika ve işçi sınıfı üzerindeki etkileri de ele alınmıştır. Yeni ekonomi politikalarının işçilerin örgütlenmesi, sendikacılık faaliyetlerinin yürütülmesi ve sınıf bilinci üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Tez çalışmamın planlanması, araştırılması ve değerlendirilmesinde ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih AYDEMİR'E teşekkür ve saygılarımı sunarım.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Toplumsal sınıflar hem yapısı hem de sosyo-ekonomik özellikleri açısından sosyoloji disiplini içerisinde yer bulmuştur. İşçi sınıfı kapitalist ekonominin şekillendirdiği toplumsal sınıflar içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Bu çalışmada işçi sınıfının oluşumuna ve yapısına bağlı olarak gelişen teoriler açıklanmaktadır. İşçi sınıfı oluşumundan bu yana sosyal, ekonomik ve siyasal alanda baskılara maruz kalmıştır. Tezin ve benzer çalışmaların insanlığa sağlayacağı temel katkı işçi sınıfının insani koşullar altında hayatlarını idame ettirebilmek için gerekli olan bir ücret karşılığında çalışarak ve örgütlenme serbestliğine sahip olarak hak arama ve mücadele etme olanaklarını desteklemektir. Bunun yanı sıra çalışmada Marksist teoriler ışığında gelişen sınıf kültürü ve sınıf bilinci kavramlarının tanımına yer verilmiş ve bu kavramlar üzerinden günümüz işçi sınıfının yapısı incelenmiştir.

Araştırmada işçi sınıfının temel örgütlenmelerinden biri olan sendikalar, örgütlenme faaliyetleri ve örgüt sosyolojisine bağlı olarak incelenmiştir. Çalışmada yer alan iki farklı konfederasyona bağlı sendikaların sendika yetkilileri tarafından sendikacılık faaliyetleri ve işçi sınıfına yönelik değerlendirmeleri anket çalışmasıyla beraber sunulmuştur. DİSK ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarla yapılan çalışmalar işçi sınıfının sosyo-ekonomik koşullarını ve sendika ile olan ilişkilerini değerlendirmek açısından önemlidir. Diğer taraftan anket çalışması sendika yetkilileri tarafından Marksist teorilerin ortaya koyduğu işçi sınıfı bilinci, sınıf kültürü, sınıf dayanışması gibi kavramların değerlendirilmesine imkan sunmuştur. Araştırmamız araştırma konusu ile ilgili literatür taramasından yola çıkarak; TÜRK-İŞ ve DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkilileri ile işçi sınıfının bir sınıf olarak sınıf bilincini, sınıf kültürünü ve sınıf dayanışmasını değerlendirme, sendikaların siyasal faaliyetlerinin değerlendirilmesi ve yeni ekonomik politikalar ve yasalar ışığında sendikal faaliyetlerin değerlendirilmesi ile ilişki olduğunu saptama açısından önem taşımaktadır.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
DECLARATION.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLAR VE SINIF BİLİNCİ

1.1. SINIF KAVRAMI VE KURAMSAL AÇIDAN SINIF	6
1.1.1. Sınıf Kavramı.....	6
1.1.2. Marksist Kuram Açısından Sınıf.....	7
1.1.3. Weber’de Sınıf ve Statü Kavramları ve Weberci Teoriler.....	10
1.1.4. Neo-Marksist Kuram Açısından Sınıf.....	16
1.2. İNGİLTERE VE TÜRKİYE’DE İŞÇİ SINIFININ OLUŞUMU	24
1.2.1. İngiltere’de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Gelişmesi	25
1.2.2. Türkiye’de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Gelişmesi	30
1.3. İŞÇİ SINIFI KÜLTÜRÜ	41
1.4. SINIF BİLİNCİ: KURAMSAL ÇERÇEVE.....	44
1.4.1. İşçi Sınıfı Bilincini Belirleyen Unsurlar	47
1.4.2. Emek Süreci.....	48
1.4.3. Etnisite.....	49
1.4.4. Sendika Üyeliği.....	50

1.4.5. İşsizlik.....	51
----------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

SINIFIN ÖRGÜTLENMESİ, DAYANIŞMA VE SENDİKACILIK

2.1. ÖRGÜTLENME VE ÖRGÜT SOSYOLOJİSİ	55
2.1.1. Örgütlerde Bürokrasi	56
2.1.2. Örgütlerde Denetim ve Gözetim	58
2.1.3. Örgütlerde Ayrımcılık	59
2.1.4. Örgütlerde Yeni Teknolojiler.....	61
2.1.5. Örgütlerde Çatışma.....	62
2.2. SENDİKA TANIMI VE KURAMLARI.....	63
2.2.1. Marksist Sendika Kuramı	66
2.2.2. Anarko-Sendikalizm Düşüncesi.....	69
2.2.3. Reformist Sendikacılık.....	70
2.2.4. Pragmatik Sendikacılık	71
2.2.5. Dini Sendikacılık	72
2.3. SENDİKA-SİYASİ PARTİ İLİŞKİSİ	73
2.3.1. Sendika-Siyasi Parti İlişkisinin Sebepleri	74
2.3.1.1. Mesleki veya Ekonomik Sebepler.....	74
2.3.1.2. İdeolojik Nedenler	75
2.3.2. Sendikanın Siyasal Faaliyetleri.....	76
2.3.2.1. Geniş Anlamda Siyasal Faaliyet	76
2.3.2.2. Dar Anlamda Siyasal Faaliyet	77
2.3.3. Sendika-Siyasi Parti İlişkisi Modelleri	78
2.3.3.1. Bağımlı Model	79
2.3.3.2. Ara Bağımlı Model	79
2.3.3.3. Bağımsız Model.....	80

2.3.4. Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi Modellerinin Değerlendirilmesi	81
2.4. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIK VE SENDİKAL HAREKETLER: TARİHSEL ÇERÇEVE	82
2.4.1. Osmanlı Devleti’nde İşçi Örgütlenmeleri	83
2.4.2. 1908-1923 Yıllarında Örgütlenme ve İşçi Hareketleri.....	84
2.4.3. 1923-1946 Yıllarında Türkiye’de Sendikal Faaliyet	86
2.4.4. 1946-1960 Yıllarında Türkiye’de Sendikal Faaliyetler	87
2.4.4.1. TÜRK-İŞ’in Kuruluş Dönemi ve Sendikal Anlayışı.....	90
2.4.5. 1960-1980 Yıllarında Türkiye’de Sendikacılık.....	95
2.4.5.1. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)’nin Kuruluşu ve Sendikal Anlayışı.....	99
2.4.5.2. TÜRK-İŞ ve DİSK	107
2.4.5.3. Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK)	108
2.4.5.4. Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)	109
2.4.5.5. Sosyal Demokrat-İş.....	110
2.4.5.6. Türk Ülke-İş	111
2.4.6. 1980-2000 Yıllarında Türkiye’de Sendikacılık.....	113
2.4.7. 2000-2020 Yıllarında Türkiye’de Sendikacılık.....	118
2.5. SENDİKALAŞMA ORANLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	122
2.5.1. Küreselleşme ve Uluslararası Rekabet.....	122
2.5.2. Özelleştirme	123
2.5.3. Yeni İstihdam Biçimleri ve Sendikasızlaştırma.....	123
2.5.4. Kadınların Örgütlenmesi.....	124
2.5.5. Sendikal Bürokrasi.....	125

2.5.6. Sendikal Örgütlenmenin Kapsamının Genişletilememesi.....	126
---	-----

2.5.7. Sendikaların Siyasi Partilerle Mevcut İlişkileri	126
---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİSK VE TÜRK-İŞ'E BAĞLI SENDİKALARIN KARŞILAŞTIRMALI SINIF BİLİNCİ ALGISI VE SENDİKACILIK FAALİYETLERİ

3.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	128
--	-----

3.2. PROBLEMLER VE HİPOTEZLER.....	128
------------------------------------	-----

3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	129
--------------------------------	-----

3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi.....	129
--	-----

3.3.2. Veri Toplama Tekniği.....	130
----------------------------------	-----

3.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	131
--	-----

3.3.4. Araştırmanın Uygulanması	131
---------------------------------------	-----

3.3.5. Veri Analizi	132
---------------------------	-----

3.4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR	132
---	-----

SONUÇ.....	164
------------	-----

KAYNAKÇA	171
----------------	-----

ÖZGEÇMİŞ.....	194
---------------	-----

EKLER LİSTESİ	195
---------------------	-----

EK 1: ANKET FORMU	195
-------------------------	-----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Goldthorpe'un Sınıf Şeması

Tablo 2: E.O.Wright'ın Sınıf Şeması

Tablo 3: 2000-2020 Yılları Arasında Türkiye'de İşsizlik Oranları

Tablo 4: 1961-1966 Yıllarında Türkiye'de SSK'lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Tablo 5: 1968-1980 Yıllarında Türkiye'de SSK'lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Tablo 6: 1984-2000 Yıllarında Türkiye'de Toplam İşçi Sayısı, SSK'lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Tablo 7: 2001-2020 Yıllarında Türkiye'de Toplam İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı, Sendikalaşma Oranları ve Sendika Sayısı

Tablo 8: Konfederasyon Ayrımında Yaş İstatistikleri

Tablo 9: Konfederasyon Ayrımında Yaş İstatistikleri

Tablo 10: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerin Cinsiyet Dağılımı

Tablo 11: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerinin Eğitim Durumu Dağılımı

Tablo 12: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerin Pozisyon Dağılımı

Tablo 13: TÜRK-İŞ ve DİSK'e Bağlı Sendikalarda Ankete Katılan Yetkililerin Dağılımı

Tablo 14: Konfederasyon Ayrımında Üye Sayısı İstatistikleri

Tablo 15: Konfederasyonlara Göre Sendikanın Amacı

Tablo 16: Konfederasyona Göre Üye Sayısını Yeterli Bulma Durumu Dağılımı

Tablo 17: Konfederasyona Göre Sendikaların Üyeleri Arasındaki Dayanışmayı Değerlendirme

Tablo 18: Konfederasyona Göre Sendika Üyelerinin Belirli Bir Sınıf Kültürüne Sahip Olup Olmama Durumunun Değerlendirilmesi

Tablo 19: Konfederasyona Göre Sendika Üyelerinin Belirli Bir Sınıf Bilincine Sahip Olup Olmama Durumunun Değerlendirilmesi

Tablo 20: Konfederasyona Göre Üyelere Eğitim Verilme Durumu Dağılımı

Tablo 21: Konfederasyona Göre Sendikada Verilen Eğitimlerin Üyelerde Sınıf Bilinci Oluşturması Açısından Yeterliliğini Değerlendirme

Tablo 22: Konfederasyona Göre Sendikanın Üyelerinde “Temsiliyet” Açısından Olumlu Bir İzlenim Bırakma Durumunu Değerlendirme

Tablo 23: Konfederasyona Göre Sendikacılığın, Sınıf Hareketi Ve Sınıf Mücadelesinde Önemli Bir Araç Olma Durumunu Değerlendirme

Tablo 24: Konfederasyona Göre Grev Veya Eylemlerin İşçi Sınıfı Mücadelesini Etkileme Durumunu Değerlendirme

Tablo 25: Konfederasyona Göre Sendikanın Üyeleri İle Gerçekleştireceği Eylem Türü Dağılımı

Tablo 26: Konfederasyona Göre Üyelerin Sendikal Eylemlere Katılım Oranlarını Yeterli Bulma Durumu Dağılımı

Tablo 27: Konfederasyona Göre Günümüzde Sendikaların Örgütlenmesine Engel Olan Veya Grev, Lokavt, Toplu Sözleşme Gibi Faaliyetleri Kısıtlayan Yasaların Varlığını Değerlendirme

Tablo 28: Konfederasyona Göre Yeni Ekonomik Politikaların (Esnek Çalışma, Güvencesizleştirme Vs.) Sendikacılık Faaliyetlerini Etkileme Durumunu Değerlendirme

Tablo 29: Konfederasyona Göre Yeni Ekonomik Politikaların İşçi Sınıfının Sınıf Bilincini Ve Sınıf Mücadelesini Etkileme Durumunu Değerlendirme

Tablo 30: Konfederasyona Göre Üyelerin Sıkıntılarını Ve Taleplerini Müzakere-Sözleşme Masasında Etkili Bir Şekilde Dile Getirip, Çıkarlarını Savunabilme Durumunu Değerlendirme

Tablo 31: Konfederasyona Göre Aktif Olarak Siyasi Arenada Ve Müzakere Masasında Sendikanızı Destekleyen Bir Siyasi Parti Ya Da Partner Varlığı

Tablo 32: Konfederasyona Göre Sendika Ve Siyaset İlişkisini Değerlendirme

Tablo 33: Sendikada Görev Yapılan Pozisyon İle İfadelere Verilen Cevapların Dağılımı

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AK PARTİ: Adalet ve Kalkınma Partisi

Akt.: Aktaran

ANAP: Anavatan Partisi

ATC: Amele Teali Cemiyeti

BAT: British American Tobacco

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

Çev.: Çeviren

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DGM: Devlet Güvenlik Mahkemeleri

ĐİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

ĐİSK: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

ĐİSKAR: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi

DP: Demokrat Parti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

EÇT: Emek ve Çalışma Topluluğu

Ed.: Editör

FETÖ: Fetullahçı Terör Örgütü

GEGP: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GMİS: Genel Maden-İş

HAK-İŞ: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu

ICFTU: Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions)

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

İİSB: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

KAMU-SEN: Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu

KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

MC: Milli Cephe

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

MİSK: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu

MTA: Maden Tetkik ve Arama

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OHAL: Olağanüstü Hal

OSF: Osmanlı Sosyalist Fırkası

PKK: Kürdistan İşçi Partisi

SADA: Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması

SEKA: Türkiye Selülöz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.

Ss.: Sayfa Sayısı

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

TARİŞ: Tariş İncir, Üzüm, Pamuk, Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri

TEKEL: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TİS: Toplu İş Sözleşmesi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TSEKP: Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

TSF: Türkiye Sosyalist Fırkası

TSK: Türkiye Silahlı Kuvvetleri

TTK: Türkiye Taş Kömürü Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Yay.: Yayın

GİRİŞ

Toplumlarda tarihin hemen her döneminde belli ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin meydana geldiği görülmüştür. Bu eşitsizlikler ekseninde bazı teorisyenler toplumu sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda birbirinden tamamen farklılaşmış sınıflı bir yapıyla ilişkilendirirken bazıları bu eşitsizliklerin toplumsal konumlardan kaynaklandığı öne sürmüştür ve bu konumlara bağlı olarak statü, tabaka ve parti kavramlarına odaklanmışlardır. Sınıf kavramı, özellikle endüstriyel toplumlarda önemli bir kavram haline gelmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra sınıf, üretim ilişkileri tarafından şekillendirilen bir kavram olarak ele alınmıştır. Karl Marx, Max Weber, E.P. Thompson gibi teorisyenler sınıf hakkında birbirinden farklı teoriler geliştirmişlerdir.

İşçi sınıfı; sınıflı yapının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Artan işbölümü, emeğin metalaşması, modern sanayinin ortaya çıkması, Avrupa'daki köylülerin topraklarını burjuvaya bırakması ve mülksüzleşmesi gibi sosyo-ekonomik sebepler işçi sınıfını meydana getirmiştir. Kapitalizm ve proleterleşme aynı tarihsel sürece tekabül etmiştir. Ancak hızlı kapitalistleşme çalışma ortamında işçilerin hak ve özgürlüklerinin işletmeciler tarafından adeta gasp edilmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı dönemde günde 12 saat çalışma, ücretlerin azlığı, işçilerin yoksullaşmasının yanı sıra zanaatkar ve esnaflarında büyük işletmelerle başa çıkamamasının sonucunda merkezi İngiltere olacak şekilde bütün Avrupa'ya yayılan işçi sınıfı örgütlenmeleri çevresinde gelişen işçi hareketleri meydana gelmiştir.

İşçi sınıfının oluşum süreci özelinde ülkemize baktığımızda temelde Avrupa'daki gibi gerçekleşmiş ancak bazı noktalarda buradaki süreçten tamamen farklılaştığı görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda toplum sınıflara bölünerek yönetilmiştir. Nüfusun çoğunluğunu da tarım yapan köylü sınıfı oluşturmuştur. Devlete bağlı tarım arazileri köylüler tarafından işletilmiş, bunun karşılığında devlet köylülerden vergi almıştır. Şehirlerde zanaatkar ve esnaflardan alınan vergiler de Osmanlı İmparatorluğunun önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. 19.yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki gelişmeler Osmanlı'da ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda köylülerden alınan vergiler artmaya başlamış, köylüler mevsimlik işçi olarak şehirlere göç etmişlerdir.

Liman işçiliği, hamallık, yabancı sermayenin desteklediği demiryolu ve tramvay işçiliğinde çalışmak köylü sınıfını hızla proleterleştirmiştir. Kapitalizmin emeğin

üstünden geçmeye çalıştığı her ülkede olduğu gibi Osmanlı'da da 20.yüzyıla gelindiğinde işçi sınıfının çalışma koşulları zorlaşmıştır. Ülkedeki siyasi çalkalanmalarında artmasıyla Osmanlı işçileri sınıf mücadelesinde yerini almıştır. 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte hükümet tarafından 'sınıfsız, imtiyazsız toplum' anlayışı benimsenmiş ve işçi sınıfı mücadelesi kanunlar yoluyla baskılanmıştır.

Dünyanın pek çok ülkesinde ve Türkiye'de de 1960-1980'li yıllar sendikacılık faaliyetlerinin ve işçi sınıfı hareketlerinin yoğunluk kazandığı bir dönem olmuştur. Ülkemizde 1980 askeri darbesi ile bu mücadeleye ve sendikal faaliyetlere ket vurulmuştur. Darbe sonrasında Turgut Özal'ın geliştirdiği ekonomik program kapitalizmi ve emek sömürsünü arttırmış, işçi sınıfı mücadelesine adeta ket vurulmuştur. Batı'da olduğu gibi ülkemizde de sendikalar üye kaybetmiştir. İşçi sınıfı kimliksel bölünmelere maruz kalmış, mücadele ve örgütlenme olguları yerel bir zeminde ideolojik altyapıdan uzak bir biçimde gerçekleşmeye devam etmiştir.

Gündelik hayat pratiklerine bağlı olarak gelişen kültür toplumsal sınıfların da belirleyici bir ögesidir. Kültür yalnızca sanatsal bir ürüne işaret etmekten ziyade bütün bir yaşam tarzını kapsamaktadır. Bu sebeple, sınıfların temelinde de kültürel etkileşimler yer almaktadır. İşçi sınıfının yapısı ve toplumsal ilişkileri işçi sınıfına ait bir kültürün oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla işçi sınıfının kültürel ve entelektüel açıdan gelişmesi sınıfın gündelik hayat pratiklerini sorgulayarak sınıf bilinci geliştirmesine imkan verecektir. Sınıf kültürü ve sınıf bilinci işçilerin kolektif olarak ekonomik sömürünün ve sınıfının farkında olmalarının bir sonucudur. Bu farkındalık mücadelenin de temelini oluşturur.

Sınıf mücadelesinin gerçekleşmesi; sınıf bilincinin oluşması, işçilerin birleşmesi ve örgütlü bir hale gelmesiyle sağlanabilmektedir. İlk işçi örgütlenmeleri ise 19.yüzyılda İngiltere'de gerçekleşmiştir. 19.yüzyıl örgütleri henüz gelişme aşamasındayken hükümet tarafından yasaklanarak kapatılmıştır. İşçi dernekleri yasaklamalara karşı uzun süre daha işçileri örgütleme görevini üstlenmiştir. Bu derneklerin işçiler arasındaki dayanışmayı sağlayarak onları birlik olmaya yönelttiği görülmüştür. Kapitalist üretim sürecinin emek üzerinden gerçekleştirdiği sömürünün artmasıyla birlikte bu dernek ve örgütler yardımlaşma faaliyetlerine ara vererek işverenlere karşı işçilerin haklarını korumayı amaçlayan kurumlara dönüşmüş ve sendika adını almışlardır. Sendika, işçi sınıfının olduğu ülkelerin çoğunda kurulmuştur. Emekçi sınıfın her kesimini

örgütlemeyi amaçlayan sendikalar işçi mücadelesinde etkin rol oynamış, işverenin veya hükümetin karşısında işçi sınıfının sözcülüğünü yapmışlardır. İşçi örgütlenmeleri ve sonrasında kurulan sendikalar vermiş oldukları ekonomik ve siyasi mücadelelere bağlı olarak ilk kuruldukları günden bu yana siyasetin içerisinde yer almışlardır.

Sendika ve siyaset ilişkisi halihazırda tartışılmakta olan konulardan biridir. Özellikle işçi partilerinin kurulması ve sendikaların bu partilerle olan bağlantıları sendika-siyaset ilişkisinde önemli bir nokta olmuştur. Sendikaların ilk kurulduğu dönemlerde ortaya çıkan anarko-sendikalist anlayış sendikaların siyasetten bağımsız bir pozisyonda kalmasını uygun görürken, Marxist teori ışığında hareket eden sendikacılık işçi sınıfının iktidara gelmesi adına siyasi partilere yakın olmayı gerekli görmüştür. Bunun yanı sıra ara bağımlı model adıyla bilinen bir yaklaşım geliştirilerek siyasetle ılımlı bir seyir izlemek konusunda örgütlenmiş sendikalarda mevcut olmuştur. Günümüzde sendikaların çoğu partiler üstü politika benimsediklerini tüzüğüne eklemişlerdir.

Türkiye’de sendikal örgütlenmelerin ilk örneklerinin Osmanlı’da 19.yüzyılda kurulan cemiyetler olduğu bilinmektedir. Buna göre henüz küçük işletmelerde çalışan işçilerin yardımlaşma üzerine kurdukları derneklerde ırksal farklılıklar ön plandadır. Özellikle Ermeniler, Bulgaristan ve Selanik’ten göç eden işçiler gibi azınlık grupların kurduğu cemiyetlerde farklı etnik kimliklere yer verilmemiştir. Sonraki dönemlerde işçi örgütlenmeleri sosyalist ideolojiler etrafında şekillenmiş; ırklara dayalı işçi ayrışmaları etkisini yitirmiş, işçi dernekleri öncülüğünde grev ve mitingler gelişmiştir. Ülkemizde sonraki dönemlerde sendikalar kurulmuş ancak iktidar sendikaların üzerinde denetim mekanizmaları oluşturmuştur.

1952’de kurulan TÜRK-İŞ ülkemizdeki ilk konfederasyon olmuştur. TÜRK-İŞ eğitim anlamında sendikaların gelişim göstermesini sağlamıştır. ABD sendikacılığı etkisinde kalan TÜRK-İŞ’in izlediği tavır da ‘kapitalizmle uzlaşmacı bir politika’ şeklinde olmuştur. 1967’de kurulan DİSK, TÜRK-İŞ’ten ayrılan sendikalar tarafından oluşturulmuş ve TÜRK-İŞ’ten farklı bir sendikacılık anlayışını benimsemiştir. DİSK’in kurulmasıyla birlikte sendikalara üye işçilerin sayısı artmıştır. Sınıf mücadelesi esasına dayanan DİSK hükümetin ve TÜRK-İŞ’in tepkisini çekmiştir. 1970’de DİSK’in faaliyetleri engellenmiş ve 1980’de DİSK’e bağlı sendikalar kapatılmıştır. DİSK yöneticileri ve üye işçileri yargılanmış veya idam edilmiştir. Darbe ile beraber

uygulamaya konulan Neo-liberal politikalar karşısında sendikaların işçilerin çıkarını korumak yerine işverenle uzlaşmayı temel amaç haline getirmesi, sendikal bürokrasinin artması ve sınıfsal ayrışmaların gerçekleşmesi ‘sendikal kriz’ olarak adlandırılan bir döneme girilmesine yol açmıştır. İşçileşme oranı artarken sendikalar üye kaybetmeye başlamışlardır. Ancak günümüzde sendikalar hala işçi sınıfı hak ve mücadelesinde başvurulacak temel kurumlardan birisidir.

Araştırmanın birinci bölümünde sınıf, işçi sınıfı, sınıf kültürü ve sınıf bilinci kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Weber’in, Marks’ın, Weberci ve Marksist teorisyenlerin sınıf kavramına yaklaşımı değerlendirilmiştir. Benzer şekilde çeşitli teorisyenlerin sınıf bilinci ve sınıf kültürü kavramlarına yönelik yaklaşımları ele alınmıştır. İngiltere’de ve Türkiye’de işçi sınıfının oluşum ve gelişim süreci incelenmiştir. Günümüzde işçi sınıfı tarafından yapılan eylem ve grevlere yer verilmiş ve işçi sınıfının sınıf bilincini etkileyen unsurlar değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde; örgüt tanımı ve örgüt sosyolojisine yer verilmiştir. Günümüz örgütlerinin öne çıkan nitelikleri sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir. İşçi sınıfının en önemli örgütlenmelerinden olan sendikanın tanımına ve sendika kavramına ve sendikal anlayışa ilişkin teorilere yer verilmiştir. Sendika-siyasi parti ilişkisinin sebepleri, sendikanın siyasal faaliyetlerinin kapsamı ve sendika-siyasi parti ilişkisi modelleri incelenmiştir. Bu modeller Türkiye’deki sendikal faaliyetler açısından değerlendirilmiştir. Ülkemizde sendikanın oluşum ve gelişimi tarihsel çerçevede ele alınmıştır. Bu noktada DİSK ve TÜRK-İŞ’in faaliyetlerine yönelik karşılaştırma yapılmış ve günümüzde sendikalaşma oranlarını belirleyen unsurlar değerlendirilmiştir.

Son olarak; üçüncü bölümde anket çalışmasına dair veri analizine yer verilmiştir. DİSK ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkilileriyle yapılan çalışma değerlendirilmiştir. Bulgular arasındaki bağlantılar ki kare analizine dayanılarak oluşturulan incelenmiştir. Anket çalışmasının sonuçlarının yorumlanmasına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL SINIFLAR VE SINIF BİLİNCİ

Sınıf kavramı üzerine Marksist ve Weberci teorilerin birbirinden farklı tanımları mevcuttur. Marksist teoride sınıf kavramı bütün toplumların temelinde olan bir yapı olarak tanımlarken; Weberci teori sınıfın pazar ilişkileri tarafından belirlenen hiyerarşik bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Weberci teoriye göre; toplumdaki bireyler birbirlerini ekonomik, sosyal veya politik farklılıklarına göre hiyerarşik bir yapı çerçevesinde tanımlamışlardır. Temelde sınıf olgusuyla ilgili bu iki teori sınıfı tanımlarken ekonomik değişimlere bağlı olarak toplumsal yapıda meydana gelen bölünmelere vurgu yapmıştır. Bu dönemde Karl Marx, Friedrich Engels, Max Weber, gibi teorisyenler sınıfın tanımlanması ve oluşumu hakkında tartışmalar yürütmüşlerdir. Modern sanayi kapitalizminin gelişmesi sınıf olgusuna yeni yaklaşımlar getirmiştir.

18.yüzyılda İngiltere’de başlayan ekonomik yapıdaki değişimler toplumsal yapıyı da dönüştürmüştür. Mülksüzleşmiş köylü şehirdeki fabrikalarda emeğini satarak ücret alan bir işçi sınıfı haline gelmiş karşısında ise işçinin artı üretimini kara dönüştüren böylece sermaye sağlayan burjuva sınıfı yer almıştır. Sanayi kapitalizminin İngiltere’de doğmasından kısa süre sonra diğer ülkelere de yayılması dönemin ekonomik anlamda güçlü devletlerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik gücünü kırmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ekonomik gücünü yeniden kazanmak için kapitalizmin ülkeye girmesini sağlamıştır. Osmanlı’da oluşmaya başlayan işçi sınıfı Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber niceliksel manada genişlemiştir. Ancak İngiltere’de işçi sınıfının gelişimi ile Türkiye’de bu sınıfın gelişim süreci farklılık göstermiştir.

Sanayi Devrimi’nden sonra dünyanın pek çok ülkesinde geniş işçi kitlesi çalıştırma kapasiteli fabrikalar kurulmuş ve bu fabrikalar işçilerin barınma alanlarıyla çevrelenmiştir. Bu şekilde kurulan sanayi bölgelerinde işçiler arasında dayanışma ve birliğe dayalı sınıf kültürü oluşmuştur. Tüm toplumun ortak çıkarını kapsayan işçi sınıfı kültürü işçilerin gündelik hayat pratiklerinde de kendisine yer bulmuştur. Sınıf bilinci de yine sanayi kapitalizminin bir sonucu olarak işçi sınıfının bilincinde meydana gelen bir bilinç düzeyidir.

1.1. SINIF KAVRAMI VE KURAMSAL AÇIDAN SINIF

1.1.1. Sınıf Kavramı

Sınıf, Latince ‘classis’ sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük İngilizcede gemi ve donanmayı tanımlamak için kullanılmıştır. Sınıf kavramının toplumsal kuram tarafından önemli görüldüğü kullanımı ise Roma kralı Servius Tillus’un toplumu altı zümreye ayırmasıyla gerçekleştirdiği, kaynağının ilahi olduğuna inanılan hiyerarşik düzeni olmuştur. (Dworkin, 2012: 42) Modern anlamda sınıf sözcüğünün tanımları ilk olarak 18.yüzyılın sonlarına doğru Adam Ferguson tarafından İngiltere’de kullanılmış daha sonra Avrupa’ya yayılmıştır. Bu dönemde geleneksel toplumsal düzenin geçerliliği tartışılmaya başlanmış, Fransız ve Sanayi Devrimleri sonucunda toplumsal alanda gerçekleşen değişimler rütbe, mevki gibi kategorileştirmeleri geride bırakarak sınıf kavramının kullanılmasını arttırmıştır. (Beneton, 1991: 10-11) Böylece sınıf; sosyo-ekonomik yapılanma açısından önemli bir hale gelmiş, sosyal bilimlerin konuları arasında yer almıştır.

Klasik sosyoloji kuramlarında sınıf kavramına iki farklı tanımlama getirilmiştir. İlk olarak Marksist kuram sınıfı toplumun temel yapı birimi olarak ele almıştır. Bu manada ekonomik ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan sınıflı yapı tarihsel süreçte zorunlu bir biçimde her toplumun temelinde oluşmuştur. İkincisi Weberci sınıf tanımıdır ve sınıf burada tabakalaşma yapılarından birisi olarak tanımlanmaktadır. (Öngen, 2014: 43) Sınıfın tabakalaşma bağlamında değerlendirmelerine yer veren teorisyenlere göre; genel olarak sınıf pazar ilişkileri çerçevesinde belirlenen hiyerarşik sistemdir. Ancak sınıfın bir yapı olduğunu ifade edenlere göre ise sınıf; üretim ilişkilerine dayanan toplumsal bir yapıdır. (Öngen, 2014: 45) Çağdaş sosyoloji teorileri içerisinde de sınıfı tabakalaşma ve yapılanma temellerinde ele alan kuramlar yer almaktadır. Daha sonra sınıf kavramına, Marks’ın ve Weber’in kuramlarının haricinde yaklaşımlarda geliştirilmiştir.

Giddens sınıfı; *“yönelebildikleri yaşam biçimini güçlü bir şekilde etkileyen genel ekonomik kaynakları paylaşan büyük çapta insan öbeği”* olarak tanımlamıştır. (Giddens, 2012: 344) Bu bağlamda sınıf kavramı bir tür tabakalaşmadan ziyade kutuplaşmaya dayanmaktadır. Sınıflı toplumsal yapılarda iki sınıf arasında yasalar yoluyla tanımlanmış ayrımlara yer verilmediği gibi bu yapılarda dini değerlere göre belirlenen bir tabakalaşmadan da söz edilememektedir. Giddens’a göre sınıfın diğer sistemlerden ayrılmasının dört temel nedeni vardır: (Giddens, 2012: 344)

- Sınıfın yasal veya geleneksel anlamda bir meşruiyeti yoktur. Dolayısıyla sınıfların sınırları keskin değildir.
- Sınıf doğum ile birlikte bireye dayatılan bir yapıya sahip değildir. Birey sonradan farklı sınıflara dahil olabilir.
- Sınıflar yalnızca ekonomik farklılıklara dayalı bir kategorileştirme sunar.
- Sınıf sistemlerinde eşitsizlikler bireysel haklardan ziyade bireysel olmayan büyük bağlantılara dayanır.

Sınıfın yapısal bir analizi ise E.O. Wright tarafından yapılmıştır. Buna göre; yapısal toplum ilişkilerine gönderme yapan sınıf yapısı, sınıfın oluşumu, sınıf çıkarları çerçevesinde gelişen sınıf mücadelesi, sınıf çıkarlarının farkında olmak anlamına gelen sınıf bilinci ve son olarak da sınıf yapısında işgal edilen yeri temsil eden sınıf konumları sınıfın analizinde irdelenmesi gereken kavramlardır. (Özuğurlu, 2008: 41) Wright bu kavramları makro ve mikro düzeyde analize tabi tutmuştur.

Makro düzeyde; sınıf yapısı, sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesi kavramları; mikro düzeyde sınıf konumu, sınıf bilinci ve sınıf pratikleri yer almıştır. Düzeylerin arasındaki ilişki de şu şekildedir: Makro-sosyal olgular mikro olguları etkilemekte ve kendileri mikro sosyal olgular tarafından oluşmaktadır. (Özuğurlu, 2008: 42) Wright'ın sınıf analizi ampirik araştırmalara da elverişlidir. Bunun yanı sıra Wright da sınıfı diğer tabakalaşma sistemlerinden farklı bir kategori olarak değerlendirmiştir.

1.1.2. Marksist Kuram Açısından Sınıf

Toplumsal sınıf ile ilgili çalışmalarda en önemli sorunlar sınıfın tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi ile ilgili olmuştur. Klasik dönem sosyoloji teorisyenlerinden Karl Marx, Hegel'in felsefesini yeniden yorumlamış ve eleştirmiştir. En önemli eleştirisi ise Hegel'in emeği yalnızca soyut zihinsel emek olarak tanımlamasına karşı gelişmiştir. Buna göre; Karl Marx bireyin doğal süreç içerisinde ihtiyaçlarını karşılamak adına gerçekleştirdiği üretiminde emeğin bir parçası olduğunu savunmuştur. (Callinicos, 2004: 131) Soyut ve somut emek kavramlarından yola çıkarak emek-değer teorisini oluşturmuştur.

Somut emek belli türde ve belli amaca yönelmiş olan emek iken; soyut emek insan işgücünün harcanması olan meta üreticisinin emegidir. (Marx, 2015: 53-54) Dolayısıyla üretim sürecini belirleyen bu iki emek türüdür. Bu noktada temel fark; somut emeğin kullanım değeri yaratırken soyut emeğin metanın değerini oluşturmasıdır.

(Marx, 2015: 58) Metaldaki kullanım değeri ve değer ikiliğini oluşturan da metada somutlaşan soyut ve somut emektir.

Marx'ın kuramında üretim önemli bir yere sahiptir. İnsanlar ilkçağlardan bu yana gerçekleştirdiği üretim faaliyetleri ile tarihsel sürece yön vermişlerdir. Tarihin her evresinde geçmişten gelen koşullar ışığında üretim biçimleri gelişmiştir. Bunlar: Antik dönem, Asya tipi, feodal ve kapitalist üretim biçimleridir. (Marx, 1976:18-28) Marx buradan da üretici güç ile üretim biçimi arasında bir bağlantı oluşturmuştur. Üretici güçler, üretim biçimlerinin değişimine bağlı olarak gelişim göstermektedir. Üretim biçimlerinin teknik anlamda ilerlemesinin sonucu olarak emeğin üretkenliği artmaktadır. Dolayısıyla üretim, direkt olarak işçiler yani üretim gücü ve üretim araçları arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Üretim araçlarının denetimi bir azınlık tarafından sağlandığında ise sınıflar ve sınıflar arasındaki çatışmalar gerçekleşmektedir. (Callinicos, 2004: 136) Sonuç olarak sömüren ve sömürülenler olmak üzere iki sınıf meydana gelmektedir.

Marx, sınıfın detaylı analizini kapitalist toplumdaki görüntüsü üzerinden oluşturmuştur. Çünkü kapitalizmde üreticiler üretim araçları üzerindeki sahipliklerini tamamen yitirmiş durumdadır. İşçi yaşamını idame ettirmek adına emeğini üretim araçlarının denetimine sahip olanlara satmaktadır. “*Emek metanın değerinin kaynağıdır.*” (Callinicos, 2004: 136) Kapitalist toplumda emek gücü ise emeği içeren bir metadır ve işçi burada kendi emeğinin gücünün ücretinden fazlasını üretmektedir. Bu ise üretim araçlarına sahip olanlara artı-değer elde ettirir. Artı-değer ise sermaye sahibinin işçiye çalıştığı sürenin karşılığı olan değeri ödemeyerek kazandığı değerdir. Böylece artı-değer üretimi sermaye birikimine yol açar. Sermaye “*daha fazla para üreten paradır.*” (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 60) Sermaye ancak işi yapanları sömürerek elde edilmektedir. Kapitalist toplumda sömürü, işçi üretimi ve üretim sonucunda elde ettiği metanın değeri üzerinden gerçekleşir.

Marx'a göre; “*İnsanlar yiyeceklerini üretmeye başladıklarında hayvanlarla aralarındaki fark ortaya çıkar.*” (Marx ve Engels, 2006: 48) Dolayısıyla Marx üretimi bireyin toplumsal sürece dahil olmasındaki temel şart olarak sunarken üretim araçlarının mülkiyetinin de söz konusu toplum içerisinde yer alacağı sınıfın tanımlanmasındaki belirleyici olduğunu düşünmektedir. Çünkü hemen her toplumda işbölümü gerçekleşmiş ve işbölümüne bağlı olarak da ‘emeğin aletleri ve malzemesi bölünmüştür.’ (Marx ve

Engels, 1968: 117) Marksist teoriye göre; toplumda üretim araçlarına sahip olanlar ve üretim araçlarına sahip olmayanlar şeklinde iki sınıf yapısı vardır. Bu iki sınıf arasındaki çelişki ise sınıf oluşumunun temelidir. Tarihi üretim ilişkilerine bağlı olarak altı farklı döneme ayıran Marx özel mülkiyete dayalı işbölümünün gerçekleştiği her dönemde üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkilerin mevcudiyetinden bahsetmektedir. (Akbaş, 2015: 41) Buna göre sırasıyla köleci toplumda efendiler ve köleler, feodal toplumda toprak sahipleri ve köylüler, son olarak kapitalist toplumda burjuvazi ve işçi sınıfı şeklinde ikili sınıf yapıları vardır. (Turner, Beeghley ve Powers, 2013: 161-162) Ancak İlkel-komünal, Sosyalist ve Komünist toplumlarda özel mülkiyete dayalı işbölümü olmadığı veya olmayacağı için bu toplumlarda sınıflı yapıdan söz edilememektedir.

Marx'a göre sınıf oluşumunun gerçekleşmesi için sınıflar arasında gelişen çelişki yetersizdir. Alman İdeoljisi'nde 'tek tek fertlerin, ancak, bir başka sınıfa karşı girişmek zorunda oldukları mücadele ölçüsünde bir sınıf teşkil edeceklerini; bunun dışında onların birbirlerinin rakipleri' olacaklarını ifade ederek sınıf oluşumunda mücadelenin önemine vurgu yapmıştır. (Marx ve Engels, 1968: 96) Özel mülkiyetin varlığının temeli emeğe olan karşıt tutumuna dayandığı için tarihin hemen her döneminde sınıf mücadelesinden söz edilebilmektedir. Marx iktisadi üretimin toplumsal yapıyı ve siyasal tarihi etkilediğini ifade etmekte ve bunun sonucunda tarihin tamamını sınıf savaşı tarihi olarak görmektedir. (Akbaş, 2015: 42) Kısacası her dönemde üretim gücü öncelikle büyümüş, sonrasında üretim ilişkileriyle çelişerek devrimci gücü yaratmıştır.

Kapitalist üretim biçiminde işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları diğer ekonomik sistemlere nazaran gelişme göstermiş olsa da Marx'a göre; burjuvazi ile işçi arasındaki karşıtlığı ortadan kalkmamıştır. Kapitalizmde ücretler çoğunluklu olarak kapitalist tarafından belirlenir ve ücret belirlenimi kapitalistin lehine sonuçlanır. Öyle ki; *"ücret oranı işçinin hayatta kalmasını ve yalnızca ailesini geçindirmesini, böylece işçi soyunun tükenmemesini sağlayacak"* şekilde düzenlenmektedir. (Marx, 2014: 19) İşçinin maddi durumu iyileşmiş ancak kapitalist ile arasındaki uçurum artmıştır. Bir taraftan kapitalist üretim şeklinin maddi koşulların gelişmesini sağlayacağını ifade eden Marx, sosyalizmin oluşmasında kapitalist kaynağa ihtiyaç duyulacağını dile getirmiştir.

(Eagleton, 2018: 74) Maddi koşulların artışıyla beraber proletarya güç kazanıp kapitalist toplum yapısını sonlandırabilecektir.

Sosyalizm bir tür proletarya diktatörlüğü şeklinde gelişecektir. Bu sistemde sınıf yapısı çözülecek ve komünist düzene geçiş ile birlikte sınıf yapısı tamamen ortadan kalkacaktır. Çünkü komünizmde maddi üretim yoktur. Marks'a göre “(...) *proleterler, eğer kendilerini şahıs olarak ortaya koymak istiyorlarsa, bugüne kadarki yaşama şartlarının kendisini yani çalışmayı(emeği) ortadan kaldırmak zorundadırlar.*” (Marx ve Engels , 1968: 134) Komünizmde veya oluşturulabilecek herhangi bir toplumsal düzende esas hedef bireyin özgürce kendini geliştirmesi olmalıdır. Sınıflı toplumsal düzen bu yüzden yıkılmalıdır.

Marx sınıf teorilerine kendi katkısının üç farklı alanda gerçekleştiğini vurgulamaktadır: (Marx, 1852: 62; Akt. Callinicos, 2004: 134)

- Sınıfların varlığını tarihsel evrelere ayırmak,
- Sınıf mücadelesinin proletaryanın diktatörlüğüyle sonuçlanacağını belirtmek,
- Bu diktatörlüğün ise sınıfın tamamen ortadan kalktığı bir toplumsal yapıya dönüşeceğini açıklamak.

Marx'ın sınıf teorisi kapitalist toplumlarda farklı dönemlerde meydana gelen kapitalist sömürüye karşı mücadelelerde önemli bir rol oynamıştır. Marxist fikirler günümüzde de yaygın bir şekilde desteklenmekte, yeniden yorumlanmakta ve eleştirilmektedir. Bu açıdan sınıf ile ilgili tartışmaların odak noktasını Marxist kuramlar oluşturmaktadır.

1.1.3. Weber'de Sınıf ve Statü Kavramları ve Weberci Teoriler

Weber sınıf kavramını Marks'ın teorisinde olduğu gibi ekonomik koşullar temelinden geliştirmiştir. (Giddens, 2012: 347) Buna göre sınıf ekonomik etkinlikten kaynaklanan bir kategorileşme biçimidir. Ancak “*Marx sınıfları üretim ilişkileri içinde köklenmiş olarak görürken, Weber onların mülkiyet ya da hizmetlerin satışında ve ürettiklerinin sağladığı getirilerde kökleşmiş olduğunu düşünür.*” (Dworkin, 2012: 70) Marks'ın kuramında sınıf; üretim araçlarıyla, Weber'de ise piyasa ile ilişkilendirilir. Ona göre piyasa konumu bireylerin yaşam olanaklarını baştan aşağı değiştirebilmekteydi. (Giddens, 2012: 347) Sınıflar da para piyasasında varlığını oluşturmuştur. Weber sınıfları sosyal topluluklar olarak ele almaz. Sosyal sınıfların,

bireylerin istatistik toplamlarından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Ona göre sınıftan söz edebilmek için: (Weber, 2011: 291)

- yaşam olanaklarının nedensel öğelerinin ortak olması,
- bu öğeyi salt ekonomik çıkarların temsil etmesi,
- bu ögenin meta ve işgücü piyasalarının koşullarını temsil etmesi gerekmektedir.

Weber’de Marx gibi mülk sahibi olanlar ve mülk sahibi olmayanlar şeklinde bir ayırım yapar ancak sınıfsal ayrımları çeşitlendirir. Buna göre mülk sahipleri kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: Rantiyeler yani şirketlerde çalışarak düzenli gelire sahip olanlar ve Girişimciler yani kendi mülkiyetlerini işletenler. Mülk sahibi olmayanlar ise dörde ayrılmıştır: Orta-Sınıf, Vasıflı İşçi, Yarı-Vasıflı İşçi ve Vasıfsız İşçi. (Turner, Beeghley ve Powers, 2013: 231-232) Aynı zamanda Weber’in sınıf tanımlaması çoklu sınıf yapılanmasına dikkat çekmektedir.

İşçi sınıfı içindeki farklılıkları ele alarak birbirinden ayrı sınıf tiplerini geliştirmiştir. (Özügür, 2011: 29) Bunun kuramsal temelinde ise Weber’in toplumsal sınıf ve toplumsal statü arasında yaptığı ayırım yer almaktadır. Statü grupları sosyal bir tabakalaşma sistemine tekabül eder ve yaşam tarzlarıyla bağlantılıdır. (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 128) Statü grupları Marx’a göre sınıf ayırımından kaynaklanmaktayken, Weber’e göre ise sınıfın içindeki farklılaşmalara atıf yapmaktadır. Çünkü Weber’e göre; statü insanların toplumsal farklılıklar hakkındaki değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. (Aydın, 2018: 255) Dolayısıyla statü sosyaldir. Sınıf eksenli bir tabakalaşma sistemi bireyleri üretime ve mülkiyet biçimine göre konumlandırırken, sosyal statü tabakalaşmasında bireyler özel hayatlarına bağlı olarak gerçekleştirdikleri tüketim biçimlerine göre belirlenmektedirler. (Weber, 2011: 308) Sosyal sınıflar ekonomik güçle, statü grupları ise sosyal onurla ilgilidir.

Weber sınıf ve statü arasında keksin bir ayırım yapmamış ekonomik gücün temel bilinç olduğu durumda sınıf ve statünün kesişebileceğini ifade etmiştir. Modern toplumlarda çoğunlukla bireyin sınıfı ve statü grubunun özdeş olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise; her teknolojik gelişme ve ekonomik dönüşüm ekonomik gücü arttırmakta ve statüye dayalı tabakalaşmayı tehdit etmektedir. Modern toplumlarda sınıf konumu daha baskın hale gelmektedir. (Dworkin, 2012: 72) Sınıflar ise giderek parçalanmaktadır. Böylece Weber’i takip eden ekolde sınıf tipleri çok çeşitli bir hal almıştır.

Parti, ortak çıkarlar doğrultusunda gelişen güç mücadelesine bağlı olarak bir arada çalışan bireylerden oluşur. Weber partileri güç ve iktidar yapısı içinde ele almıştır. Partiler sosyal statü ve sınıfları bağımsız olarak etkileyebilmektedirler. (Giddens, 2012: 348) Partiler bu iki tabakalaşmayı aşan bir söyleme de sahip olabilirler. Amacı toplumsal eylemi etkilemeye çalışmak olduğundan sınıf ayrımlarının yanı sıra dinleri de temsil ederler. Partiler Weber'in kuramında en örgütlü tabakalaşma sistemleridir. Weber'e göre; sınıflar ekonomik, statüler toplumsal ve partiler siyasal düzen içerisinde yer almaktadırlar. Sınıf, statü ve partilerin var olması için toplumsallaşma ve siyasi çevre gerekmektedir.

Lockwood, Weber'in sınıf ile ilgili analizlerinden yola çıkarak iki kuramsal model belirlemiştir. Bunlardan ilki gücü ve çatışmayı; ikincisi ise prestij, statü ve hiyerarşiyi kapsamaktadır. Birinci model işçi sınıfına hitap etmekte, ikinci model ise orta sınıflara gönderme yapmaktadır. (Özuğurlu, 2011: 30) Lockwood'a göre sınıf eşitsizlikleri bireyler tarafından çevrelerinden deneyimlenen bir olgudur. Bundan dolayı kuramsal model ayırımından yola çıkarak işçi sınıfını da ikiye ayırmaktadır: Güç odaklı toplum yapısında var olan geleneksel işçi tiplmesi ve para odaklı toplum yapısında var olan bireyselleşmiş işçi tiplmesi. (Lockwood, 1975: 16-31; Akt.Özuğurlu, 2008: 54-55-56)

- a) **Geleneksel İşçi Tiplmesi:** Geleneksel işçi tiplmesinde bireyin işi ve topluluğu ilişki içerisinde. Diğer toplumların dışına itilmiş bireylerden oluştuğu için “biz” ve “onlar” karşıtlığı bilincine sahiptirler. Temelini güç ve çatışmadan alan geleneksel işçi toplumlarında mesleki deneyim paylaşımı vardır ve yaşam alanları ortaktır. Bu tiplmenin ait olduğu toplumlarda proleter sosyal bilinç gelişmiştir. Lockwood geleneksel işçi tipi içerisinde uysal olarak adlandırdığı bir kesimi de ele almaktadır. Uysal işçinin yaşadığı toplumda daha çok hiyerarşik yapı söz konusudur. Hizmet sektöründe çalışanlar, sanayi dışındaki kalifiye elemanlar ve küçük ölçekli aile işletmelerinde çalışanları uysal işçiler olarak tanımlanmaktadır. Uysal işçi ve işveren arasında şahsi bağlantılar görülmektedir.
- b) **Bireyselleşmiş İşçi Tiplmeleri:** Burada bireylerin yaptıkları iş ile cemaat arasında bir bağlantı yoktur. Dolayısıyla bu işçilerde grup algısından veya sınıf bilincinden de söz edilememektedir. Topluma yalnızca meta bilinci hakimdir. Hesapçı veya paracı toplum algısı vardır. Bu tiplmeye örnek olarak; büyük

işletmelerdeki üretim teknolojilerinde çalışanlar ve rutin işlerde çalışanlar gösterilebilir. Meslek cemaatlerine sahip değildirler. Toplumsal olarak soyutlanmış ve ev merkezli bir yaşantı söz konusu olduğu için sosyalleşme gerçekleşmez. Buradaki temel sınıf kriteri para ve en önemli güç algısı satın almadır.

Kısacası Lockwood'un işçi tipi ayrımlarında temel çıkış noktası iş ortamı ve cemaat yapısı arasındaki ilişkidir. Lockwood işçi tiplerini dayandırdığı kuramın tarihsel değil sosyolojik olduğunu ifade etmektedir. Ancak Lockwood'a göre sonunda tüm toplumu etkileyecek olan tiplere bireyselleşmiş işçi tipleridir. (Özüğurlu, 2008: 56) Lockwood ayrıştırdığı işçi tipleriyle birlikte Weber'in çoğulcu sınıf kuramının gelişmesini sağlamıştır.

Weberci teoriler sınıfı statü, prestij veya iş konumu gibi kriterleri temel olarak değerlendirmişlerdir. (Arslan, 2004: 131) Dahrendorf'ta sınıfı Marksist kuramdan farklı olarak Weberci teorilere benzer bir biçimde ele almaktadır. Dahrendorf'un sınıf teorisini Marksist sınıf kuramının eleştirisi temellendirmektedir. Marks'ın mülkiyet esasına dayandırarak ele aldığı sınıf ve sınıf atışması kavramlarını Dahrendorf otorite ve güç kullanımıyla ilişkilendirmiştir. (Arslan, 2004: 131)

Sınıflar yapısal koşulların bir ürünüdür ve yapısal koşullarda otorite ve güç kullanımıyla bağlantılıdır. Dolayısıyla toplumda güce dayalı hükmeden ve hükmedilen sınıflar oluşmuş bu durum ise çatışmaya yol açmıştır. (Akbaş, 2015: 55) Dahrendorf'a göre; çatışma iki tarafı ilgilendirmektedir. Bu taraflardan biri olmak ise şu üç koşulun sağlanmasıyla muhtemeldir: Coğrafi birliktelik, kolay haberleşme ve karşıt yetki karşısında benzer özelliklere sahip olanların bir araya gelmesi. (Özsöz, 2007: 51) Otoriteye sahip olamayanlar örgütlenerek otoriteye sahip olanlara karşı karşıt bir hareket doğurunca çatışma süreklilik kazanmaktadır. Sınıfın ortak çıkarı da yine harekete geçme olasılığını arttırmaktadır.

Sınıfın temel dayanağı olarak güç ve otoriteyi belirleyen Dahrendorf'a göre; Marksist sınıf tanımlaması post-endüstriyel toplumlarda geçerliliğini yitirmiştir. (Akbaş, 2015: 55) Çünkü post-endüstriyel toplumlarda piyasa ve siyasi politikalar birbirini etkilemeye başlamıştır. Sanayide egemen olan grup, devlet idaresinde de egemen konuma gelmiştir. Dahrendorf avukatlar, mühendisler, kimyagerler ve

psikologların tamamına ‘personel’ adını vererek endüstriyel toplumlarda personellerin otorite sahibi olduğunu ifade etmektedir. Personel, yönetici sınıf arasına girmektedir. (Dahrendorf, 1968: 255; Akt. Akbaş, 2015: 56) Dolayısıyla endüstriyel alanda gerçekleşen çatışmalar sanayideki otorite sahiplerini ilgilendirmekte, siyasal alana yayılmamaktadır. Dahrendorf’a göre; sınıf çatışmaları bu şekilde kurumsallaşmaktadır. Sanayideki yönetici personeller ve sendikalar çatışmayı kurumsallaştırarak çatışmayı alt düzeye indirmektedir. (Özsöz, 2007: 52) Dahrendorf’un çatışmacı kuramı Marx’tan farklı olarak devrimci değil reformist temellere dayanmaktadır.

John Goldthorpe, Dahrendorf gibi Weberci sınıf analizinden etkilenmiş ve düşüncelerinin temeline ‘sosyal hareketlilik’ olgusunu yerleştirmiştir. Deneysel olarak hazırladığı sınıf şeması da bu olgu üzerinedir. Goldthorpe’un sınıf şeması hiyerarşik yapıya sahip değildir. (Goldthorpe ve Marshall, 1992: 206 Akt. Giddens, 2012: 351) Weber’deki gibi sınıf konumlarına yer verir ancak bu konuyu Weber’den farklı bir biçimde ele aldığı için sosyologlar tarafından Yeni-Weberci olarak tanımlanmaktadır.

Goldthorpe’a göre sınıflar mesleklere göre konumlanır ve hangi sınıfın hangi mesleğe ait olacağını belirleyen iki temel konum vardır: Pazar konumu ve iş konumu. (Yıldırım, 2017: 183) Bu ayrım yoluyla bireyin hem iktisadi durumu hem de üretim aşamasındaki otorite ve kontrol durumu karşılaştırılmaktadır. Piyasa konumundan kastedilen “*bireyin maaşı, iş güvenliği ve yükselme beklentisi*”dir. (Goldthorpe ve Marshall, 1992: 206 Akt. Giddens, 2012: 351) İş konumu ise bireyin işyerindeki otorite ve denetimiyle ilgilidir.

Goldthorpe’un sınıf şeması mesleklerin piyasa ve iş konumuna göre belirlendiği son aşamada ifade ettiği on bir farklı sınıftan oluşmaktadır:

Tablo 1: Goldthorpe'un Sınıf Şeması

Üst düzey uzmanlar, yöneticiler ve görevliler	Hizmet Sınıfı
Büyük yöneticiler ve mal sahipleri	
Rutin elle çalışmayan yönetici çalışanlar(ruhbanlar) ve tüccarlar	Orta Sınıf
Rutin elle çalışmayan çalışanlar ve alt düzey	
İşçi istihdam eden küçük mal sahipleri, zanaatçılar	
İşçi istihdam etmeyen küçük mülk sahipleri, zanaatçılar	
Çiftçiler ve küçük çiftlik sahipleri	
Alt düzey teknisyenler, elle çalışanların denetçileri	
Kalifiye elle çalışan işçiler	İşçi Sınıfı
Yarı kalifiye ve kalifiyesiz çalışan kol işçileri	
Tarım İşçileri	

(Crompton, 1998: 67; Akt.Giddens, 2012: 351)

Bu detaylı sınıf şemasında Goldthorpe; Marx ve Weber'den farklı olarak ücretli çalışanları çok çeşitli kategorilere ayırmaktadır. Ona göre; Marks'ın ikili sınıf ayrımı geçerliliğini iki sebepten ötürü kaybeder. Birincisi; sermaye anonim bir hale gelmiş ve şirketler şahsi mülk olmaktan çıkıp organizasyonlara dönüşmüşlerdir. İkinci sebep ise ücretli çalışanların toplam nüfus oranındaki artışından dolayı işçilerin dikey hareketlilik durumuna sahip olarak işverenle ilişkilerinin farklılaşmasıdır. (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 40; Akt.Yıldırım, 2017: 184) Çalışanlar arasındaki farklılaşmanın bir piramit oluşturduğunu ifade eden Goldthorpe, söz konusu piramidin tepesine doğru çıkıldıkça hala çalışan olduğunu ancak otorite, denetim, iş güvenliği, sosyal haklar ve ücretler konusunda değişimin gerçekleştiğini vurgular. (Yıldırım, 2017: 184) Goldthorpe'un sınıf şeması deneysel araştırmalarda başvuru önemli bir kaynak olmuştur.

Weberci analiz çerçevesinde ele alacağımız bir diğer düşünür de Raymond Aron'dur. Marksist teorinin eleştirilerinden birini sunan Aron'un teorisinde endüstri toplumuna vurgu yapılmaktadır. Ona göre sanayi toplumları, Marks'ın bahsettiği kapitalist ve sosyalist toplum yapılarını da kapsamaktadır. (Akbaş, 2015: 57) Endüstri toplumu; işgücünün çoğunluğunun ikame sektörlere devredilmesi, üretimin artmasını sağlayacak itici güç ve hızlı teknolojik değişimler yoluyla oluşmuştur. (Aron, 1968: 22-3; Akt. Giddens, 1999: 73) Buna bağlı olarak sanayi toplumlarında hiyerarşik yapının muğlaklaştığı görülmüştür. Dolayısıyla sınıflar arasında kesin bir ayırım yapılamamaktadır.

“Sanayi toplumunda;

- a) *İşletme aileden tümüyle ayrılır.*
- b) *Sanayi toplumlarına özgü bir işbölümü ve teknolojik işbölümü vardır.*
- c) *Sermaye birikimi vardır.*
- d) *Rasyonel muhasebe vardır.*
- e) *İşçi sayısı artış gösterir.”* (Aron, 1978: 77-79)

Sermaye birikimi artık-değer üretiminden kaynaklanmaktadır ve sanayi toplumlarının temel koşuludur. Aron'a göre artık-değer sömürünün temelini oluştursa da büyük bir problem üretmez. (Akbaş, 2015: 57) Çünkü sanayi toplumlarının gelişimi artı-değer üretimine bağlıdır.

1.1.4. Neo-Marksist Kuram Açısından Sınıf

Öngen, Marksist teorisyenlerin sınıf kuramlarını, işçi sınıfının kapsamı açısından dört farklı yaklaşım çerçevesinde değerlendirmektedir; işçi sınıfını üretken emek ile tanımlayanlar (Poulantzas), işçi sınıfını işçileşme durumuna bağlı olarak tanımlayanlar (Braverman ve Wright), işçi sınıfı ve yeni orta sınıf arasında ayırım yapanlar (Charcedi ve Callinicos), tüm ücretlileri işçi sınıfı olarak nitelendirenler (Mandel). (Öngen, 2014: 206-207) İlk olarak sınıfı üretken emek kapsamında tanımlayan Poulantzas'a göre; toplumsal sınıflar gözlenebilir bir niteliğe sahip değildir.

Sınıf, bireyin grup ile gerçekleştirdiği bireysel ilişkilerinden ziyade daha çok yapısal bir kavramdır. (Akbaş, 2015: 62) Dolayısıyla Poulantzas, Marx gibi sınıfı yapılanma olarak ele alan teorisyenlerden biridir. Sınıfın genel olarak üç evrenin sonucunda gerçekleştiğini vurgular: Burjuva ile işçi sınıfı arasındaki kar çatışması,

ekonomik çıkarlar çatışması ve sınıflar arası politik mücadele. (Akbaş, 2015: 61) Sonuncu evrede sınıf üyeleri artık Marx'ın 'kendisi için sınıf' tanımını gerçekleştirme aşamasına geçmişlerdir.

Poulantzas'ta sınıfın ayırt edici özelliği üretken emek kavramına dayanmaktadır. Poulantzas'a göre; üretken emek, *"sömürü ilişkisinin alt basamağını oluşturan maddi unsurları doğrudan üretirken artı-değer üreten emek; zenginliği arttıran kullanım-değeri üreterek maddi üretime doğrudan katılan emek"* tir. (Poulantzas, 1975: 216; Akt.Selçuk, 2006: 33) Marx'ta üretken emek tanımı, sermaye açısından sermayeye dönüşen emek şeklinde sınırlandırılmıştır. Poulantzas ve Marks'ın sınıf görüşleri arasında nüanslar bulunmaktadır.

Poulantzas, üç farklı sınıf ayrımı yapar: İşçi sınıfı, burjuvazi ve yeni küçük burjuvazi. İşçi sınıfı; *"İmalat, madencilik, taşımacılık gibi üretken sektörlerde çalışan ve büyük ölçüde kol emekçilerinden oluşan ücretlileri kapsamaktadır."* (Öngen, 2014: 207) Burjuvazi; hem mülkiyet sahibi olan hem de ücretli çalışma şartları sağlamayan sınıftır. Yeni küçük burjuvazi ise Marks'ın bahsettiği geleneksel küçük burjuvaziye de kapsamaktadır. Bir çok ücretli yeni küçük burjuvazi sınıfına dahil edilebilir. Bu sınıf üretken olmayan emeğe işaret etmektedir. *"Her üretken işçi ücretlidir ancak her ücretli üretken değildir."* (Selçuk, 2006: 33) Bu sebeple Poulantzas küçük burjuvazi ve işçi sınıfını ayırır. Ancak Poulantzas yeni küçük burjuvaziye homojen bir sınıf olarak görmez. Örneğin kamu sektöründe çalışanlar(kamuya ait sanayi sektöründe çalışan kol emekçileri hariç), avukatlar veya bilim insanları artı-değer üretmedikleri için proleter sayılamazlar. Yeni küçük burjuvazi, burjuva ve işçi sınıflarına dahil edilemez. Çoğunluğu kafa emekçilerinden oluşan bu sınıf pratikte; günümüzde Marx'ın kuramının açıklama getiremediği beyaz yakalılar sınıfının Marksist analizidir. Ancak teoride Poulantzas'ın yeni bir sınıf varlığı çevresinde oluşturduğu kuramı Marksist sınıf tanımlarının uzağında kalmıştır.

Harry Braverman, Poulantzas'ın aksine sınıfı üretken veya üretken olmayan emek kapsamında değerlendirmez. Ona göre; kapitalizmde sınıfın temeli emek gücünün sömürüsüne ve emek sürecine dayanmaktadır. Kapitalist toplumlara, diğer toplumlardan farklı olarak, emek gücünün alımı ve satımına dayanan bir ekonomik yapılanma hakimdir. (Braverman, 2008: 77) Mübadele ilişkileri, metaları ve parayı gerektirmesinden ziyade emek gücünü alıp satması kapitalist üretimi farklılaştırmıştır.

Emek süreci ise sermaye birikim süreci haline gelmiş, böylece sermaye sahibi emek süreci üzerinde bir tür denetim gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. (Braverman, 2008: 78)

İşçi sınıfı, emek gücünü satan, emek sürecinde denetime tabi olan ve artık-değer üreten sınıf iken; sermaye sahibi sınıf, emek gücünü satın alan, emek sürecini denetleyen ve artı-ürüne el koyan sınıf haline gelmiştir. Braverman buradan yola çıkarak kapitalist toplumun oluşmasını üç temel şarta bağlamıştır: İşçilerin üretim gerçekleştirdikleri araçlara el konulur ve işçilerin bu araçlara ulaşmaları ancak emek gücünü satmalarıyla gerçekleşir, İşçiler serf veya köle değil özgür kalırlar ve İşçilerin işgücüne dahil olmasının amacı kapitalist sermaye sahibinin sermayesini genişletmek olarak anlaşılır böylece emek süreci emek gücünün alım-satımını yöneten bir anlaşma haline gelir. (Braverman, 2008: 77) Kısacası; emek gücünün alım-satımı ve emek sürecinin yönetimi sağlandığında işçi sınıfı ve kapitalist sınıfın oluşumu gerçekleşir.

Braverman sanayi kapitalizmini tanımlamak için işbölümü kavramını da ele almıştır. Buna göre; sanayi kapitalizmi, önemli sayıda işçinin manifaktür işbölümüne tabi kılınması şartıyla tek bir kapitalist tarafından istihdam edilmesidir. (Braverman, 2008: 83) Sanayi kapitalizminde diğer ekonomik sistemlerden farklı olarak manifaktür işbölümünün yaygınlaşması önemlidir. Manifaktür işbölümü *“her bir işin sistematik olarak sınırlı işlemlerden oluşan alt bölümlere bölünmesi ve bu işlerin farklı kişiler tarafından yapılmasıdır.”* (Akbaş, 2015: 69) Bu şekilde kapitalist; işin görece daha zor kısımlarında çalışan işçiler için vasıflı-işçi ücretini ödeyerek geriye kalanları düşük ücretle çalıştırıp ücret farkına dayalı ayrışmayı ortaya çıkarmaktadır.

Braverman büro çalışanlarını da işçi sınıfı içerisinde değerlendirmektedir. Bunun sebebi ise; giderek büyüyen ve mekanikleşen bürolarda çalışanların da düşük ücret alıp sanayi işçilerinin karşısındaki üstünlüğünü kaybetmesidir. Bürolarda sanayi merkezleri haline gelmişlerdir. (Selçuk, 2006: 34) Geçmişteki gibi küçük ve ayrıcalıklı bir sınıfı temsil eden büro işçileri sanayi kapitalizminin gelişmesine paralel olarak işçi sınıfına dahil olmuştur. Braverman günümüzde büroların, *‘bütün işlevi değer alışverişinden ve bununla ilgili gelişen muhasebecilikten ibaret olan büyük sanayilere’* dönüştüğünü vurgulamaktadır. (Braverman, 2008: 282) Büro çalışanlarının sayısı hızla artmakta ve çalışma koşulları fabrikada çalışanlarla benzerlik göstermektedir.

Bürodaki işlerde rasyonelleştirilmekte ve buradaki emek süreci de sermaye sahibi tarafından denetlenmektedir. (Braverman, 2008: 294) Braverman büro

alışanlarını kafa ve kol emeğine bağlı ayrışma düzeyinde de ele almıştır. Buna göre; geçmişte büro işlerinin kafa emeği olarak görüldüğü ancak günümüzde yönetimin idari bir emek biçimi kazandığı ve kol emeğinin büroya yayıldığını ifade etmektedir. (Braverman, 2008: 294) rneğin bazı teorisyenler tarafından ‘beyaz yakalı’ olarak adlandırılan muhasebeciler günümüzde bilgisayarlar üzerinden işlem yapmakta ve bilgisayarların gelişmiş özellikleri neticesiyle kafa emeğinden ziyade kol emeği harcayarak bir sanayi işçisiyle benzer üretim süreci gerçekleştirmektedirler. Braverman’ın teorisinde ‘beyaz yakalı işçilerin’ yani büro çalışanlarının sanayi işçisi ile benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir. Böylece işçi sınıfı beyaz yakalıları da içerisine dahil ederek hızla büyümektedir.

Erik Olin Wright’ın sınıf kuramı, Braverman’ı destekler niteliktedir. (ngen, 2014: 210) Wright, Marksist ve Weberci sınıf yaklaşımlarının etkilerini taşımaktadır. Ona göre sınıfın temeli sömürüye dayanmaktadır. *“Bir grup insanın elinde bulundurdukları üretim araçları, vasıf, uzmanlık gibi varlıklarla diğer insanların elde ettiği getiriler üzerinde yol açtıkları adaletsiz sonuçlar”*a sömürü adını verir. (Özügürlü, 2011: 31) Wright sömürünün tanımı açısından üç kriter olduğunu ifade eder. Bunlardan ilki, para kapitalinin ve yatırımlarının denetimiyle gerçekleşir. İkincisi, parayı denetleyenlerin aynı zamanda üretim araçlarını da denetlemesidir. Son olarak, üretim kaynaklarının denetimini ellerinde bulunduranların emek gücünü denetlemesidir. (Giddens, 2012: 348) Wright buradan yola çıkarak sınıflar arasında belli ayrımlar yapar.

Kapitalist sınıf, sömürünün  kriterini de denetleyenlerdir. Işçi sınıfı ise denetleyemeyenlerdir. Bir de yalnızca ilk iki kriteri taşıyıp ne sömürülen ne de sömürenler sınıfına girmeyenler vardır. Buna ise Wright’a göre çelişkili sınıf konumları adı verilmektedir. (Giddens, 2012: 348) elişkili sınıf konumları içerisinde yer alan çalışanlar burjuvazi ve işçi sınıfıyla ortak özellikler göstermektedirler.

Kapitalist toplumlarda bu ayrım yapılmadığında nüfusun %90’ı işçi sınıfına dahil edilebilir. Ancak retim araçlarına sahip olmayıp, ücretliler arasında yer aldığı halde işçi sınıfına dahil edilemeyecek çalışanlar vardır. Bu durumda Wright sınıf içerisinde iki niteliğe bağlı olarak farklılık gerçekleşebileceğini ifade etmektedir: Çalışanın otoriteyle ilişkisi ve yetenek ve uzmanlıklara sahip olma durumu. (Wright, 1997: 19; Akt. Akbaş, 2015: 97) Böylece Wright’ın sınıf analizi kutuplaşmalardan ziyade konumlara vurgu yapmaktadır. Onun teorisinde sınıf yerine sınıf konumları

kavramına yer verilmektedir. Wright'ın sınıf konumlarından oluşan sınıf şeması Tablo 2'de yer almaktadır:

Tablo 2: E.O.Wright'ın Sınıf Şeması

Çalışan Sayısı		Sahip	Çalışanlar		Otorite İle İlişkisi
Çok	Kapitalistler	Uzman Yöneticiler	Vasıflı Yöneticiler	Vasıfsız Yöneticiler	Yöneticiler
Az	Küçük İşverenler	Uzman Denetçiler	Vasıflı Denetçiler	Vasıfsız Denetçiler	Denetçiler
Hiç	Küçük Burjuvazi	Uzmanlar	Vasıflı İşçiler	Vasıfsız İşçiler	Denetim Dışı
		Uzman	Vasıflı	Vasıfsız	

(Wright, 2016: 107)

Wright'ın sınıf şeması sömürü ilişkilerine dayalı farklılaşmalara dayanmaktadır. Buna göre; kapitalistler emek gücü istihdamına ve büyük mal varlığına sahip oldukları ancak emeklerini satmadıkları ve kendi adına çalışmadıkları için sömürenlerdir. Küçük işverenler kapitalistten farklı olarak kendi adına çalışsa da onları da sömüren sınıf olarak ele alır. Küçük burjuvanın sömürü ilişkisi içerisindeki yeri ise muğlaktır. Çalışanların hepsi sömürülen sınıf içerisinde. Böylece Wright'ın hem sınıfın hem de sömürünün kaynağı olarak gördüğü temel olgu mülkiyet ilişkileridir. (Wright, 2016: 80)

Wright şemadaki sınıf yapısına dahil edilemeyenlerin, işsizler, yeni doğanlar vs., sınıf konumunu belirlemek amacıyla sınıf konumlarını, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğrudan sınıf konumunda birey sömürü süreciyle direkt olarak ilişkilidir. Dolaylı sınıf konumu ise bireyin maddi çıkarının birtakım sebeplerden ötürü belli bir grup ile özdeşleşmesidir. (Wright, 1997: 26; Akt. Akbaş, 2015: 99) İşsizler, yeni doğanlar, Wright'ın sınıf şemasına dahil olamayan bireyler dolaylı sınıf konumlarına sahiptirler. Wright'ın sınıf analizi ve teoriye kattığı yeni kavramlar, Neo-Marksist kuramlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde Marksist teorinin temsilcilerinden biri olan Alex Callinicos; 1980'lerin temel siyasi sorununun sınıf olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre yeni solda

pek çok teorisyen işçi sınıfının varlığını kaybettiğini ifade etmektedir. Ancak Callinicos'a göre; işçi sınıfı sosyo-ekonomik değişimler karşısında hala etkili bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Yalnızca işçi sınıfının yapısında bir değişim söz konusudur.

Callinicos buradan yola çıkarak beyaz yakalıların tamamını işçi sınıfı olarak tanımlamaz. Çünkü ona göre; beyaz yakalılar heterojen bir yapıya sahiptir. (Callinicos ve Harman, 1994: 32) Callinicos'un yeni orta sınıf diye adlandırdığı beyaz yakalılarından oluşan piramidin en tepesinde, fiili yönetim kadrolarına kadar ulaşan çalışanlar yer alırken alt kademelerde öğretmenler, hemşireler, teknisyenler vs. bulunmaktadır. Tepedekilerin burjuvaziye, alt kademedeki profesyonellerin ise işçi sınıfına yakın olmasından dolayı yeni orta sınıfı diğer sınıflardan keskin bir çizgiyle ayırmaz. (Callinicos ve Harman, 1994: 45) Callinicos'a göre; işçi sınıfının çoğunluğunu da yine Poulantzas'ın üretken emek kapsamında ele aldığı kol emeğine dayalı işlerde çalışanlardan ziyade alt düzeydeki profesyoneller oluşturmaktadır.

Callinicos yeni orta sınıfı bir sınıf olarak değerlendirmez. *“İşçilerle kapitalistlerin, üretim ilişkilerindeki konumlarından kaynaklanan aynı ve bütünlüklü çıkarları vardır oysa yeni orta sınıf için ise böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü çelişkili sınıfsal konumları bunları aynı anda iki aynı yöne (menejerler ve denetleyiciler örneğinde kah burjuvaziden kah proletaryadan yana, yan-özerk çalışanlar örneğinde ise kah küçük burjuvaziden kah proletaryadan yana) çeker.”* (Callinicos ve Harman, 1994: 45) Dolayısıyla yeni orta sınıf büyük bir çalışanlar kesimini kapsamaktadır. Üst düzey profesyonellerin çoğunluğu emek gücü üzerinden herhangi bir denetim yapmadıkları halde işçi sınıfından ayrılmaktadır. İşçi sınıfını üretim araçlarının denetiminden yoksunluk ve ücretlilik esasına dayandırsa da Ernest Mandel gibi tüm ücretlileri bu sınıfa dahil etmemektedir.

Yeni orta sınıfın politik mücadelesini sosyalist düşünce üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre işçi sınıfı, yeni orta sınıfının bazı kesimlerini kendi içine aldıkça sınıf mücadelesi gerçekleşecektir. (Callinicos ve Harman, 1994: 62) Çünkü çelişkili sınıf konumlarında yer alan bu çalışanlar işçi sınıfına da çekilebilir vaziyettedirler. Dolayısıyla Callinicos'a göre; kapitalist toplumda artan beyaz yakalı nüfusun alt kesimlerinin işçi sınıfına doğru kaymasıyla sınıflar arası mücadele devam

edecektir. Sosyalist partinin de beyaz yakalıların alt kesiminde yer alan bu çalışanlarla yürüteceği mücadele sayesinde başarılı olabileceğini ifade etmiştir.

Ernest Mandel, 1970’li yıllarda gerçekleşen teknoloji ve bilgi bağlamındaki gelişmeleri geç kapitalizm ile bağdaştırmaktadır. Bu dönemde insanlar tamamen sermayeye hizmet eder hale gelmiş ve üniversiteler artık eğitilmiş, mülk sahibi yetiştirmekten ziyade metaların üretimi için gereken entelektüel bilgiyi sağlayacak bireyleri yetiştirmektedir. (Mandel, 2008: 347) Böylece eğitilmiş insanların yaptığı işler onların proleterleşmesine yol açmıştır. Ona göre kapitalist üretim biçiminde; ücretliler üretim araçlarının denetimini kaybederler, üretim araçları burjuvazinin denetimine dahil olur ve üretim araçlarından bağımsızlaşan yalnızca kol emeğine dayalı çalışan ücretliler ortaya çıkar. Mandel bunları proletarya olarak adlandırmaktadır (Selçuk, 2006: 31-32). Ona göre işçi sınıfının temel ölçütü üretim araçlarından koparılmış olmasıdır.

Mandel üretim araçlarının sahipliğini baz alarak; mülk sahipleri ve proletarya şeklinde iki sınıf belirlemiştir. Daha sonra mülk sahiplerini; büyük burjuvazi ve orta halliler ve küçük burjuvazi olarak ikiye ayırmıştır. Mülk sahipleri sermaye birikimini sağladıkça işçi sınıfının üyelerinde de nicel anlamda bir artış gözlenecektir. Mandel’e göre; proletarya olmayı gerektiren birtakım sosyo-ekonomik zorlamalar vardır. Bunlar: *“üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmama, geçim araçlarına doğrudan ulaşamama ve işgücünü az çok sürekli bir biçimde satmadan geçim araçlarını satın almaya yetecek kadar para bulamamadır.”* (Selçuk, 2006: 34) Mandel işsizleri de işçi sınıfına dahil etmiştir. Sınıfın temeline üretim araçlarının sahipliğini yerleştirmesi onu Marx’ın teorisinden uzaklaştırmamıştır.

Neo-Marksist kuramların orta sınıf yaklaşımlarından da anlaşılmaktadır ki işçi sınıfının varlığı 1960’lı ve 1970’li yıllarda tartışılan sorunlardan birisi olmuştur. Bu tartışmalar günümüzde de güncelliğini korumuştur. Orta sınıf ile ilgili tanımlar sınıfın değişen yapısıyla alakalıdır. Hizmet sektöründe, bürolarda ve devletin hizmet sektörlerinde çalışanlar işçi sınıfından farklı bir konuma sahip olmuşlar, bu ise orta sınıf tartışmalarına sebep olmuştur. Orta sınıflar içerisinde belli bir azınlık dışında kalanların çoğu işçi sınıfına dahil olmaya başlamış ve ücret düzeyleri düşmüştür.

Türkiye’deki sınıf yapısını değerlendiren Boratav, Neo-Marksist teorilerin izinden giderek sınıf ayrımları yapmıştır. Ona göre sınıflar; *“artı ürüne el koymanın farklı mekanizmalarıyla tanımlanır; belli bir dualite içererek karşıtlık ilişkileri içinde*

yer alırlar.” (Boratav, 2004: 19) Boratav’ın sınıf tanımlaması bize ikili bir aşama sunmaktadır. Öncelikle emek ve sermaye arasındaki sömürü ilişkisine dayanan sınıf çözümlemesinden burjuvazi ve işçi sınıfı ortaya çıkar. Daha sonra diyalektik içerisinde olan söz konusu iki sınıfın (burjuvazi ve işçi sınıfı); artı ürünün sürekli el değiştirmesine bağlı olarak alt gruplara bölündüğünü ve bu alt gruplarında piyasa ekonomisinin artık aktarımından kaynaklı ara tabakalara ayrıldığını ifade etmiştir. (Boratav, 2004: 19-20) Bu kuramsal çerçeve Boratav’ın sınıf şemasını oluşturmuştur.

Boratav, öncelikle kentsel ve kırsal alandaki sınıfların birbirinden ayrılması gerekmektedir. Kentte işverenler; bir ya da iki işçisi olan küçük işverenler, üç veya daha fazla işçi çalıştıran büyük işverenler ve esnaf/marjinaler olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadır. (Boratav, 2004: 23-24) Esnaf/marjinaler kendi hesabına çalışır ve genelde serbest meslek yapanlar bu grupta yer alır.

Kentteki işçilerin ayrımını meslek ve işin niteliğine göre yapan Boratav bu sınıfı da; yüksek nitelikli çalışanlar, beyaz yakalı çalışanlar, niteliksiz hizmet işçileri ve mavi yakalı işçiler olmak üzere dört ayrı kategori de ele almaktadır. (Boratav, 2004: 24) Yüksek nitelikli çalışanların çoğu üniversite mezunu doktor, avukat, mühendis gibi meslekleri icra edenlerdir. Beyaz yakalı çalışanlar ise daha az nitelik gerektiren hemşirelik, teknisyenlik, sekreterlik gibi işleri yapmaktadır. Satış danışmanı, kasiyer, bekçi gibi işlerde çalışanlar ise niteliksiz işçi konumuna denk düşmektedir. Mavi yakalılar da şehirdeki proleter kesimdir ve genelde sanayi işkolunda çalışmaktadırlar. (Boratav, 2004: 25)

Boratav, kırsalda sınıf ayrımını üç farklı kategoriye göre gerçekleştirmiştir. Kırsaldakilerin; üretim araçlarının mülkiyeti, ücretli işgücü ihraç etmesi/etmemesi veya istihdam etmesi/etmemesi, toprak sahibinin ortağı, kiracısı olması/olmaması veya çiftçinin kiracı, ortakçı olması/olmamasına göre sınıflandırılması gerekmektedir. (Boratav, 2004: 27) Bu bağlamda kırsaldaki nüfus; kapitalist çiftçi, zengin çiftçi, zengin köylü, orta köylü, küçük köylü, yoksul köylü, tarım işçisi ve rantıye şeklinde sınıflara ayrılmaktadır.

Boratav sınıf şemasını kentlerde ve köyde yaptığı anketlerden yola çıkarak oluşturmuştur. Weberci ve Marksist sınıf kuramlarından da farklılaşmalar göstermiştir. Onun sınıf kuramı; kültürel kodlara veya işçi sınıfının oluşumu gibi konulara çok fazla

yer vermemiştir. Ancak Boratav'ın araştırması Türkiye'deki il ve köyleri kapsadığı için ülkemize özgü bir sınıf şeması ortaya çıkarmıştır.

1.2. İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ OLUŞUMU

Yukarıda yer alan sınıf tartışmalarından yola çıkarak işçi sınıfının oluşumunun tarihsel sürecini ele almadan önce teorik çerçeveye bakmak gerekmektedir. Thompson 'İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu' isimli ünlü eserinde işçi sınıfını sayısal bir gerçeklikten ziyade bir ilişki olarak algılamaktadır. (Thompson, 2015: 39) Emeğini satarak yaşamlarını kazanan işçiler; üretim süreci içerisindeki konumları, kültürleri, sınıf mücadeleleri ve deneyimleriyle bir sınıf olarak varlık gösterebilmiştir. Dolayısıyla işçileri yapısal dönüşümler yoluyla gelişen bir sınıf oluşturan nesneler şeklinde değil, kendi oluşumlarının da aktif özneleri olarak görmek gerekmektedir. (Çetinkaya, 2015: 144) Aynı şekilde işçiler kazai bir süreç sonucunda da sınıf haline gelmemişlerdir. İşçi sınıfı, öncelikle kapitalist üretim biçiminin bir sonucu olarak, her toplumda farklı oluşum süreçlerinden geçerek meydana gelmiştir.

Ira Katznelson işçi sınıfının oluşum sürecini dört analiz düzeyinde ele almıştır: İlk düzey kapitalist ekonominin gelişmesini içerir, ikinci düzeyde ise iş ve genel yaşam dünyasını sarmalayan ilişkiler yer alır, üçüncüsü genel olarak kültürel düzeydir ve dördüncüsü politik düzeydir ve kolektif eylemi içermektedir. (Katznelson, 2012: 23) Kültürel kodlar, işçiler arasındaki ilişkiler veya yönetim şekilleri her toplumda ayırım göstermektedir. Bu ise sınıfın oluşumunun her toplumda farklı bir biçimde gerçekleşmesine sebep olmuştur. Örneğin Avrupa'da işçiler önce toprağa bağlı köylülerdi ve mülksüzleşme sonucunda henüz kurulan sanayi fabrikalarında çalışmaya başladığında işçi sınıfının oluşumu gerçekleşirken, ülkemizde köylüler toprağından uzun yıllar kopmamasına rağmen işçileşmeye başlamıştır.

Engels İngiltere'de proletaryanın oluşum sürecinin; tarımda makineleşme, kapitalist üretim ve modern endüstrinin gelişimine paralel olarak gerçekleştiğini öne sürmüştür. (Oğuz, 2001: 50) Tarımda makineleşmenin gelişmesi köylüyü toprağından ederek, şehre doğru kitle göçlerine sebep olmuştur. Bu sebeple Giddens "*bütün kapitalist toplumları el-emeğine dayalı mesleklerde tarım-dışı işgücünün çoğunlukta olduğu işçi sınıfı toplumları*" olarak görmektedir. (Giddens, 1999: 255) Kapitalist ekonomi geliştikçe işçi sınıfının üyelerinde niceliksel anlamda artış gerçekleşmiştir.

Fındıkoğlu'na göre; her dönemde çalışanlar ve çalıştıranlar arasında istismar görülmüştür ve istismar; ekonomik ve sosyo-ekonomik şeklinde iki türlü gerçekleşmiştir. (Fındıkoğlu, 1951: 5) İşçi sınıfının burjuvazi tarafından sömürülmesi de kapitalist üretim biçiminde varlık kazanmıştır. Buna göre işçiler üretim araçlarının yoksunluğundan ve işbölümünden dolayı üretim araçlarına sahip olanlar tarafından sömürüye maruz kalmaktadır.

İşçi sınıfının sömürülen kesim olması burjuvaziyle çıkarlarının çatışmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda ise kapitalist toplumlarda işçi mücadeleleri gerçekleşmiştir. Sınıfların oluşum ve gelişim süreci her toplumda farklı bir seyir izlemişse de kapitalist ekonominin dünyanın geneline hakim olan tek ekonomik yapı olması farklı toplumlarda benzer sınıfsal yapıların meydana gelmesini sağlamıştır. Böylece kapitalist toplumlarda; sermaye sahibi kapitalist sınıf ve mülkiyet araçlarından koparılmış işçi sınıfı çerçevesinde sosyal sınıflar gelişmiştir. Teori ve pratikte işçi sınıfının oluşumu da kapitalist sınıf ilişkilerini kapsayan tarihsel bir sürece işaret etmiştir.

1.2.1. İngiltere’de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Gelişmesi

İngiltere’de icat edilen buharlı motor ve makineler işçi sınıfının meydana gelmesindeki temel etkenlerden biri olmuştur. Bilindiği gibi İngiltere’de 18.yüzyılda gerçekleşen toplumsal ve ekonomik değişimler Sanayi Devrimi’ne sebebiyet vermiştir. Böylece şehirlerde büyük fabrikalar kurulmuş ve mülksüzleşen İngiliz köylüleri, göçmenler, şehrin yoksulları bu fabrikaların emeğinden başka satacak hiçbir şeyleri olmayan ücretli emekçilerine dönüşmüşlerdir. Makinelerin icadından önce insanlar kendi evlerinde küçük el tezgahlarında üretimi gerçekleştirmişlerdir. (Engels, 1997: 46) Üretimin yapıldığı evler ise şehre yakın kırsal alanları kapsamıştır. Böylece ürünlerin şehirdeki pazarlara ulaştırılması daha ucuz ve kolay olmuştur. Çorapçılık, kumaşçılık ve dokumacılık kırsaldaki temel geçim kaynaklarıydı. İngiltere’de henüz gelişme göstermeyen dış ticaret bu üreticilerin toprak sahibi olabileceği kadar kazanmasına olanak vermiştir. Esnek çalışma saatleri ve serbest çalışma ortamı, çalışanların sosyal yaşantıları için kendilerine zaman ayırmalarını sağlamıştır.

18.yüzyılın ortalarında İngiltere’deki çalışma ilişkileri değişmeye başlamıştır. *“İngiliz işçilerin durumunda çok radikal bir değişikliğe yol açan ilk icat, kuzey Lancashire’da Blackburn yakınlarındaki Stanhill’den dokumacı James Hargreaves’in 1764’te bulduğu jenny(eğirme makinesi) idi.”* (Engels, 1997: 48) Engels’in de ifade

ettiği gibi bu icat dokuma tezgahlarının üretim kapasitesini arttırarak kırsaldaki pek çok işçinin eğirme ve dokuma işlerini birbirinden ayrı gerçekleştirmesine yol açmıştır. Eğirme işi için aile dışından insanlar ücretli olarak çalıştırılmaya başlanmıştır. Böylece dokumacılar ellerindeki küçük toprakları da satıp mülksüzleşmiş, çalışma saatlerini arttırmış ya da pek çoğu tezgahlarını kapatıp iş bulmak adına şehre göç etmek zorunda kalmışlardır. Yüzyılın sonlarına doğru kırsaldaki durumun benzeri köylerde de görülmeye başlanmıştır.

İngiltere'nin köylerinde tarımı kolaylaştıracak makineler icat edilmeden önce tarım atadan öğrenilen ilkel araçlarla yapılmıştır. Üretim, kiracı oldukları ya da atadan kalan topraklarda gerçekleştirilmiştir. Ancak zamanla köydeki topraklar daha büyük parseller şeklinde toprak sahiplerine satılmıştır. İngilizce 'de buna 'enclosure' yani 'çitleme' adı verilmiştir. Çitlemeyi yapan büyük toprak sahipleri İngiliz Parlamentosunun da desteğini alarak 1727-1815 yılları arasında tüm toprakların %25'ini satın almışlardır. (Başkaya, 2016: 197) Burada dikkat çeken durum ise devletin çitleme adı altında köylünün toprağını elinden alma ve söz konusu toprakları bugünkü anlamıyla özelleştirme girişimini desteklemesi olmuştur. İngiltere'de gelişen sanayi ve icat edilen yeni makineler tarımı da canlandırmıştır. Tarım alanında yaşanan gelişmelerden biri ise; o zamana kadar yalnızca ev işlerini yapan kadınların kamusal alana dahil olması ve erkeklerin kabul ettiği ücretlerin çok daha azına çalışmasıyla beraber en çok tercih edilen tarım işçileri haline gelmeleridir. (Engels, 1997: 342) Böylece ataerkil çalışma kalıpları bozulmuştur. Köylerde yoksullaşma oranları artmıştır. Artan makineleşme, düşük ücretler sonucunda oluşan yoksulluk ve mülksüzleşme köylüleri şehirlere göç etmeye zorlamıştır.

18.yüzyıl İngiltere'sinin Manchester, Londra gibi şehirlerinde; burjuvalar, iş bulup çalışabilenler ve yoksullardan oluşan bir nüfus meydana gelmiştir. Zanaatkar ve esnaflar da büyük fabrikalardaki görece daha çok üretim ile başa çıkamamış ve çoğu işçilerin arasına dahil olmuştur. Kentlere olan yoğun göçler yoksulluğa yol açınca açlıktan ölen insan sayıları da artmıştır. Köyden gelen işçiler şehirlerde kurulan devasa büyüklükteki fabrikalarda günlük on iki saatten fazla çalışıp, yalnızca hayatlarını idame ettirecek kadar ücret almışlardır. Tüm işçilerin bir arada yaşadığı kenar mahallelerinde evler harabe gibi inşa edilmiş, artık sular birikmiş ve insan sağlığını bozacak derecede

çöpler birikmiştir. (Engels, 1997: 74-75) Evler birbirine çok yakın inşa edildiğinden işçilerin özel alanı da ellerinden alınmıştır.

Jack London, 1902 yılında kılık değiştirerek Londra'nın Doğu Yakası'nda yaşadığı deneyimlerini anlattığı 'Uçurum İnsanları' adlı eserinde işçi gettolarını bu şekilde tasvir etmiştir:

"Mahremiyet diye bir şey yoktur burada. Kötü olan iyi olanı bozar, her şey birlikte iltihaplanır. (...) Londra'da ailelere bölünmüş 300.000 kişi tek göz kiralık odalarda yaşıyor. Tek odalı yerlerde yaşayanlara kıyasla çok, çok daha fazla insan, iki veya üç odalı evlerde kalabalık içinde, cinsiyet farkına bakılmaksızın yaşamaktalar." (London, 2015: 187)

İngiltere'de en az barınma kadar temel ihtiyaçlardan biri olan yeme-içme eylemini gerçekleştirmek de bir o kadar zordur. 1795 yılında açlık ve kıtlık doruğa ulaşmıştır. (Thompson, 2015: 105) Bir de İrlandalılar ülkelerinde çıkan savaştan kaçmış ve çoğu kentlerde kaçak göçmen işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunlar İngiliz işçisinin kabul ettiği ücretlerin bile çok daha azına çalıştıkları için iş onlara verilmiştir. Kısacası; kentteki fabrikaların çevresinde bir sanayi proletaryası oluşmuş ve gerek çalışma koşulları gerek yaşantıları onları direnmeye zorlamıştır.

Hükümet, şehirlerdeki vergileri ve gıda fiyatlarını sürekli yükseltince işçilerin tepkileri artmaya başlamıştır. 1795'ten sonra gelişen karşı-devrimci hareketin çıkış noktası da gıdadaki -özellikle biradaki- fiyat artışlarının işçilerin tepkisine yol açmasıdır. Bu dönemde beyaz ekmek adeta bir statü sembolü olmuştur. (Thompson, 2015: 388) Ekonomik alanda gerçekleşen sömürü ve siyasi baskılar artış göstermiştir. Öyle ki; 1815'te çıkarılan Tahıl Yasaları sebebiyle parlamento binasının önü askerlerle kapatılmış ve halkın tepki göstermesi engellenmiştir. (Thompson, 2015: 389) Polis ve asker; işçilerin birleşmesini ve karşı-devrim hareketini gerçekleştirmesini engellemek amacıyla Chartist rejime kadar gelişen süreçte baskı araçları olarak kullanılmıştır. İşçiler ise üyelik yemini ederek girdikleri gizli dernekler kurarak sınıf bilincinin gelişmesini sağlamıştır. Hükümetten gizli kurulan işçi yardımlaşma dernekleri kısa sürede polisler tarafından deşifre edilerek kapatılmıştır. Bir tarafta fabrika çalışanları sınıf oluşturma sürecindeyken diğer tarafta hükümetin baskı ve otoritesi artmıştır.

Büyük fabrikalarda çalışmaya başlayan işçilerin sosyo-ekonomik koşullarında böylesi değişimlere sebebiyet veren Sanayi Devrimi, kültürel ve ideolojik anlamda da

bir geçiş dönemi olmuştur. İşçiler henüz köylerdeki yaşantılarının ve kültürel kodlarının etkisi altındayken şehirlerde karşılaştıkları manzara onları etkilemiştir. Özellikle feodal sistemin çözülmesi ve dini cemaatlere hoşgörü kavramının yerleşmesi sonucunda dini değerler konusunda insanlar biraz daha serbest bırakılmıştır. Ancak köylüler şehirlerde hala eski dini geleneklerin savunuculuğunu yapmış bundan dolayı dinsel muhalefet en ön planda yer almıştır. (Thompson, 2015: 61) Böyle bir durumda radikal hareketlerin örgütlenmesi ise; ilk olarak 1792 yılında Londra Yazışma Derneği'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

Londra Yazışma Derneği, ilk etapta esnaf ve zanaatkarları örgütlemiş ardından işçi sınıfı ile yakınlaşmıştır. Derneğin amacı parlamento reformlarının gerçekleştirilmesi için işçileri örgütlemek olmuştur. Ancak bu dönemde patlak veren Manchester'daki grevler sebep gösterilerek 1799 yılında hükümet tarafından Combination Act (Dernekler Yasası) çıkarılmış ve Londra Yazışma Derneği'nin faaliyetleri durdurulmuştur. (Mason, 2014: 35) Yasa kapsamında işçilerin birlik kurmasına da kısıtlamalar getirilmiştir.

1812 yılında Manchester şehrinde hükümetin başa çıkmakta zorlandığı bir hareket başlamıştır. Bu; Ludizm veya makine kırıcılığı olarak adlandırılan bir harekettir. Hareketin ismi mitolojik bir kahraman olan Ned Ludd'dan gelmiştir. (Linebaugh, 2014: 13) Bir yıl süren bu şiddetli hareketin çıkış noktası İngiltere'nin temel sanayisini oluşturan çorapçılık, kumaşçılık ve dokumacılık işlerindeki çalışanların büyük makineleri kırarak üretimi durdurması olmuştur. Luddculuk işçilerin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi bir kaygının da peşine düştüğü ilk hareket olmuştur. Çünkü Ludizmin önderleri okuma-yazma oranları yüksek kişilerden oluşmuş ve işçilere eğitim vermişlerdir. Böylece işçilerde sınıf bilinci ve sınıf mücadelesine yönelik karşı-devrimci tepki gelişmiştir. İşçiler bir sınıf olarak insani çalışma koşulları ve kapitalist emek sömürsünün onları düşürdüğü yoksulluk karşısında direniş göstermiştir. Güçlü bir devlet otoritesi, görece demokratik yaşam ve askeri baskı İngiltere'deki sınıf hareketinin devrimci bir niteliğe bürünmesini engellemiştir.

İngiltere'de işçi sınıfının oluşumunda; Sanayi Devrimi'nin, tekelci sermayenin üretim araçlarına veya topraklara sahip olmasının, üretim alanındaki makineleşmenin, köyden kente göçün ve fabrikaların etkisi olmuştur. İşçiler ilk etapta ekonomik çıkarlar için bir araya gelmişlerse de daha sonra ekonomik mücadelenin politik mücadeleyle

beraber yürütüldüğünde kesin çözümlere ulaşılabileceği anlaşılmıştır. Politik anlamda elde etmek istedikleri temel kazanım ise ‘insan gibi yaşamak ve çalışmak’ olmuştur.

İngiliz işçisinin ideolojik altyapısında bu konuyla ilgili iki düşünce yer almıştır: Radikalizm ve Reformizm. Sosyalist düşünce 1830’lu yılların İngiltere’inde siyasal alanda önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır. İşçiler niceliksel olarak genişledikçe Radikal eylemlere katılan işçi sayısında da artış gözlenmiştir. (Uslu, 2014: 5) Bu hareketlerin sonucunda daha çok siyasal hak elde etmeye başlamış ve işçiler arasında sosyalist düşünce hızla yayılmaya devam etmiştir. Radikal hareket başarıya ulaşamamış ancak zamanla işçilere birtakım sosyal ve siyasal haklar verilmiştir. 1832 yılında işçilerin koşullarındaki değişimler için düzenlenen Reform Tasarısı kabul edilmiştir. (Thompson, 2015: 958) Reform Tasarısı, işçi sınıfı açısından kesin bir kazanım olmasa da tüm yasal kısıtlamalara rağmen sürdürdükleri sınıf mücadeleleri ve karşılığında elde ettikleri haklar işçi sınıfı tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

1837’de gerçekleşen ekonomik kriz sonucunda İngiltere’de güç dengelerini işçi sınıfı lehine değiştirecek olan Chartist hareket ivme kazanmıştır. Bu hareketin temelinde; sınıf mücadelesinin yalnızca ekonomik alanda kalmayarak siyasal arenaya da dahil edilmesi yani işçi sınıfının parlamentoda temsil edilmesi gerekliliği yer almıştır. People’s Charter(Halkın Şartı) başlığı altında bir toplu dilekçe sunulmuştur. (Uslu, 2014: 6) 1832’deki Reform Tasarısı’nı yetersiz bulunan bu dilekçede işçilerin oy hakkı ve hala iyileştirilemeyen çalışma koşullarının düzeltilmesi savunulmuştur. 1838 yılında Chartist hareket, içerisinde esnaf ve zanaatkarların da olduğu kitleler halinde eylemlere yol açmıştır. (Uslu, 2014: 7) Chartizm, Avrupa’da hızlı bir yayılma göstererek işçi sınıfının daha fazla güç kazanmasını sağlamıştır. Kısacası İngiltere’de işçiler; uzun ve zorlu mücadelelerle Sanayi Devrimi’nin ve kapitalizmin getirdiği olumsuz koşullar karşısında direniş göstermişlerdir.

20.yüzyılın başlarında İngiliz işçi sınıfı ve kapitalizm arasında uzlaşma gerçekleşebilmiştir. Bu dönemde çeşitli sendikalar kurulmuş ve 1900’de işçi sınıfının parlamentodaki temsili olan İşçi Partisi oluşturulmuştur. (Esmer, 2013: 37) İşçi Partisi, işçilerin sınıf hareketindeki sosyalist fikirleri yaygınlaştırmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından İşçi Partisi güç kazanmıştır. 22 Ocak 1924 yılında ise Ramsay McDonald tarafından ilk işçi devleti kurulmuştur. (Esmer, 2013: 47) Ancak hem savaşın olumsuz etkileri altındaki İngiltere’nin ekonomik durumu hem de İşçi Hükümetinin

çeşitli siyasal baskılara maruz kalması genel greve yol açmıştır. 1926 yılında ülkenin hemen hemen her yerinde gerçekleşen grevler 1927 yılında çalışma koşullarıyla ilgili çıkarılan yasalar vasıtasıyla başarıya ulaşmıştır. (Esmer, 2013: 47) Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’de artan sınıf bilinci işçilerin birleşmesini ve mücadele etmesini sağlamıştır. İngiltere’de işçi sınıfı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da önemli sosyo-ekonomik koşullar açısından önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

1.2.2. Türkiye’de İşçi Sınıfının Oluşumu ve Gelişmesi

İşçi sınıfının oluşumu ve gelişmesini, her ülkenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve politik koşulları içerisinde ele almak gerekmektedir. Bu çerçevede ülkemizdeki sürece baktığımızda Batı’dakinden çok daha geç döneme tekabül eden bir işçileşme durumu gözlenmektedir. İşçi sınıfının, kapitalizmin yol açtığı toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin bir sonucu olarak meydana geldiğini belirtmiştik. Türkiye’de işçi sınıfının oluşması için gereken kapitalist ekonomi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin yönetim sistemi, 16.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar fert-toplum esasına dayanmış ve kapitalizmi benimseyen yönetim biçimlerinden tamamen farklı olmuştur. (Türkdoğan, 2013: 105) Diğer taraftan nüfusun büyük bir kısmı tarım alanında faaliyet gösteren köylülerden oluştuğu ve Osmanlı’da tüccar ve esnaflar da devlet denetimine tabi tutulduğu için Batı’daki gibi tekelci sermaye yapısı gelişmemiştir. Yönetim; hem savaşları kazanarak ganimetler elde ettiği hem de burjuvazi olmadığı için ekonomik alanda önemli bir güç haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin yönetim sistemini Batı’dan ayıran bir diğer özellik ise kapıkulları adı verilen acemi askerleri ücret karşılığında inşaat sektöründe, sanayide ve demiryollarının yapımında çalıştırıp işveren konumundaki devlet olmasıydı. (Koç, 2010: 46) 17.yüzyılda pek çok alanda çalışacak işçi bulmak zorluğu karşısında hükümet böyle bir çözüm geliştirmiştir. Loncaların üretimini tercih etmeyen Osmanlı’da kamuya bağlı büyük işletmeler kurulmuş ve buralarda da ilk ‘özgür emek’ olan asker işçiler çalıştırılmıştır. Loncalar yoğun devlet denetimi altında kurulan esnaf örgütleriydi. Osmanlı’nın loncalar üzerinde kurduğu bu denetimler esnafın teknolojik gelişmeleri takip etmelerini dahil engellemiştir. Bir taraftan da Avrupalı tüccarların icat edilen buharlı makineler aracılığıyla ürettikleri ucuz malları Osmanlı pazarına getirmesiyle rekabet ortamı oluşmuştur. Ülkede üretim hala küçük atölyelerde ve geleneksel yöntemlerle sağlandığı için esnaf Batılı tüccarlarla rekabet edememiştir. Bunun

sonucunda ise; esnafın çoğunluğu mülksüzleşirken, küçük bir kesimi de sanayi işçisine dönüşmüştür. Böylece Avrupa'nın endüstrisi ilk defa 19.yüzyılda keşfedilmiştir.

Osmanlı'da ilk fabrika, 1835 yılında fes üretimi için İstanbul'da açılan Feshane fabrikası olmuştur. (Aydoğanoglu, 2010: 71) Daha sonra dokuma, tersane demiryolları ve maden gibi üretimin pek çok alanında yabancı kaynaklı sermayeyle fabrikalar kurulmuştur. Bu sebeple köyden kente doğru bir göç hareketi gerçekleşmiştir. Kentlerde kurulan büyük fabrikalar, mülksüzleşen köylü ve esnaflara, vasıfsız işçilere iş imkanı sunmuştur. Diğer taraftan bu durum kentlerdeki yoksulluk ve işsizlik oranının da artmasına yol açmıştır. Köylerde ise mevsimlik işgücü açığı oluşmuş, bazı zamanlarda hasat bile toplanamamıştır. (Koç, 2010: 54) Aynı zamanda demiryollarının geçtiği kentlerdeki iş imkanlarından dolayı bu bölgelere de göç gerçekleşmiştir.

Osmanlı'nın 19.yüzyıldaki kapitalistleşme sürecinde dokuma sektörü fabrikalara devredilmiş ve buradaki işgücünün çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturmuştur. (Akkaya, 2002: 133) Osmanlı'da kadın ve çocuk işçiliği dokuma sektörünün yoğunluğundan dolayı oldukça fazlaydı. Akkaya'nın aktardığı bilgilere göre; 1850 yılında Şam'da dokuma işlerinde çalışan 3256 kişiden 1630'u çocuk işçi ve çoğu kız çocuğudur. (Affaires Etrangeres, 1850: Damas, 3; Akt. Akkaya, 2002: 134) İşçilerin kadın ve çocuklardan oluşması ise işçi sınıfının, sınıf olarak mücadelesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Hane içerisinde ek gelir sayılan kadın ve çocuk emekleri düşük ücretler veya uzun çalışma saatleri gibi sorunlar karşısında sessiz kalınmasına yol açmıştır.

Osmanlı işçisinin bir diğer özelliği de 20.yüzyılın başlarına kadar işçilerin çoğunluğunun Ermeni, Rum veya Yahudilerden oluşmasıydı. Bu durum işçiler arasında etnik sebeplere bağlı bir gruplaşmaya yol açmıştır. İşçiler, milliyet kalıplarına göre işe girmekte ve diğer milliyetten işçilerle görüşmemektedirler. Dini ayrışmalar da yapılmaktaydı. Örneğin yabancı sermaye aracılığıyla kurulan fabrikalarda Müslümanlar ya çalıştırılmıyor ya da gayrimüslimlerden daha az ücretle çalıştırılıyorlardı. Osmanlı'da gelişen sosyalist gruplar bu tarz farklılaşmaları engellemeye çalışmışsalar da başarılı olamamışlardır. 1800'lü yıllarda Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu tüm işçileri tek bir çatı altında toplamak amacıyla kurulmuş ancak etnik ve dini ayrışmayı engelleyememiştir. (Akkaya, 2002: 135) Bu durum Osmanlı'da işçi sınıfının sınıf

bilincine sahip olmasının önüne geçmiş, işçiler karşısında işvereni değil ırk ve din olarak kendisinden farklı olan işçiye görmüştür.

Osmanlı Devleti, 1908 yılında Meşrutiyeti ilan edince ülkenin yönetimindeki karışıklıklar önemli ölçüde işçi sınıfının durumuna da yansımıştır. Bu dönem ülkede bir özgürlük alanı sağladığı için işçiler fabrikalardaki olumsuz çalışma koşulları karşısında eyleme geçmeye başlamıştır. Modern anlamda ‘sol’ hareketin ilk nüvelerinin ivme kazanmasıyla beraber büyük bir grev dalgası gerçekleşmiştir. (Erdem, 2020: 67) Bu grevlerde işçilerin temel istekleri; düzensiz ücret ödemelerinin kaldırılması ve kötü çalışma koşullarının düzeltilmesi ile ilgilidir. İşçiler bu grevleri çeşitli basın organlarına da ulaştırmayı başarmışlardır. İlk sosyalist gazeteler bu dönemde işçi hareketlerini ele alan yazılar yayınlamaya başlamıştır.

1908 grevleri tüm işkollarında örgütlenmiş hatta bu yıl içerisinde her işçinin en az bir kez greve katıldığı aktarılmıştır. (Güzel, 2016: 51-52) Grevler işçiler arasında bir tür dayanışma sağlamış ve siyasi bilinç geliştirmiştir. Buna göre işçiler yalnızca ekonomik sebeplerin değil de demokratik bir siyasi ortamın sağlanmasını da talep etmişlerdir. (Güzel, 2016: 52) Grevler çoğunlukla işi bırakma, yürüyüş veya fabrika önünde eylem yapma gibi klasik direniş biçimlerini içermiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşen grevler 1909 yılındaki Tatil-i Eşgal Kanunu ile kamu sektöründeki işçi örgütlenmelerinin yasaklanmasına yol açmıştır. Ancak kanun, grev ve iş bırakmayı serbestleştirmiştir.

Ülkedeki görece serbestlik ortamında sosyalist hareketin doğması için gereken koşullar sağlanmıştır. 1910 yılında Hüseyin Hilmi tarafından ilk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştur. (Aydoğanoglu, 2010: 76) Dönemin yoğun işçi eylemleri ve aydınlar arasında yayılan Marksist düşünceler partinin pratik ve teorik zeminini hazırlamıştır. OSF; işçilerin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi, serbest ve genel seçime dayalı demokratik bir ortamın oluşturulması, özel sektör eliyle kurulan fabrikaların millileştirilmesi gibi hedeflere sahiptir. (Erdem, 2020: 73) Bu sebeple; işçilerin grevlerini desteklemiştir. Partinin liderlerinden biri olan Hüseyin Hilmi 1918 yılında Türkiye Sosyalist Fırkası’nı kurmuştur.

TSF, 1920-21’deki 1 Mayıs İşçi Bayramı’nın ülkede ilk defa kitlesel olarak kutlanması sağlamış ve bu günün resmi tatil olması için TSF önderliğinde grevler düzenlemiştir. (Erdem, 2020: 75) Ancak ülkede sosyalist düşünce yaygın ideoloji haline

gelememiştir. Kısacası; Osmanlı'nın son dönemlerinde işçiler çalışma koşullarından, siyasi yapıdan ve milliyet esasına dayalı ayrımcılıklardan dolayı Batı'dakilerle karşılaştırıldığında daha zayıf bir sınıf mücadelesi gerçekleştirmişlerdir.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinin öncesinde gerçekleşen savaşın getirdiği olağanüstü hal ve devletin sıkıyönetim uygulaması, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının giderek ağırlaşmasına yol açmıştır. Savaş, genç ve yetişkin erkek nüfusunu azaltınca köylerde iş olanakları adeta tükenmiştir. Mülksüzleşen köylü, esnaf ve zanaatkarlar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin proletaryası olmuştur. Savaşın bitmesiyle beraber ekonomik bağımsızlığın sağlanması amacıyla sanayileşme süreci devlet tarafından desteklenmiştir. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla devlet tarafından sermaye sahibi işverenleri desteklemek amaçlanmıştır. Kanunda; fabrikaların kurulması için gerekli arazinin ücretsiz bir şekilde sermaye sahiplerine verilmesi, inşaat malzemelerinin ücretinde veya fabrikalar için gereken hammadde ücretinde indirim sağlanması gibi maddeler yer almıştır. (Kasalak, 2012: 73) Ancak istenilen sanayi atılımı gerçekleşememiştir. Ülkede sermaye birikiminin olmayışı, savaşın yol açtığı genel yoksulluk durumu, nüfusun az oluşu gibi sebepler sanayinin gelişmesini engellemiştir.

Sermaye birikimi devlet tarafından çıkarılan kanunlarla sağlanmışsa da işgücü açığı yaşanmıştır. Çünkü savaş öncesinde teknik işlerin yapılması için gereken vasıflı işgücünün azınlık kesimleri ülkelerine geri dönmüş diğerleri de savaşlarda hayatlarını kaybetmişlerdir. (Koç, 2010: 113) Endüstriyel alandaki vasıflı işçi kadrosunun yeniden karşılanması amacıyla devlet birtakım önlemler geliştirmiştir. Bunlardan en önemlisi 1926 yılında ilan edilen Memur Kanunu ile devletin kurduğu işletmelerde çalışan işçilere 'memur' statüsü vermek olmuştur. (Koç, 2010: 112) Memur işçiler ise; dönemin sosyo-ekonomik koşullarına göre ücret ve haklar konusunda diğer işçilere oranla daha ayrıcalıklı çalışanlar konumuna gelmişlerdir. Böylece işçiler arasında bir ayrım ortaya çıkmış ve mücadele potansiyeli olan işçi sınıfı büyük oranda bölünmeler yaşamıştır.

Türkiye'de 1923 ve 1946 yılları arasında uygulanan tek parti rejimi işçi sınıfının mücadelesini kırmıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki 'imtiyazsız ve sınıfsız toplum' söylemleri ve 1936'da çıkarılan İş Kanunu işçi mücadelesini önemli ölçüde engellemiştir. (Aydoğanoglu, 2010: 81) Bu kanun ile işçilerin örgüt kurması ve grev yapması yasaklanmıştır. İşe gelmeme eylemleri bile alınan sıkı önlemler ile uzun

sürememiştir. (Koç, 2010: 131) Dolayısıyla bu dönem içinde işçiler eyleme geçme ve örgütlenme konusunda pasif kalmıştır.

1946 yılına gelindiğinde iktidarın karşısında muhalif bir unsur olan Demokrat Parti'nin kurulması işçiler açısından önemli kanunların çıkarılmasına sebep olmuştur. Sınıf politikasını benimseyen ve eşitlikçi söylemelere yer veren bu parti kısa zamanda işçi sınıfının da güvenini kazanmıştır. Dolayısıyla henüz iktidarda olan CHF, Cemiyetler Kanunu'nda yer alan 'sınıf esasına dayalı dernek kurma' yasağını 1946 yılında kaldırmıştır. (Akkaya, 2002: 155) Böylece 1946 yılı sendikal faaliyet açısından yoğun dönemlerden biri olmuştur. Son olarak; 1947 yılında çıkarılan kanunla grevler yasaklanmıştır. (Akkaya, 2002: 157) Tek partili dönem 1950 yılındaki seçimler sonucunda DP'nin iktidara gelmesiyle son bulmuştur.

DP iktidara gelince seçim vaatlerini uygulamamış ve CHF'nin işçi sınıfına yaklaşımını sürdürmüştür. 1950'li yıllarda köylüler henüz toprağından kopup mülksüzleşmemiştir ancak şehirlere gelip işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Çünkü işçilikten elde edilen gelir topraktan kazanılandan çok daha fazla olmuştur. Bu durum ise şehirde çalışan işçilerin köylerindeki toprak paylarını büyütebilecek kadar gelir elde etmelerini sağlamıştır. DP döneminde, işçi sınıfı niceliksel olarak büyümüştü ancak gerek mülksüzleşmemekten gerek kamu çalışanı statüsünün işçilere sağladığı imtiyazların devam etmesinden dolayı sınıf bilincine sahip kitle henüz gelişmemiştir. Sermaye birikimini arttırmak amacıyla daha da ağırlaşan çalışma koşulları ve işsizlik gibi sorunlar karşısında işçi grevleri gerçekleşince işverenler işçilere hafta sonu tatili, ücretli izin ve öğle tatili gibi haklar vererek daha büyük sınıf mücadelelerinin önüne geçmişlerdir.

Ülkemizde, Avrupa'daki gibi bir işçi sınıfının oluşumu 1945 ve 1960 yılları arasında sağlanmıştır. Sınıfın dönüm noktası ise bu tarihlerden sonra yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik değişimler olmuştur. 27 Mayıs 1960 yılında askeri darbe yapılmıştır. Darbe sonrasında çıkarılan 1961 Anayasası ile işçilere; örgütlenme serbestliği, grev, lokavt ve toplu sözleşme hakları tanınmıştır. (Şahin, 2010: 26) 1960 ve 1980 yılları arasında ülkede proletaryanın sınıf mücadelesiyle ve sanayinin güçlenmesiyle modern bir Türkiye oluşmuştur. (Savran, 2011: 168) Ekonomik alanda ithal ikameci politikalar uygulanmıştır. Bu politikanın amacı ise iç pazara dönük sermaye birikimini sağlamaktır ve başarıya da ulaşmıştır.

Türkiye kapitalizmi, gelişmeye başladıkça proletaryanın genel nüfus içerisindeki oranı artmış ve kitlesel eylemler döneme damgasını vurmuştur. Dönemin ekonomik koşulları ve yasaların tanıdığı serbestlik işçileri mücadele etmeye yöneltmiştir. Genelde düşük ücretle çalışma, işten atılma veya ücretlerin uzun süre ödenmemesi gibi sebeplerle başlayan eylemler 1961 yılında Marksist ideoloji çevresinde gelişen Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasına kadar siyasi altyapıdan yoksundu. TİP işçilere siyasi bir bilinç kazandırarak sınıf mücadelesini bir üst kademeye ulaştırmıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 86)

Fabrikaların çoğunda uzun süren eylemler baş göstermiştir. 1968 yılından sonra Alpagut maden ocağında, Günterim kazan fabrikasında ve Aşkale maden ocağında işçilerin fabrika yönetimini ele geçirdikleri gözlenmiştir. (Coşkun, 2019: 60) 15-16 Haziran Olayları da işçi sınıfı mücadelesi açısından önemlidir. Kitlesel bir eylem olmanın yanı sıra 8000 kişiyle başlayıp bir gün içerisinde 150000 kişinin katılımına yol açarak İstanbul ve İzmit gibi sanayinin kalbi olan şehirlerde yayılması 15-16 Haziran Olayları'nı unutulmaz yapmıştır. 1970'li yıllarda gerçekleşen işçi eylemleri; sınıf mücadelesi ve örgütlenme geleneğini oluşturmuştur. Ali Gevgilili 1970 yılının başlarında ülkedeki işçi hareketine dair üç özellik saptamıştır. Buna göre:

- a) Türkiye'de işçi sınıfı nitelik açısından gelişmiş ve kendi için sınıf olma doğrultusunda ilerlemiştir.
- b) Kapitalist üretim biçiminin ülkemizde de görülmesiyle işçilerin artık-değer üretmeye başladığı gözlenmiştir.
- c) İşçi sınıfı, politik alanda örgütlenmeye başlamış ve siyasi mücadeleye dahil olma özelliği göstermiştir. (Gevgilili, 1972: 90-91)

Dolayısıyla bu dönemde sınıf çıkarlarına dayalı burjuvazi ve proletarya çatışması gerçekleşmiştir.

İşçi sınıfının mücadelesi sermaye birikiminin önünde büyük bir engel teşkil etmiş; uzun süren grevler, doktriner sendikacılık anlayışını benimseyen sendikalar ile toplu sözleşmelere gidilememesi gibi sebepler sermaye sınıfının hak ve ücretler konusunda işçilerin lehine karar vermesine yol açmıştır. (Savran, 2011: 174) Sınıf mücadelesi ülke içindeki sermaye birikimini ve yabancı sermayenin ülkeye girmesini engellemiştir. Böylece 1970-71 yıllarında ekonomik buhran dönemi yaşanmış, daha

sonra 1977 yılında sermaye adeta bir çıkmaza girmiş ve ülke ekonomisinde derin bir bunalım gözlenmiştir. (Savran, 2011: 175)

Sermaye birikimi tıkanınca ülkede önce 24 Ocak Kararları yayınlanmış ardından 12 Eylül 1980 yılında burjuvanın desteklediği askeri darbe gerçekleşmiştir. Askeri darbe ülkemiz açısından adeta bir dönüm noktası olmuştur. Refah Devleti olarak adlandırılan ekonomik yönetimlerin krize girmesi, Sovyet tipi sosyalizmin çökmesi, rekabetin artmasının emek süreci üzerinde değiştirici bir etkiye ulaşması ve krizlerin aşılması için izlenen politikaların emeğe yönelik bir saldırıya dönüşmesi sonucunda ekonomik politikalar değişmeye başlamıştır.

1980 askeri darbesini diğerlerinden ayıran temel husus; darbeyle beraber ülkeye giren yeni ekonomik uygulamalar olmuştur. (Akkaya, 2011: 17) Darbe sonrasında alınan kararlar Neo-liberal ekonomik politikaların uygulanmasını gerçekleştirmiştir. Refah devleti ve müdahaleci ekonominin sonunu getiren yeni ekonomik politikalar temelde liberalizme ve komünizme karşı olmuştur.

Neo-liberalizm ülkelere 1970'lerden sonra muhafazakar-devrim ideolojisi sunarak girmiştir. (İnsel, 2004: 7) Yeni ekonomik politikalar; sermaye ve emek arasındaki paylaşıma dayalı anlaşma bozulup sermaye aleyhine gelişen bir sürece girilince gelişmiş ülkelerde milliyetçi demokrasi anlayışı ile gelişmemiş ülkelerde askeri devrim ile hayata geçirilmiştir. İngiltere'de Margaret Thatcher hükümetinin uyguladığı Neo-liberal politikalar; faizin artması, sermaye sahiplerinin gelir vergisinin azaltılması, sendikaların pazarlık gücünün kırılması, emeğin esnekleştirilmesi ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi yönünde olmuştur. (İnsel, 2004: 9) Dünya ülkelerine hızla yayılan bu uygulamalara ABD'nin katkısı ise; sermayeyi uluslararasılaştırmasıdır. Buna göre; bütün ülkeler sermayenin önündeki engelleri kaldırarak, dış ticaretin serbestleştirilmesini, rekabeti engelleyen tüm yasaların kaldırılmasını ve mülkiyet haklarının tamamen savunulmasını sağlayacaktır. (İnsel, 2004: 13) Böylece piyasa özerkleşmiş ve küreselleşmiştir.

Neo-liberal devlet hem piyasanın eksiksiz bir şekilde merkezi konuma gelmesi için gerekli düzenlemeleri yapmak hem de bir şirket gibi küresel siyasette rekabetçi olmak zorunda kalmıştır. (Harvey, 2015: 86) Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletin müdahale alanına dahil olan serbest piyasa ekonomisi bağımsızlaşmıştır. Ancak bu bağımsızlık Dünya Ticaret Örgütü'nün sağladığı küresel yönetim kurallarınca

sınırlandırılmaktadır. DTÖ gibi küresel yönetimler finans sistemini düzenleyerek ekonomik kriz riskini minimum seviyeye indirgemeyi amaçlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Neo-liberal politikalar küresel kurallara bağlı olarak gelişim göstermektedir. Dolayısıyla DTÖ'nün kurucusu olan ABD gibi birkaç büyük ülkenin emperyalizmi yeniden sağlanmıştır. Çokuluslu şirketler bünyesinde gelişen tekelci ve ulus aşırı iktidarın artış göstermesi de bu durumun en temel örneğidir. (Harvey, 2015: 88) Neo-liberalizm; teoride yalnızca siyasi-ekonomik değil aynı zamanda toplumsal arenada da bağımsızlık anlayışı olarak sunulmuş ancak pratikte yalnızca piyasa özerkliğini doğurmuş bireylerin pozitif özgürlüklerini sınırlandırmıştır.

Türkiye'de de 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından IMF destekli iktisadi politikalarla yararlanılarak Neo-liberal devleti oluşturmak hedeflenmiştir. Darbe sonrasında 16 Eylül'de MGK tarafından alınan ilk kararlar grevin, lokavtın ve toplu iş sözleşmelerinin yasaklanarak sendikaların kapatılması yönünde olmuştur. (Doğan, 2015: 329) İşçilerin çoğu işten çıkarılmış ve sendikacılar hapse atılmış ya da idam edilmişlerdir. Sonuç olarak darbe sınıf mücadelesini önemli ölçüde bastırarak sermayenin önündeki engeli kaldırmıştır. 1980'li yıllarda sermaye yine tek otorite haline gelmiş ve yeni ekonomik politikalar sonucunda işçiler yoksullaşmıştır. 1983 yılındaki seçimler sonucunda iktidara gelen ANAP, Neo-liberal ekonomik politikaların uygulanmasını hızlandırmıştır. Öncelikle kamuya bağlı fabrikalarda özelleştirmeye gidilmiş, fabrikalar yerli ve yabancı sermaye sahiplerine devredilmiştir. Özelleştirme beraberinde işçilerin güvencesiz çalıştırılmasına, ikame işçiler olan göçmen veya kaçak işçilerin istihdamının artmasına, vasıfsız işçiliğin yaygınlaşmasına ve taşeronlaşmaya yol açmıştır.

1989 yılında kamu kesimindeki işçiler dönemin ilk eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. 'Bahar Eylemleri' olarak adlandırılan bu grevler ve sonrasında Ankara ve Zonguldak'ta gerçekleşen işçi eylemleri; darbe sonrasında baskılanan sınıf mücadelesinin yeniden canlandığını göstermiştir. Aydoğanoğlu dönemin işçi hareketlerini şu şekilde değerlendirmiştir: *"1991 sonrasında işçi eylemleri, kimi zaman toplu sözleşmelerle bağlantılı, kimi zaman özelleştirmeyi engelleme amaçlı, daha küçük çapta da işçi kıyımlarına karşı ve sendikalaşma amaçlı olarak sürmüştür."* (Aydoğanoğlu, 2010: 100) Kamu personellerinin sendikalaşması da 1990'lı yılların

ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Memurların sendikalar aracılığıyla yürüttüğü politik mücadele kısa zamanda sönümlenmiştir.

1990'lı yılların sonlarına doğru ülkede çalışan nüfus içerisinde işçilerin oranı artmıştır. Tarıma yapılan yatırımlar özellikle 1990 yılında ülkenin doğusunda silahlanarak terör saldırılarını başlatan 'PKK' isimli örgütün destek aldığı düşünülen köylerin boşaltılmasıyla azalmıştır. Dolayısıyla ülke genelinde tarımda çalışan işçi nüfusu oranlarında azalma gözlenmiştir. 1980 yılında tarımdaki istihdam oranı %60 iken, 2000'de %48,4'e düşmüştür. (DİE, 2003: 57) Buradaki nüfus ise şehirlere göç ederek ücretli emeğe dahil olmak zorunda kalmıştır. 1980 yılında ücretlilerin nüfus içindeki oranı %33,3 iken 2000 yılında bu oran % 43,5'e yükselmiştir. (DİE, 2003: 57)

İşçi sınıfının niceliksel artışı sınıf bilincinin elde edilmesine olanak sağlayamamıştır. Yerli ve yabancı kaçak işçilerin istihdamının artması, kamuya bağlı şirketlerin işlerinin bir kısmını taşeronlaşma adı altında özel sektöre devretmesi, hizmet sektöründe işçi alımlarının artması, eve iş verme ve fason üretimin yaygınlaşması işçilerin işçilik bilincine ulaşmasının önünde engel teşkil etmiştir. (Koç, 2010: 347) Aynı zamanda işçinin sosyal güvence ve tatil izni gibi sosyal haklarını elinden alan, işçiyi yasal çalışma saatlerinden daha fazla çalıştıran bu sistem karşısında işçiler sınıf mücadelesi gerçekleştirememişlerdir.

2000'li yıllarda Türkiye'de küreselleşmenin etkileri gözlenmiştir. Özellikle yeni teknolojilerin ülkeye girmesiyle birlikte küresel fabrikalar kurulmuş, işsizlik oranları yükselmiş ve mülksüzleşme süreci hız kazanmıştır. Köylerdeki tarım ürünleri toprakla beraber büyük sermaye sahiplerine devredilmiş ve tarımda makineleşmeye gidilmesiyle köylerdeki iş imkanları da azalmıştır. Şehir merkezinde; küresel markaların açtığı alışveriş merkezleri ve sermayenin toptancı ticarete girmesiyle birlikte esnaf ve zanaatkarların bir kısmı da ücretli sınıfa dahil olmuştur. (Koç, 2010: 435) Böylece 2000'li yılların başında işçi sınıfı niceliksel olarak büyümeye devam etmiştir. Ancak hala işçi sınıfı arasında yayılabilen bir sınıf bilincinden veya sınıf mücadelesinden söz etmek zordur. Bu dönemde işçi sınıfı yerine 'emek örgütü' ve 'emek hareketi' gibi kavramsallaştırmaların yer aldığı politik söylemler gelişmiştir.

Ülkede 2001-2010 yılları arasında çok fazla grev gerçekleşmemiştir. Ancak 2000'li yıllarda sendikaların etkisi olmadan işçilerin kendiliğinden ve iradeli eylemleri meydana gelmiştir. Bu eylemlerin önemli örneklerinden biri de 2005 yılındaki SEKA

Direniş olmuştur. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 83) Kağıt sanayisinde önemli bir istihdam alanı yaratan SEKA'nın Özelleştirme İdaresi'nin kararına bağlı olarak kapatılmasının ve fabrikanın boşaltılmasının istenmesi işçi direnişine yol açmıştır. 14 Aralık 2004 günü başlayan SEKA işçilerinin eylemleri 51 gün sürmüş ve 1989 Bahar Eylemlerinden bu tarihe kadarki özelleştirme karşıtı eylemlerin en uzun sürelisi olmuştur. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 83)

Selülöz-İş sendikasında örgütlü olan SEKA işçilerinin direnişi sendika, parti, demek, sivil toplum örgütü ve çeşitli dergi çevrelerinin ilgi odağı haline gelmiştir. Böylece 17 Mart'a kadar işçilerin fabrikayı boşaltmalarını öne süren hükümet 51 günün sonunda geri adım atarak işçilerin İzmit Büyükşehir Belediyesi'nde sözleşmeli olarak işe alınması karşılığında fabrikayı terk etmelerini önermiştir. (Koçak, 2018: 12) İşçiler arasında yapılan oylamalar sonucunda hükümetin önerisi kabul edilmiş ve direniş işçiler lehine alınan kararlar doğrultusunda sona ermiştir. SEKA direnişi; sağ ve sol örgütlerin desteğini alabilmesi, direnişin sonunda işçilere belediyede iş imkanı verilmesi ve 12 Eylül kararlarından sonra da eylem yapılabileceğini göstermesi sebebiyle Türkiye işçi sınıfı tarihinde önemli bir yere sahiptir. SEKA Direnişi bu özellikleriyle TEKELEylemlerine de örnek olmuştur.

2009 TEKELEylemleri gerek ulusal gerek uluslararası basın kanallarında yer almış ve ses getirmiştir. TEKELE işletmesinin özelleştirilerek BAT'a verilmesine karşı işçiler tarafından yürütülen eylemlerde işçiler; 4 Şubat 2010 yılında 1980 yılından beri en büyük toplu iş bırakma sürecini gerçekleştirmiştir. 2000'li yıllardan sonra zaten dünya çapında üye sayısı bakımından düşüş yaşayan sendikalar örgütlenme sorununu da çözememişlerdir. Türkiye'de 2010 yılından sonra işçi hareketleri yine durağan kalmıştır. Bugün kaçak yerli ve yabancı işçi sorunu hala devam etmektedir. İşçiler ise bir sınıf olarak politik mücadeleyi kaybetmiş gibi görünseler de zaman zaman hak arama mücadeleleri gerçekleştirmişlerdir.

2013 yılındaki Gezi Eylemleri işçi, öğrenci ve sivil toplum kuruluşu üyelerinin bir arada yürüttüğü önemli bir diğer eylem olmuştur. (Ete ve Taştan, 2013: 22-23) Ülkedeki inşaat sektörünün yıkıcılığına ve sermaye lehine işleyen süreçlerin yarattığı ekolojik sorunlara dikkat çekmeyi amaçlayan eylem, ulusal ve uluslararası arenada ses getirmiştir. Ancak eylemlerin amacının saptırılması ve kısa sürede özellikle marjinal sol terör örgütlerinin başlangıçtaki ekolojik nedenlerle başlayan eylemlere sızmaları ve aşırı

vandallığa varan şiddet eylemlerine yönelmeleri üzerine, büyük bir toplumsal tepki oluşmuş, neticesinde polisin müdahalesiyle kısa sürede bastırılmıştır. Gezi Parkı Eylemleri, çoğu dezenformasyon bilgilere dayanmasına rağmen internetin ve sosyal medyanın yoğun bir şekilde kullanılarak dünya çapında popüler bir hareket konumuna gelmesi bakımından önemlidir ve eylem başlangıç amacı bakımından sermayenin sınıfsal boyutundan ziyade çevre üzerinde oluşturduğu yıkıcı etkiye yönelmiştir.

Ülkemizde 2015 yılında gerçekleşen darbe girişiminden dolayı OHAL rejimi uygulanmıştır. OHAL rejiminin ortaya çıkardığı sıkıyönetim birkaç işçi eyleminin durdurulmasına yol açmıştır. Örneğin; hükümet, aynı yılın 20 Mayıs'ında Renault ve Tofaş fabrikalarında çalışan işçilerin Türk Metal sendikasına karşı yürüttüğü eylemlerin başarıya ulaşmasını da engellemiştir. (Timur ve Şenerdem, 2015)

Türkiye'de darbe girişimi sonrası uygulamaya konan OHAL rejimi uzun sürmemiş süreç boyunca terör örgütü ilan edilen FETÖ üyeleri faaliyet durumlarına göre çeşitli cezalar almışlardır. KHK ile 128 bin 678 devlet memuru darbeye teşebbüs veya terör örgütlerine üye olma nedeniyle işyerinden ihraç edilmiştir. (Özgan, 2019) Bu duruma itirazlar ise gecikmemiştir. İhraç edilen 122 bin 715 ücretli çalışan OHAL komisyonuna başvuru yapmış ve incelemeler sonucunda 10 bin 200 kişiye kabul cevabı gelmiştir. (

<https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr/#:~:text=25%2F12%2F2019%20tarihi%20itibariyle,e den%20ba%C5%9Fvuru%20say%C4%B1s%C4%B1%2028.000'dir.,> 05.11.2019)

KHK ile ihraç durumu 2018 yılındaki işçi eylemlerinin nedenlerinden birini oluşturmuştur. 2018 yılında işyerlerinde Toplu İş Sözleşmesi eylemleri ve KHK ile işten atma nedeniyle yapılan eylemler toplam 1197 tekil eylemin %32'sini oluşturmuştur. (EÇT, 2019: 6)

Ülkede 2015 yılından sonra işçi eylemleri devam etmiştir. İşçi sınıfı, siyasal mücadeleye 2015 ve 2019 yıllarında ulaşamamışsa da Neo-liberal politikaları sınıf lehine çevirebilmiştir. Öncelikle küreselleşme olgusu işçi eylemlerinin internet ve basın kanalları yoluyla geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra üretim noktasında bölünme yaşansa da işçilerin ait olduğu milli, etnik veya dini topluluklar bir sınıf aidiyeti geliştirmeye başlamıştır. (Aslan, 2020: 436) Metropol kentlerde kurulan bu topluluklar dayanışma ve beraberlik duygusunu ön plana çıkarmıştır. Öte yandan Neo-liberal dönem uluslararası işçi hareketi deneyimini de sağlamıştır. Küreselleşme

sonucunda her alanda ülkeler arasındaki sınırlar kalkmış böylece eylemler kısa sürede pek çok ülkeye ulaşma özelliği göstermiştir. 21.yüzyıl işçi sınıfının gerek kafa emeği gerek kol emeğinin sermaye tarafından sömürüsünün arttığı aynı zamanda tüm sınıfların bu sömürü karşısında yerel ve ulusal kanallarla eyleme geçtiği bir dönemdir.

EÇT İşçi Eylemleri Raporu'na göre; Türkiye'de 2018 yılında 429 işyeri temelli eylem gerçekleşmiş, yaklaşık 83 bin işçi eylemlere katılmış ve eylemlerin ortalama süresi 30 gün olmuştur. (EÇT, 2019: 6-7) Söz konusu eylemler ise; işten atılma, toplu iş sözleşmesi, KHK ile işten atılma, düşük ücret gibi sebeplere dayanmaktadır. 2019 yılında Lübnan, Şili, ve Fransa'da halk ekonomik, sosyal ve siyasi sebeplerle uzun süreli eylemler yapmaya başlamıştır. Özellikle Şili'deki kadın hareketleri Türkiye'de de desteklenmiş ve kadın cinayetlerine karşı İzmir, İstanbul gibi metropol kentlerde eylemler gerçekleşmiştir. (<https://www.birgun.net/haber/silili-kadinlarin-baslattigi-protestolar-tum-dunyaya-yayiliyor-lastesis-278260> , 30.12.2021)

2019 yılında İzmir'de İzenerji çalışanlarının zam almak için yaptıkları grev başarıya ulaşmış, ücretlere %21 civarında zam yapılmıştır. (https://www.genel-is.org.tr/izenerjide-mutlu-son-grev-degil-bayram-var-iscilere-21-zam,2,11527#.X6TG_4gzbiU, 05.01.2020) Aynı yıl içerisinde Trelleborg işçilerinin grevi 2020 yılının ilk ayında ücretlerde 1,5 yıllık yüzde 34, sosyal haklarda ise ortalama yüzde 30 artış sağlanması ile sonuçlanmıştır. (<https://www.evrensel.net/haber/395846/trelleborg-grevi-44-gununde-kazanimla-sonuclandi>, 07.01.2020) Kısacası; dünyada ve Türkiye'de işçi mücadeleleri devam etmektedir. Bunun yanında ise ekonomik eşitsizliklere veya tüketimdeki zamlara dayanan ekonomik mücadeleler toplumun her kesiminden destek bulmakta ve politik mücadeleye evrilerek hızla büyümektedir.

1.3. İŞÇİ SINIFI KÜLTÜRÜ

Kültür kavramı; geçmişte ve günümüzde karmaşık tanımlamalara sahip olmuştur. 1793 yılında ilk defa bir Alman sözlüğünde kullanılmıştır. (Bozkurt, 2011: 90) 19.yüzyılda gerçekleşen entelektüel gelişmeler beraberinde 'medeniyet, uygarlık' gibi kavramların önemini arttırmıştır. Bunun sonucunda Almanca 'kultur' kelimesi kültürlü, uygarlaşmış manasına denk düşmüştür. (Williams, 2012: 105) Yüzyılın sonlarına doğru kültür tanımı daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Kültürel antropoloji alanında çalışmalar yapan Sir Edward Burnett Tylor kültürü: "*İnsanoğlunun toplumun*

bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa, görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir toplamdır.” şeklinde tanımlamaktadır. (Tylor, 2016: 91) Bu tanımda kültür, uygarlık ile eş anlamlı tutulmuştur. Bozkurt’a göre kültür; *“bir yaşam tasarımı ve insanların davranışlarını kontrol eden ortak anlayıştır.”* ancak kültür öğrenme yoluyla elde edildiği için diğer canlıların yaşam tasarımlarından farklıdır. (Bozkurt, 2011: 91) Dolayısıyla kültür kavramı yalnızca insanların yaşam tasarımında yer bulabilmektedir. Buradan yola çıkarak kültür ile toplumsal yapı arasında bir bağlantı kurulmaktadır.

Radcliffe-Brown’a göre; *“... kültürü inceliyorsanız toplumsal bir yapı içerisinde birbirleriyle birleşmiş belirli bir kişiler kümesinin davranış eylemlerini inceliyorsunuzdur.”* (Kuper, 1996: 52; Akt.Edles, 2006: 10) Bunun sebebi ise kültürün soyutlamaya işaret etmesi ve yalnızca sosyal yapı içerisinde somut bir biçimde gözlemlenebilmesidir. Charles Tilly ve Theda Skocpol’da tamamen sosyal yapıya odaklanarak toplumsal hareketlerde belli somut değişkenler ortaya atmışlardır. Buna göre; toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında dayanışma veya birlik hissinden ziyade örgütsel kaynakların ve toplumsal şebekelerin etkisi vardır. (Skocpol, 2004: 43) İşçi hareketleri veya devrimlerin ekonomik ve politik kaynaklara bakılarak incelenmesi gerektiğini bunun için kültürel bir itici gücün bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bu teorinin aksine Thompson; sınıf üzerine yaptığı araştırmalarda kültürün toplumsal sınıfların temel belirleyicisi olduğunu düşünmüştür.

Thompson’a göre sınıf; ekonomik olmaktan öte kültürel bir olgudur. ‘İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu’ adlı eserinde gündelik hayat pratiklerinin üretim biçiminin bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Thompson’ın kültürel indirgemeci yaklaşımı sınıfı; sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi gibi kültürel nosyonlar temelinde ele alıp sınıfın oluşumuna sebep olan diğer faktörleri görmezden gelmesi sebebiyle eleştirilmiştir. (Coşkun, 2019: 42) Oysa sınıf çıkarları, ekonomik eşitsizlikler de sınıf oluşumunda itici güçtür. Gündelik yaşama yalnızca kültür değil aynı zamanda ekonomi de yön vermektedir. Kısacası; kültürü yalnızca maddi varlıklara ya da maddi varlıkların tamamını kültüre indirgemek sosyolojik araştırmaları tek boyutlu bir hale getirebilir. Bu yüzden Raymond Williams’taki kültür tanımı önemlidir.

Raymond Williams, kültür ile ilgili çalışmalarında kültürün iki farklı boyutu arasında kaynaşma olduğunu gözlemlemiştir. Buna göre kültürün belirli bir yaşam

biçimine işaret eden antropolojik tanımı ile sanatsal ve entelektüel faaliyetleri gösteren anlamı arasında bir bağlantı gerçekleşmektedir. (Williams, 1993: 10-11) Dolayısıyla kültür entelektüel ve sanatsal çalışmalara ve bütün bir yaşam biçimine işaret etmektedir. Kültürü yaratılmış ürünlerine indirgemez. (Williams, 1957: 29) Bu yüzden Williams sınıf kültürü özelinde gerçekleştirdiği tartışmalarda yaşam tarzına odaklanmaktadır. Ancak Williams'ın bahsettiği yaşam tarzı; giyim, mülkiyet veya boş zaman kullanmaya tekabül etmemektedir. (Coşkun, 2019: 46) Toplumsal ilişkiler hakkındaki fikirler yaşam tarzıdır. Bu açıdan sınıf yapısına bakıldığında işçi ve burjuva sınıfları arasındaki alternatif fikir ayrımları kültürü belirlemektedir.

İşçi sınıfının toplumsal ilişkilerin doğası hakkındaki fikirlerinin temelini birlik veya dayanışma oluşturmaktadır. İşçi sınıfı kültürü tüm toplumun ortak çıkarını kapsamaktadır. Bu yüzden işçi sınıfı kültüründe toplumsal ilişkilerin genişletilmesine vurgu vardır. (Williams, 1957: 31) Toplumsal ilişkiler ilk olarak aile bağılılığından meydana gelmektedir. Daha sonrasında işçi sınıfı kültürü bir bütün olarak toplumsal ilişkilere doğru genişleyerek kolektif demokratik bir toplum fikrine evrilmektedir. (Williams, 1957: 31) Williams bu noktada işçi sınıfı arasındaki ilişkilerin orta sınıfın yalnızca sınıf üyelerini ele alan demokratik yönelimlerinden daha kapsayıcı olduğunu ifade etmektedir. Kolektiviteye dayanan birlik olgusu işçilerin örflerine, alışkanlıklarına, düşüncelerine ve kurumlarına yansımıştır. (Coşkun, 2019: 46) Ülkemizde bunun en büyük örnekleri; işçilerin örgütlenebilmesi, memleketlerinden İstanbul'a çalışmaya gelen işçilerin günümüzde köy dernekleri kurma eğilimi veya fabrikaların kurulduğu bölgelerin kahvehanelerinde bir araya gelerek işyeri dışında da beraberlik geliştirmeleridir. Dolayısıyla işçi sınıfı kültürü toplumsal ilişkinin gelişmesini sağlamaktadır.

Burjuva sınıfı kültürü hakim fikirler doğrultusunda işçi sınıfından ayrılmaktadır. Çünkü burjuvazi zaten bireysel sermayeye dayalı ekonomik sistemin bir parçası olduğu için bireycilik fikri kültürel kodlarına egemendir. Bu düşünce yapısında her birey kendi çıkarının peşindedir ve toplum nötr bir şekilde algılanır. Burjuva kültüründe işçi sınıfı gibi toplumsal bir ilişki de söz konusu değildir. Burjuvazinin bireyseldi anlayışına dayanarak oluşturduğu düşünceleri, kurumları, alışkanlıkları ve örfleri burjuva kültürünün tamamıdır. (Coşkun, 2019: 46) Dolayısıyla işçiler orta sınıf gibi giyinip

mülk sahibi olsalar da burjuvallaştıkları iddia edilemez çünkü burjuvazinin ve işçi sınıfının kültürel kodları birbirinden farklıdır.

Williams'ın ele aldığı bir diğer konu ise toplumsal bağlardır. Buna göre; işçi hareketi ancak toplumsal bağların çok kuvvetli olduğu toplumlarda görülmektedir. (Coşkun, 2019: 47) İşçi hareketi toplumun bütününe kapsayan kurum ve uygulamaların bir sonucudur. Williams işçi sınıfı kültürünün toplumsal bağlar çerçevesinde gelişen toplumsal işbirliğine dayandığını ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak işçi sınıfının kültürel ürünlerini sendikalar, kooperatifler ve dayanışma dernekleri olarak belirlemiştir. Toplumsal bağlar sürekli olarak mülkiyet biçimleri tarafından yeniden şekillendirilen aile, akrabalık bağları, milliyet bağları ve coğrafi bağları içerir. İşçi hareketi de bu alanda gelişip yeni bir toplumsal bağ oluşturmuştur.

İşçi sınıfı, sömürüyü gündelik hayatta da deneyimlediği için diğer sınıflardan ayrı olarak kültürel kodlarının temelini adalet ve hakkaniyet oluşturmaktadır. Bu minvalde sınıf deneyiminin ve sınıf hareketinin dayanağı adalet ve hakkaniyet arayışıdır. Dinler'e göre; işçi sınıfı kültürel ve entelektüel açıdan gelişim gösterdikçe burjuva sınıf ile arasındaki ayrım muğlaklaşır. (Dinler, 2018: 17) Dolayısıyla burjuvazi için bir tehdit oluşturmaya başlar.

İşçinin kültürel anlamda ilerlemesinin 'Ben neden böyleyim?' sorusunu kendisine sormasıyla beraber başlayacağını ifade etmektedir. Bu şekilde işçi gündelik hayat pratiklerinden çıkıp toplumsal düzenin eleştirisine yönelebilecektir. Dinler'e göre; kültürel pratikler insanlara "değişen koşullarla başa çıkma, bütünüyle kontrol edemedikleri bir toplumsal gerçekliği anlamlandırma ve ona kısmen müdahale etme" imkanı veriyor. (Dinler, 2018: 106) Aynı zamanda gündelik yaşama sınıfların çelişkisi hakimdir ve işçi burada düzeni değiştirmekten ziyade somut olan 'günlük geçimini sağlamaya' odaklanır. Ancak kültürel alan gündelik yaşamdaki çelişkilere, arzulara, ihtiyaçlara karşılık verecek bir dönüşümün gerçekleştirilmesine imkan verir.

1.4. SINIF BİLİNCİ: KURAMSAL ÇERÇEVE

Sınıf bilinci kavramı, Marksist literatürde önemli bir konuma sahiptir. Marksist gelenekte kavram; sınıf kimliği, sınıf konumu, ortak çıkar, mücadele ve alternatif toplum düşüncesi etrafında şekillenmiştir. (Wright, 1991: 17-37; Akt.Yılmaz, 2013: 351) Buna göre sınıf bilinci; bireylerin sınıfsal konumlarının ve ortak sınıfsal çıkarların farkına varması, toplumsal sistemi değiştirmek için alternatif bir düşünce sistemi

geliştirerek mücadele etmesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla sınıf bilinci kuram ile praksis arasındaki uyuma bağlıdır. (Öngen, 2002: 17) Bireyler kapitalist üretim sistemi hakkında bilimsel bir bilinç oluşturabildiği sürece eyleme geçecek ve sınıf mücadelesini gerçekleştirecektir. Sınıf bilinci konusunda iki farklı kuramsal çerçeve vardır. İlki sınıf bilincini karşı-olgusal ve sınıf mücadelesi sonrasında gerçekleşen bir nitelik üzerinden ele alan kuramlar. İkincisi ise sınıf bilincini bireylerin somut bir vasfı olarak sınıf çevresinde gerçekleşen deneyimler sonucunda mücadeleden önce ortaya çıktığını ifade eden kuramlardır. (Wright, 2016: 274) Marksist kuramcılar, birinci yaklaşımdan yola çıkarak sınıf bilincini tanımlamaktadırlar.

Marx ve Engels; sınıf bilincini ideolojilerden ve gündelik yaşam pratiklerinden ayırmıştır. Çünkü sınıf bilinci *“bireylerin rasyonel olduklarında hissettiği ve inandığı şeydir.”* (Wright, 2016: 274) Buna göre sınıf bilinci; bireylerin toplumsal yaşamın özünde praksiye dayandığının ve yapı içerisinde yer alan tek tek özneler olduğunun farkına varıp karşı mücadeleye geçmesiyle gerçekleşecektir. Bu mücadele ise sınıf bilinci oluşturacaktır. Dolayısıyla Marksist kuramda sınıf bilinci kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Marx, Felsefenin Sefaleti adlı eserinde sınıf bilincine sahip olanlar ve olmayanlar arasında bir ayırım yapmaktadır:

“Ekonomik şartlar ilkin memleket halkını emekçiler haline getirmişti. Sermayenin egemenliği, bu yığına böylece, ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmış bulunuyor. Bu yığın böylece, şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır. Fakat henüz kendisi için değil. Ancak birkaç safhasını tespit etmiş bulunduğumuz mücadele içinde bu yığın birleşik hale gelir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak kurar. Savunduğu çıkarlar sınıf çıkarları olur. Fakat sınıfın sınıfa karşı mücadelesi, siyasi bir mücadeledir.” (Marx, 1966: 193)

Kendinde sınıf ve kendisi için sınıf arasındaki ayırımın temeli sınıf karşıtlığı esasına bağlı bir siyasi-ekonomik mücadeleye dayanmaktadır. Proletaryanın kendinde sınıf olması sonucunda sınıfın üyeleri tek tek sınıf bilincine ulaşmaktadır. Kendisi için sınıf; işçilerin kapitalizmi deneyimlemesi ve bu deneyimi aşacak mücadele bilincinin gelişmesini kapsamaktadır. (Öngen, 2002: 17) Marksist kuram çerçevesinde sınıf bilincini belirleyen farklı unsurlar vardır. Wright’a göre; bu unsurlar insanlar bilinçli seçimler yaptıklarında ortaya çıkan üç boyuta ayrılmaktadır: İlk olarak alternatiflerin algılanması; sınıfsal eylemlerin sonuçlarına giden yolları ifade etmektedir.

Alternatiflerin algılanmasıyla beraber üretilen sonuçlara dair teoriler; eylemlerin seçimlerinden sonra beklenen sonuçlara dair kavrayışları oluşturmaktadır. Son olarak kişilerin tercihleri ise bu sonuçların arzu edilebilirliğini içermektedir. (Wright, 2016: 280) Marksist literatürde farklı kavramlarla da ele alınan bilincin bu üç unsuru bireylerin sınıf çıkarı doğrultusunda hareket edebildiği sürece sınıf bilinci geliştirebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla Marksist kuramda bilinç; mistifikasyondan, ideolojilerden veya hegemonik yapılardan bağımsız, sınıf üyelerinin ortak çıkarından ve mücadelesinden kaynaklanan bir kavramsallaştırmaya sahiptir.

Marksist teorinin önemli savunucularından biri olan Gyorgy Lukacs'da Tarih ve Sınıf Bilinci adlı eserinde bu konuya vurgu yapmaktadır. Lukacs'a göre psikolojik ve atfedilen olmak üzere iki farklı sınıf bilinci vardır. Psikolojik sınıf bilinci, işçilerin konumlarından dolayı sahip olduğu ve sömürünün gizlendiği kapitalist gündelik yaşamda oluşan bir bilinçtir. Bu açıdan yanlış bilinç özelliği göstermektedir. Ancak atfedilen bilinç devrimci bilinçtir.

İşçilerin rasyonel bir biçimde sınıf konumlarının farkında olduğu ve mücadeleyi öngörebildiği bu bilinç türünde sınıflar kolektif öznel haline gelmektedir. Lukacs'a göre; kapitalist sistemin işçi sınıfı bilinci üzerinde yıkıcı bir etkisi vardır. Dolayısıyla proletarya bu etkiyi önce kendi içinde alt edebilmelidir. Çünkü en devrimci bilinç bile proletaryanın psikolojik sınıf bilincinden bağımsız değildir. (Lukacs, 2014: 201) Devrimci sınıf bilincine sahip olabilmek yine proletaryanın gerçekleştirebileceği bir dönüşümdür. Proletarya sınıf mücadelesini devam ettirip sınıfsız toplumu oluşturacak yani kendisini ortadan kaldıracaktır. (Lukacs, 2014: 201)

Özetle Marksist teorilerde sınıf bilincinin oluşumu bir süreç olarak ele alınmış ve sınıf mücadelesinin önceliğine vurgu yapılmıştır. Sınıf bilincinin sınıfsal eyleme dayandırıldığı bu yaklaşımlar sınıf deneyimini ve kültürünü göz ardı ettikleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. (Yılmaz, 2013: 352) Sınıf bilincine karşı-devrimci mücadele içerisinde bakıldığında sınıf üyelerinin somut vasfının yok sayıldığı öne sürülmüştür. Mücadele ve bilinç, tarihsel süreçte zorunluk olarak meydana gelecek olgulara işaret etmektedir. Oysa sınıfa karşı kültürel yaklaşımlar sınıf bilincini Marksist kuramdan farklı bir biçimde ele almışlardır.

İngiliz düşünür E.P. Thompson sınıf bilinci kavramını sınıf deneyimi ile ilişkilendirerek incelemiştir. Thompson'a göre; *“sınıflar, etrafına bakınan, düşman bir*

sınıf bulan ve mücadele etmeye başlayan ayrı oluşumlar olarak var olmazlar.” (Thompson, 1995: 136; Akt. Yılmaz, 2013: 352) Çünkü sınıflar içerisindeki bireylerin deneyimlerini barındırmaktadır. Thompson sınıfları; yapı veya kategoriden ziyade toplumsal ilişkiler olarak gördüğü için sınıf bilincinin de bu ilişkilerden ayrı olamayacağını öne sürmektedir. (Thompson, 2015: 39) Dolayısıyla sınıf bilinci kavramıyla ilgili çalışmalarında sınıf deneyimlerinin üzerinde durmaktadır.

Deneyim; insanların içine doğdukları üretim ilişkileri tarafından belirlenmekte ve sınıf bilinci ise gelenekler, değerler ve düşünceler şeklinde somut bir hale gelen deneyimlerin kültürel terimlerle ifadesine tekabül etmektedir. (Thompson, 2015: 40) Dolayısıyla deneyim ve sınıf bilinci her toplumda farklı şekillerde görülebilmektedir. Örneğin İngiltere’de işçi sınıfı 1830’lu yıllarda okuma-yazma oranının artmasıyla ve kendi deneyimlerine dayanarak örgütlenmeye başlamıştır ve bu örgütlenmenin siyasi bir bilince sahip olması ise Marksist anlamda sınıf bilincinin de bu dönemde oluştuğunu göstermiştir. (Thompson, 2015: 848) Deneyim kavramı aynı zamanda tarihsel bir süreç vurgu yapmaktadır. Thompson’ın kuramında; sınıflar tarihsel süreç içerisinde oluşmakta ve sınıf bilinci tarihsel olay ve fenomenlerin bir yansıması şeklinde algılanmaktadır. (Yılmaz, 2013: 353) Thompson’ın sınıf bilinci kuramı hem kültüre hem de yapıya eşit derecede önem vermektedir.

1.4.1. İşçi Sınıfı Bilincini Belirleyen Unsurlar

Kapitalist toplum çeşitli faktörlere bağlı olarak sınıflara bölünmüştür. Özellikle Neo-liberal politikalar sonucunda klasik Marksist teorilerin betimlediği sınıfsal yapılar hızla değişim göstermiştir. Kapitalist ekonominin değişen yüzünde insan müdahalesini engelleyen pek çok faktör vardır. Engellerin ilki; işçilerin bölünmesidir. Buna göre işçi sınıfı günümüzde özellikle işçi aristoktrasisi ve sınıf üyelerinin ırk, din, dil gibi ayrımlar sonucunda bölünerek sınıf bilinci ve mücadelesinden uzak kalmaktadır. İkinci olarak; günümüzde ‘beyaz yakalı’ olarak adlandırılan orta sınıfın giderek burjuvaziye yaklaşmasıyla işçi sınıfının niceliksel gücü kırılmaktadır. Üçüncü engel; burjuvazinin maddi ve zihinsel hakimiyetinin sonucu olarak sınıf bilincinin zayıflamasıdır. Buna göre burjuvazi hegemonyası işçinin ulaşabildiği her alanda yetkinliğini arttırarak işçilerin ideoloji ve kültürlerini etkilemektedir. Son olarak meta fetişizm nosyonu yani emeğin ürettiği ürüne yabancılaşması sonucunda işçiler üretici kimlikten tüketici kimliğe geçmekte ve sınıf bilincinden uzaklaşmaktadır. (Öngen, 2002: 25) Sanayi Devrimiyle

beraber gelişen işçi sınıfının bilinçli mücadelesi kapitalist ekonominin etkisiyle kırılma yaşamıştır.

İngiltere’de başlayıp zamanla tüm Avrupa’ya ve son olarak dünyaya yayılan sınıf mücadelesi yeni kapitalist ekonomi politikalarının gelişmesiyle beraber ortaya çıkan farklı sosyo-ekonomik koşulların etkisi altında kalmıştır. Sınıf bilincini; sınıf kimliğini, sınıfsal konumunu ve öznel bilinci de kapsayacak şekilde ele alan çalışmalar bu olgu üzerindeki farklı unsurların etkilerini araştırabilmektedir. Bu araştırmalardaki bulgular; “*etnisite, toplumsal cinsiyet, sendika üyeliği, iş tatmin düzeyi, mesleki saygınlık, eğitim, iş güvenliği ve emek süreci*” ile ilgili sorunların sınıf bilinci üzerinde etkili olduğunu öne çıkarmaktadır. (Yılmaz, 2013: 356)

1.4.2. Emek Süreci

Emek süreci, sınıf bilinci açısından önemli bir konudur. Buna göre; kapitalist ekonomide artan makineleşme süreci işi küçük parçalara bölmüş, işçileri vasıfsızlaştırarak ucuz işgücü haline getirmiş bu durum ise işçinin sermayeye bağlılığını arttırmıştır. (Yılmaz, 2013: 357) Böylece emek sürecinin denetimi kolaylaşmış ve bu süreçte sınıfın mücadelecisi bir bilince ulaşması için gereken birlik olma durumu engellenmiştir. Fordist üretim olarak adlandırılan üretim şeklinde yüksek işçi kapasiteli fabrikalarda üretim sağlanırken post-fordist denilen günümüz üretim modelinde piyasanın talepleri artmış ve üretim esnekleşmiştir. Artık yekpare fabrikalar yerini tıpkı üretim sürecinde olduğu gibi parçalara bölünmüş küçük işletmelere bırakmıştır.

Yeni üretim sürecinde dünyadaki ülkeler merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmış; merkez ülkelerdeki burjuvazi karı arttırmak amacıyla üretimi çevre ülkelerde gerçekleştirmeye başlamıştır. Böylece çevre -az gelişmiş veya gelişmekte olan- ülkeler ile merkez -gelişmiş- ülkelerin üretim süreci merkez ve çevre fabrikalar şeklinde işgücünü bölmüştür. (Yılmaz, 2013: 358) Merkez ülkelerin işçilerinin şartları çevre ülkelerin işçilerine oranla daha iyi olmuştur. Çevre işçileri genelde sözleşmeli, iş güvencesiz ve kolaylıkla işten çıkarılabilir bir pozisyonda kalmışlardır. Bir taraftan da çevreden merkez ülkelere doğru hızla artan ucuz işçi göçü merkez ülkedeki işçilerin koşullarını da etkilemeye başlamıştır. Böylece emek sürecinde göçmen işçiler bir tehdit unsuru olarak algılanmış ve yerel-göçmen işçi ayrımı işçi sınıfının birleşmesinin önünde engel teşkil etmiştir.

Esnek üretimde, işçiler arasındaki rekabet tetiklenmiştir. İdeolojik ve kültürel söylemler yaratılan rekabetin altını çizmiş böylece işçiler arasında ‘biz’ ve ‘onlar’ gibi ayrımcı faaliyetler ortaya çıkmıştır. Ancak emek sürecindeki bu farklılaşmaların işçilerin belirli özellikler çevresinde yeniden birlik oluşturmalarını sağlamıştır. Örneğin işçiler arasındaki hemşehrilik duygusu veya aynı dini cemaate üyelik sınıf içerisinde benzer deneyimleri paylaşan grupların yer almasına imkan vermiştir. Yine de bu farklılaşmalar işçilerin konumlarını sorgulamasını engellemek yönündeki çabaları aşmamaktadır. Özellikle bilinçli işgücünü oluşturan merkez işçiler kadrolu oldukları için patrona bağlılığı artmaktadır. Kısacası emek süreci işçi sınıfı bilinci üzerinde yıkıcı bir etki yapabilmekte aynı zamanda bir sınıf bilinci oluşturabilmektedir.

1.4.3. Etnisite

Etnik ayrım, ırksal olarak azınlık grubunda olan insanların çoğunluktan farklı sosyo-ekonomik muamele görmesiyle ilişkilidir. Etnik azınlık eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların sağlandığı alanlarda da ayrımcılığa maruz kalmakta ve bu durumu emek sürecinde de gerçekleştirmektedir. Çoğu azınlık grubu eğitime dahil olamadığı ve sürekli işgücü olarak görülmediği için vasıfsız çalışan haline gelmiştir. Örneğin Türkiye’de son zamanlarda Suriyeli işçiler Türk işçilerden daha zor koşullarda çalışmaya başlamıştır. Suriyeli işçiler, göç etme süreci ile yoksulluktan dolayı daha ucuza çalışmayı kabul etmiş ve yerel işgücünün rakibi konumuna gelmişlerdir. Bu süreçte Suriyeli işçiler ve Türk işçiler arasındaki etnik ayrıma dayalı söylemler yoluyla hegemonya oluşturulmuştur. Sermaye sahibi, işçilerin etnik ayrımcılığından yola çıkarak işçilerin karşısında sermaye sahibinin yer aldığı olgusunu görünmez kılmıştır. Böylece Türkiye’de yaşayan işçilerin ücretlerdeki düşüşlerin, çalışma şartlarının görece kötüleşmesinin ve işten çıkarmaların artmasındaki sorunların Suriyeli işçilerle ilgili olmasına dair düşünceleri sınıf içerisinde bölünmelere yol açmıştır.

Sınıf bilincine ilişkin araştırmaların sonuçlarına göre; *“azınlık bir etnik gruba ait olmak genellikle daha yüksek bir adaletsizlik ve görece daha yüksek bir yoksunluk hissini, yüksek bir sınıf bilincini ve yüksek bir militanlık düzeyini beraberinde getirmektedir.”* (Yılmaz, 2013: 361) Dolayısıyla etnisiteye dayalı ayrımcılığın sınıf bilincini arttıracak etkilere sahip olduğu görülmektedir. Burada önemli olan azınlıkların birleşerek örgütlenme ve dayanışma sergilemesidir. Aksi halde etnik azınlıkların örgütsüzlüğünden sınıfsal bilincin doğması yerlilere göre daha zordur. Kısacası

etnisiteye dayalı ayrımcılık örgütlenme getirmediği sürece işçi sınıfı bilincini etkileyebilmektedir.

1.4.4. Sendika Üyeliği

Sınıf bilinci üzerinde önemli olan bir diğer etken de örgütlenme veya sendikalaşmadır. Çünkü sendikalar, sınıf bilincine bağlı olarak yürütülecek sınıf mücadelesinin aracı olmaktadır. Öncelikle işçiler arasındaki dayanışmayı sağlayacak derneklerin kurulmasıyla başlayan örgütlenme faaliyetlerinin zamanla daha yasal ve örgütlü olan sendikalara dönüşmesiyle birlikte sınıf mücadelesi sendikalar tarafından yürütülmektedir. Çünkü sendikalar işçilerin kolektif bir kimlik oluşturmaları konusunda belirleyici örgütlenmelerdir. Buna göre; sendikalar işçilerin ortak çıkar ve haklarını korumak amacıyla işçilerin birleşmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda işçi ile işveren arasında bir köprü kurmaktadır. Toplu iş sözleşmesi uygulamalarıyla işçinin sorununu işveren ile oturduğu müzakere masasında dile getirebilen sendikalar işçilerin seslerini işverene ulaştırmaktadır. Dolayısıyla sendikalar geçmişte olduğu kadar günümüzde de temel işçi örgütlenmesi olarak görülmektedir. (Koç, 1999: 16)

Günümüzde sendikalaşma oranlarında düşüş gerçekleşmektedir. Bu durumun pek çok sebebi olmakla beraber temel sorun Neo-liberal politikaların ekonomideki uygulamalarıyla ilgilidir. Yukarıda bahsedilen esnek üretim süreci, sendikalaşma oranlarını da etkilemektedir. Günümüzde fabrikaların küçülmesi, emek piyasasının kurlsızlaşması, taşeronlaşma, güvencesizlik, yarı-zamanlı istihdam oranlarının artması ve evlere iş verilmesi gibi uygulamalar sendikalaşmayı etkilemektedir. (Yılmaz, 2013: 365) Neo-liberal piyasa koşullarında sendikalaşma için gereken birlik koşulları gerçekleşmemektedir. Bunun yanı sıra ülkemizde 1980 askeri darbesi ile birlikte sendika üyelerinin yargılanması sendikalara karşı işçilerin tutumunu değiştirmiştir. Darbe öncesinde işçilerin bilinçli mücadelesinde temel aracı olan sendikalar darbe sonrasında çoğunlukla işverenin tarafında yer alarak işçilerin eylemlerini desteklemekten uzak kalmakla suçlanmıştır. Örneğin 1989 Bahar Eylemleri'nde sendikaların tabandan gelen tepkiye karşı kayıtsız kaldığı ifade edilmiştir. (Tokol, 1994: 102) Böylece işçilerin sendikaya olan güveni azalmıştır.

Sendikalaşma oranlarını etkileyen bir diğer unsurda işyerlerinde oluşturulan insan kaynakları departmanlarıdır. İnsan kaynakları işçilerin istek ve şikayetlerini bireysel bir şekilde ileteceği işçi–işveren arasındaki yeni köprü olmuştur. Böylece

sendikal faaliyetlerin alanı daralmıştır. İşçiler açısından sendikaların meşruiyeti sarsılmıştır. İnsan kaynakları ve toplam kalite yönetimi uygulamaları işyerlerinde demokratik uygulamaların hakim olduğu görüntüsünü yaratarak işçinin sendikaya başvurmasını engellemiştir. (Işık, 2009: 165)

Sendikal faaliyetler işçi sınıfı bilincini daha da geliştirmektedir. Sendika ile geliştirilen deneyimler işçinin örgütlü mücadelesine katkı sağlamaktadır. Örneğin; Birelma'nın üç farklı fabrikadaki sınıf mücadelesini ele aldığı eserinde Rovman fabrikasındaki işçilerin sendikal faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi sonucunda işçilerin bilinçli mücadelesinin başarıya ulaştığı görülmektedir. (Birelma, 2014: 317) Sermaye bu yüzden Neo-liberal ekonomi politikalarını uygulayarak sendikal örgütlenmeyi engellemeyi amaçlamaktadır.

Günümüzde işçi hareketlerinin artmasına bağlı olarak sınıf mücadelesi gelişim göstermektedir. Türkiye'de 2000-2010 yıllarında görülen sendikalaşma oranlarındaki düşüş 2018'den sonra hızla artış göstermiştir. 2013 yılında yüzde 9,2 olan sendikalaşma oranı, 2019 Ocak ayı itibariyle yüzde 13,8'e yükselmiştir. (DİSKAR, 2019: 10) Ülkemizde gelişen Neo-liberal ekonomi uygulamaları çalışma koşullarında işçiyi giderek dezavantajlı bir konuma ulaştırmıştır. İşçiler artan rekabet ve denetim, düşük ücretler, güvencesizlik gibi durumların etkisinde kalarak sınıfsal mücadeleyi geliştirmek amacıyla sendikalara üye olmaya başlamıştır.

1.4.5. İşsizlik

Günümüz neo-liberal ekonomi politikalarında rekabet asıl kural haline gelmiştir. Burada rekabet yalnızca sermaye sahipleri arasında kalmamış aynı zamanda işçinin işçi ile rekabeti de ortaya çıkmıştır. (Akkaya, 2011: 29) Böylece rekabetin kapsamı genişletilmiştir. İşçinin işçi ile rekabetine yol açan temel unsur ise işsizlik olmuştur. Engels'e göre; modern sivil toplumda daimi bir rekabet yani savaş vardır ve bu savaşın temel sebebi ise hayatta kalmaktır. (Engels, 1997: 130) Dolayısıyla işsizliğin yaygınlaşması ile beraber artan yoksullaşma işçiler arasında da rekabetin oluşmasına yol açmıştır. İşsizler toplumunda bir artı nüfus haline gelmiş ve bu artı nüfusun varlığı işçiler arasında sermaye birikimini arttıracak bir rekabet üretmiştir. İşsizler, işçiye adeta bir tehdit unsuru oluşturmuş, buna karşın işçiler daha fazla üreterek işsizliği arttırmıştır. Marx'a göre; *“toplumsal servet, işleyen sermaye, bu sermayenin büyüme ölçüsü ile hızı ve dolayısıyla, proletaryanın mutlak kitlesi ve emeğin üretkenliği ne kadar büyük*

olursa, yedek sanayi ordusu da o kadar büyük olur.” (Marx, 2015: 613) Böylece Marx genel kapitalist birikim yasasının temel unsurunun -yedek sanayi ordusunun- meydana gelmesini sağlayan temel faktörün işsizlik olduğunu ifade etmiştir.

Ülkemizde, 2000’li yıllardan itibaren ekonomik anlamda bir büyüme gözlenmiş ancak işsizlik oranları bu büyümenin gerisinde kalarak sürekli artış göstermiştir. İhracattaki hızlı büyümeye paralel olarak yeni işler üretilmemiş ve bunun sonucunda işgücü arzı fazlalığı gelişmiştir. (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 49) Teknolojinin tarım ve sanayi sektörlerinde sağladığı daha az işçi ile daha fazla üretim gerçekleştirebilme olanaklarıyla beraber ülkenin ihracat alanındaki payı genişlemiş ancak işgücü söz konusu sektörlerden koparak hizmet sektörüne doğru yığılmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllara göre yüzdelik dilimde işsizlik oranları verilmiştir. Buna göre; işsizlik oranları 2000’li yıllardan sonra sürekli artmış günümüzde ise daha belirgin bir şekilde artmaya devam etmiştir. 2000-2020 yılları arasında Türkiye’deki işsizlik oranları Tablo 3’te bulunmaktadır:

Tablo: 3 2000-2020 Yılları Arasında Türkiye’de İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranları(%)
2000	6.5
2001	8.4
2002	10.3
2003	10.5
2004	10.8
2005	10.6
2006	10.2
2007	10.3
2008	11
2009	14
2010	11.9
2011	9.2
2012	9.2
2013	9.7
2014	9.9
2015	10.3

2016	10.9
2017	10.9
2018	11
2019	13.7
2020	12.9

(TÜİK, 2000-2020)

Tabloya göre; 2000’li yıllardan itibaren işsizlik oranı artış göstermiştir. Özellikle; 1994-2001 yılları arasında ülkedeki ekonomik kriz sonucunda Türkiye’de ekonomi alanında yeni politikalar geliştirilmiştir. (Bozdağlıoğlu, 2008: 51) 2001 yılı itibariyle işsizlik oranı çift haneli sayılara ulaşmış ve ekonomik kriz sonrasında da istihdam sorunu çözülememiştir. Bu durumun temel sebepleri arasında kriz sonrasında ülkedeki “işgücünün hızlı artışı buna karşılık endüstri ve hizmet sektörlerinin sınırlı istihdam imkânları, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği” gibi sosyal ve ekonomik sorunlar gösterilmektedir. (Apaydın, 2018: 168) Aynı zamanda teknolojiye yenilik, emek gücünün yerini almaya başlamış ve işletmeler daha az işçi ile aynı işi yapabilmeyi hedeflemişlerdir. (Akkaya, 2011: 55) Böylece işçiler ücretlerin azalması, çalışma saatlerinin artış göstermesi, güvencesiz ve esnek çalışma gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Yeni teknolojilerin gelişmesi işçilerin çalışma koşullarını etkilemiş ve işgücü istihdamına duyulan ihtiyacı azaltarak işsizlik oranlarını arttırmıştır.

İşsizlik işçi sınıfı bilincini de etkilemektedir. Buna göre; kapitalizmde işsizlik ve yoksullaşma bir tür tehdit oluşturmaktadır. İşçiler, işsiz kalma ve beraberinde yoksullaşma korkusuyla sınıf bilincinden uzak tutulmuştur. (Akkaya, 2011: 35) Emek sürecinde, işçilerin birlik ve dayanışmalarından ziyade birbirleriyle rekabeti ön plana çıkmıştır. Rekabet; işçilerin sınıf bilincinin yerini gündelik düşüncelerinin almasına yol açmıştır. Böylece işçiler birleşme ve mücadele etme olanaklarından uzaklaştırılmıştır. İşçilerin, sınıf bilincinin temel unsurlarından biri olan mücadeleyi de kaybetmeye başlaması işsizliğin oluşturduğu rekabet ortamından kaynaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SINIFIN ÖRGÜTLENMESİ, DAYANIŞMA VE SENDİKACILIK

Sosyalleşme süreciyle beraber insanların yaşadığı deneyimler benzerlik göstermiş ve aralarındaki yardımlaşma artmıştır. Bu durum ise dayanışmayı sağlamıştır. Geleneksel toplumlarda, aile ve akrabalık bağları sayesinde dayanışma gerçekleşmiştir. Ancak modern toplumlarda bireyler dayanışma oluşturabilmek için örgütlenmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki; modern insanın yaşamını idame ettirebilmesi örgütlülük koşuluna bağlanmıştır. Örgütlerin ise belli kuralları, yaptırımları ve üyeleri için uygun gördüğü belirli rolleri vardır. Modern toplumdaki örgütler bürokrasiye sahiptirler. Bürokrasiden ise çoğunlukla sendika gibi gündelik hayattaki sosyal faaliyetleri düzenleyen örgütler anlaşılmaktadır.

Avrupa'daki ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlerin sonucunda ortaya çıkan kapitalistleşme sürecinde toplumsal sınıf yapısı değişmiş, işçi sınıfı meydana gelmiştir. Niceliksel açıdan artan işçi sınıfı yardımlaşma ve dayanışma dernekleri kurmuştur. Sanayi Devrimi'nden sonra giderek kötüleşen işçi sınıfının çalışma koşullarının sonucu olarak öncesinde gerçekleşen örgütlenme girişimleri yetersiz kalmış ve sendikalar kurulmuştur. Sendikalar; işçilerin işveren karşısında hak ve çıkarlarını korumak amacıyla kurulan örgütlerdir. Çoğu zaman işverenlerin destekçisi olan devletler, sendikal faaliyetlerin sermaye sahibine zarar vermesini engellemeyi amaçlamışlardır. Bu durumun sonucu olarak ise sendikacılık ve siyaset arasındaki ilişkiler kuramsal açıdan tartışılır hale gelmiştir. (Mahiroğulları, 2012: 10)

Türkiye'de sendikacılık faaliyetleri direkt olarak siyasal arenanın içerisinde yer almıştır. Sendikalar; yasalar ile oluşturulmuş ve yasaların izin verdiği ölçüde geliştirilmişlerdir. TÜRK-İŞ ve DİSK ülkemizde kurulan önemli sendikalarlardır. TÜRK-İŞ, ilk işçi konfederasyonu olarak 1952 yılındaki siyasi serbestlik ortamında kurulmuştur. Bu konfederasyona bağlı sendikalarda Amerikan tipi sendikacılık anlayışı gelişmiştir. 1967 yılında DİSK'in kurulmasıyla beraber sınıf anlayışına dayalı bir sendikacılık anlayışı gelişmiş ve dönemin işçi sınıfı hareketlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde ise; her iki konfederasyonun sendikal faaliyetleri devam etmekte ve geçmişten bu yana nicel ve nitel değişimler göstermektedir. (ÇSGB, 2020: 27-32)

Bu bölümde dayanışmaya bağlı modern örgüt kavramı tanımlanmaktadır. Örgütlerin içerisinde yer alan bürokrasi, gözetim gibi olgulara yer verilmekte ve örgüt ile ilgili kuramlar ele alınmaktadır. İşçi örgütlenmelerinden biri olan sendikalara değinilmekte ve sendika siyaset ilişkisi incelenmektedir. Son olarak; ülkemizde sendikal faaliyetlerin oluşumu ve gelişiminin anlatıldığı bölümde TÜRK-İŞ ve DİSK'in örgütlenme sürecindeki karşılaştırmalarına yer verilmektedir.

2.1. ÖRGÜTLENME VE ÖRGÜT SOSYOLOJİSİ

İnsanlar, belirli faaliyetleri gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdir. İşbirliğine dayanan bu süreç sonucunda örgütler oluşturulmuştur. Örgütün tanımları farklılık göstermektedir. Parsons örgütün işlevselci boyutuna dikkat çekerek kavramı; *“bir takım özel amaçları gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş sosyal birimler”* olarak tanımlamaktadır. (Aytaç, 2004: 191) Weber ise örgütlerin, insanların ya da ürettikleri malların arasında dengeli bir durum oluşturmayı sağlamak amacını güttüğünü ifade etmektedir. (Giddens, 2012: 685) Buna göre örgütler yazılı kurallar ve tepede yer alan yöneticiler tarafından idare edilmeli ve bilgi akışını denetlemelidir.

Weber'in kuramsal çerçevesinden etkilenen Giddens ise örgütleri ortak bir amaç için bir araya gelerek eyleme geçen insanlardan oluşan tanımlanabilir üyeliği olan gruplar şeklinde tanımlamaktadır. (Giddens, 2012: 683) Buradaki tanımlar çoğunlukla modern örgütlere işaret etmektedir. Geleneksel toplumlardaki örgütler genelde yazılı kurallara veya mutlak iktidara tabi olmamışlardır. Tarımsal üretime dayanan geleneksel toplumlarda aile içerisinde veya akrabalığa dayalı örgütlenmeler söz konusu olmuştur. Ancak sanayinin gelişmesiyle beraber insanların hızla kente göç etmeleri sonucunda bireyler kentsel değerleri benimseyerek geleneksel toplumsal algıları terk etmişlerdir. (Zincirkıran, 2018: 7)

Emeğin serbestleşmesini ve kölelik sisteminin dönüşmesini sağlayan bu yeni ekonomik yapılanma sonucunda emek daha örgütsüz bir hale gelmiştir. Bunun sonucunda ise emeğin disipline edilip yönetilmesi gereksinimi örgütler tarafından sağlanmıştır. Örgütler artık itaate, belli kurallara, üyelerine verdiği belli rollere ve itaati sağlayacak ceza veya ödülleri oluşturan düzenlemelere sahip olmuştur. Böylece modern örgütler günlük hayatımızda vazgeçilemez bir hal almışlardır. Bozkurt'a göre modern veya formel örgütler; malları, hizmetleri üretir ve dağıtırlar, toplumsal düzeni sağlar, psikolojik ve fizyolojik gereksinimleri karşılarlar. (Bozkurt, 2011: 165) Dolayısıyla

modern örgütler geleneksel toplumlarda oluşturulan örgütlerden farklılık göstermekte ve modern dünyayı idame ettirmek için temel koşul olmaktadır.

2.1.1. Örgütlerde Bürokrasi

Modern sanayi toplumlarında akılcılaştırma ve bürokrasi önem kazanmıştır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sonucunda toplumsal hayatın her alanında akıl ile kavramaya ve somut olana yönelim gerçekleşmiştir. Böylece insan doğada olan her şeyi akılla kavrayarak doğaya hükmedebilecek tek canlı olarak düşünülmüştür. Akılcılaştırma, doğanın efendisi olan insanı büyük fabrikalar kurmaya yöneltmiştir. Bu fabrikalarda verimli bir üretimin gerçekleşmesi de yine akılcı ilkelere bağlanmış ve işçiler birer makine gibi görülerek bürokrasilerle yönetilmişlerdir. Çalışma örgütlerine hakim olan bürokratik yapılanma örgüt sosyolojisinde ele alınan temel konulardan biridir. Modern toplumlarda; farklı dine, ırka veya ülkeye mensup olan işçileri düzenli bir biçimde yönetip, örgütlemek için bürokrasiye ve bilimsel yönetimlere başvurulmuştur.

Bürokrasi, 1785 yılında V.de Gournay tarafından pejoratif bir anlamda kullanılmıştır. (Bozkurt, 2011: 165) Gournay, Fransa'nın despotizme dayanan yönetim şeklini eleştirmek için bürokrasiyi bir tür hastalık şeklinde ifade etmiştir. Bürokrasi tepede bürolar ve bürokratların olduğu hiyerarşik bir yönetim şekli olarak tanımlanmıştır. (Bozkurt, 2011: 166) Bu kavrama yönelik farklı tanımlar da saptanmıştır. Bozkurt'a göre bürokrasinin üç farklı tanımı vardır:

- Bürokrasi, örgütlerin yerine gerçekleştirmeleri gereken niteliklerden uzaklaşması, düzensizleşmesi ve kuralcılığını baskılar yoluyla arttırmasıdır.
- Bürokrasi, dağınık toplumsal aktiviteleri düzenli bir hale getirmedir. Bu anlamda bürokrasi siyasi partilere, sendikalara veya işletmelere tekabül etmektedir.
- Bürokrasi, yönetmekle görevli memurları ve memurların hakimiyetini tanımlamaktadır. (Bozkurt, 2011: 166)

Farklı anlamlara sahip bürokrasi kavramının yönetsel açıdan olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Max Weber, bürokrasinin iki yönüne de değinmiştir. Buna göre; modern toplumlarda bürokrasinin yaygınlaşması durdurulamaz çünkü büyük toplumsal kitlelerin yönetimi ancak güçlü bir bürokrasiyle sağlanmaktadır. Weber bürokratik yönetimin en verimli yönetim şekli olduğunu dolayısıyla geleneksel toplumlarda da buna benzer yönetimlerin sağlandığını ifade etmektedir. (Giddens, 2012: 686) Örneğin;

Çin İmparatorluğu Wen Di hükümdarlığı döneminde (M.S.604) memurluk sistemi uygulanmıştır. Bilinen en eski bürokrasilerden biri olarak değerlendirilen bu sistemde devlet yönetimine sınav sistemi ile dahil olan yetenekli memurlar ülkenin yönetimini sağlamış ve memurluk babadan oğula geçmiştir. Çin İmparatorluğu memurluk sistemi sayesinde uzun yıllar ayakta kalmıştır. (Avcı, 2017: 13-14) Buna karşın bürokrasinin yaygınlaşması modern toplumlarda gerçekleşmiştir.

Yönetilecek kitlelerin niceliksel olarak genişlediği modern toplumlarda bürokrasi verimli bir yönetim olmuştur. Ancak Weber bürokrasinin modern toplumsal yaşamı etkileyecek çok fazla olumsuz özelliğinin de geliştiğine değinmiştir. Buna göre; bürokrasi bireyi tektipleştirmiş ve bireysel yeteneklerin gelişmesini önlemiştir. Aynı zamanda bürokrasilerde gayri resmi ilişkiler meydana gelebilmekte ve bu durum bürokratların bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ederek örgütsel çıkarlardan uzaklaşmasına sebep olabilmektedir.

Weber bürokrasinin incelenmesi için bir ideal tip geliştirmiştir. Buna göre bürokrasilerin temelinde aşağıdaki özellikler yer almaktadır:

1. Bürokrasi hiyerarşiye dayalı tepeden inme bir yönetimdir. Hiyerarşide her üst kademedeki bir alt kademedekini gözetlemek ve denetlemekle sorumludur.
2. Bürokrasi ile yönetilen örgütlerin belli yazılı kuralları vardır ve bu kurallar hiyerarşinin tepesindeki memurlara doğru çıkıldıkça artar.
3. Ücretler ve çalışma saatleri sabittir. Her memur terfi etme hakkına sahiptir.
4. Memurun işyeri yaşamı ile toplumsal yaşamı birbirinden maddi ve manevi anlamda ayrıdır.
5. Bürokratik örgütlerin hiçbirinde mal belirli bir kimsenin olmaz. Bu durum ise işçileri veya memurları işi denetleme olanağından uzaklaştırır.
6. Bürokrasiler insanilikten uzak olmalıdır. İnsani duygulara dayanan, rasyonel olmayan tüm işlemler elimine edilmelidir. (Giddens, 2012: 686-687)

Bürokrasiler bu ideal temellere ulaşarak başarılı olmayı amaçlamaktadırlar. Weber'e göre; bürokrasi örgütsel yönetimde uzun süre varlığını sürdürecektir bir olgudur. Bürokrasiler toplu eylemi rasyonel bir forma getirerek toplumsal eyleme dönüştürür ve güç ilişkilerini toplumsallaştırır. (Weber, 2011: 335) Dolayısıyla bürokratizasyona dayalı yönetim kalıcı hale gelir.

Sanayi toplumlarındaki örgütlenmelerin neredeyse tamamı Weber'in ideal tipine uygun olmuştur. Bürokrasinin örgütlerdeki yansımasına bakıldığında ise; yüksek uzmanlaşma, baskının ve hiyerarşik yapının güç kazanması, denetimin artması ve insanilikten uzaklaşma gibi özellikler sergilediği görülmektedir. Bunun sonucunda ise Weber'in 'akılcılığın demir kafesi' olarak adlandırdığı bir durum gerçekleşmektedir. (Zincirkıran, 2018: 12) Gündelik hayat daha rasyonel, bürokrasinin tüm yaşamı kapsadığı demirden bir kafes haline gelmektedir. Aynı zamanda bürokrasinin otoriter özelliği de yaşama müdahil olmakta ve disiplin ve itaat her alanda kendini göstermektedir.

Sanayi toplumundaki bürokrasi, örgütlenme ve verimlilik olanaklarını arttırmıştır. Ancak klasik sanayi toplumlarının 1970'li yıllarda girdiği krizle beraber bürokratik yapılanma da adeta bir krize girmiştir. (Zincirkıran, 2018: 13) Bürokratik örgütlerin, Neo-klasik ekonomi politikalarının gelişmesi, teknik ilerleme ve değişen üretici-tüketici ilişkilerine uyum sağlayamaması sonucunda yeni yönetim türleri gelişmeye başlamıştır. Böylece örgütler artık daha esnek yapılanmalar gerçekleştirmiştir. Neo-liberalizmin geliştirdiği merkez ve çevre şeklindeki üretim düzeni sonucunda örgütlerde ademi merkezi yapılanmalar sergilemiştir.

Hiyerarşiye dayanan yönetim sistemleri değişmiştir. Modern örgütlerden daha eşitlikçi olan post-modern örgütlerde çokseslilik ve farklılık bir değer olarak algılanmıştır. Çoğu yönüyle birbirlerinden ayrılırlar da örgüt sonuçta modern bir olgu olduğu için temel özellikleri post modern örgütler içerisinde de hüküm sürmüştür. (Zincirkıran, 2018: 54) Günümüz örgütleri içerisinde bürokratikleşmenin kalıcı etkilerini denetleme ve gözetleme, ayrımcılık, işgücünün değişimi, çatışma ve yeni teknolojiler alanında görmek mümkündür.

2.1.2. Örgütlerde Denetim ve Gözetim

Örgütlerde bürokrasi kadar örgüt üyelerinin denetim ve gözetimi de kaçınılmazdır. Çünkü örgüt içerisindeki düzen tek tek bireylerin eylemlerinde düzenin sağlanmasına bağlıdır. Bu ise ancak örgüt içerisindeki yöneticilerin bireyler üzerindeki denetimiyle mümkündür. Michel Foucault, örgütün mimarisiyle örgüt içerisindeki düzen arasında bir paralellik kurmuştur. Buna göre; bir örgütün bulunduğu alanın mimari yapısı bize o örgüt içerisindeki hiyerarşiye, yönetime ve düzene ilişkin ipucu vermektedir. (Giddens, 2012: 694) Örneğin bazı çalışma örgütlerinde çalışma alanı

ortak bir koridora açılır ve bu ortak koridordan diğer tüm alanlar izlenebilir durumdadır. Mimari yapının bu şekilde düzenlenmesi örgüt yöneticilerinin gözetim ve denetimini kolaylaştırır.

Modern sanayi ve günümüzdeki çalışma örgütleri içerisinde gözetleme ve denetleme oldukça önemlidir. Bu yolla çalışma düzeni kontrol altına alınarak verimlilik artırılır. Gözetim pek çok farklı formda gerçekleştirilebilmektedir. Örgüt içerisindeki astların üstleri tarafından doğrudan izlenmesi bir gözetim türüdür. İnsanların çalışmaları hakkında detaylı kayıtlar tutmakta gözetimin parçasıdır. Öz-gözetim olarak adlandırılan kişinin kendisinin sürekli gözetlendiğini düşünmesi yoluyla davranışlarını değiştirmesi ve eylemlerini sınırlandırması da gözetimdir. (Giddens, 2012: 695)

Foucault gözetimin üst düzeyde olduğu hapisane örneğiyle panopticon kavramını ele almaktadır. Panopticon, Jeremy Bentham tarafından tasarlanan hükümlülerin hücrelerinin daire oluşturacak şekilde sıralandığı bir hapisane modelidir ve ortada ise gözetleyenlerin görünmediği ancak bütün mahkumların görüldüğü gözetleme kulesi vardır. (Giddens, 2012: 697) Buradan yola çıkarak modern hayatın giderek Panopticon'a dönüştüğünü ifade etmektedir.

Panopticon kavramından yola çıkarak satış danışmanlığına dayalı bir çalışma örgütüne baktığımızda mağazalardaki kamera gibi teknolojik aletler yoluyla işçiler gözetime tabi tutulmakta; çalışma, mola ve paydos saatleri kameralar tarafından gözetilmekte ve mağaza müdürlerinden onay alınarak sürdürülmektedir. Böylece örgütler içerisindeki gözetim bir tür Panopticon'a dönüşmektedir. Aynı zamanda gözetim yalnızca işverenle sınırlı kalmayıp işçiler tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Buna göre; özelleştirme politikalarının dolaylı bir sonucu olarak işsizlik oranları artmış ve işçiler ile işsizler arasında bir tür rekabet ortamı oluşturulmuştur. Bu rekabet sonucunda yeni çalışma ilişkilerinde işçiler de panoptik işçi haline gelmiştir. (Akkaya, 2011: 36) Panoptikon gözetim hem yeni teknolojiler aracılığıyla hem de işsizlik oranlarındaki artışla beraber geçerlilik sağlamış ve sendikal anlayışı da etkileyebilmiştir.

2.1.3. Örgütlerde Ayrımcılık

Örgütlerde gerçekleşen bir diğer sorun da ayrımcılık olgusudur. Örgütlerdeki ayrımcılık; *“bir örgütün çalışanlarına sağladıkları haklarda adil davranmaması bazı çalışanlara sağlanan kazanç ve haklardan diğerlerinin faydalanamamasıdır.”*

(Demirel; 2011: 67; Akt. Omay, 2018: 213) Bu ayrımcılık aslında toplumda halihazırda gerçekleşen ayrımcılıkların bir yansımasıdır. Çünkü örgütler, bulunduğu toplumun özelliklerini barındırmaktadır. Örgütlerde yer alan ayrımcılığa bakılarak toplumdaki ayrımcılık hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. (Omay, 2018: 213) Ancak toplumdaki gibi bireysel bir ayrımcılıktan ziyade örgütlerde ayırım, çoğunlukla bireyin bulunduğu gruba bakılarak gerçekleşmektedir. Örgütlerde ayrımcılık üç temel aşamada gerçekleşmektedir: İş başvuruları ve işe alımlarda, işte çalışırken ve işten ayrılırken. (Omay, 2018: 215) Çalışma örgütlerinde özellikle işe alımlarda cinsiyet, yaş ve etnik köken üzerinden ayırım yapıldığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bu örgütlerde ayrımcılık çok boyutlu bir fonksiyon göstermektedir. Bazı örgütlerde bireyler yalnızca yaş veya cinsiyet gibi niteliklerden değil, bağlı bulunduğu mezhepten desteklediği siyasi partiye kadar olan tüm nitel özelliklerinden dolayı ayrıma maruz kalabilmektedir.

Ayrımcılık sorunu örgütlere; ekonomik, sosyal, kültürel anlamda zarar verebilmektedir. Bir çalışma örgütünde ayrımcılık işteki verimin düşmesine, çatışmaların artmasına, örgütsel motivasyonun düşmesi gibi sorunlara yol açabilmektedir. (Omay, 2018: 214) Örgütlerdeki ayrımcılık ırk, yaş, cinsiyet, dil, din, cinsiyet gibi niteliklere dayanılarak gerçekleşmektedir. Ancak bu durum yalnızca çalışma örgütlerinde değil sosyal hayatı düzenleyen sendika, dernek, eğitim kurumları gibi örgütlerde de bulunmaktadır. Bu yapılarıdaki ayrımcılık sorunları da yine yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. Özetle; örgütlerdeki ayrımcılık toplumsal ilişkiler ve yapılar içerisindeki ayrımcılığın bir yansımasıdır ve örgüt açısından önemli sorunlara yol açabilmektedir.

Sanayinin gelişmesiyle beraber oluşan işçi sınıfı; etnik farklılıkları olan niceliksel açıdan oldukça geniş bir kitleyi oluşturmaktaydı. Bu kitleleri bir arada tutup tek bir yönetimin hakimiyetine koymak ise ancak bürokrasi ile mümkün olmuştur. Ancak sonraki yıllarda bürokratik yönetimler yoğun eleştirilere maruz kalmış ve yönetim için uygun olmadığı düşünülmüştür. 20.yüzyılın ortalarında gelişen bilimsel tekniklere dayalı yönetimler bürokrasinin yerini almıştır. Böylece vasıfsız ve kol emeğine dayalı işlerin yanında vasıf gerektiren ve kafa emeğine dayanan emek gücüne de ihtiyaç duyulmuştur. Yüzyılın sonlarına doğru işgücü içerisinde; işçileri denetleyen işçi grupları, teknolojik aletlerin denetlenmesi için teknik bilgisi olan işçiler veya işçileri yöneten ama işveren olmayan işçiler gibi değişik niteliklere sahip gruplar

oluşturmuştur. İlerleyen süreçte işgücü daha da farklılaşmış ve günümüzde çalışanlar vasıflarına göre ayrılmaya başlamıştır.

2.1.4. Örgütlerde Yeni Teknolojiler

Çağımızda bilginin ve bilgi teknolojilerinin önemi artmıştır. Buna bağlı olarak çalışma örgütlerinde yönetime yakın duranlar mühendislik gibi teknik işleri gerçekleştiren işçiler olmuştur. Bilgi teknolojilerinin çalışma örgütleri üzerindeki bir diğer etkisi ise örgüt bünyesindeki işçilerin profesyonelleşmesine veya uzmanlaşmasına gereksinim duyulmasıdır. Deneyim ve deneyime dayalı profesyonelleşme süreci yeni çalışma örgütleri açısından önemli bir olgudur.

Bir hiyerarşik yapı içerisindeki çalışma örgütlerinin tepesinde profesyoneller yer almıştır. Hiyerarşinin altında yer alanlar da çoğunlukla vasıflı bir hale gelmiştir. Böylece örgütler, yüksek vasıflı işçilerden oluşmaya başlamıştır. Diğer taraftan ise örgüt içerisindeki bireyler arası rekabet artmış ve kutuplaşma meydana gelmiştir. (Bozkurt ve Baştürk, 2018: 424) Kutuplaşmanın kaynağı ise profesyonel ve yönetici grubuna dahil olan ile daha düşük pozisyonlarda yer alan işçilerin neredeyse aynı oranda artış göstermesidir. Bu duruma bağlı olarak vasıflı ve vasıfsız işçilerin çalışma koşulları da farklılık göstermesiyle beraber işçiler arasında kutuplaşmalar gerçekleşmiştir. Kutuplaşmanın olduğu örgütlerde ise; yabancılaşma, üyeler arasındaki birliğin bozulması, alt düzey ve üst düzey çalışanlar arasındaki statü farklılığının artması gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Örgütler, yeni teknolojilerden de etkilenebilmektedir. Çalışma örgütleri içerisinde yer alan yeni teknolojiler ışığında çalışma koşulları da değişmiştir. Esnek çalışma olarak adlandırılan bu yeni çalışma sürecinde üretim süresi oldukça esnek bir hale gelmiştir. (Özgüler, 2018: 380) Yeni teknolojilerin gelişmesine paralel olarak; kısmi çalışma, bilgisayar ortamında çalışma veya mobil ağlar üzerinden çalışma gibi farklı çalışma yöntemleri gelişmiştir. Bu yöntemler, çalışma örgütleri içerisindeki birliği dağıtmakta ve işçileri bireysel çalışmaya yönlendirmektedir. Böylece işçiler arasında herhangi bir örgütlenme oluşması da engellenmektedir.

İşçi örgütlerinden biri olan sendikalar da yeni teknolojilerden etkilenmektedir. Sendikalar yeni teknolojiler karşısında hem sendikal gücünü kaybetmekte hem de yeni teknolojilere uyum sağladıkça güçlenmektedirler. İşçileri örgütlemek ve grev veya eylem gerçekleştirmek yeni teknolojilerin sağladığı geniş kitlelerle ulaşma imkanıyla

daha pratik bir hale gelmiştir. Örneğin; DTÖ'nün 1999 yılında Seattle'da gerçekleştirdiği toplantının yol açtığı protestolar Indymedia adı verilen bir ağ etrafında örgütlenmiştir. (Bingöl ve Tanrıver, 2011: 137) Indymedia ağı, eylemciler arasında bilgi akışını sağlamış ve kolektif eylemin gerçekleşmesinde bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla örgütlenme faaliyetlerinin sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirilmesi, yeni teknolojilerin sendikalar üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Sendikaların güç kaybettiği temel durumlardan biri ise; işgücünün değişen niteliğine dayalı olarak sendikaların hangi alanda örgütleneceği ve nasıl rol oynayacağı konusunda muallakta kalınması olmuştur. İşgücünün tanımlanamadığı yeni alanlarda sendikal faaliyetlerin gerçekleşmesi yeterli zaman ve kaynak olmadığı takdirde etkisiz kalabilmektedir. Yeni teknolojilerin sendikalara güç kaybettirdiği bir diğer husus ise; sendika üyeliğinin hukuksal zemininde üyelerin sosyal güvenceye sahip olması şartının yer alması buna karşın esnek çalışma koşullarında sosyal güvenceden yoksun işçilerin sayısının artmasıdır.

Artan güvencesiz çalışan işçi sayısı ile beraber sendika üyeliği de azalmıştır. Diğer taraftan ise sendikalar bilgisayar ve mobil ağlarla ilgili teknolojileri kullanarak üyelerine daha hızlı ulaşabilmektedir. Örneğin ülkemizde hala yürürlükte olan 6365 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun 17/5 maddesinde “*Sendikaya üyelik, Bakanlıkça sağlanacak elektronik başvuru sistemine e-Devlet kapısı üzerinden üyelik başvurusunda bulunulması ve sendika tüzüğünde belirlenen yetkili organın kabulü ile e-Devlet kapısı üzerinden kazanılır.*” hükmü yer almaktadır. (Resmi Gazete, 2012) İşçiler internet aracılığıyla, E-devlet ağı üzerinden herhangi bir sendikaya kolayca üye olabilmektedir. Böylece yeni teknolojilerin sendikalar üzerinde çift yönlü etkileri söz konusu olmuştur.

2.1.5. Örgütlerde Çatışma

Örgütlerde çatışma olgusu işçiler üzerindeki etkileri bakımından iki boyutlu bir olgudur. Çatışma örgütlerin dinamik kalmasını, örgüt içerisinde yeni fikirlerin geliştirilmesini sağlarken diğer taraftan farklı fikirlerin çatışması örgüt içerisindeki üyeleri bölebilmektedir. Ertürk'e göre; örgütlerde yer alan çatışmaların temel sebepleri arasında kaynakların kıtlığı, kişinin benliğini koruma isteğinden kaynaklanan kimlik ve değer çatışması ve iş üzerinde ortak bir fikre ulaşma arzudur. (Ertürk, 2018: 339-340) İlk olarak; işe yönelik çatışmalarda işçiler arasındaki fikir alışverişi ve işin işleyişiyle

ilgili yeni uygulamaların oluşması açısından örgütü geliştirebilmektedir. Bireyci kültürlerde işe yönelik çatışmalar kişisel çıkarlarını düşünüp diğerlerini dezavantajlı konuma düşmesine sebep olur. (Ertürk, 2018: 337) Bu yönüyle çatışma, örgüt düzenini yıkıcı bir etkiye sahiptir.

İkinci olarak ilişkisel çatışma türü içerisinde ele alınan kimlik ve değer çatışması iş ile ilgili olmayıp, gruptaki üyelerle ilgili bir çatışma türüdür. Herhangi bir grup üyesinin davranışlarının, düşüncelerinin, niteliklerinin veya desteklediği siyasi partinin bir diğer üye tarafından eleştirilmesiyle başlayan ilişkisel çatışmanın sonucu örgütler açısından mutlaka olumsuzluk yaratır. (Ertürk, 2018: 338) Örneğin örgüt içerisindeki birliktelik azalır veya örgüt içerisinde herhangi bir kişi tarafından bir başkasına baskı uygulanabilir. Bu durumun sonucunda ise örgütün düzeni bozulabilir. Çatışma türü eğer ilişkisel ise örgüt açısından yıkıcı bir durum söz konusu olabilmektedir. İlişkisel çatışma türünün, örgüt içerisindeki motivasyonu ve ilgi odağını dağıtan bir etkisi de mevcuttur.

2.2. SENDİKA TANIMI VE KURAMLARI

Sendika kavramı, Latince ‘syndic’ kelimesinden meydana gelmiştir. Bu sözcük ise Roma ve Antik Yunan’daki hukuk sisteminde bir sitenin yönetiminde ‘temsilcilik’ görevi yapan kişiyi tanımlamıştır. (Mahiroğulları, 2012: 1) Sendika, 19.yüzyılda işçi örgütlenmeleriyle özdeşleşmeye başlamıştır. Sanayi kapitalizminin ortaya çıkmasıyla beraber işçilerin aleyhine değişen çalışma koşulları sonucunda işçiler örgütlenmeye başlamıştır. Böylece kavram ilk defa Sidney ve Beatrice Webb tarafından ‘çalışma ilişkileri içerisinde işçi grubunun menfaatini ve haklarını korumayı amaçlayan örgütler’ anlamında kullanılmıştır. (Mahiroğulları, 2012: 2) Ancak günümüzde sendikal örgütler yalnızca işçilerin değil aynı zamanda işverenlerin de hak ve çıkarlarını koruma amacı içermiştir. Türkiye’de 2821 Sayılı Kanun’a göre sendikalar; “*çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi için işçiler ve işverenler tarafından meydana getirilen tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.*” (Sendikalar Kanunu, 7/5/1983, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2821.pdf>, 21/02/2020) Günümüzde sendikal örgütlenme oluşturabilme hakkı yasalar tarafından koruma altına alınmış ve hem işçilere hem de işverenlere tanınan haklar arasında yer almıştır.

Aydoğanoğlu'na göre sendika; *“iřđi ve emekđi sınıfların ekonomik, sosyal, demokratik hak ve çıkarlarını, kazanmak, korumak ve geliştirmek amacıyla oluşmuş ve yaygınlaşmış, kitlesel sınıf örgütleridir.”* (Aydoğanoğlu, 2011: 17) Sendikalar iřđi sınıfının tamamını kapsamayı hedeflemektedirler. Bu açıdan sendikalar üyelerinin ve ye olmayan iřđilerin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuş en eski iřđi rgtlenmeleridir. İřđilerin içerisinde oluşan dernekler ve cemiyetler kurumsal bir çerçeveye büründüğünde sendika çatısı altında birleşmişlerdir. Kitlesel bir örgüt haline gelen sendikalar iřđilerinin yalnızca ekonomik değil demokratik alanda da hak aramalarını sağlamıştır.

Sendika iřđilere ortak sorunlar kaşısında toplu bir biçimde mücadele etme imkanı sunmaktadır. Oysa sendikanın olmadığı durumlarda iřđi işverene herhangi bir sorunun çözüme kavuşturmak veya hak elde etmek için başvurduğunda tek başına ve etkisizdir. Sendika yesi olmak iřđilere işverenin aldığı kararlara sendika aracılığıyla itiraz etme imkanı da verebilmektedir. Sendikaların işyerlerinde gerçekleştirdikleri Toplu İş Sözleşmesi ve İşyeri Temsilciliği kurma gibi faaliyetler aracılığıyla iřđiler *“alıştıkları ortama, işin yapılış şekline yön verecek karar mekanizmalarına katılabilmekte böylece iřđiler yabancılaşma hissini daha düşük düzeyde yaşamaktadırlar.”* (Güler ve Saripek, 2018: 9) alışma ortamındaki memnuniyet durumunun artmasını da sağlamaktadır.

Sendikanın bir iřđi rgt olarak kurulmasındaki en önemli etken Sanayi Devrimi olmuştur. Bunun sonucunda ilk sendika 18.yüzyılda İngiltere’de kurulmuştur. İlk sendikal örgütlenmelerin yol açtığı mücadeleler sonucunda sendikal hakların yasaklanması veya kısıtlanması ile ilgili çeşitli kanunlar oluşturulmuştur. İngiltere’de sendikal örgütlenmenin g kazanmaya başlamasıyla beraber sendikal örgütlenme hakkı uzun süre yasaklanmıştır. 1824 yılında sendikalaşma hakkını ilk tanıyan ülke de yine İngiltere olmuştur. (Mahiroğulları, 2012: 8) İngiltere’deki sendikal faaliyetler kısa sürede Avrupa’daki ülkelerde de takip edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda İngiltere’den sonra Fransa’da ilk sendika 1884 yılında kurulmuştur. (Acar, 2007: 4) İřđi sınıfının örgütlenme hareketleri Batı’da hızla artmıştır. Türkiye’de ise 1947 yılında sendika kurma hakkı yasal olarak tanınmıştır. (Işıklı, 1972: 299) lkemizde sendikal örgütlenme hakkının tanınması ile birlikte sendikal faaliyetler hız kazanmıştır.

Sendikalar, belirli ortak unsurlardan meydana gelmektedir. Bunlar: Ortak amaç, serbest kuruluş, hukuk tüzel kişiliği, demokratik esaslara uygun olma ve bağımsızlık şeklinde sıralanabilir. (Ün, 2018: 15) Ortak amaç, sendikaların üyelerinin çıkarlarını ve haklarını korumasıdır. Bu doğrultuda sendikalar toplu iş sözleşmesi, grev veya lokavt gibi sendikal faaliyetler eşliğinde ortak çıkarı elde etmeye yönelmektedirler. (Mahiroğulları, 2012: 3) İşçilerin örgütlü halde hareket etmesi kazanımları arttırdığı için sendikalar bu noktada önem taşımaktadır. Bir diğer unsur olan serbest kuruluş ilkesi, her demokratik devletin içerisinde sendikaların bir bildiri yoluyla serbest bir şekilde kurulmasıdır. (Mahiroğulları, 2012: 4) Buna göre; yönetim şekli olarak demokrasiyi benimsemiş ülkelerde sendikalar kurulmak için iktidara bağlı kurum ve kuruluşlardan izin alma gibi durumlar ile karşılaşmadan oluşturulmalıdır. Devlet, hiçbir şekilde kuruluşa müdahale etmemelidir. Aynı şekilde sendikal faaliyetlerin özgürce gerçekleştirilebilmesi de özgürce kurulma unsurunun kapsamındadır. (Mahiroğulları, 2012: 4) Bu unsur aslında sendikal bağımsızlığı da içermektedir.

Sendikal bağımsızlık, sendikal faaliyetlerin hiçbir kurum veya kuruluşun etkisi altında kalınmadan gerçekleştirilmesidir. (Mahiroğulları, 2012: 4) İşçi veya işverenlerin hak ve çıkarlarını koruma amacını güden sendikaların bu amacı gerçekleştirebilmeleri için bağımsız olmaları gerekmektedir. Bunun dışında, sendikalar hukuksal faaliyetlerini gerçekleştirebilmek adına tüzel kişiliğe sahip olabilmelidir. Yani; hem diğer kurum ve kuruluşlardan hem de sendika üyelerinin, çalışanlarının veya yöneticilerinin kişiliklerinden bağımsız hareket edebilmelidir. Son olarak; sendikalar demokratik esaslara uygun bir yönetim düzenine sahip olmalıdır. Sendikanın, demokratik bir devlet içerisinde demokratik bir organizasyon haline gelerek faaliyet göstermesi gerekmektedir.

Sendikalar çeşitli örgütlenme ve faaliyet farklılıklarından dolayı birbirlerinden ayrılmıştır. Mahiroğulları'na göre sendikalar öncelikle taban ve üst örgütlenmeler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. (Mahiroğulları, 2005: 25) Buna göre belirli bir işkolunda örgütlenmeyi amaçlayan sendikalar taban örgütlenmeler ve en az iki taban örgütün birleşerek oluşturduğu yapılar ise üst örgütlenmeler olarak tanımlanmaktadır. Birlik, federasyon ve konfederasyon üst örgütlenmelerdir. Birlik kavramı; şehir veya bölge çağında farklı işkollarına bağlı sendikaların birleşerek oluşturduğu üst örgütler şeklinde tanımlanmaktadır. (Mahiroğulları, 2012: 26) Federasyon, birliklere benzer şekilde bölge

veya şehir çapında oluşmakta ancak yalnızca benzer işkolunda örgütlü sendikaları kapsamaktadır. Konfederasyon ise; genel olarak sendika, birlik ve federasyonların birleşmesiyle kurulmaktadır. (Mahiroğulları, 2012: 27) Yapısal özelliklerinden ziyade sendikalar, sahip oldukları ideolojilere göre de ayrılabilirlerdir. Buna göre sendikalar; doktrinler(Marksist ve Anarşist), pragmatist, reformist, milliyetçi, dinsel sendikacılık anlayışlarını benimseyebilmektedir. (Mahiroğulları, 2012: 30-36) Sendikal anlayış; ideolojik, sosyal ve siyasal yapının etkisinde oluşmaktadır.

2.2.1. Marksist Sendika Kuramı

Sendikal örgütlenmelerin kuruluşunda Marksist düşünce akımının etkisi önemli olmuştur. Marx ve Engels'in işçilerin birlik oluşturmaları ve mücadeleci bir sınıf haline gelmesi üzerine yazdıkları yazılar Sanayi kapitalizmi dönemindeki sendikal hareketi etkilemiştir. Böylece sendikalar işçi hareketinden doğmuş ve ilk sendikaların temel düşüncesi 'harekete geçme' olmuştur. (Mahiroğulları, 2012: 32) Marx ve Engels'in düşüncelerinin oluşturduğu işçi sınıfı hareketinden Lenin, Gramsci, Luxemburg gibi teorisyenler de etkilenmiş ve Marksist kuramın ışığında sendikal örgütlenmelere yoğunlaşmışlardır.

Sendikaların ilk yıllarında temel düşünce sendikaların, işçi mücadeleleriyle oluşmuş örgütler olduğu yönündedir. Dolayısıyla sendika içerisinde harekete geçme veya mücadele etme düşünceleri devam etmek durumundadır. Aksi halde sendika, en önemli vazifelerinden biri olan işçi hak ve çıkarları için mücadele etme niteliğini yitirebilmektedir. Sendikaların mücadeleyi bırakmaması ve örgütsel anlamda gelişebilmesi için hareket olabilmelidir. (Gürler, 2011: 5) Dolayısıyla sendikaların kuruluş yıllarında doğan Marksist sendikal anlayışın temelinde işçilerin mücadelesi yer almaktadır. Marx'a göre; sanayi kapitalizminin gelişmesi proletarya ve burjuvazi olmak üzere toplumda yeni iki sınıf meydana getirmiştir.

Proletarya üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olan burjuvazi karşısında sosyal, ekonomik ve siyasal haklarından yoksun bırakılmıştır. Dolayısıyla bu hakları kazanması için mücadele etmesi gerekir ve mücadelenin sağlanabilmesi için de işçilerin kitleler halinde örgütlenmesi temel unsurdur. Sendikalar işçi hareketinin temeli olan bu örgütlenmelerin bir parçasıdır. Ancak Marx'ın altını çizdiği bir diğer nokta örgütlenme konusundaki siyasal mücadeledir. Ona göre sendikalar; işçi sınıfı mücadelesi aynı zamanda siyasal bir mücadele olduğu için siyasetin içerisinde yer almalıdır. (Marx, 1999:

81) Diğer taraftan işçi sınıfının yönetime geçmesiyle beraber kurulacak sosyalist düzende sendikalar siyasi yapının temelinde yer alacaktır. Dolayısıyla Marksist sendikal anlayış sendikaların siyaset ile ilişki içerisinde olmasını da gerekli görmektedir.

Marx gibi Engels'te sendikanın sınıf bilincini açığa çıkardığına vurgu yapmaktadır. Buna göre; *“sendikaların gerçek önemleri onların rekabeti kaldırmaya yönelik ilk işçi girişimi oluşlarıdır.”* (Engels, 1997: 292) İşçiler arasındaki rekabet üzerinden sağlanan burjuvazi üstünlüğüne karşı sendikaların kurulması işçi sınıfının kendisi için sınıfa doğru evrilen bir sınıf bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Engels, rekabetin ortadan kaldırılmasının dönemin tüm ekonomi politliğini dönüştüreceğini ifade ederken sendikanın da bu noktada önemli bir aracı olacağını açığa çıkarmaktadır. (Engels, 1997: 293) İşçilerin kendi aralarındaki rekabete son vermeleri onların emeklerinin alınıp satılabilen şeylere dönüşmesine engel olacak ve ekonomik sistem değişecektir.

Engels'e göre sendikalar: *“Çatısı altında işçilerin kendilerini yetiştirdikleri ve bugünlerde şimşekleri en çok çektikleri halde karşı güçlerin yıkamadıkları örgütlerdir.”* (Marx, Engels ve Lenin, 1992: 100) Burada sendikal faaliyetlerden biri olan eğitimin üzerinde de durulmaktadır. 19.yüzyıl İngiltere'sinin işçi sınıfı çoğunlukla okuma-yazma bilmeyen köylülerden oluşmaktaydı. İşçilerin Marksist teorideki gibi bir sınıf bilincine sahip olabilmesi için eğitim imkanlarından faydalanmaları gerekmektedir. İşçiler için kurulan ilk örgütler ve sendikalar bu amaca hizmet etmekteydi. Engels, Marx'tan farklı olarak sendikaların okul niteliğinde hizmet verebileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte sendikaların; parlamentoda işçi temsiliyetini sağlamak adına birleşmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. (Marx, Engels ve Lenin, 1992: 121) Ücret sisteminin kaldırılıp yerine işçilerin iktidarının gerçekleşeceği sosyalist düzenin oluşması ancak sendikaların tamamının birleşmesiyle sağlanacaktır.

V.İ.Lenin, Marksist sendikal anlayışın gelişmesine vurgu yapmıştır. İşçi sınıfı mücadelesinde ideolojilerin ve sınıf bilincinin gelişimi ve parti kurma girişimi gibi üstyapıyı etkilemenin gerekliliğini savunmuştur. Bunun için sendikalar kökten değiştirilerek, oportünist fikirlerden arındırılmalıdır. (Lenin, 1998: 12) Sendikalar eğer politik mücadeleden kaçınırsa oportünist burjuva ideolojisinin etkisi altında kalacaktır. Dolayısıyla sendika siyaset ile iç içe olmalıdır. Burjuva yönetimlerinde devlet ile bağdaşmayan sendikalar vardı çünkü devlet güvensizdi. Ancak Lenin ve partisinin

kurduğu devlet proleter olduğunu iddia ettiği için sendikalar devlete güvenmeli ve sosyal demokrat anlayış sendikalar üzerinde de egemenlik sağlayabilmelidir. (Lenin, 1998: 21) Lenin, siyasi ideolojiler karşısında tarafsızlık veya yarı tarafsızlık gibi tutumları burjuvazi ile suçlamaktadır. Lenin sosyalist yapının kurulması için sendikaların gerekliliğini savunmuştur:

“Sendikalar partinin onsuz proletarya diktatörlüğünü kuramayacağı temellerdir. Sendikalar bir devlet örgütü değildir, yöntemleri her şeyden önce kitlelerin sosyalist bilinç anlayışı içerisinde ikna edilmesi, eğitilmesidir; sendikalar kitleleri sosyalist yapının görevlerini anlamaya yöneltir ve onları bu büyük göreve etkin olarak katılmaya zorlar. Sendikalar bir ‘yönetim okulu, bir yönetme okulu, bir komünizm okulu’dur.” (Lenin, 1998: 22-23)

Böylece sendikalar parti mücadelesinin içerisinde yer almalı ve işçileri de eğitmelidir. Bu amaçla sendikalar işçiler arasında güçlü ve rasyonel bir örgüt konumuna ulaşmalı ve tüm işçileri sosyal demokrat anlayış çevresinde birleştirebilmelidir. Lenin’de tıpkı Marx gibi sendikaların siyasi mücadeleden bağımsız olamayacağını savunur. Bununla birlikte Engels gibi sendikaların eğitim üzerindeki hakimiyetine de vurgu yapar. Sendikanın bütün işçi kitlelerini birleştirip, işçiler arasından yöneticiler çıkarabilecek eğitimler vermesi gerekmektedir.

Rosa Luxemburg, Lenin’in parti yaklaşımının karşısında durmuştur. Buna göre; işçilerin mücadelesi herhangi bir parti programının veya sendikanın zorunlu müdahalesiyle gerçekleşmez. İşçi hareketi, kendiliğinden oluşan bir kitle grevinin sonucudur. (Bal, 2013: 45) Sözelimi; kitleler kendiliğinden mücadelenin farkına varacak ve kavgacı doğası gereği işçi sınıfı hareketine güç kazandıracaktır. Luxemburg kendiliğinden işçi hareketine örnek olarak Rusya’daki işçi hareketini göstermektedir. Buna göre Rusya’da henüz örgütlü olmayan proletarya bir buçuk yıl devrim mücadelesini gerçekleştirmiş, savaşlar sonrasında örgütlenmiştir. (Luxemburg, 1969: 86) Dolayısıyla; örgütler herhangi bir mücadeleye öncülük etmek yerine, söz konusu mücadelelerin bir ürünü olmuşlardır.

Sendikalar ise yalnızca burjuva ile anlaşarak bürokratik yapı içerisinde kalmaya devam edebilir ve işçi sınıfı mücadelesine destek sağlayamaz. Luxemburg, kitlelerin grevinde sendikaların pasif kalması taraftarı olmuştur. Bu noktada işçilerin siyasi

arenadaki tek destekçisi Sosyalist Partidir. (Luxemburg, 1969: 93) Sendikal faaliyetlerde ve parlamentoda Sosyalist Partinin önderliği gerekmektedir. Luxemburg, alışlagelinen Marksist kuramın ötesinde sendikaların, sınıf mücadelesinde aktif rol oynayan örgütler olmadıklarını vurgulamaktadır.

Antonio Gramsci, Marksist bir teorisyen olarak sendikaların; özel mülkiyete dayalı kapitalist sistemlerde varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedir. Gramsci ilkesel olarak yeni sendikaların kurulmasına karşı olduğunu da belirtmiştir. (Gramsci, 1989: 165) Buna göre kapitalist ülkelerin çoğunda işçileri işkollarına, etnik kimliklerine veya diğer niteliksel özelliklerine göre ayrı ayrı örgütleyen tüm sendikalar başarısız olmuştur. Sendikaların ve partilerin işçi sınıfının tamamına ulaşmalarının yıllar süreceğini ancak işçilerin toplumsal yaşamında yer alacak fabrika komitelerinin bu görevi gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. (Gramsci, 1989: 10-11) Dolayısıyla fabrika komiteleri işçilerin yaşam alanlarına dahil olarak onların sınıf bilinci, sınıf kültürü ve karşılıklı etkileşimlerinde gerçekleşen kendiliğinden sınıf hareketini ortaya çıkaracaktır.

Sendikal faaliyet zamanla disiplinin, gücün ve gözetimin merkezi haline gelecek ve işçi hareketini örgütleyemeyecektir. Aynı şekilde Komünist Parti de sınıf mücadelesinde başarısız olacaktır. Bunların ikamesi olarak ise fabrika konseyleri işçilerin bir araya geleceği bütüncül yaklaşıma sahip örgütler haline gelecektir. Aynı zamanda bu konseylerin kurulmasıyla beraber emekçi sınıf eğitim olanaklarına kavuşabilecek ve temsilcilik hakkı elde edebilecektir. Gramsci, Fabrika Konseylerinin işçi mücadelesinde önemli bir rol oynayabileceğini buna karşılık sendikaların bürokratik yapılar haline gelerek mücadelenin önünde engel teşkil edeceğini savunmaktadır.

Özetle; Marksist sendikal düşünce akımı sendikaların siyasi faaliyet göstermesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bunun yanı sıra sendikal örgütlenmenin en önemli niteliği devrimci bir örgütlenme olmasıdır. İşçi mücadelesi ile beraber gerçekleşecek sosyalist devrim için sendikal örgütlülük esas alınmaktadır. Marksist sendikal anlayışa göre sendikalar, sınıf mücadelesinde işçilerin örgütlenmesini sağlayan ve siyasal yönetimler içerisinde yer alması gereken örgütlerdir.

2.2.2. Anarko-Sendikalizm Düşüncesi

Anarko-sendikalist yaklaşım 19.yüzyılın sonlarında Fransa'da doğmuştur. (Şahin, 2018: 121) Birinci Enternasyonal ile birlikte gelişmiş bir düşünce akımıdır. Anarko-sendikalizm parlamenter işçi temsillerine karşıt bir tutum sergilemektedir.

(Rocker, 2000: 69) Buna göre; Sosyalist işçi hareketinin parlamenter temsili, bu hareketi olumsuz yönde etkilemiştir. Partilerin kurulmasıyla beraber Sosyalizm, tabandan gelecek bir mücadele ile değil de yukarıdan devlet eliyle gerçekleşmesi gereken bir süreç olarak dikte edilmektedir. Oysa anarko-sendikalizme göre Sosyalist devrim için gerekli koşul; sendikalar ile örgütlenen işçilerin genel grevi gerçekleştirebilmesidir.

Anarko-sendikalizm Sosyalizmin, devletin veya tüm siyasi kurumların ortadan kaldırıldığı ve sendikalardan oluşan özerk toplumların kurulduğu bir sistemi öngördüğünü ifade etmektedir. Anarşist programın temsilcilerinden biri olan Rudolf Rocker'a göre;

“(...) nasıl ki bir parti belirli bir politik çaba için çağdaş anayasal devlet içinde oluşmuş bir örgütse ve sonuçta burjuva düzenini devam ettirmeye çalışıyorsa, aynı şekilde Sendikalist bakış açısından da sendika emeğin birleşmiş örgütüdür ve üretenlerin mevcut toplum içinde çıkarlarını korumak ve toplumsal yaşamın Sosyalizm modeli etrafında yeniden yapılanmasını pratiğe geçirmek ve bunun hazırlıklarını yapmak amacındadır.” (Rocker, 2000: 72)

Politik parti, sendikaların oluşturabileceği Sosyalist yapının kurulmasını sağlamaktan uzaktır. Dolayısıyla Anarko-sendikalistler partiyi tasnif etmemektedirler. Anarko-sendikalist ve Marksist teoriler temelde toplumun devrim gibi radikal bir hareket ile tamamen değiştirilmesini öne sürmüşlerdir. Bunun yanı sıra Birinci Enternasyonel’de Anarşizmin kurucusu olan Proudhon ile Marksist fikirlerin ayrıldığı belirli noktalar Anarko-sendikalizmi de Marksist sendikacılık anlayışından ayırmıştır. Marksist düşünce sendikal faaliyetin politikadan bağımsız olamayacağını savunurken Anarşist düşünce siyasi kurumlarda dahil olmak üzere tüm burjuva otoritelerinin ortadan kalkması gerektiğini öne sürmektedir. Bu sebeple sendikaların siyasi partilerden uzak durması gerekliliğini belirtmişlerdir.

2.2.3. Reformist Sendikacılık

18.yüzyılda İngiltere’de kurulan ilk sendikalar reformist sendikalar olarak adlandırılabilir. Sendikacılığın kuruluş yıllarında İngiltere’de demokratik yönetim şekli ve kapitalist ekonomi vesilesiyle görece refaha ulaşmış bir toplumsal yapı söz konusuydu. Dolayısıyla burada sistemin tamamen yıkılması gerekliliği fikirleri

henüz yayılmamıştı. İngiltere'deki sendikalara; ihtilalci bir sınıf mücadelesinin peşinden reformlar yoluyla işçilerin çalışma koşullarında düzenlemeler gerçekleşeceği fikirleri hakim olmuştur. Bu şekilde gelişen Reformist sendikacılık, diğer ülkelerde de etkili bir düşünce akımı olmaya başlamıştır.

Reformist sendikacılık, Marksist ve Anarşist yaklaşımlardan farklı olarak demokratik ve kapitalist devlet yapısının ortadan kalkmaması gerektiğini savunmaktadır. Buna göre; demokrasinin endüstriyel alanda gerçekleşmesi aracılığıyla işçiler hak ve özgürlükler açısından eşitlenecektir. (Mahiroğulları, 2012: 34) Reformist sendikacılar, siyasal alandaki demokrasiyi endüstriyel alanda gerçekleştirmeyi savunmaktadırlar. Sosyal demokrat anlayışı savunan bu sendikal düşünce akımına göre siyasi ve iktisadi mücadele birbirinden tamamen ayrı olduğu için sendikaların görevleri iktisadi mücadele ile sınırlandırılmalıdır. (Duman, 2012: 124) Sendikalar iktisadi mücadele içerisinde işçilerin hak ve çıkarlarını korumayı amaçlamalıdır. Reformist sendikacılık anlayışına göre; kapitalist sistemin tamamen ortadan kaldırılmasının yerine sistem içerisindeki aksaklıklar düzeltilmelidir. Bu aksaklıkların düzeltilmesinde en önemli araç reform olacaktır. Sendikal mücadeleler sonucunda devlete dayatılacak reformlar gerçekleştirilince işçilerin sistem içerisindeki sorunları da ortadan kalkacaktır.

2.2.4. Pragmatik Sendikacılık

ABD'de gelişen bir sendikacılık anlayışıdır. Pragmatist sendikanın düşünsel temelinde sendika lideri Samuel Gompers'in sendikal anlayışı ve ABD'ye özgü ekonomik koşullar yer almaktadır. (Şahin, 2018: 122) Buna göre; sendikal faaliyet yalnızca üyelerinin çıkarlarını korumak ile sorumludur. İşyerinde toplu pazarlık gibi yalnızca belirli işçi gruplarını kapsayan sendikal faaliyetlerin gerekliliğini savunmaktadırlar. Pragmatist sendikacılık; siyasi ve sınıfsal mücadeleyi de desteklememektedir. Pragmatist yaklaşıma sahip sendikalar, işçiler arasındaki dayanışmayı ve eğitim faaliyetlerini arttırmayı hedeflemektedirler. Pragmatist sendikalar; toplu pazarlık faaliyetinde bulunmakta, siyasi faaliyetlerin yalnızca ekonomik menfaatlerin gerçekleştirilmesi için gerekliliğini savunmakta ve siyasi bir partiyle işbirliğinin sendikal faaliyeti zedeleyeceğini öne sürmektedirler. (Kutal, 1968: 108) Bu sendikal anlayış yayılmacı bir politika izleyerek dünyanın pek çok ülkesinde hakim bir anlayış haline gelmiştir.

Ülkemizde sendikaların kuruluş döneminde pragmatist bir yol izlenmiştir. Türkiye'deki sendikaların kuruluş yıllarında sendikaların; Batı'daki sendika ve konfederasyonlar ile işbirliği içerisinde olması ve onların desteğini alması gerekmiştir. Bu sebeple Batı'daki sendikal anlayış ülkemize yansımıştır. Örneğin TÜRK-İŞ, Milletlerarası Hür Dünya Sendikaları Konfederasyonu(ICFTU)'nun üyesidir. Bu kuruluş ise sendikaların herhangi bir ideolojiye bağlı bulunmasını reddetmekte ve sendikacılığın pragmatik bir tutum sergilemesini önermektedir. (Kutal, 1968: 111) Böylece kuruluş yıllarında, Türkiye'deki sendikacılık anlayışının da pragmatist olması gerekliliği doğmuştur.

2.2.5. Dini Sendikacılık

Dini yapıların sendikalarla ilgilenmesinin temelinde dinin toplumsal olaylardan etkilenmesi ve toplumsal ilişkilere yön vermek istemesi yer almıştır. Bu sebeple toplumsal sınıflar ve sınıfların toplumsal olaylarla ilişkileri zamanla dini otoritelerin ilgi alanına girmiştir. (Işıklı, 1995: 289) Dini sendikacılık anlayışı, temelini Hristiyanlık dininin öğretilerinin oluşturduğu bir felsefi anlayıştır. Dini sendikacılık anlayışı ilk olarak 20.yüzyılda uygulamaya geçmiştir. (Mahiroğulları, 2012: 36) Hristiyan dininin otoriteleri tarafından işçilere çeşitli Katolik Kilisesi öğretileri yoluyla örgütlenme anlayışı dikte edilmiştir. Hristiyan sendikacılığının felsefi yapısını oluşturan öğretilerden bazıları; Papalık Genelgeleri, Rerum Novarum(Yeni Şeyler) ve Quadragesimo(Kırkıncı Yıl)'dur. (Mahiroğulları, 2012: 36) Söz konusu felsefi öğretilerin temelinde işçi örgütlerinin oluşması ve dini ve maddi amaçlarının aynı olması gerekliliği vurgulanmıştır.

Hristiyan sendikacılık anlayışı muhafazakar bir tutum sergilemeyi hedeflemiştir. Özellikle grev konusunda daima patronun yanında yer almış ve grevlerin bastırılmasını sağlamıştır. Bu anlayış grevi her zaman en son başvurulacak bir davranış olarak görmüş ancak genel grevi ve politik grevi hiç desteklememiştir. (Işıklı, 1995: 293) Siyasal alanda daima ılımlı olunması ve komünizm, sosyalizm veya anarşizm gibi devrimi onaylayan görüşlerden uzak durulması vurgulanmıştır. Bunun yerine anti-komünist alanlarda sendikal faaliyet göstermiştir.

Ülkemizdeki sendikalara 1970'li yıllarda hakim olmaya başlayan İslami sendikacılığın temeli de dini ideolojiye dayanmaktadır. Söz konusu sendikalara 'emeğin kutsallığı' üzerinde duran İslam dininin öğretileri hakim olmuştur. (Mahiroğulları,

2012: 36) Ülkemizde, HAK-İŞ ismiyle kurulan konfederasyonun temelinde İslami anlayış yer almıştır. Özellikle 1976-1980 yılları arasında İslami yaşayış biçimine uygun olarak örgütlendiğini açıklamış ve İslami sendikacılığı etkin bir hale getirmeye çalışmıştır. (Mahiroğulları, 2012: 36) Ancak 1980 yılındaki askeri darbe sonrasında kapatılmış ve 1990'lı yıllarda açıldığında İslami sendikacılığı hayata geçirme anlayışını terk etmiştir.

2.2.6. Milliyetçi Sendikacılık

Milliyetçi sendikal anlayışın temelinde çalışanların siyasal yapıya bağlılığını sağlamayı amaçlamaktadırlar. (Mahiroğulları, 2012: 35) Milliyetçi sendikalar iktidardaki siyasi partilerle ilişkiler kurmakta ve ülkenin bağımsızlığını sağlayan iktidar yapısını desteklemektedirler. Milliyetçi sendikalar, genellikle tek parti veya askeri cunta rejimli devletlerde oluşum göstermekte ancak demokrasi ile yönetilen ülkelerde de görünmektedirler. Ancak buradaki milliyetçi anlayış birtakım siyasal zorunluktan ötürü oluşmamakta aksine sendikalar kendi milliyetçi ideolojilerine yakın gördükleri siyasal partilerle yakın ilişkilerde bulunabilmektedir. (Mahiroğulları, 2012: 35) Siyasi partilerin görüşlerini sendika programlarında kullanmaktadırlar.

Milliyetçi sendikal anlayış ülke çıkarlarının ön planda tutulmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Buna göre; ülkenin ekonomik bağımsızlığını sağlayabilmesi için işçilerin ülkedeki ekonomik yapının lehine sonuçlanacak eylemlerde bulunması gerekmektedir. Sendikalarda benzer şekilde ülkenin çıkarlarını düşünmekte ve sendikal faaliyetlerini bağımsız bir biçimde gerçekleştirememektedirler. Ülkemizde demokratik rejim içerisinde varlık gösteren Milliyetçi sendikal anlayış yer almaktadır. Bu sendikaların oluşturduğu konfederasyon ise 1970'te Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu(MİSK) adıyla kurulmuştur. (Mahiroğulları, 2012: 35) MİSK'in kuruluşunda Milliyetçi Hareket Partisi etkili olmuş ve kuruluşundan sonra MİSK'i desteklemiştir. Temelinde sınıf sendikacılığına karşıt olarak Türk milliyetçiliğinden destek alan bir düşünce yapısı yer almıştır.

2.3. SENDİKA-SİYASİ PARTİ İLİŞKİSİ

Sendikacılık; sosyal, siyasal ve ekonomik koşullar ile daimi bir ilişkiye sahiptir. (Mahiroğulları, 2012: 67) Bu üç unsur sendikaların yapısal fonksiyonlarının değişim dinamiklerini oluşturmaktadır. Böylece sendikaların iktisadi, sosyal ve siyasi olmak üzere üç fonksiyonu gerçekleştirmesi gerekmektedir. (Şahin, 2018: 122) İktisadi

işlevlerinden kastedilen sendikaların toplu pazarlık veya kooperatifçilik gibi ekonomik faaliyetler aracılığıyla işçilerin bu alandaki sorunlarını çözmektir. Sosyal fonksiyonu ise eğitimler düzenleyerek işçileri bilinçlendirmesi ve işçiler arasında birlik ve dayanışmayı sağlamaya yönelik uygulamalarıdır.

İktisadi ve sosyal fonksiyonlar ülkelerde benzer şekilde gelişme göstermişse de siyasi fonksiyon ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. (Şahin, 2018: 122) Sendikaların doğuşunda ve gelişim döneminde siyasi fonksiyonu ön plana çıkmıştır. Bu dönemlerde sendikalar bazı siyasi partilerle yakın ilişki kurmuşlar veya direkt olarak sendikacıların desteğiyle işçi partileri kurulmuştur. (Aydoğanoglu, 2011: 13) Sendikalar, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak için mücadele etmektedirler. Böylece sendikalar herhangi bir kurum veya kuruluşun tesiri altına girmemelidir. Ancak bazen ekonomik alandaki mücadele tek başına yeterli olamamakta ve sendikalar politik mücadeleye başvurabilmektedir. Siyasal iktidar ile sivil toplum kuruluşlarının tamamı arasında ikili bir ilişki söz konusudur. Sendikalar da bu ikili ilişkinin içerisinde hareket etmektedir.

Siyaset kavramsal olarak en basit şekliyle; *“devleti yönetme sanatıdır.”* (Mahiroğulları, 2004: 350) Devlet işlerinin yürütülmesi ve diğer devletlerle olan münasebetlerin idare edilmesi siyasettir. Geniş anlamıyla siyaset kavramı ise; *“ülkedeki iktidarı ele geçirmek amacıyla mücadele edilmesi, toplumu yakından ilgilendiren tüm sorunlar için siyasi iktidarın aldığı kararlara doğrudan veya dolaylı şekilde etkide bulunulmasıdır.”* (Tuğ, 1992: 213) Bu manada siyasetin toplumsal hayatın tamamen içerisinde yer alan bütüncül bir yapısı olduğu açıktır. Çoğulcu siyasi yönetimlerinin hakim olduğu ülkelerde, siyasi partiler geniş kitlelerin desteğini almayı hedefledikleri için sendikalarla işbirliği yapmayı tercih etmektedirler. Benzer şekilde sendikalarda toplumsal alanın bu denli içerisinde olan siyaset ile ilişki içerisine girerek üyelerinin hak ve çıkarlarını koruma amacını siyasal alana dahil etmeyi yeğlemektedirler. Sendikaların siyasi partilerle ilişki kurmasının ekonomik ve ideolojik sebepleri vardır.

2.3.1. Sendika-Siyasi Parti İlişkisinin Sebepleri

2.3.1.1. Mesleki veya Ekonomik Sebepler

Sendikalar işçilerin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla toplu pazarlık, grev veya lokavt gibi faaliyetleri idare ederler. Ancak bazı durumlarda bu faaliyetler yetersiz kalır ve yasaların değiştirilmesi gerekebilir ya da toplu iş sözleşmesi masasında anlaşmaya varılamayabilir ve böyle durumlarda sendikalar yasama yürütme organlarına

başvurabilmektedirler. Kanunların düzenlenmesi toplu iş sözleşmesinden veya grevlerden daha etkili bir yol olabilmektedir. (Mahiroğulları, 2012: 16) Çünkü bu faaliyetler daha çok belirli bir işçi grubunu kapsamakta ve bütüncül olamamaktadır. Kanunlar yoluyla elde edilen işçi hakları hem kalıcı olmakta hem de bütün işçileri kapsayabilmektedir. Dolayısıyla sendikalar çalışma ile ilgili düzenlenen kanunlara etki etme adına siyasi partilerle ilişki kurmaya yönelebilmektedirler.

Ülkemizde de sendikaların, siyasi partilerle asgari düzeyde ilişki kurduğu görülmüştür. Siyasi parti propagandası yapılmaması veya partinin istek ve görüşlerini işçilere zorla tasdik ettirilmemesi yalnızca siyasi arenada sendikanın savunuculuğunu yapması asgari düzeyde bir ilişki bağıdır. Örneğin asgari ücretin belirlenmesi, çalışma sürelerinin düzenlenmesi ancak kanunlar yoluyla gerçekleştirilebilmekte veya işçilerin sosyal güvencesinin sağlanması gibi konular kanunlar aracılığıyla güvence altına alınabilmektedir. Bu durumda sendikalar siyasi partiler de dahil olmak üzere pek çok kurum ve kuruluşların desteğini alarak yasama ve yürütme organları üzerinde bir etki oluşturabilmeyi hedeflemektedirler. Sendikalar, kuruluş unsurundaki bağımsızlık olgusundan yola çıkarak siyasi partiler ile olan ilişkisinin asgari düzeyde kalmasını sağlamalıdır. Örgütsel bağımsızlık unsuru sendika içindeki karar alma mevkilerinin siyasi veya ekonomik kuruluşlardan bağımsızlığını ifade ettiği için siyasi partiyle olan her ilişkinin bağımsızlık üzerinde tehdit oluşturmadığı açıktır.

2.3.1.2. İdeolojik Nedenler

Dünyanın pek çok bölgesinde belli ideolojiler ekseninde hareket eden sendikalar mevcuttur. İdeoloji mefhumu sendikaların siyasal faaliyetlerde bulunmasına sebep olmuştur. Sanayi Devriminden sonra kurulan sendikaların çoğu Marksist ideolojileri benimsemiş ve siyasi mücadeleye dahil olmuşlardır. Marksist ideoloji mevcut kapitalist hükümetlerin devrilerek yerlerine sosyalist ideolojinin hakim olduğu iktidar yapılarının oluşmasını vurgulamıştır. (Mahiroğulları, 2012: 45) Bu sebeple Marksist ideolojiyi benimseyen sendikalar siyasi partiler kurmuş veya ideolojinin siyasal arenada temsil edilmesini sağlayacak siyasal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sadece Marksist ideoloji değil; dini ve milliyetçi ideolojilerde sendikaların siyasal faaliyetlerde bulunmasına yol açmıştır.

Sendikaların ideolojik sebeplerle siyasi partilerle ilişki kurması ülkemizde 1970'li yıllarda yaygınlaşmıştır. DİSK'in çeşitli partilerin propagandalarını yapmaları,

dini ideolojileri benimseyen HAK-İŞ'in ve milliyetçi ideolojilere sahip olan MİSK'in kurulması gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de 1970'li yıllarda ideolojiye dayalı politik ilişkiler geliştiren sendikacılık anlayışlarının arttığı görülmüştür. Ancak 1980 askeri darbesinden sonra söz konusu sendikalar üzerindeki ideolojik görüşler etkisini yitirmiştir. Dünya genelinde 1980 sonrasında gerçekleşen Neo-liberal ekonomik politikaların etkisiyle sendikaların siyasi partiler ile ilişki kurmasındaki ideolojik nedenler azalmıştır. Küresel çapta artan rekabetin sonucu olarak sendikalarda çatışmacı anlayış yerine, ılımlı ve uzlaşmacı bir anlayış hakim olmuştur. (Mahiroğulları, 2012: 46) İdeolojik niteliklerini kaybeden sendikal faaliyetler sonucunda sendikalar üye kaybetmeye başlamıştır. Sendikaların, işçi ve işveren arasında benimsediği uzlaşmacı tavır sonucunda işçilerin hak ve çıkarlarının korunması konusunda taviz verilmiştir.

2.3.2. Sendikanın Siyasal Faaliyetleri

Akgeyik'e göre; *“Sendikaların siyasi faaliyetleri iktidarı etkilemeye, onu ele geçirmeye yönelik faaliyetlerdir.”* (Akgeyik, 1994: 78) Dolayısıyla siyasal alanda faaliyet gösteren sendikalar yönetim sürecini de etkilemeye ve işçi sınıfının hak ve çıkar arayışını geniş siyasal alana ulaştırmaktadırlar. Sendikalar ideolojik eğilimlerine bağlı olarak çeşitli siyasal faaliyetlerde bulunur ve siyasi arenada etkili olmayı amaçlarlar. Bu açıdan sendikalar iki çeşit siyasi faaliyette bulunurlar: Geniş anlamda siyasal faaliyet ve dar anlamda siyasal faaliyet. İdeolojik yaklaşımlardan doktriner sendikacılığı benimseyen sendikalar dar anlamda siyasal faaliyette, pragmatik sendikacılık anlayışı ile hareket eden sendikalar ise geniş anlamda siyasal faaliyette bulunmaktadır.

2.3.2.1. Geniş Anlamda Siyasal Faaliyet

Geniş anlamda siyaset yapan sendikalar, siyaseti ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için bir araç olarak görmektedirler. Buna göre; belirli bir siyasi partinin himayesine girmeden, üyelerinin hak ve çıkarlarının korunması konusunda siyasi partilere isteklerde bulunmak onlardan destek almak geniş anlamda siyasal faaliyette bulunmaktır. (Şahin, 2018: 122; Akgeyik, 1994: 78) Ekonomik ve mesleki hedefleri doğrultusunda siyasal faaliyet yapan bu tip sendikalar, bağımsızlığını koruyarak siyasi partilerle etkileşim kurmaktadır. Asıl hedefleri üyelerinin çıkarlarını ve haklarını iktisadi alanda mücadele vererek korumaktır. Politik mücadeleyi onaylamamaktadırlar. Çağımızda pek çok sendika geniş anlamda siyasal faaliyette bulunmaktadır.

Geniş anlamda siyasal faaliyette bulunan sendikalar tüm siyasi partilere eşit mesafede durmakta ve tarafsızlık ilkesine bağımlı kalmaktadırlar. (Özaydın ve Han, 2014: 62) Sendikalar, tüm partilerin tüzüklerini inceleyip mevcut durumdaki istekleri hangi parti ile uyuyorsa o partiyle iletişim kurmakta ancak sonrasında başka bir partiyle de etkileşim halinde kalabilmektedir. Dolayısıyla tüm partilere karşı tavır eşit mesafelidir. Tarafsızlık ise genel olarak siyasal olaylara ve sendikaların taleplerini ilgilendirmeyen siyasal faaliyetlere karşı herhangi bir partinin destekçisi olmamaktır. Geniş anlamda siyaset yapan sendikalar siyasi partilerle ilişkisinde tarafsızlık ilkesine bağlı kalmakta ve bağımsız modeli benimsemektedirler.

Geniş anlamda siyasal faaliyetler ise şu şekilde sıralanabilmektedir: (Mahiroğulları, 2012: 14, Akgeyik: 1994: 78-79, Mahiroğulları, 2004: 353)

- Belirli bir partinin koruması altına girmeden tüm partilerle etkileşimde bulunmak ve isteklerinin yasama organlarına taşınmasını sağlamak,
- Herhangi bir partiden sendika kökenli adayların seçilmesini sağlayabilmek,
- Sendikanın çıkardığı gazete ve dergiler gibi kitlesel medya unsurları üzerinden kamuoyuna ve siyasi partilere sesini duyurmak,
- Siyasi alanda eğitim kursları düzenleyerek temsilci üyelerinin siyasal bilince ulaşmasını ve temsilcilerin ülkedeki politik durum hakkında bilgilenmesini sağlamak,
- Sendika üyelerini seçimlerde siyasi partilere vereceği oylarla ilgili bilgilendirmektir.

Özetle; geniş anlamda siyasal faaliyette bulunan sendikalar sendika tarafsızlığını ve bağımsızlığını korumakta ve siyaset ile uzlaşmacı bir tavır sergileyerek üyelerinin hak ve çıkarlarını siyasal alanda da temsil etmektedirler.

2.3.2.2. Dar Anlamda Siyasal Faaliyet

Sendikaların dar anlamda siyasal faaliyette bulunması, belirli bir partinin himayesine girerek partiyle olan karşılıklı yardımlaşma yoluyla günlük politikaya dahil olmasıdır. (Şahin, 2018: 122, Mahiroğulları, 2012: 14, Özaydın ve Han, 2014: 62) Dar manada siyasal faaliyette bulunan sendikalar siyasi fonksiyonlarını ekonomik fonksiyonlarından önde tutmaktadırlar. Bu tür sendikalar genelde siyasi partilerle dolaysız ve organik bir ilişki kurmakta ve doktriner veya reformist anlayışı benimsemektedirler. Yalnızca işçilerin değil toplumun tüm kesimlerinin isteklerini

dikkate almakta ve geniş anlamda siyasal faaliyette bulunan sendikaların yaptığı gibi yalnızca ekonomik değil; siyasi ve sosyal konularla ilgili olarak mücadele gerçekleştirmektedirler.

Dar manada siyaset yapan sendikalar; miting, grev, protesto veya iş bırakma gibi eylemler aracılığıyla mevcut düzenin reforme edilmesi veya devrilmesi gerektiğini benimsemektedirler. Bu sendikalar; siyasi arenada belirli bir partiyi desteklemeyi, bir parti kurmayı ve sendika üye ve yöneticilerine siyasi konuda hemfikir olunan bilinci aşlamayı amaçlamaktadırlar. Dar manada siyasal faaliyette bulunan sendikaların siyasi partilerle ilişki kurmalarının temel sebebi ideolojiktir. Bu sendikalar; benzer ideolojiler çevresinde birleşmekte ve siyasi mücadeleyi öncelemektedirler. Siyasi partilerle aralarındaki ilişki genelde ara bağımlı modele örnek olmaktadır.

Sendikaların dar manada gerçekleştirdiği siyasal faaliyetler şu şekilde sıralanabilir: (Mahiroğulları, 2004: 354, Mahiroğulları, 2012: 15, Akgeyik, 1994: 79)

- Ekonomik çıkarlardan farklı olarak sosyal hedefler için grev düzenlemek,
- Toplumsal düzeni reforme etmek,
- Sendikanın bir kitle hareketi olmasını sağlayarak grev, miting, protesto veya iş bırakma gibi eylemler aracılığıyla hedeflerini gerçekleştirmek,
- Sınırsız ve uzun süreli hedefler sahip olmak,
- Sendikanın bağımsızlığı unsurunu koruyarak belirli bir siyasi partiyi desteklemek,
- Belirli bir siyasi parti tarafından temsil edilmek veya bir siyasi parti kurmaktır.

Günümüzde sendikalar çoğunlukla geniş manada siyasal faaliyette bulunmakta ve dar manada siyasal faaliyetleri olan sendikalar eleştirilmektedir.

2.3.3. Sendika-Siyasi Parti İlişkisi Modelleri

Sendika-siyasi parti ilişkisi her ülkede; ülkenin yönetim rejimine, ülkenin tarihsel ve kültürel durumuna, sendikaların siyaset yapma nedenleri ve siyasal faaliyet türlerinin niteliklerine veya iş yaşamını düzenleyen kanunlara göre farklılık göstermektedir. (Mahiroğulları, 2004: 356) Sendika-siyasi parti ilişkileri genel olarak üç ana model üzerinden tanımlanmaktadır. Bağımlı, ara bağımlı ve bağımsız olarak ayrılan bu modeller temelde; sendikaların devlet, partiler ve sermaye karşısındaki konumlarına göre belirlenmektedir.

2.3.3.1. Bağımlı Model

Sendika-siyaset ilişkilerinde görülen bağımlı model demokratik yönetim ilişkilerinin henüz gerçekleşemediği ülkelerde varlık göstermektedir. Toplu pazarlık, grev gibi sendikal faaliyetler genelde kısıtlanmakta bu sebeple kısıtlı ve devletin himayesi altında bir sendikacılık anlayışı gelişmektedir. Devlet genelde tek parti, askerler veya monarşi ile yönetildiği için siyasal alandaki faaliyetlerde kısıtlıdır. Bağımlı modelde sendikalar yönetimim bir uzantısı olmakta ve devletin emirleri doğrultusunda hareket etmektedir. (Akgeyik, 1994: 84) Burada sendikalar işçilerin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla uzaklaşarak devletin isteklerini uygulamayı hedeflemektedirler.

Bağımlı modelde sendika-siyasi parti ilişkisi tek yönlüdür. Sendikalar yalnızca iktidardakiler ile etkileşimde bulunmakta ve iktidarı destekleyince isteklerini dile getirebilmektedirler. Genelde askeri cunta veya monarşi ile yönetilen ülkelerde görülen bu modelde sendikalar üyelerinin yalnızca iktisadi çıkarlarını koruyabilmektedir. Sendikaların devlet ile bütünleşmekten başka bir çaresinin olmadığı bağımlı modelde sendikalarda tıpkı devlet gibi işçiler üzerinde bir baskı unsuru olmaktadır. Burada sendikaların görevleri; işçileri üretimin arttırılması için örgütlemek, işçiler arasındaki disiplini sağlamak ve devletin iktisadi programlarının uygulanmasını sağlamaktır.

2.3.3.2. Ara Bağımlı Model

Dar manada siyasal faaliyette bulunan sendikaların özgür iradeleriyle, bağımsızlık unsuruna sadık kalınarak belirli bir siyasi partiyle kurdukları organik bağ veya organik bağ olmaksızın yakın ilişkileridir. (Mahiroğulları, 2004: 360) Burada sendikalar iktidar karşısındaki bağımsızlığını korumakta ancak belirli siyasi partilerle de yakınlaşmaktadır. Siyasi partiler sendikaları maddi ve manevi açıdan desteklemektedirler. Ortak amaçlar doğrultusunda bir tür yardımlaşma vardır ancak sendika ve siyasi partilerin içerisindeki bağımsızlık durumları korunmaktadır. Ayrıca ara bağımlı modelde sendikalar tüm partilere eşit mesafede durmamakta belirli bir parti ile ortak amaçlar doğrultusunda işbirliği yapılmaktadır.

Sendikalar, siyasi partilerle tamamen bağımlı bir ilişkiye sahip değildir. Siyasi parti ve sendikalar arasında işbölümü ve işlevsel farklılaşma söz konusudur. Bu modelde sendikalar genelde; reformist veya Marksist felsefi öğretiyi benimsemekte ve yalnızca iktisadi alanda değil toplumsal yaşamın tamamına hakim olan sorunlarda

mücadeleyi öngörmektedirler. Ara bağımlı modelde sendikalar; işçi hareketinin politik ve iktisadi alanı kapsamayı gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu sebeple sendikalar bazen işçi partisinin bir kolu olarak kurulmakta bazen de sendikanın üye veya yöneticileri tarafından siyasi partiler kurulmaktadır.

Ara bağımlı model içerisinde organik bağ kurularak gerçekleşen ilişkiler ve organik bağ kurmadan oluşan yakınlıklar söz konusudur. Organik bağ kurularak ara bağımlı ilişkide; sendika ve siyasi parti bağımsızlığını koruyarak birbirini desteklemektedirler. (Şahin, 2018: 124) Ancak burada siyasi partinin emekten yana sosyal demokrat bir anlayışa sahip olması ve sosyalist partinin sendikayı maddi-manevi açıdan destekleyerek yönetiminde sendikacılara görev vermesi gerekmektedir. Partinin ve sendikanın gelirleri öz konusu kurumlar arasında paylaşılabilir. Sendika ve siyasi partinin menfaatleri ortak olmasa da sendikanın menfaati her zaman öncelikli olmalıdır. Organik bağ kurularak gerçekleşen ara bağımlı modelde fikişsel açıdan öncelik sendikanın menfaatleri olacak şekilde düzenlenmektedir.

Organik bağ kurulmadan gerçekleşen ara bağımlı modelde; sendikalar teoride benzeştikleri siyasi partilerle organik ilişkiler kurmadan onları belirli zamanlarda desteklemektedirler. Burada sendikanın partiler üstü bir tavır sergilemesinden ziyade belirli bir partiyle yakın ilişkiler kurma durumu söz konusudur. Siyasi arenada sendikacıların seçilmesini onaylamaktadırlar. Ancak organik bağ kurulmadığı için destekledikleri siyasi partinin tüm faaliyetlerinde aktif olarak sendikanın desteğini gösterememektedirler.

2.3.3.3. Bağımsız Model

Bağımsız modelde sendikalar devlete, siyasi partilere ve sermayeye karşı bağımsızdırlar. (Mahiroğulları, 2012: 46) Burada sendikalar siyasi partilerin maddi-manevi desteğini almamakta, siyasi partilere maddi-manevi destek vermekten de kaçınmaktadırlar. Pragmatik ve ılımlı felsefi eğilimlere sahip olan bu modeldeki sendikalar üyelerinin iktisadi ve sosyal çıkarlarını ön planda tutmaktadırlar. Dolayısıyla herhangi bir siyasi örgütlenme oluşturmamakta ya da herhangi bir siyasi örgütün himayesinde yer almamaktadırlar. Bağımsız modelde sendikalar mevcut siyasi partilerin hepsine eşit mesafede durmaktadırlar. Belirli bir siyasi parti ile ortak amaçlar doğrultusunda birleşme durumu oluşmamaktadır.

Geniş anlamda siyasal faaliyette bulunan sendikalar bağımsız model ilişkileri benimsemektedirler. Bu sendikaların temel siyasal faaliyeti toplu pazarlık süreçleri düzenlemektir. Mevcut siyasi partilerin herhangi biriyle ilişki kurabilmektedirler. Siyasal faaliyetler bir amaç olmaktan ziyade sendikanın amaçlarına ulaşmalarındaki bir araç olarak kullanılmaktadır.

2.3.4. Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi Modellerinin Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti’nde henüz Batı’daki gibi bir işçi sınıfı oluşmadığından sendikal örgütlenmeden de söz etmek mümkün değildi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı’da kapitalist ekonominin temelleri atılmışsa da 1909 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal kanunu işçilerin örgütlenme hakkını yasaklamış ve işçi hareketlerine kısıtlamalar getirmiştir. (Mahiroğulları, 2005: 29) Böylece dönem içerisinde gerçekleştirilen grev ve eylemler baskı yoluyla dağıtılmıştır. Örgütler kapatılmış ve yabancı sermayenin hakim olmaya başladığı Osmanlı’nın iktisadi yapısının önünde engel teşkil eden tüm faaliyetler durdurulmuştur.

1923 yılında Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber ülkenin iktisadi kalkınması daha önemli bir hale gelmiş ve Batı’daki gibi ekonomik refahın sağlanması amaçlanmıştır. Bu sebeple özel mülkiyet olgusu gelişme göstermiş ve fabrikalar kurulmuştur. Ülkenin kalkındırılması amacıyla savaşın getirdiği tüm zorluklara rağmen fabrikalarda üretimin arttırılmasına yönelik baskılar artmış ve sendikal faaliyetleri yasaklayan mevzuat bu dönemde de geçerliliğini sürdürmüştür. Devlet kademelerinde sınıfsız toplum ideolojisi hakim ideoloji haline gelmiştir. Sınıf esasına dayalı dernek veya cemiyet kurma yasaklanmıştır. (Mahiroğulları, 2005: 25) Böylece sendikalaşmanın önü kapatılmıştır.

1946’da çok partili yaşama geçilen ülkede görece serbestlik ortamı yaratılmıştır. Sendikalar Yasası ile birlikte Cemiyetler Kanunu’nun sınıf esasına dayalı sendika kurma yasağı mevzuatında değişiklik olmuş ve sendika kurma hakkı serbestleştirilmiştir. Devletin kurmuş olduğu sendikalar ve yerel sendikalar bu dönemin sendikal anlayışının kökenini oluşturmuştur. Bu dönemde işkolu düzeyinde kurulan ve tüzel kişiliğe sahip olmayan sendikalar Türkiye tipi sendikacılık anlayışını oluşturduklarını öne sürmüşlerdir. (Şahin, 2018: 164) 1952 yılında kurulan TÜRK-İŞ bu sendikaların konfederasyon etrafında bütünleşmesini sağlayarak dönemin sendikal faaliyetlerini değiştirmiştir. TÜRK-İŞ, Amerika tipi sendikacılık anlayışını

benimseyerek eğitime önem vermiş ve işçilerin iktisadi alandaki çıkarlarının korunmasına yönelik faaliyetler de bulunmuştur.

1960 yılında ordu yönetime el koymuş, 1961 Anayasası ile birçok sendikal faaliyetin kısıtlamaları kaldırılmıştır. Ülkede 1960-1980 yılları sendika ve siyasi parti ilişkilerinde farklı modellerin bir arada yer aldığı önemli bir dönem olmuştur. Doktriner sendikacılık anlayışına yakın olan DİSK kurulmuş ve TİP ile etkileşim halinde olmuştur; 1970’li yıllarda milliyetçi anlayışı benimseyen MİSK, dini sendikacılık anlayışını ön planda tutan HAK-İŞ kurulmuştur. TÜRK-İŞ partiler üstü anlayışı benimsemeye devam etmiştir. 1978 yılında ise CHP ağırlıklı koalisyon hükümeti ile TÜRK-İŞ arasında Türkiye’nin ilk ulusal düzeydeki anlaşması olan Toplumsal Anlaşma imzalanmıştır. (Benli, 2015: 174)

1980 askeri darbesiyle beraber sendikal ve siyasi faaliyetler tamamen durdurulmuştur. Hükümete askeri cunta el koymuş, sendikacıların pek çoğu hapslere atılmış, işkencelere maruz bırakılmış veya suçlu bulunarak idam ettirilmiştir. (Pıçak ve Kadah, 2017: 233) Ardından gelişen Neo-liberal politikalar aracılığıyla esnek üretim, güvencesizleştirme ve sendikasızlaştırma eğilimleri benimsenerek üretimin arttırılması hedeflenmiştir. Askeri darbeden sonra dikkat çeken en önemli olay 1992 yılında sendikalar ve konfederasyonların birleşerek 1 Mayıs’ı kutlaması olmuştur. Çağımızda dünyanın geneline hakim olan sendikal anlayış benzerlik göstermektedir. Buna göre; sendika ve siyaset ilişkisinde felsefi eğilimlerin etkisi azalmış, siyasi partilerle iktisadi sebeplerle ilişkiler kurulmuş ve doktriner sendikacılık anlayışı gücünü kaybetmiştir. Böylece sendika-siyasi parti ilişkilerine pragmatist sendikacılık ve ılımlı sendikacılık anlayışları hakim olmuştur.

2.4. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIK VE SENDİKAL HAREKETLER: TARİHSEL ÇERÇEVE

Türkiye’de sendikacılık; toplumun siyasi, iktisadi, sosyal ve ekonomik yapısı ile ilişkili olarak gelişim göstermiştir. Avrupa’da sendikalar, işçi sınıfının yani tabanın mücadeleleri sonucunda oluşturulmuş ve tabandan gelen baskılar yoluyla sendikal haklar elde edilmiştir. Oysa ülkemizde sendikal faaliyetler çoğunlukla devlet tarafından verilen haklar çerçevesinde gerçekleşebilmiştir. Bu sebeple; sendikacılık siyasi yapıdaki değişimlerden etkilenmiştir. Ülkede sendika ve siyaset arasındaki ilişkiye bağlı olarak sendikacılık belirli dönemlere ayrılarak incelenmiştir.

2.4.1. Osmanlı Devleti'nde İşçi Örgütlenmeleri

Türkiye'de işçi sınıfı oluşumu ve işçi örgütlenmeleri ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalist ekonominin gelişmeye başladığı 19.yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Bu tarihten öncesinde Osmanlı oldukça geniş topraklara sahip olan ve ekonomik gelirinin savaşlarla kazanıldığı askeri-feodal bir yönetim sistemi modeli teşkil etmiştir. (Şişmanof, 1965: 3) Dolayısıyla devlet; ülkedeki üretim faaliyetleri ve ticari faaliyetler ile ilgili konularla ilgilenmekten uzak durmuştur. Devletin iktisadi yapısında daima savaşların ve savaşlar sonucunda elde edilen ganimetlerin kontrolü etkili olmuştur. Kazanılan topraklardaki halklar çeşitli vergilere bağlanmış ve Osmanlı Devleti topraklar üzerinden tımar sisteminin uygulanmasını gerçekleştirmiştir. Bu sistem aracılığıyla toprağın sahibi olmayan köylü toprakta belirli ücret karşılığında üretim faaliyetini gerçekleştirebilmiş ve tımarlı sipahiler olarak adlandırılan askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. (Aktan, 1988: 71-72) Hülasa; Osmanlı devlet yapısının erken dönemi için yarı sömürge ve yarı feodal bir iktisadi yaşam söz konusudur.

Osmanlı Devleti, her dönem Batı ile yakın ilişkiler kurmuş olsa da buradaki iktisadi gelişmeleri takip edememiştir. 18.yüzyılda Avrupa'nın neredeyse tamamına hakim olan kapitalist ekonomi; Osmanlı topraklarına ancak 19.yüzyılın sonlarında yabancı sermayenin eşliğinde kurulan demiryolları, limanlar, maden kuruluşları gibi işletmelerin açılmasıyla girmiştir. (Aydoğanoglu, 2011: 65) Savaşların kaybedilmesi, Avrupa'da gelişen sanayinin aksine ülkede henüz üretimin ilkel üretim araçlarıyla gerçekleştirilmesi, siyasi kargaşanın askeri ayaklanmalara dönüşüp devleti bozguna uğratması gibi sebepler Osmanlı Devleti'ni Batı'daki iktisadi gelişmeleri takip etmeye zorlamıştır. Osmanlı'ya kapitalist ekonomi yabancı sermaye aracılığıyla girmiştir. (Şişmanof, 1965: 5) Böylece İstanbul başta olmak üzere; İmparatorluğun çeşitli illerinde işçilerini işsiz kalan zanaatkarların, köylülerin, askerlerin oluşturduğu fabrikalar ve inşaat ve maden işletmeleri kurulmuştur.

Fabrikalar kurulmuş, bu fabrikalarda işçi kitleleri oluşmuşsa da, Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısında kapitalist ilişkiler henüz yoğunlaşmamıştır. İşçiler toprak ile bağlantılı ve mevsimlik işçi olarak çalışmaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla Batı'daki gibi bir örgütlenme gerçekleşmemiştir. Yabancı sermayenin hüküm sürdüğü fabrikalarda Osmanlı işçilerinin çalışma koşulları işçiler açısından giderek zorlaşmış ve

bu durum karşısında işçiler örgütlenerek tepki göstermiştir. 1834 yılında Adana’da pamuk işçilerinin böyle bir örgütlenmeyle çeşitli haklar elde ettiği kayıtlara geçmiştir. Örgütlenme sonucunda ortaya çıkan grevlerin ardından 1845 tarihli Polis Nizannamesinde greve giden işçilerin derneklerinin kapatılması yönünde bir düzenleme yapılmıştır. (Şişmanof, 1965: 13, Pıçak ve Kadah, 2017: 202)

İşçilerin örgütlenmesi sermaye sınıflarının çıkarını zedelediği için Osmanlı Devleti yasalar aracılığıyla işçi örgütlerinin oluşmasını engellemiştir. Bazı kaynaklarda Osmanlı’da ilk işçi örgütü olarak 1871 yılında İstanbul’da kurulan Ameleperver Cemiyeti gösterilmektedir. (Işıklı, 1972: 291) Ameleperver Cemiyeti’nin kuruluşundan bir yıl sonra tersane işçilerinin grev yapması örgütün sendikal faaliyet yürüttüğü düşüncesini geliştirmiştir. Ancak Çelik ve Koç’a göre; asıl adı Amelperver olan bu cemiyetin sendikal bir niteliği olmamıştır. Amelperver Cemiyeti daha çok hayırseverlik, işe ihtiyacı olana iş bulma veya mikro kredi verme gibi etkinliklerle ilgilenmiştir. (Çelik, 2020: 44, Koç, 2003: 18) Dolayısıyla ilk örgütlenme olarak 1894 yılında kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti gösterilmiştir. Tophane işçilerinin örgütlendiği bu cemiyet çeşitli kongreler düzenlemiş, işçileri ve halkı istibdad uygulamalarına karşı ayaklanmaya çağırmıştır.

2.4.2. 1908-1923 Yıllarında Örgütlenme ve İşçi Hareketleri

1908 yılında İkinci Meşrutiyet’in ilan edilmesinin sonucu olarak ülkede görece demokratik bir ortam doğmuş ve işçi hareketleri artmıştır. Grevler, iş bırakma eylemleri işkollarının tümüne yansımıştır. (Güzel, 2016: 51) Böylece işçi hareketi sermaye sahipleri için öncelikli bir sorun olarak ele alınmıştır. Kapitalist yabancı sermayenin etkisi altında kalan Osmanlı İmparatorluğu sermayenin önündeki engellerden biri olan işçi örgütlenmelerini yasaklamayı planlamıştır. Meşrutiyet’in ilanından bir yıl sonra Alman asıllı Kont Ostrorog’un tavsiyeleri sonucunda Tatil-i Eşgal Kanunu çıkarılmıştır. (Işıklı, 1972: 291-292) Bu kanunun amacı ülke içerisindeki işçi hareketini bastırmak ve işçi örgütlerine ket vurmak olmuştur. Dönemin işleri Bakanı Ferid Paşa Tatil-i Eşgal Kanunu’nun çıkarılması için düzenlenen toplantıda bu amacı vurgulamıştır: (Ökçün, 1982: 87-88)

“(...)Onun için, burada sermayedarını tehdit altında bulunduracak sendikaların teşkili muzırdır. Muzır olduğundan dolayı Hükümet teşkiline mani olmuştur.(...) Şu kadar söyleyebilirim ki, onların teşekkül etmesi ve

amele cemiyetlerle sendikalar arasına girmesi üzerine, sermaye sahipleri büyük tehdit altına alınmıştır. Biz ise, sermayeye muhtacız ve ona muhtaç olduğumuz bir zamanda, sermayeyi tazyik altında bulundurmak caiz değildir. Cend-gün(evvel) efendim, Selânik’de bir miting akd olunmuştur. Gazetelerde gördünüz. Bu mitingde toplanan amelenin kısm-ı azâmi ecnebidir. Sendika da ecnebiden mürekkebtir. Şimdiki hâlde sendikanın teşkiline lüzum yoktur.”

Ferid Paşa’nın konuşmasından da anlaşılmaktadır ki; sendikalar dönemin sermaye sahipleri için bir tehdit unsuru olarak algılanmış ve sermayedarların çıkarlarını korumanın önceliğine vurgu yapılmıştır. Tatil-i Eşgal Kanunu, çalışma ilişkilerinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için uzlaşma kurulunun kurulmasını önermiş, kamuya hizmet veren yerlerde sendika kurulmasını yasaklamıştır. (Tokol, 2016: 69) Sendikalara karşıt bir tutum ile oluşturulan kanunda grevlere dair bir kısıtlama veya engel yer almamıştır.

1909 yılı ve sonrasında Osmanlı işçi hareketine sosyalist fikirler yerleşmeye başlamıştır. Selanik ve Rumeli’de başlayıp İstanbul, İzmir gibi daha büyük işçi kitlelerinin bulunduğu illere doğru yayılan bu düşünce akımı sendikal faaliyetleri de etkisi altına almıştır. 1912 yılından sonra kurulan işçi örgütlerinde, özellikle Rumeli’deki sendikaların ideolojik altyapılarında, sol akımların etkisi gözlenmiştir. Sendika yasağından dolayı bu dönemde işçi örgütleri cemiyet adı altında kurulmuştur. Ancak sendikal faaliyetlerin yanı sıra Osmanlı’ya giren sosyalist fikirler ışığında kurulan sosyalist partiler önem kazanmıştır. İlk Türk sosyalist partisi olarak 1910 yılında Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası gösterilmiştir. (Çelik, 2010: 75, Şişmanof, 1965: 28, Erdem, 2020: 69) Parti etkin faaliyet gösterememiş kuruluşundan bir yıl sonra kapanmış olsa da Osmanlı sosyalist hareketi açısından önem taşımıştır. Zaten devletin içerisinde bulunduğu müşkül durum ve savaşın getirdiği tüm zorluklar sendikaları, sosyalist partiyi ve işçi sınıfı hareketini de etkilemiştir.

Hüseyin Hilmi mütarekeden sonra 1919 yılında İstanbul’da Türkiye Sosyalist Fırkası’nı kurmuştur. Bu partinin programı ise tamamen sosyalist bir ideolojiyi benimsemiştir. (Koç, 2003: 23) 1919 yılında gerçekleşen I.Enternasyonal, sosyalist hareketin yayılmasını hızlandırmıştır. Dolayısıyla Osmanlı’daki sosyalist partilerin

kurulması da dünya genelinde hızla yayılan sosyalist fikirlere bağlı olmuştur. Hüseyin Hilmi'nin partisinin açılmasından hemen sonra 1919 yılında Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat tarafından Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası kurulmuştur. (Aydoğanoglu, 2010: 72) Parti programının temelinde işçi sınıfının sendikal örgütlenmesine ve sınıf mücadelesine dayalı sosyalist siyasi yönelimi sağlama hedefleri yer almıştır.

1919-1923 yıllarında Türkiye-Sovyet işbirliği sol akımların gelişmesini sağlamış, imparatorluk içerisindeki sol partiler güç kazanmıştır. (Tokol, 1994: 12) Ancak devlet içerisinde sosyalist düşünce akımları uzun süreli gelişme göstermemiş, yeni Türkiye'nin kurulmasıyla birlikte sosyalist partilerin faaliyetleri de durmuştur. Bunun en temel sebeplerinden biri de; savaşlarla beraber milliyetçi fikirlerin doğup, hızla yayılması olmuştur. Sosyalist fikirler gelişme göstermişse de yönetimine hakim olan milliyetçi politikalar milliyetçilik akımının daha hızlı gelişmesini sağlamıştır.

2.4.3. 1923-1946 Yıllarında Türkiye'de Sendikal Faaliyet

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda değişim gerçekleşmiştir. Yeni kurulan Türkiye için demokratik yönetim şekli tercih edilmiş, ekonomik alanda ilerlemenin gerçekleşmesi için devlet tarafından milli ve yerli sermayeye teşvik verilmiştir. Yerli fabrikaların kurulması ve sermaye sahiplerinin oluşması için işçi sınıfının çalışma koşulları ağırlaşmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de sınıf hareketleri devam etmiştir. 1919-1923 yıllarında kurulmuş olan işçi örgütleri bu dönemde de faaliyet göstermiştir. Cumhuriyet döneminde Umum Amele Birliği adı altında kurulan işçi sendikası reformist bir sendikal anlayışı benimseyerek Atatürk'ün beğenisini kazanmıştır. (Işıklı, 1972: 294) İşveren denetiminde kurulan bu örgüt dönemin önemli yayın organlarından biri olan Aydınlık Dergisi tarafından işverenlerin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir sendika olmakla eleştirilmiştir.

Umum Amele Birliği, 1923'te iktisat ile ilgili 1930 yılına kadar geçerli olacak planları hazırlamak amacıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne katılmış ancak işçileri temsil etmek konusunda yetersiz kalmıştır. Kongrede bulunan işçi grubu ise işçi hakları konusunda önemli kararlar alınmasını istemiş ancak istekleri kabul edilmemiştir. Umum Amele Birliği'nin bu kongreden sonra güç kaybetmesiyle beraber Aydınlık Dergisi çevresinde toplananlar tarafından Amele Teali Cemiyeti kurulmuştur. (Mahiroğulları, 2005: 22) Bu cemiyet kısa sürede dönemin güçlü örgütlerinden biri haline gelmiştir.

Ancak 1 Mayıs 1925'te İşçi Bayramı'nı kutlayan ardından “1 Mayıs Nedir?” adlı bir broşür yayınlarak dağıtan Amele Teali Cemiyeti yöneticilerinden 38 kişi İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır. (Çelik, 2020: 52) 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Sait isyanı sonucunda Takrir-i Sükun kanunları çıkarılmış ve TKP ile birlikte ATC'ye de kapatma kararı getirilmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu dört yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. (Çelik, 2020: 53) Bu süre zarfında sendikal faaliyetler tamamen kısıtlanmıştır.

1934 yılından itibaren İzmir ve çevresinde CHP tarafından işçi birlikleri kurulmuştur. Bu sendikaların temel amacı işçileri devletin yanına çekmek olmuştur. İşkollarına göre kurulan örgütler 1932 yılında İzmir Sanayi İşçileri Birliği adını almıştır. (Tokol, 2016: 72) Bu birlik İzmir'deki fabrikaların çoğunluğunda örgütlenmeler oluşturmuştur. Kamu kesiminin ve halkevlerinin dahil olduğu sendikalar da birlik içerisinde yer almış ve kamuda çalışanlar hükümet yanlısı olarak gösterilmiştir. 1938'e kadar sürdürülen hükümet destekli sendikacılık faaliyetleri 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile birlikte 1946 yılına kadar tamamen kapatılmıştır.

Cemiyetler Kanunu öncesi 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu ile işçilerin grev yapması yasaklanmıştır. Bu kanun ile işçilerin her türlü grev ve lokavt faaliyetleri engellenerek, işçi mümessilliği gibi oluşumlar aracılığıyla çalışma ilişkilerinde uyuşmanın sağlanması gerekli kılınmıştır. (Çelik, 2020: 56) 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ise sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulmasını yasaklayarak adeta İş Kanunu'nun tamamlayıcısı olmuştur. Cemiyetler Kanunu, Türkiye'deki ilk mutlak sendika yasağı olmuştur. (Çelik, 2020: 58) Bu dönemde genel olarak; işçiler üzerindeki baskı artmış, işçi eylemleri yasaklanmış ve savaş sebebiyle çalışma süreleri arttırılmıştır.

2.4.4. 1946-1960 Yıllarında Türkiye'de Sendikal Faaliyetler

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle çok partili parlamenter sistemler önem kazanmıştır. Türkiye'de de 1946 yılında çok partili hayata geçilmiştir. CHP'nin karşısında önemli bir muhalif olarak DP durmuş ve işçi sınıfının desteğini alabilmiştir. Bu dönemde ülkenin siyasi yapısıyla beraber iktisadi programları da gelişme göstermiştir. İkinci Dünya Harbi esnasında ABD'den taraf olan Türkiye Cumhuriyeti, ABD'nin ekonomik yardımlarıyla ödüllendirilmiştir. 1950'li yıllarda ülkeye giren Marshall Yardımları ile beraber ülkede sanayi sektörü gelişmeye başlamış ve dışa dönük bir ekonomi benimsenmiştir. Bu dönemde gerek dış baskılardan gerek içerideki

baskılardan dolayı Cemiyetler Kanunu'nda değişim gerçekleşmiş ve cemiyet kurma yasağı kaldırılmıştır. (Koç, 2003: 36) Haziran 1946'dan itibaren sendikalar kurulmaya başlanmıştır.

Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)'nin kurulmasıyla beraber sendikalar bu iki partinin etrafında şekillenmeye başlamıştır. (Mahiroğulları, 2005: 56-57) 1946 sendikacılığının önemi sendikaların siyasetle yoğun ilişkiler içerisinde olmasından gelmiştir. Bu dönemde Cemiyetler Kanunu'ndan farklı herhangi bir kanun çıkarılmamış, sendikal faaliyetler tamamen özgür bırakılmıştır. Böylece sendikalar, siyasi partiler ile ilişkiler kurmuşlar ve siyasal alanda da faaliyet göstermeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemdeki pek çok sendika; işçi sınıfından gelen bir baskıyla değil siyasi müdahaleler aracılığıyla kurulmuştur. Mahiroğulları'na göre; *“Türkiye’de sendikacılık iç dinamiklerin mücadelesi, keza bir işçi hareketinin sonucu olmaktan çok; siyasal otoritenin demokratikleşme süreci içinde uygun zaman ve zemini kollayarak kurulmasında sakınca görölmüş bir kurumdur.”* (Mahiroğulları, 2005: 51) Dolayısıyla 1946 sendikacılığının özgürce siyasi partilerle etkileşim gerçekleştirebilmesi de liberalleşmenin arttığı siyasi yönelimin bir parçası olmuştur.

1946 yılının Aralık ayında Sıkıyönetim Komutanlığının aldığı kararla sendikalar kapatılmış ve siyasal alanda yetkinlik sağlayan 1946 sendikacılığının etkisi azalmıştır. 1946 sendikacıları iktidardakiler tarafından militanca bir zihniyet üzerine kurulmuş örgütler olarak algılanmış veya unutturulmaya çalışılmıştır. (Akalın, 1975: 145) Bu anlayış kısa zamanda işçi hareketini canlandırmayı sağlamıştır. 1946 sendikacılığı sınıf esasını savunan, işverenlerden ve devletten tamamen bağımsız ve sendikal özgürlüğe sahip olmasından dolayı 1947 yılındaki sendikacılıktan tamamen farklı bir yol izleyebilmiştir.

1947 yılında 100 civarında sendikanın varlığı tespit edilmiştir. (Yurt Ansiklopedisi, Türkiye Genel, 1984: 8702) 1947 yılından sonra CHP hükümeti işçi sınıfı örgütlerine daha çok ilgi göstermiştir. Bu dönemde çıkarılan 5018 Sayılı Sendikalar Kanunu devletin sendikaya karşı tutumunu şekillendirdiğı bir yasa olmuştur. Sendikalar Kanunu'na yer alan maddelere göre; işverenler de sendika kurma hakkına sahiptir, sendikalar yönetim kadrolarından izin almadan kurulabilir ve sendikaya üye olma isteğe bağlıdır, yönetim kadrolarının sendikaları denetleme yetkisi vardır, sendikaların siyasetle uğraşmaları yasaktır, sendikaların uluslararası sendikalara üye

olması yasaktır ve işçilerin grev ve toplu sözleşme hakkı yoktur. (Yurt Ansiklopedisi, Türkiye Genel, 1984: 8702) Bu kanun ile beraber sendikal faaliyete geniş bir kısıtlama getirilmiştir. Sendika üyesi işçiler üzerindeki baskılar artmıştır.

Muhalefet partiler ile CHP arasında grev hakkının tanınmasıyla ilgili tartışmalar gerçekleşmişse de CHP kontrolü ele almak amacıyla 24 Mayıs 1948'de devlet yanlısı sendikaların birleşerek İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni kurmasını desteklemiştir. (Mahiroğulları, 2005: 85) Bu dönemde sendikaların siyasal alanda faaliyet göstermeleri yasaklanmış olmasına karşın iktidardaki partilerin yanında yer alarak gerçekleştirdikleri siyasal faaliyetler serbest bırakılmıştır.

1947 yılından itibaren iş kollarına göre örgütlenen, yerel düzeyde faaliyet gösteren, üst düzey örgütlere üye olamayan ve üye sayısının kısıtlı kaldığı sendikacılık tipi oluşmuştur. Sendikalar Kanunuyla beraber sendikaların sayısı artmış ancak sendikaların faaliyetlerinde azalma gözlenmiştir. Bu durumun temel sebebi ise; iktidarın yasalar yoluyla sendikal faaliyetleri kısıtlaması olmuştur. Grev ve toplu sözleşme hakkının olmayışı sendikaları üyelerinin hak ve çıkarlarını koruma konusunda etkisiz kılmıştır.

Bu dönemde işçilerin ve sendikalı işçilerin sayısı artış göstermiştir: Türkiye'nin en büyük sendikası, 17.873 üye sayısı ile Ereğli Kömür Havzası Maden İşçileri Sendikası, ikinci büyük sendika ise; 4316 üye sayısı ile İzmir Tütün İşçileri Sendikası'dır. Sırasıyla 2500 üye sayısı ile Tekel İstanbul Yaprak Tütün Bakım ve İşletme Sendikası, 2138 üye sayısı olan İstanbul Un ve Unlu Mamulat İşçileri Sendikası, 1550 üyesi olan İzmir Mensucat İşçileri Sendikası ve 1051 üye sayısı ile Samsun Tekel Tütün İşçileri Sendikası olmuştur. (Koç, 2003: 37) Ülke genelindeki sendika ve üye sayısına göre ise; 1948 yılında 73 sendika, 1 adet birlik ve 52.000 sendika üyesi, 1949'da 77 sendika, 2 adet birlik ve 72.000 sendika üyesi, 1950'de 88 sendika, 3 adet birlik ve 76.000 sendika üyesi ve 1951 yılında 137 sendika, 8 adet birlik ve 115.000 sendika üyesi vardır. (Yurt Ansiklopedisi, Türkiye Genel, 1984: 8704)

1947 sonrası sendikacılığının iki farklı yönde gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bunlar; devlete bağlı vesayetçi sendikal anlayış ve işçi hakları konusunda devlet ile değil de patronlarla mücadele etmeyi tercih eden sendikal anlayıştır. (Çelik, 2020: 68) Böylece 1947 yılından sonra sendika ve siyaset ilişkisi ekseninde iki farklı anlayış ön plana çıkmıştır. CHP hükümetinin yanında yer alarak işçi desteği olmadan da

gelişebilen sendikalar ve muhalif sendikalar arasındaki gerilim siyasi alana yansımış ve 1950 yılındaki seçimlerde işçilerin desteğini alan muhalif DP iktidara gelmiştir. DP hükümetinin seçim sürecinde işçi sınıfının hak ve çıkarları doğrultusunda hareket edeceğine dair vaatlerde bulunmuş ancak iktidara geldikten hemen sonra bu konudaki tavrı değişmiş ve CHP iktidarındaki sendikal hakları içeren kanunları istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. CHP ve DP'nin iktidar kavgaları ışığında geçen 1946-1952 yıllarında sendikacılık açısından önemli gelişmeler gözlenmiştir. 1952 yılında Türkiye'deki ilk konfederasyon olan TÜRK-İŞ'in kurulması da bu gelişmelerden biridir. (Baydar, 1998: 9) TÜRK-İŞ, çoğunluğunu kamu sektöründe örgütlenmiş sendikaların oluşturduğu, kuruluşundan itibaren uzlaşmacı bir politika izleyen konfederasyondur.

2.4.4.1. TÜRK-İŞ'in Kuruluş Dönemi ve Sendikal Anlayışı

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Türkiye'de uzun bir tarihsel dönemi kapsayan sendikal mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sendikaların tek bir çatı altında birleştirilmesi fikri 1946 yılından itibaren işçi birliklerinin gündeminde yer almıştır. Örgütlenmenin tabiyeti çerçevesinde konfederasyon kurma girişimleri gerçekleştirilmiştir. Sendikal örgütlenme doğası gereği birleştirici olmakta ve örgütün genel üyelerini oluşturan işçilerin tek bir çatı altında toplanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla TÜRK-İŞ'in kurulması giderek artış gösteren işçi nüfusunun örgütlendiği ve bu örgütlerin sendikalara dönüştüğü bir dönemde adeta zorunluluk haline gelmiştir. 1947 yılında hükümetin çıkardığı yasaların da konfederasyonun kurulmasında etkisi olmuştur. Böylece; TÜRK-İŞ, çoğu sınıf temelli örgütlenmelerin önündeki engellerin 1947 yılında kaldırılması sonucunda kurulan işçi örgütlerini kapsamıştır. (Özdemir, 2015: 72)

1952 yılının Nisan ayında yapılan bir toplantı sonucunda konfederasyon kurulması kararlaştırılmış ve Ankara İşçi Sendikaları Birliği, Eskişehir Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, Adana Güney İşçi Sendikaları Federasyonu, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, Karadeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu, TİF, TOLEYİS ve Teksif işçi örgütlerinin oluşturduğu konfederasyona Kemal Sülker'in önerdiği 'TÜRK-İŞ' ismi verilmiştir. (Çelik, 2020: 70) TÜRK-İŞ; 31 Temmuz 1952 yılında Ankara'da kurulmuş ve aynı yılın Eylül ayında ilk genel kurulunu İzmir'de toplamıştır. (Akalin, 1975: 177) "Türk-İş, iş hayatındaki sorunları çözmek, demokratik hakları korumak ve

yeni haklar sağlamak için kurulmuştur.” (Yazıcı, 1996: 119-120) Böylece TÜRK-İŞ’in kurulması işçi sınıfı hareketi açısından önemli bir gelişme olmuştur.

TÜRK-İŞ’in kuruluşunu doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen yapısal, yasal, siyasal ve sosyal unsurlar vardır. Öncelikle yapısal etkenler arasında; AFL’nin Türkiye’de bir konfederasyon kurulması için gerekli maddi desteği sağlayacağını belirtmesi, ülkede 1950’li yıllardan sonra özel teşebbüse dayalı sanayileşmenin hız kazanması ve buna bağlı olarak işçi sayısında artış gerçekleşmesi, işçi sendikalarının hızla gelişmesine bağlı olarak bir konfederasyon kurma zorunluluğunun artması gibi olaylar yer almıştır. (Çelik, 2010: 245) (Özdemir, 2015: 72) 1947 yılında sendikal faaliyetlerin gerçekleşmesini kısıtlayan pek çok yasanın kaldırılması işçi sendikalarının niceliksel olarak büyümesini ve faaliyet alanını genişletmesini sağlamıştır. Türkiye’nin ilk iş kanunu olan 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu’nda değişiklikler yapılmış ve sınıf esasına dayalı cemiyet kurma serbest hale gelmiştir. 1947 yılında çıkarılan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun’la sendika hakkı sağlanmış ve yasa ile genel sözleşme adıyla sendikaların toplu sözleşme yapması serbest hale getirilmiş ancak grev ve lokavta ilişkin yasaklar kaldırılmamıştır. (Makal, 2013: 98) Grev ve lokavtın yasak olması bu dönemdeki sendikal faaliyetlerin alanını daraltmıştır.

Yeni yasa; sendikalara yönelik siyasi faaliyet yasaklarını barındırmış, sendikaların uluslararası örgütlerle mesleki konularda üyelik sağlamasını Bakanlar Kurulu’nun iznine bağlamış bu manada sendikalara özgürlük ortamı oluşturmaktan ziyade onları yargı denetimi ve idari denetim altına almayı hedeflediği yönünde eleştirilmiştir. (Makal, 2013: 98) Yasa aracılığıyla sendikalara uygulanan denetim TÜRK-İŞ’in kurulmasında ve faaliyetlerini yürütmesinde de etkili olmuştur. Örneğin; TÜRK-İŞ’in 1954 yılında AID (Agency for International Development)’den aldığı mali yardım desteği Çalışma Bakanlığı tarafından 1960 yılına kadar TÜRK-İŞ’e verilmiş, 1960 yılından sonra TÜRK-İŞ direkt olarak yardımları almaya başlamıştır. (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976: 106) Bunun yanı sıra işçilerin sendikaya ödedikleri aidatların bu dönemde gönüllülük esasına dayalı olması sendikaları maddi sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve TÜRK-İŞ, Çalışma Bakanlığı’ndan sendikalara ödenen ceza paralarını temin etmeye başlayınca dış kaynakların konfederasyon üzerindeki denetimi artmıştır.

1946 yılında çok partili hayata geçiş ile beraber siyasal alanda sağlanan hakların ve gelişmelerin konfederasyon kurulmasını pekiştirici etkileri olmuştur. Öncelikle oy kullanma hakkına sahip olan işçi, esnaf, köylüyü de kapsayan geniş halk kesimlerinin oylarını kazanmayı amaçlayan siyasal partiler bu kesimlerin sosyal ve ekonomik alandaki isteklerine karşılık vermeyi amaçlamışlardır. (Boratav, 2010: 93-94) DP hükümeti, bu kesimlerin çıkarını da göz önüne alabilecek, çalışma koşullarında ve sosyal yaşamda demokrasi alanındaki eksikliklerin giderilmesini sağlayacak politikalar geliştirmiştir. Sendika kurma yasağının ve sendikal faaliyetleri kısıtlayan bazı yasaların kaldırılması bu politikalar arasındadır. Çok partili hayata geçiş ile beraber örgütlenmenin önündeki birtakım engellerin kaldırılması TÜRK-İŞ’in kurulmasında etkili olmuştur.

TÜRK-İŞ’in kuruluşunda ülkenin iç dinamikleri ve dış temel belirleyici olmuştur. Ülkede DP hükümeti bireysel iş ilişkileri alanında ücretli kesimleri koruyucu hukuksal düzenlemeler yapmış ancak toplumsal yapıdaki sınıfsal ayrımlara ilişkin CHP ile benzer politika izlemiş -sınıfsal ayrımları yadsımış- ve sendikaları denetimi altına almayı hedeflemiştir. (Koçak, 2020: 75) 1947 yılında Sendikalar Kanunu’nun çıkarılmasından sonra ülkede sendika sayısında artış gerçekleşmiş ve sendikal örgütlenme modelinde sınır olmadığı için işkolu, işletme, birlik, federasyon ve konfederasyon düzeylerinde örgütlenmeler kurulmuştur. (Koçak, 2020: 75) Özellikle bölgesel olarak kurulan birlikler 1950’li yıllarda işçi hareketini etkileyen önemli örgütlenmeler olmuşlardır.

1946 yılından itibaren kurulan sendikalar dağınık bir örgütlenme modeli teşkil etmeye başlamış, birliklerin kurulması sendikaları daha düzenli örgütlenmeler haline getirebilmiştir. (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976:103) Birliklerin kurulması işçi sınıfının geneli adına ulusal düzeyde bir temsiliyet sağlayacak konfederasyon kurulması düşüncesini de yaygınlaştırmıştır. Böylece 1952 yılında ilk ulusal düzeyde bir birlik sağlanarak kurulan TÜRK-İŞ, Türkiye işçi hareketinin tarihsel süreçteki birikiminin bir sonucu olmuştur. (Koçak, 2020: 76) TÜRK-İŞ gibi bir üst örgütün kurulması; işçilerin sosyal haklar, çalışma koşulları ve ücretler hakkında işverenle müzakere edebilmesini ve iş ihtilaflarının işçilerin lehine çözülebilmesini sağlayarak işçi hareketinin kazanımları arasında yer almıştır.

TÜRK-İŞ’in kurulmasında iç dinamiklerin yanı sıra ülkede bir üst örgüt kurma ve kuruluşunda etkili olacak sendikal anlayışı belirleme açısından ABD’nin ülkedeki

sendikal faaliyetlerle ilgilenmesi de önemli bir etkidir. Soğuk Savaş'ın hala devam ediyor olması Türkiye'de kurulacak olan konfederasyonun sendikal anlayışının kitle ve sınıf sendikacılığından ziyade ABD/Batı yanlısı olması sendikal ve siyasal dengelerin sağlanması açısından önemli olmuştur. (Çelik, 2020: 71) Böylece TÜRK-İŞ'in kurulmasında ABD'li sendikacıların önemli etkileri olmuştur.

Birinci Genel Kurul'da yapılan seçimler sonucunda Genel Başkanlığa İsmail İnönü, Genel Sekreterliğe Muammer Özerkan ve Genel Saymanlığa da İsmail Aras seçilmiştir.(15.01.2020 tarihinde <http://www.turkis.org.tr/dosya/X7MpV4OY8jLz.pdf> adresinden alınmıştır.) Bu seçim sonuçları tartışmalara sebep olmuş ancak Ağustos 1953 yılında toplanacak olan İkinci Genel Kurul'a kadar seçimler yenilenmemiştir. TÜRK-İŞ, bu süre zarfında; aidat pulları kullanmaya başlamış, sendikalara ve sendikalı işçilere yapılan baskıları engellemeye çalışmış, sendikaların birleştirilmesi için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bunların yanı sıra; konfederasyona bağlı yayınlar çıkarmış, ABD ile olan iletişimini güçlendirmiş, işyerindeki yönetmeliklerin işçilerin lehine yönelik karar almasını sağlamış, yerli malının tüketimi ve üretimini teşvik etmiş, grev hakkının tanınmasını istemiştir. TÜRK-İŞ'in özellikle uluslararası çalışma örgütleri ile kurduğu bağları önem kazanmıştır.

TÜRK-İŞ'in kurulmasından kısa süre sonra ABD'deki sendikaların bu konfederasyona destek olduğu gözlenmiştir. ABD'deki sendikalar; TÜRK-İŞ'i maddi açıdan desteklemiş, organizasyon modeliyle ilgili bilgilendirme sunmuş ve yardımlaşma sağlamışlardır. (Baydar, 1998: 16) Henüz kuruluş yıllarında Amerikan tipi sendikacılık anlayışını benimsemesinin en önemli nedeni sendikalar arasındaki bu ilişkiler olsa da başka sebeplerde TÜRK-İŞ'in fikişsel yönelimini etkilemiştir. Bunların başında ise TÜRK-İŞ'in kuruluş yıllarının Soğuk Savaş dönemine denk gelmiş olmasıdır. Amerika ile yakın münasebetlerde bulunmayı öngören sendikalar tarafından oluşturulan ve siyasal stratejiler sonucunda Soğuk Savaş esnasında ABD'nin desteğini alan bir konfederasyonun Türkiye'de kurulması teşvik edilmiştir.

Ağustos 1953'te TÜRK-İŞ'in İkinci Genel Kurul'u toplanmış ve yeni bir seçim yapılmıştır. ICFTU temsilcisi R.G.Miller da bu kurulda konuşma yapmış ve toplantıda yapılan bir başka seçimle konfederasyonun Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üye olunması kabul edilmiştir. TÜRK-İŞ'in Genel Başkanlığına Naci Kurt, Genel Sekreterliğe İsmail İnönü getirilmiştir. Genel Saymanlığa veya Genel

Mali Sekreterliğe Ömer Ergün uygun görülmüştür. Mehmet İnhanlı, Burhanettin Asutay, Celal Beyaz, Sabri Tıgılı, Süreyya Birol, Zühtü Tetey, Ramazan Karameşe, Seyfi Demirsoy ve Yusuf Sıdal'da İdare Heyeti asıl üyeliğine getirilmişlerdir. İkinci genel kurulun toplanmasından kısa bir süre sonra ILO ile görüşmelere gidecek kişinin hükümet tarafından TÜRK-İŞ yöneticilerine danışılmadan seçilmesi hükümet ile TÜRK-İŞ arasında bir uzlaşmazlığa sebep olmuştur. (Mahiroğulları, 2017: 123) Bunun üzerine Çalışma Bakanlığı TÜRK-İŞ'i kontrol ve gözetim altında tutarak kapatılma konusunu gündeme getirmiştir. TÜRK-İŞ'in faaliyetleri 1955 yılında ülkedeki iç karışıklar sebep gösterilerek durdurulmuş ve TÜRK-İŞ'e bağlı bazı sendikaların yöneticileri tutuklanmıştır.

Haziran 1957'de Ankara'da toplanan Üçüncü Genel Kurul'da alınan kararlar doğrultusunda Genel Başkanlığa Nuri Beşer getirilmiştir. Genel sekreter olan İsmail İnhan'ın 1957 yılında İstanbul Üniversitesi'nde yapılan konferansa konuşmacı olarak katılmasının hükümet tarafından engellenmesi İsmail İnhan'ı CHP'den milletvekili seçilmeye yöneltmiştir. (Mahiroğulları, 2017: 125) TÜRK-İŞ içerisindeki yöneticilerinin çoğu DP'den milletvekili seçilmeyi amaçlamıştır. Konfederasyona bağlı sendika üyesi işçilerin çoğunluğu da yine DP hükümetinin yanında yer almıştır. DP hükümetinin işçilere tanıdığı yasal haklar, daha önceki hükümetler tarafından verilmemiştir. Dolayısıyla DP işçilere tanıdığı haklar vasıtasıyla işçiler tarafından desteklenen bir hükümet olmuştur. Ancak hükümetin 1960 darbesi öncesinde artan baskısı TÜRK-İŞ'in siyasal yönelimini etkilemiştir. Bu kurulda alınan önemli kararlardan biri de TÜRK-İŞ'e bağlı Mümessiller Heyeti'ni kurmak olmuştur. TÜRK-İŞ Mümessiller Heyeti'nin toplantısında önemli sorunlar ele alınmıştır. Grev yasağının kaldırılması, işçi mümessilliğinin kaldırılması, kıdem tazminatının gelişmesi gibi uluslararası standartlara uygun sendikal faaliyetlerin gerçekleştirilmesini savunmuştur.

1960 yılında TÜRK-İŞ güçlü bir üst örgüt haline gelmiştir. Üye sendika sayısı 293'e ulaşmış ve 205 bin sendikalı işçinin temsiliyetini sağlamıştır. (Çelik, 2020: 71) Ancak hala işçi merkezinde güçlü bir konum elde edememiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri ise 1960'lı yıllardan sonra da ABD'nin etkisi altında kalarak sendikal faaliyetlerden çok komünist hareket ile mücadele etmeye odaklanmış olmasıdır. (Aydoğanoglu, 2011: 78) Aynı zamanda TÜRK-İŞ'in kuruluş yıllarında temel odak noktalarından biri de eğitim konusu olmuştur. TÜRK-İŞ, işçi temsilcilerini ve sendika

yöneticilerini eğitim almak için ABD'ye göndermiştir. ABD eğitimlerin maliyetini karşılamış, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara maddi destek sağlamıştır.

ABD maddi destek yoluyla ülkedeki sendikal anlayışa yeni doktrinler getirmiştir. ABD'de gelişen partiler üstü sendika anlayışı zamanla yayılmacı bir politika izlenerek diğer ülkelere de taşınmıştır. Amerika ile etkileşimleri sonucunda partiler üstü sendikal faaliyeti benimseyen TÜRK-İŞ; siyasi arenada daima hükümet ile uzlaşma çabalarına girmiştir. TÜRK-İŞ'in partiler üstü politikasının bir sonucu olarak sosyal olaylara kayıtsız kaldığı düşünülmüştür. TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar bu anlayıştan dolayı eleştirilere tabi tutulmuştur.

1950'li yıllardan sonra işkolu düzeyinde örgütlü ve tüzel kişiliği olmayan Türkiye tipi sendikalar gelişim göstermiştir. Pragmatik anlayışı benimseyen bu sendikaların ilk örnekleri Metal-İş ve Petrol-İş olmuştur. (Tokol, 1994: 29) Türkiye tipi sendikaların temel özellikleri; merkezi bir yapılanmaya sahip olması, mali kaynaklarının yeterli olması ve karar alma süreçlerinin hızlı işlemesidir. Böylece devletçi ekonomik yapının da desteklediği sendika anlayışı olmuştur. Sendikal hareketlilik konusunda ise daha ılımlı kalmışlardır. Dereli, bu dönemde Türkiye'deki sendikaların temel faaliyetlerini şu şekilde sıralamıştır: Siyasi otoritelerle iyi ilişkiler kurarak bazı tavizler elde etmek, işçiler için yardım toplamak, iş uyuşmazlığı gerçekleştirmek ve daha geniş sendikal özgürlük alanı sağlamak. (Dereli, 1975: 301; Akt. Tokol, 1994: 32)

2.4.5. 1960-1980 Yıllarında Türkiye'de Sendikacılık

1960 yılından sonra ülke içerisinde köyden kente doğru göç eden kişilerin sayısındaki artış devam etmiştir. Kapitalist ekonomik yapı, ülkenin derinlerine kadar nüfuz etmeye başlamış ve sanayileşme süreci hız kazanmıştır. 1960'lı yıllarda neredeyse tüm dünyada kapitalizm gelişme göstermiş buna paralel olarak demokratik yönetim şekilleri de gelişmiştir. Grevlerin, eylemlerin ve örgütlenmelerin önlerindeki engeller kaldırılmıştır. Bu sebeple; 1960 yılından sonra ülkelerin çoğunda iktisadi, sosyal ve siyasal konularla ilgili ayaklanmalar, grevler ve mitingler gerçekleşmiştir. Kapitalist sömürünün de hızla artış gösterdiği bu yıllarda işçi sınıfının mücadelesi artık yalnızca ekonomik alana değil siyasi alana da sirayet etmeye yönelik olmuştur. Sosyalist fikirler yeniden ivme kazanmıştır. Aslında 1960-1980 dönemi; 1946-1961 yılları arasında gerçekleşen siyasal ve sosyal hareketliliğin artış gösterdiği bir dönem olmuştur. (Koç, 2003: 47)

Türkiye’de 1960 yılı ve sonrası; hem siyasal arenada hem de sendika-siyaset ilişkilerinde önemli değişimler, deneyimler ve başarısızlıklar ile dolu bir dönem olmuştur. Sendikaların yıllarca baskı altında tutulduğu ve sınıf mücadelesi ile değil devletin desteğiyle gelişme gösterdiği tarihsel süreç bu dönemde tamamen farklı bir seyir izlemiştir. 1960-1980 arasındaki yıllar sendikaların altın çağını yaşadığı bir dönem olarak ele alınmıştır. Çelik’e göre; işçi sınıfı mücadelesinin tarih sahnesine çıktığı bu dönem (1961-1970) sendikal hakların yasal olması için yapılan Saraçhane Mitingi ile başlamış, sendikal hakların savunulduğu 15-16 Haziran Direnişi ile son bulmuştur. (Çelik, 2020: 78) Ülkede grev yasağına rağmen işçilerin çeşitli grevler düzenlediği, ilk konfederasyonun kurulduğu 1950’li yılların mirası bu dönemdeki işçi hareketlerine aktarılmıştır. Türkiye’de 1960 yılı ve sonrasındaki işçilerin örgütlenme mücadelesi halkın neredeyse tüm kesimlerinden destek bulmuş ve örgütlenme hız kazanmıştır.

1961 yılında oluşturulan ve etkisi 1971 yılındaki ekonomik krize kadar sürecek olan 1961 Anayasası’ndan önce ülkede önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1955 yılından sonra Demokrat Partinin oylarında düşüş gerçekleşmiş ve muhalefet güç kazanmıştır. Bunun üzerine DP hükümeti muhalefeti bastırmak amacıyla 1960 yılına kadar baskılamış ve sonunda silah kullanarak şiddetli bir bastırma gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu sebeple; 27 Mayıs 1960 yılında TSK yönetime el koymuştur. (Koç, 2003: 32) TSK, devlet ile hükümet arasındaki uzlaşmazlığın önlenmesi amacıyla halk içerisindeki bazı kesimlerin ve sendikacıların da desteğiyle ihtilal gerçekleştirmiştir. Darbeden dört gün sonra TÜRK-İŞ’in, ICFTU’ya üyeliğine izin verilmiştir. Böylece sendikacılar arasında; DP ve CHP hükümetlerinden alınamayan desteğin askeri yönetimden geleceğine dair bir inanç gelişmiştir. Sendikacılar, siyasetçilerle uzlaşmaya varamamış dikkatlerini askeri yönetime yöneltmişlerdir. Muhalif sendikalar darbeyi fırsat olarak değerlendirmiş, DP’li sendikacılar ise askeri yönetimin yanında yer almış veya tutuklanmışlardır. (Çelik, 2020: 82) DP’li işçilerin de yine büyük bir çoğunluğu işten atılmıştır. 1961 yılının Ekim ayına kadar süren askeri yönetim ile aynı yıl içerisinde yürürlüğe giren anayasa ülkede önemli toplumsal ve siyasal gelişmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. (Çelik, 2020: 87)

Yeni yasanın temel ideolojisi sosyal devlet anlayışına dayanmıştır. Sosyal devlet anlayışı üzerinden bireylere verilen hak ve özgürlükler artırılmıştır. 1961 Anayasası tarihsel süreç içerisinde halka verilmesi istenen hakların tamamını tanımıştır.

Bunlar içerisinde; eşitlik, dokunulmazlık, dernek kurma gibi birinci kuşak hakları; sendika kurma, iş sözleşmesi yapma, çalışma koşullarının düzelmesi gibi ikinci kuşak hakları ve siyasal parti kurma, seçme ve seçilme özgürlüğü, kamu hizmetinde çalışma gibi üçüncü kuşak hakları yer almıştır. (Esmer, 2013: 188) Yasa işçilere ve sendikalara tanıdığı haklar açısından daha demokratik bir anayasa olmuştur. İşçi sınıfı ve sendikal faaliyetleri belirleyen 274 Sayılı Sendika Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Kanunu 1963 yılında uygulamaya konmuştur. Anayasa'nın Sendika Hakkı isimli 46. maddesinde çalışanlara ve işverenlere, öncesinde izin almadan sendika kurma ve serbestçe sendikaya üye olma veya sendika üyeliğinden çıkma hakları verilmiştir. (Çelik, 2020: 86) Toplu sözleşme ve grev ile ilgili kanunlar ise tartışmaya sebep olmuştur. Kanuna göre; işçiler işveren ile uzlaşmak için grev ve lokavt yapabilirler fakat işverenlerin böyle bir hakkı yoktur. Kamu personelleri için grev ve toplu sözleşme ile ilgili bir yasak olmamakla beraber belirli bir yasa da yoktur. Sosyal devlet anlayışının bir parçası olan kanun liberal yönelimden bağımsız olarak yalnızca işçileri korumayı hedeflemiştir.

Sendikalara verilen haklar geniş bir özgürlük alanı oluşturmuştur. Ancak yasaların hemen uygulamaya geçirilemeyeceği ve 1963 yılına kadar askıda kalacağı anlaşılınca işçiler grev ve lokavt hakkının bir an önce tanınmasını istemiştir. Bu sebeple; 31 Aralık 1961 günü Cumhuriyet döneminin ilk işçi mitingi olan Saraçhane Mitingi düzenlenmiştir. (Bal, 2016: 84) Diğer taraftan miting; 1960 yılından sonraki işçi hareketlerinin seyrini belirleyecek taleplerin duyurulmasını sağlamıştır. Burada dile getirilen talepler siyasal mücadeleye ve doğrudan siyasal iktidara yönelik olmuştur. İİSB bu mitingi örgütlemiş aynı zamanda miting sürecinde aktif bir biçimde önderlik etmiştir.

Dönemin tek konfederasyonu olan TÜRK-İŞ ise; mitinge katılım konusunda kendi içerisinde konsensüs sağlayamamış, TÜRK-İŞ'e bağlı bazı sendikalar mitinge aktif katılım gerçekleştirilmesini uygun görmüş ancak genel olarak konfederasyon yöneticileri bu tutuma karşı çıkmıştır. Böylece TÜRK-İŞ içerisinde derin fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Mitinge 155 sendika ve bazı kaynaklara göre 100 bine yakın işçi katılmıştır. Ülke bazında sadece İstanbul'da gerçekleşen bu miting Türkiye'deki işçi sınıfının yalnızca niceliksel olarak gelişmediği, aynı zamanda niteliksel olarak da

kendisini geliştirdiğini göstermiştir. Saraçhane Mitingi de dahil olmak üzere 27 Mayıs sonrasında işçi eylemleri hızla artmaya başlamıştır. (elik, 2020: 104)

Tablo: 4 1961-1966 Yıllarında Türkiye’de SSK’lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Yıllar	SSK’lı İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendika Sayısı
1961	688.819	298.000	511
1962	680.125	307.000	543
1963	710.820	259.710	565
1964	765.317	338.769	595
1965	921.458	360.285	668
1966	991.510	374.058	704

(Tokol, 1994: 63)

Tabloda görülen rakamlar tamamen reel sendikal faaliyet rakamları olmamakla beraber bu durumun ortaya çıkmasında birden fazla sebep vardır. İlk olarak; alışma Bakanlığı sendikalardan senede bir kere sayı almakta ve sendikalar çoğunlukla sayımları düzenli bir biçimde iletememektedir. Diğer sebep ise; bir işçinin birden fazla sendikaya ye olabilmesi hakkının sendikaların ye sayısını yükseltmiş olmasıdır. Aynı şekilde sendikaların işten çıkarılmış işçilerinde sendika üyeliğinin devam etmesi rakamların güvenilirliğini azaltmaktadır. Genel olarak; 1961-1966 işçi sayısındaki artış ve 1960 sonrasının sendikacılık faaliyetleri açısından elverişli koşulları sendikalaşma sayılarını arttırmıştır. Bu dönemde sendika ye sayısı, toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçi sayısı ve işçi ücretleri açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. (elik, 2020: 99) İşçi sayısı ve sendikalı işçi sayısında her sene artış gerçekleşmiştir. 1961 yılından 1966 yılına kadar sendikalı işçi sayısında peyderpey bir artış gözlenmiştir.

1961 yılının siyasal alanda sağladığı özgürlük ortamı içerisinde 13 şubat 1961 yılında TÜRK-İş’e bağlı sendikalarda görev yapan 12 sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur. Parti, TÜRK-İş’in partiler üstü politikasını, sosyalist düşünceden tamamen uzaklaşmasını, eğitim amaçlı ABD’ye sendikacı göndermesini ve ABD’den

mali destek kabul etmesini eleştirmiştir. (Çelik, 2010: 371) Bu partinin kurulması TÜRK-İŞ içerisindeki en önemli kırılma noktası olmuştur. TÜRK-İŞ, bir parti kurmanın işçi sınıfını böleceğini düşünmüşse de parti kuruluşundan dört yıl sonra yapılan seçimlerde 15 milletvekili çıkarmıştır. Bu durum partiyi güçlendirmiş ve TÜRK-İŞ ile aralarındaki bağ adeta kopma düzeyine gelmiştir. TÜRK-İŞ'in yönetici kadroları tarafından, Temsilciler Meclisi'nin toplandığı Ocak 1962 tarihinde TİP'in karşısında Çalışanlar Partisi adlı bir siyasi parti kurma kararı alınmıştır. (Tokol, 1994: 37) Ancak karardan vazgeçilmiştir. 1965 yılındaki Paşabahçe ve Şişecam fabrikalarında gerçekleşen grevler, TÜRK-İŞ'e bağlı bazı sendikalar arasında ihtilafın artmasına sebep olmuştur. TÜRK-İŞ'e bağlı; Kristal-İş, Petrol-İş, Lastik-İş, Maden-İş ve Basın-İş bu grevler esnasında hem grevi sürdürdükleri hem de grevi destekledikleri için ana tüzüğe aykırı hareket ettikleri düşüncesiyle Onur Kurulu'na gönderilmişlerdir. Bunun sonucunda; 15 Temmuz 1966 yılında Türkiye Maden-İş, Türk Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş ve Bağımsız Gıda-İş sendikaları aralarında Sendikalar Arası Dayanışma Anlaşması (SADA)'nı imzalamışlardır. Bu sözleşmenin maddeleri arasında;

- mesleki ve manevi konularda sendikalar arasında maddi ve manevi birliğin sağlanmasını,
- grevlerden tüm sendikaların güçlerini birleştirmesini,
- işçi eğitimi için kullanılacak malzemelerin ve teknik yardımların sağlanmasını,
- hukuki sorunlarda gerekli yardımların sağlanmasını,
- sendikalar arasındaki sosyal ilişkilerinde gelişmesini içeren konular yer almıştır.

(Çelik, 2020: 122-123)

SADA, DİSK'in kuruluşunun ön hazırlığı olarak değerlendirilmiştir.

2.4.5.1. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'nin Kuruluşu ve Sendikal Anlayışı

DİSK'in kuruluşunda 1960 sonrasının toplumsal, siyasal ve ekonomik ortamının etkileri olmuştur. 1960'lardan itibaren artan işçi sayısına paralel olarak işçilerin içinde bulunduğu çalışma koşullarının ağırlaşması ve sermaye sahiplerinin işçiler üzerinde uyguladıkları baskıların artması işçi eylemlerini ve sendika üyeliğini etkilemiştir. 1963'te 8, 1964'te 83, 1965'te 46, 1966'da 42 ve 1967 yılında toplamda 101 adet grev sayısı kaydedilmiştir. (ÇSGB, 1995: 51) Verilerden de anlaşılacağı üzere bu dönemde işçiler, sermaye sahipleriyle mücadele aracı olarak grevi etkin bir biçimde

kullanmışlardır. Bu eylemlerin nedenleri arasında; ücret ve sosyal hak yetersizliği, iş yasasına karşı olma durumu, işten atılan arkadaşları için dayanışma ve sarı ve güdümlü sendikal anlayışa karşı olma gibi durumlar gösterilmiştir. (Çelik, 2020: 101) (Aydoğanoglu, E. “60’lı yıllarda işçi sınıfı mücadelesi ve DİSK’in Kuruluş Süreci”, Özgürlük Dünyası. 2013: 245 <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/313-sayi-245/1095-60li-yillarda-isci-sinifi-mucadelesi-ve-disk-in-kurulus-sureci>. 01.07.2021) Dönemin işçi eylemlerinin önemi yalnızca ekonomik anlamda sorunların çözülmesinin talep edilmesinden ziyade sendikal faaliyetlerin eleştirisine yönelik Kavel Direnişi (1963), Sungurlar Kazan Fabrikası Direnişi (1964), Kozlu Olayları (1965), Paşabahçe Grevi (1966) gibi eylemlerin de yapılmasıdır.

1961 yılından itibaren fabrikalarda ve işyerlerinde artan ve içeriği bakımından farklılaşan işçi talepleri farklı bir sendikal mücadele anlayışının oluşmasını gerektirmiştir. TÜRK-İŞ’in uzlaşmacı anlayışı işçilerin fabrikadaki ve işyerlerindeki taleplerinin yerine getirilmesini sağlayamamakla eleştirilmiştir. (Çelik, 2020: 191) Toplumsal yapı içerisinde önemli bir konuma sahip olan işçiler bu dönemde kitle ve sınıf sendikacılığı anlayışını benimseyen DİSK’in kuruluşunu destekleyebilecek bir mücadele süreci gerçekleştirebilmişlerdir. TÜRK-İŞ’e bağlı bulunan sendikalar tarafından DİSK’in bir üst örgüt olarak kuruluşunda temel farklılık sendikal anlayış olmuştur. Özdemir’in de belirttiği gibi “DİSK’in kuruluş sürecini diğer sendikalardan ayıran en önemli fark “sınıf” kavramına tüzüğünde yer vermesi, vurgulaması, sınıf ideolojisinin gerekleri üzerine oluşması bu bağlamda sınıf mücadelesine dayalı eylemlerin ortaya çıkış sürecini hazırlamasıdır.” (Özdemir, 2015: 76)

DİSK’in TÜRK-İŞ’ten ayrılışının temel sebebi olarak TÜRK-İŞ’in sınıfsal sorunlara ve siyasal ilişkilerine dair sendikacılık anlayışı gösterilmiştir. TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalar genellikle eğitim düzenleme, yardımlaşma gibi sendikal faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. (Kaysi, 2008: 156) İşçi sınıfının siyasal bilincinin sosyalist fikirler çevresinde gelişmesi veya bu yönde bir siyasal yapılanma kurulması anlayışı TÜRK-İŞ’in faaliyetleri arasında yer almamıştır. Böylece 1961 yılında TÜRK-İŞ’in uzlaşmacı sendikal anlayışını eleştiren 12 sendikacı tarafından kurulan TİP’in siyasal bilinç açısından önemli etkileri olmuştur. TİP’in kurulmasıyla beraber eylemlerin artması, sınıf sözcüğüne vurgu yapılması ve işçi örgütlenmelerinin önemli bir konuma yerleşmesi Türkiye’nin sendikal anlayışında yeni bir dönemin ortaya çıkmasını

sağlamıştır. (Çelik, 2010: 377) Radikalleşen işçi eylemlerine ve siyasi gelişmelere karşı tepkisiz kalan TÜRK-İŞ ile yerel kesimlerde örgütlü ve en dinamik işçi kesimini kapsayan TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar arasında anlaşmazlıklar artmaya başlamıştır. TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda ve konfederasyonun yönetiminde bulunanlar içerisinde TÜRK-İŞ'in uzlaşmacı anlayışına yönelik eleştiriler ve sendika-siyasi parti ilişkilerinin mücadelecı bir anlayışla yürütülmesi gerektiğine dair düşünceler hep yer almış, 1960'lardaki siyasi ortamın yaratmış olduğu koşullar içerisinde bu eğilimler daha çok güçlenmiştir. (Aydoğanoglu, E. "60'lı yıllarda işçi sınıfı mücadelesi ve DİSK'in Kuruluş Süreci", Özgürlük Dünyası. 2013: 245 <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/313-sayi-245/1095-60li-yillarda-isci-sinifimucadelesi-ve-diskin-kurulus-sureci>. 01.07.2021) Böylece DİSK'in kurulmasında; dönemin siyasal koşullarında etkili bir gelişme olan TİP'in kurulması, sanayi kapitalizminin gelişmeye başlamasıyla çalışma koşullarının giderek büyüyen işçi sınıfının aleyhine düzenlenmesi ve sosyal yapıda işçilerin yalnızca ekonomik değil siyasal mücadeleye yönelik eylemleri geliştirecek bilince sahip olmasıyla gerçekleşen değişim etkili olmuştur.

DİSK, 13 Şubat 1967 tarihinde, Türkiye Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Türkiye Gıda-İş ve Türk Maden-İş Sendikaları tarafından kurulmuştur. (Baydar, 1998: 17) TÜRK-İŞ'ten ayrılan Türkiye Maden-İş, Türkiye Basın-İş ve Türkiye Lastik-İş sendikaları; TÜRK-İŞ'ten ayrılma sebeplerini çeşitli yayınlar vasıtasıyla açıklamışlardır. Bu yayınlar arasında; DİSK'in TÜRK-İŞ Çıkmazı adlı 1 No'lu kitabı, TÜRK-İŞ Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor ve DİSK Kuruluşu Hakkında Rapor yer almaktadır. (Koç, 2003: 59-60) Yayınlarda yer alan ayrılma sebepleri aslında DİSK'in sendikal yapısının da çerçevesini oluşturmuştur.

TÜRK-İŞ'ten ayrılma kararı alan üç sendika ilk olarak; 'TÜRK-İŞ Çıkmazı' isimli kitapta ayrılma sebeplerini anlatmış, TÜRK-İŞ'in izlediği politikaları eleştirmişlerdir. Kitapta TÜRK-İŞ'in, Kuruluş Ana Tüzüğündeki niteliklere aykırı davrandığı öne sürülmüş ve örnekler aracılığıyla konu derinlemesine tartışılmıştır. Kitapta buna yönelik; *"TÜRK-İŞ, uzun süre, sendikalı Türk işçilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel menfaatlerini koruma yolunda türlü mücadele vermiştir. Fakat 1962'den bu yana her gün, biraz daha gerilemiş ve para gücü arttıkça, işçi haklarını savunma yeterliğini yitirmiştir. O kadar ki, artık bugün TÜRK-İŞ için rahatlıkla şöyle denebilir: TÜRK-İŞ, bir işçi örgütü olmaktan çıkmıştır."* biçiminde bir ifade yer almıştır. (DİSK,

1967: 3) TÜRK-İŞ'in ABD kaynaklı yardımlar almasının onu ABD'deki sendikacılık anlayışına yakınlaştırdığıyla ilgili eleştiriler yapılmış ve DİSK'in hiçbir devletten yardım almayacağını eklemişlerdir.

Maden-İş sendikasının hazırladığı *“TÜRK-İŞ Üyeliğinden Ayrılma Hakkında Rapor”*da ayrılma sebepleri maddeler halinde sıralanmıştır. Temel gerekçeler olarak; TÜRK-İŞ'in ana tüzüğünü ve kongrede aldığı kararları uygulama konusunda güçsüz kaldığı, hangi parti iktidarda ise onun tarafında yer aldığı bu yüzden işçi sınıfının hiçbir sorununu çözüme kavuşturamadığı, bütün haklı grevlere karşı çıktığı, kanunsuzla işler peşinde koştuğu gibi durumlar gösterilmiştir. (Maden-İş, 1967: 3; Akt.Koç, 2003: 59-60) Bir başka sebep TÜRK-İŞ'in açık bir şekilde partiler üstü politikasının sendikalar tarafından eleştirilip, işçi haklarına aykırı olduğu düşünülmektedir. Ancak bu raporlarda değinilmeyen temel birkaç gerekçe daha TÜRK-İŞ içerisindeki kırılmaya sebep olmuş ve DİSK'in kuruluşunu hızlandırmıştır.

TİP'in 1965 yılı seçimlerinde elde ettiği başarı sonrasında 1966 yılında toplanan TÜRK-İŞ Genel Kurulu'nda TİP'li sendikacıların yönetime gelmesi tamamen yasaklanmış ve TİP'in TÜRK-İŞ ile olan bağlantılarını zayıflatmıştır. (Akalın, 1995: 53) Bir taraftan TİP'in elde ettiği başarı fikir ayrılıkları yaşayan diğer sendikalara da örnek teşkil etmiştir. Yaygın kanılardan bir diğeri ise TİP'in kuruluş günü DİSK'in kurulmasıyla ilgili de bir konuşma yapıldığıdır. (Koç, 2003: 60) Bu kanıya ise ikisinin de kuruluş günlerinin 13 Şubat tarihi olmasından dolayı ulaşılmıştır. TİP resmi olarak desteğini beyan etmemekle beraber yeni bir konfederasyonun kurulmasını desteklemiştir.

DİSK'in Kuruluş Bildirisi'nde, Türkiye'deki işçi sınıfı mücadelesinin miladı olarak 1872 yılı alınmış ve 1961'e kadar tarihsel süreklilik içerisinde devam ettiği düşüncesi öne sürülmüştür. Bildiri maddelerinde üzerinde durulan önemli konular şu başlıklar altında toplanabilir:

- **Devrimci Güç:** *TİP'in kuruluşunda parti programına konan Atatürk'ün “Biz devrimciliği; bugünkü tutucu, gerici, ekonomik, sosyal ve politik ilişkilerin Anayasa uyarınca değiştirilmesi ve Anayasa ilkelerinin hayata uygulaması anlamına alıyoruz.” sözü DİSK'in kuruluş Bildirisi'ne de eklenmiştir. (DİSK, 1967: 1) Tüzükte işçi sınıfına ve sınıfın devrimci gücüne vurgu yapılmıştır. İşçi sınıfının toplumun her alanında söz sahibi olarak daha fazla hak elde etmesi için*

mücadelenin önemine vurgu yapılmıştır. İşçilerin sendikalar etrafında toplanması ve devrimci bir öz kazanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

- **1961 Anayasası'nın Uygulanması:** DİSK 1961 Anayasası'na bağlı kalmayı uygun görmüştür. Ancak devrimcilik sayesinde Anayasa'da değişiklikler olabileceğini savunmuştur.
- **Kapitalizme ve Emperyalizme Karşı Olma:** Özellikle TÜRK-İŞ'in ABD'den maddi destek aldığı gerekçesiyle eleştirilmesi DİSK'in hedefini emperyalizme karşı durmaya yöneltmiştir. ABD'nin veya herhangi bir devletin boyunduruğu altına girmemek önemlidir. DİSK Bildirisi'nde kapitalizmden ve emperyalizmden uzak durarak yalnızca emeğin tarafında yer alacağını belirtmiştir.
- **Devrimci Örgütlenme Anlayışı:** Bildiride DİSK'in devrimci örgütlenmeyi benimseyeceği ifade edilmiştir. Buna göre; 16 iş kolunda örgütlenme sağlanacak ve bu örgütlenmeler esasında merkeziyetçi bir konfederasyon yapısı oluşacaktır. Dolayısıyla sendikalar kendi içerisinde disiplini sağlayacaktır. (Çelik, 2020: 197-199)

DİSK'in ilk Genel Kurulu Haziran 1967 yılında toplanmıştır. Bu toplantıda Kemal Türkler Genel Başkanlığa, Mehmet Güzelce ise Genel Sekreterliğe seçilmiştir. Ancak Mehmet Güzelce kısa bir süre sonra görevinden ayrılmak zorunda kalmış, yerine Ehliiman Tuncer görevlendirilmiştir. (Çelik, 2020: 263) Genel Kurul toplantısında alınan kararlar DİSK'in TÜRK-İŞ'ten tamamen farklı bir sendikacılık anlayışını benimseyeceğini açığa çıkarmıştır.

Genel Kurul'da alınan kararlar; açlığa karşı savaşın gerçekleşmesi, dünya sendikalarıyla ilişkilerin şekillendirilmesi, Ankara Sanat Tiyatrosu'nu kuran Asaf Çiylitepe'ye ödül verilmesi, eğitim çalışmaları, tarım ve orman işçileri konusunda, örgütlenmenin yapısı, sanayi işçilerinin koşulları, DİSK Hukuk Dairesinin takviyesi, yayınların oluşturulması ve gençlerin ve toplumun desteğini alıp onlarla işbirliği yapılması şeklindedir. (DİSK Genel Kurul Karar Defteri, 1967; Akt.Çelik: 2020: 264-265-266) Birinci Genel Kurul, DİSK'in doktriner sendikacılık anlayışına sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle 10 No'lu kararda geçen sosyalist hukuk devletinin kurulması ibaresi ile DİSK'in ideolojilere dayanan bir konfederasyon olacağı

vurgulanmıştır. (Çelik, 2020: 265) Ancak DİSK'in temel çerçevesi İkinci ve Üçüncü Genel Kurul'da alınan kararlar ile sağlanacaktır.

İkinci Genel Kurul 24-25 Şubat 1968 yılında toplanmış ve anatüzük içerisinde örgütlenme yapısına dair değişiklikler yapılmıştır. (Koç, 2003: 61) Bu kurulda yapılan seçimler sonrasında Genel Sekreterliğe Kemal Sülker getirilmiştir. Kurulda alınan ilk karar; NATO'dan çıkılmasına yönelik yapılan direniş hareketlerine DİSK'in de katılması olmuştur. Ardından siyasi partilere karşı eşit mesafede durulması ve DİSK'in ilerici gençlik hareketleri ve aydınlarla güç birliği yapması kararlaştırılmıştır. (Algül, 2015: 195) TİP ile özellikle bir ilişkisinin bulunmadığına dair bir karar alındığı bu kuruldur. Bir sene sonra DİSK, TİP'i desteklediğini açıklamıştır. Üçüncü Genel Kurul 13-15 Şubat 1970 tarihlerinde yapılmıştır. (Çelik, 2020: 275) Bu dönemde işçilerin eylemleri artmış ancak henüz şiddetli toplumsal hareketler başlamamıştır. Bu durumda DİSK, siyasi mücadele izinden giderek TİP'i desteklemeyi gerekli görmüştür.

DİSK'in kurulması ülke içerisindeki pek çok kurum ve kuruluşun odak noktası olmuştur. İlk etapta TÜRK-İŞ tepkisini ortaya koymuştur. TÜRK-İŞ yöneticileri, bu konfederasyonun başarı sağlamayacağı ve kısa zamanda dağılacığıyla ilgili yargılarda bulunmuştur. (Çelik, 2017: 642) Ancak DİSK'e bağlı sendikaların üye sayılarında artış gözlenmiş ve genel olarak ülkede sendikalı işçi sayısında 1967 yılında bir önceki yıla nazaran %100'lük artış görülmüştür. 1967 yılında SSK'lı işçi sayısı 1.069.387 iken sendikalı işçi sayısı 834.680'e yükselmiştir. (Mahiroğulları, 2005: 208) DİSK'in kurulması sonrasında yaşanan gelişmeler de yine sendikaların üye sayılarını arttırmıştır. Bu gelişmeler 1970 yılında gerçekleşmiş ve 1980 yılına kadar devam etmiştir.

DİSK, TÜRK-İŞ'in partiler üstü sendikacılık anlayışından ve Amerikan sendikacılığından farklı olarak sınıf sendikacılığını benimsemiştir. DİSK, sendikaların aslında işçi sınıfı mücadelesinin bir parçası olduğunu savunmuş ve ülkedeki sosyal, siyasi ve ekonomik olaylara karşı tarafsız kalmamıştır. 1970'li yıllarda gerçekleşen kitlesel ayaklanmaların pek çoğu DİSK tarafından desteklenmiş ve DİSK'e bağlı sendikalarda izlenen sınıf sendikacılığı politikaları sendikalı işçi sayısında sürekli olarak artışa sebep olmuştur.

Tablo: 5 1968-1980 Yıllarında Türkiye’de SSK’lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Yıllar	SSK’lı İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendika Sayısı
1968	1.206.175	1.057.928	755
1969	1.261.856	1.193.908	979
1970	1.313.500	2.088.219	737
1971	1.404.816	2.362.787	631
1972	1.525.012	2.672.857	642
1973	1,649.079	2.658.393	637
1974	1.799.998	2.878.624	675
1975	1.823.338	3.328.633	781
1976	2.017.875	3.269.356	800
1977	2.191.251	3.807.577	863
1978	2.206.056	3.897.290	912
1979	2.152.411	5.465.109	750
1980	2.204.807	5.721.074	733

(Tokol, 1994: 63)

Tabloda da görüldüğü gibi 1969 yılından sonra sendikalı işçi sayısı neredeyse iki kat artmıştır. Bunun temel sebebi; AP hükümetinin yürürlüğe koyduğu yeni yasaya bağlı olarak sendikaların üye işçi sayılarını fazla göstermesi olmuştur. Bunun yanı sıra DİSK’in kurulması ve faaliyetlerini hızlandırması da sendika üyeliğini arttırmıştır. 1971 yılında ülkede Askeri Muhtıra’nın ardından yapılan Anayasa değişikliği ile 1965’te çalışanlara sendikalaşmasını serbestleştiren yasada ‘çalışanlar’ yerine ‘işçiler’ ifadesi getirilerek memurların sendikalara üye olması engellenmiştir. (Makal, 2013: 104) Aynı zamanda memurların sendika kurmaları da yasaklanmıştır. Böylece sendikalı işçi sayısı 1971-1980 yılları arasında büyük bir artış gösterememiş ve memur sendikaları kendilerini feshederek memurların kurduğu derneklerde örgütlenmek durumunda kaldıkları 1971-1974 yılları arasında sendika sayılarında düşüş gözlenmiştir.

1970’li yılların sonlarına doğru SSK’lı işçi sayısının 2 milyonu bulmasının da yine sendikalı işçi sayısındaki artışa katkısı olmuştur. Buna göre; ekonomi alanında ithal ikameci politikalar uygulanması ve ekonomik gelişmelerin sağlanması işçilerin ve İş Kanunu’na tabi olan yani SSK’lı işçilerin sayısını arttırmıştır. Bu dönemde

sendikalar, grev ve toplu pazarlık gibi sendikal faaliyetler yoluyla ücretler ve çalışma koşulları üzerinde etkili olmaya başlamış ve işçilerin gerçek ücretlerinde artış gerçekleşmiştir. (Makal, 2013: 104) Sendikaların dönemin iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunlarına dönük gerçekleştirdikleri sendikal faaliyetler işçilerin sendikaya üye olma durumlarını etkilemiştir. Böylece 1975'ten sonra gerek sendikaların gerek sendika üyelerinin sayılarında artış gözlenmiştir. (Koç, 2003: 50)

DİSK'in ülkedeki çoğu muhalif kesim ile ittifak kurması devletin de bu konfederasyona karşı önlem alması gerekliliğini doğurmuştur. 1967-1970 yıllarında iktidar da olan Adalet Partisi, DİSK'in güçlenmesine karşı sendikal örgütlenme konusunda yeni yasalar tanımıştır. Bu yasalar: *“Sendikaların kurulması aşamasında benzer işkolunda çalışan sigortalı işçilerin 1/3'ünün üyeliğinin yanı sıra, federasyonların kurulmasında aynı işkolunda kurulmuş en az iki sendikanın kararı ve o işkolundaki sigortalı işçilerin en az 1/3'ünün üyeliği şartı getirilmesi, Konfederasyonların kurulması için ise sendikaların en az 1/3'ünün kararı ve sendikalı işçilerin 1/3'ünün üyeliği öngörülmesi ve Sendika kuracak işçilerin o işkolunda fiilen en az üç yıl çalışmış olması koşulu getirilmesidir.”* (Aydoğanoglu, 2011: 83) DİSK üyesi işçilerinin yasalara tepkisi ise Türkiye işçi sınıfı tarihinde en üst düzeyde mücadele olan 15-16 Haziran Olayları'na yol açmıştır. Bu olaylarda yürüyüşlere DİSK üyesi işçilerin yanı sıra TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalara üye olan işçilerde katılmış ve kısa zamanda İstanbul, İzmir ve Gebze'de binlerce işçi iş bırakma eylemleri gerçekleştirmiştir.

15-16 Haziran Olayları'nda DİSK ve TİP arasındaki ilişkiler kesilmeye başlamıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri olmakla beraber ilk ve belki de en önemli sebep DİSK'in hükümet tarafından soruşturulmakta olan TİP ile ilişkisini devam ettirmesi 15-16 Haziran Olayları gibi büyük bir hareketin başaramayacağını düşündür olmasındır. Öyle ki; aynı dönemde hükümet tarafından TİP'i desteklediği için DİSK'e soruşturma açılmış, konfederasyon binası kontrol ettirilmiştir. Böyle bir soruşturmanın haklı çıkması ise DİSK'in amaçlarını gerçekleştirmesine engel olacağından TİP ile yollar ayrılmıştır. Diğer bir sebep ise; 12 Mart 1971 Muhtırasının gerçekleşmesinden hemen sonra TİP'in kapatılması ve sol muhalefetin tamamen susturulmaya çalışılmasıdır. (Çelik, 2020: 449)

DİSK bu süreçte siyaset ile ilişki kurmadan konfederasyonun kapanmaması için çabalamıştır. DİSK'in TİP ile ilişkilerini kesmek zorunda kaldığı muhtıraya TÜRK-

İŞ'in tepkisi de DİSK ile benzerlik göstermiştir. TÜRK-İŞ yöneticilerine göre; darbenin gereksiz bir yanı olmamış aksine demokratik rejimin sekteye uğradığı olayların yaşandığı süreçte askeri yönetimin gerçekleşmesi gerekmiştir. DİSK ve TÜRK-İŞ 1971 Askeri Muhtırasında TSK'yı destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuş ve askeri yönetim sürecinde grev ve protesto düzenlemekten uzak durmuşlardır. (Algül, 2020: 450-452) (Koç, 2003: 53)

2.4.5.2. TÜRK-İŞ ve DİSK

Türkiye'deki ilk işçi sendikaları konfederasyonu olan TÜRK-İŞ 1952 yılında faaliyete geçmiş ve ülkedeki sendikaları tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Ancak TÜRK-İŞ içerisinde 1963 yılında başlayan temsil sorunları neticesinde ayrılmalar gerçekleşmiştir. 1970 yılına gelindiğinde ülkede 6 konfederasyon, 6 birlik, 474 bölge ve işyeri sendikası, 332 işkolu sendikası olmak üzere toplamda 806 adet işçi sendikası bulunmuştur. (Resmi Gazete, 11.01.1972: 214) İşçi örgütlenmelerinde görülen bu ayrışma ilk olarak TÜRK-İŞ içerisindeki fikişsel uzlaşının sağlanamamasından kaynaklanmıştır. Sonrasında kurulan bazı işçi örgütlerin oluşmasında siyasal arenada yer bulan dini ve milliyetçi düşüncelerde rol oynamıştır.

TÜRK-İŞ'teki fikir ayrılıkları konfederasyonun bazı tavır ve faaliyetlerinin bağılı sendikalar tarafından eleştirilmesiyle başlamıştır. Buna göre; TÜRK-İŞ toplumsal olayların bazılarına karşı tepki vermeyerek, TÜRK-İŞ'e bağılı sendikaların örgütlü olduğı fabrikalardaki grevleri desteklemeyerek ve desteklemediğini de basın yoluyla halka duyurup grevleri kamuoyu nezdinde itibarsızlaştırarak birliğin bozulmasına yol açmıştır. Son olarak TÜRK-İŞ'in desteklemediğı grevlere destek veren konfederasyona bağılı sendikaları Onur Kurulu'na sevk etmesi birliğin dağılmasını hızlandırmıştır. Böylece Türkiye sendikacılığında üst seviyede bir bölünme görölmüştür. (Kutal, 1968: 104) Bölünmeler ilk aşamada yani 1967 yılından önce daha etkisiz olurken 1967 yılında DİSK'in kurulmasına yol açarak şiddetli bir etki doğurmuştur. TÜRK-İŞ ve DİSK'in felsefi görüşlerini belli noktalarda kesişmekle birlikte çoğunlukla farklı sendikal anlayışlar üzerinden şekillendirmişlerdir: (Kutal, 1968: 113, 114, 115)

- TÜRK-İŞ mesleki veya ekonomik olarak adlandırılan sendikacılık türünü benimseyen bir birlik oluşturmuştur. Felsefi eğilim olarak ise pragmatizmi benimsemiştir. Mesleki fonksiyonları ön planda tutan TÜRK-İŞ, işçilerin hak ve çıkarlarını korumak için toplu pazarlık masasında alınan kararlar doğrultusunda

hareket etmeyi amaçlamıştır. DİSK ise; doktriner sendikacılık anlayışını benimsemiştir. Siyasal faaliyetleri daha ön planda tutan DİSK, sınıf mücadelesini siyasal arenaya da taşımayı amaçlamıştır. Dolayısıyla yalnızca ekonomik mücadelenin gerçekleştiği toplu pazarlık faaliyetinin yanı sıra grev ve lokavt faaliyetlerini de gerçekleştirmiştir.

- TÜRK-İŞ, sendikaların yurt içerisindeki sorunlarla ilgili olarak belirli tespitleri yapmalarını ancak aktif bir şekilde yurt sorunlarının çözümü sürecinde yer almaları gerektiğini düşünmüştür. Bu sebeple sosyal olaylar karşısında daima hükümetin yanında yer almıştır. DİSK ise sendikaların ülke içerisindeki toplumsal sorunlara da bir sınıf sorunu olarak ilgi göstermeleri gerektiğini savunmuştur. DİSK sınıf sendikacılığı anlayışını benimseyerek toplumun kapitalist ve işçi sınıfı olmak üzere iki sınıftan oluştuğunu dolayısıyla toplumsal sorunların sınıf sorunu olduğunu ileri sürmüştür.
- TÜRK-İŞ, ekonomik alanda devletçiliğin savunusunda bulunmuş ancak bağlı sendikaların çoğunluğu demokratik sosyalizmi benimsemiştir. Oysa DİSK, tamamen sosyalizme bağlı kalmıştır.
- TÜRK-İŞ, uluslararası kuruluşların yardımlarını almanın bir sakınca oluşturmayacağını düşünmüş ancak DİSK, Amerika'nın bu yardımlarla beraber TÜRK-İŞ'in sendikal anlayışını da etkilediğini savunarak uluslararası yardımlaşmanın sınırlı kalması gerekliliğini öne sürmüştür.
- TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar siyaset ile ilişkisinde bağımsız modeli benimsemiştir. DİSK ise ara bağımlı modelin uygulanmasını savunmuştur. Kuruluşundan iki yıl sonra yapılan seçimlerde TİP'i, 1970'li yıllardan sonra CHP'yi açık bir biçimde desteklemiştir.

Sonuç olarak; 1967 yılından sonra DİSK ve TÜRK-İŞ'in faaliyet alanları birbirinden ayrılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesine kadar DİSK doktriner sendikacılık yaklaşımını sürdürmüş, TÜRK-İŞ 1970'li yıllardan sonra partiler üstü politikaya bağlı kalmışsa da çoğu zaman iktidardaki partilere desteğini göstermiştir.

2.4.5.3. Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK)

MİSK, 23 Haziran 1970 yılında kurulmuştur. (Tokol, 2016: 77) MİSK, tek ve mecburi sendikacılık anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış modeli çoğunlukla faşist ülkelerin sendikalarında hakim olmuş ve milli cephenin ışığında sınıfların işbirliği

yapmasını savunmuştur. MİSK, 1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin iktidara gelmesinden önce örgütlülük konusunda zayıf kalmıştır. Ancak 1975 sonrasında siyasi ortamdaki durum MİSK'in faaliyetlerini arttırmasına izin vermemiştir. MİSK, işçi sınıfının mücadelesini kırmayı amaçlamış ve sınıfın kapitalist sermayeye karşı mücadele etmek yerine ülke ekonomisine katkı sağlamak için sermaye sahipleriyle işbirliği yapmasını önermiştir.

MİSK, 1975 yılından sonra adeta MHP'nin yan kolu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. MİSK'te tıpkı TÜRK-İŞ gibi anti-komünist hareketi desteklemiş ve işçi sınıfı hareketinin yönünü anti-komünist mücadeleye çevirmeyi amaçlamıştır. 1980 darbesi öncesi MİSK'in üye sayısı 22.000'e ulaşmıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 86) MİSK, Dokuz Işık Doktrini'ni benimsemiştir. MİSK'in sendikal anlayışı da bu doktrin çerçevesinde şekillenmiş ve işçi sınıfı içerisinde milliyetçilik esasına dayalı bölünmelerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. MİSK'in Eğitim ve Kültür Merkezlerinde patlayıcı maddeler yapılmış ve bazı MİSK yöneticileri ve sendikacılarına karşı çeşitli saldırılar düzenlenmiştir. (Koç, 2003: 71) 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra faaliyetleri durdurulmuş, 1984 yılında yeniden faaliyete başlamış ancak kısa süre sonra sendikal faaliyetleri tamamen etkisizleşmiştir.

2.4.5.4. Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)

HAK-İŞ, 22 Ekim 1976 yılında 7 sendikanın bir araya gelerek kurdukları bir konfederasyondur. (Yazıcı, 2007: 64) Kurucu sendikalar: Öz Yapı Sen, Öz Süt Kur, Öz Demir İş, Öz Yol İş, Öz Dokuma, Öz Gıda İş ve Öz Metal İş'tir. (Koç, 1995: 185) Milli Selamet Partisi bünyesinde kurulan HAK-İŞ 12 Eylül 1980 muhtırasından sonra faaliyetlerini gerçekleştirebilmiştir. HAK-İŞ, kuruluş beyannamesinde işçi ve işverenin hakkını hak terazisinde tartarak onlara hakkı olanı vereceğine yönelik açıklama yapmıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 86) Muhafazakar ideolojinin yansıttığı gibi bir hak arayışında olmuştur. İşçi ile işveren arasında hakem konumunda kalmak istemiştir. HAK-İŞ, Türkiye'de ilk defa sendikaların İslamcı anlayış bünyesinde birleştirilmesini gerçekleştiren konfederasyon olmuştur.

Koç'a göre; HAK-İŞ'i o dönemdeki diğer konfederasyonlardan ayıran temel nokta, HAK-İŞ'in şeriata dayalı toplumsal ve siyasal düzeni kurma hedefidir. (Koç, 1995: 71) 1980 yılına doğru geldiğinde Şariatçı düşüncenin kapitalist toplumun temelinden yükselişe geçeceğine dair teoriler gelişmiş ve HAK-İŞ bu ortamda

sendikalar vasıtasıyla işçi sınıfının da örgütlenmesini sağlamayı amaçlamıştır. Ancak kuruluşundan kısa süre sonra gerçekleşen 1980 askeri darbesiyle beraber HAK-İŞ'in malvarlığı askeri yönetimin kontrolüne geçmiştir. Böylece HAK-İŞ'in ideolojik altyapısındaki İslamcı anlayış bastırılarak 1984 yılında yeniden faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. HAK-İŞ, dış politikadan bağımsız kalmayı tercih etmiş ve anti-empyralist hareketi desteklemiştir. Ülke içerisinde işçi-işveren kardeşliğine bağlı adil bir düzen oluşturulmasını savunmuştur. Darbe öncesinde 1 Mayıs'ı Yahudi Bayramı olarak görmesinin temelinde de bu düşünceler yatmıştır. (HAK-İŞ, 1979: 8; Akt.: Koç, 1995: 82) 1990'lı yıllardan sonra değişen ekonomik ve siyasi yapıya bağlı olarak 1 Mayıs'ı kutlamaya başlamıştır.

2.4.5.5. Sosyal Demokrat-İş

1970 yılında gerçekleşen 15-16 Haziran Olayları ülkenin siyasi ve sendikal anlayışında sosyal demokrasi fikrinin hakim olmasına yol açmıştır. 1970'li yıllarda CHP'de Bülent Ecevit'in sosyal demokrasiyi savunmasıyla beraber dönemin belirli sendikaları yüzünü CHP'ye dönmüştür. 15-16 Haziran Olayları esnasında TÜRK-İŞ'te eylemlere ilişkin fikir ayrılıkları büyümüş ve bazı sendikalar sosyal demokrat hareketi desteklemiştir. TÜRK-İŞ'in partiler üstü politikasının sorgulandığı ve eleştirilere tabi tutulduğu bu dönemde CHP, sosyal demokrat hareketi amaçlayan sendikaları desteklemiştir. (Esmer, 2013: 226)

15-16 Haziran Olayları'ndan hemen sonra TÜRK-İŞ'e bağlı birkaç sendika yöneticisi toplanarak *"1971 Türkiye'sinde İşçi Hareketi ve Sendikalarımız Ortak Reform Yolları Üzerine Eleştiriler ve Araştırmalar"* başlıklı bir rapor hazırlamış ve bu rapor dört başkan tarafından imzalandığı için dörtler raporu olarak anılmıştır. (Esmer, 2013: 226) Bu rapora göre; antikomünist ve antimarksist bir görüş benimsenmeli ve partiler üstü politika terk edilmelidir. Dörtler Raporu'nu imzalayan sendikalardan biri olan Petrol-İş sendikası Genel Sekreteri Özkal Yici'ye göre; *"Adaletsiz vergi, eşitsiz eğitim, haksız toprak dağılımı, aracı ve tefeci sömürüsü gibi işçinin günlük yaşantısında ruhunda ızdırabını duyduğu bozukluklara partiler üstü sendikacı çare ve alternatif götürememiş, onu her türlü demokrasi dışı akımın etkisine açık bırakmıştır."* (Yici, 1972: 216) Partiler üstü politikanın TÜRK-İŞ içinde yarattığı olumsuz sonuçların sosyal demokrasi anlayışıyla beraber ortadan kalkacağına dair açıklamalar yapılmıştır. Ancak sosyal demokrat hareket TÜRK-İŞ'i bölme hareketi olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal Demokrat harekete karşı artan olumsuz tepkilerin yanı sıra CHP'nin desteği de artmıştır. Böylece sosyal demokrasiyi benimseyen dört sendikaya sekiz farklı sendika daha eklenmiştir. Bu 12 sendika TÜRK-İŞ'e Onikiler Raporu olarak adlandırılan *“Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen”* başlıklı bilimsel bir rapor sunmuştur. (Yici, 1972: 219) Bu raporda işçi hareketinin siyasal alanda da devam etmesi vurgulanmış ve rapor TÜRK-İŞ tarafından reddedilmiştir. Ancak rapordan kısa bir süre sonra diğer sendikaların sosyal demokrat harekete katılımı gerçekleşmiş ve sosyal demokrasiyi destekleyen sendika sayısı yirmiye ulaşmıştır.

Son olarak 4 Aralık 1971 yılında Sosyal Demokrat Sendikalar Konseyi kurulmuştur. (Esmer, 2013: 228) Konseyin amacı sendikaları sosyal demokrasi hakkında bilgilendirmek olmuştur. Konseyden hemen sonra, 22 Eylül 1978'de, Türkiye Oto-Metal-İş, Türkiye Özgür Yapı-İş, İdeal Lastik-İş, Perkim-İş ve Demir-İş Sendikaları tarafından Sosyal Demokrat-İş konfederasyonu kurulmuştur. (Koç, 2003: 71) Sosyal Demokrat-İş'in Genel Başkanı Feridun Şakir Ögünç olmuştur. 12 Eylül 1980 yılında kadar etkili faaliyetler gösterememiş askeri muhtıra sonrasında faaliyetten men edilmiştir.

2.4.5.6. Türk Ülke-İş

Türk Ülke-İş, 23 Temmuz 1976 tarihinde 15 sendika tarafından kurulmuş ve Genel Başkanlığını Bayram Sökmen yapmıştır. (Koç, 1992: 310) Türk-Ülke-İş konfederasyonu 12 Eylül Darbesine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak kuruluşunun ardından bu konfederasyonun işçilerin haberi olmadan işverenlerle anlaşmalar yaptığı yönünde belgeler sunulmuştur. (Koç, 2003: 73) Türk Ülke-İş 1980 askeri darbesinde hem milliyetçi hareketi hem PKK'yı desteklediği iddiasıyla kapatılmıştır. Konfederasyon içerisinde yolsuzluk yapıldığına karar verilmiş ve darbe sonrasında faaliyetleri sonlandırılmıştır.

Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında gerek yasaların tanıdığı serbestlikler gerek bu dönemde neredeyse dünyanın her yerinde toplumsal hareketlerin yaşanması sendikal faaliyetlere hız kazandırmıştır. Özellikle 1971 muhtırasından sonra ülke içerisindeki işçi eylemleri şiddetlenmiş ve fabrikalarda işçiler lehine önemli kazanımlar elde edilmiştir. Sendikalarda bu süreç içerisinde etkin bir rol üstlenmişlerdir. Dönemin en ayırt edici özelliği ise işçilerde sınıf bilincinin gelişmesi olmuştur. Bu durum tam da

Marx'ın ifade ettiği gibi işçilerin artık yalnızca ekonomik sebeplere dayalı mücadelesine siyasi mücadelenin de eklenmesiyle gerçekteşmiştir.

1980'lere doğru gelinirken ülkenin gerek siyasi yönetiminde gerekse toplumsal alanda çoğu zaman kontrol edilemeyen olaylar gerçekteşmiştir. Sendikalara bağlı olarak gelişen hareketler kanlı ve şiddetli olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olaylar 1960-1980 dönemindeki sendikal faaliyetlerin ve sınıf hareketlerinin sonunu getirmiştir. 1976 yılında iktidarda olan Milli Cephe Hükümeti'nin, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) adı verilen kurumları yeniden faaliyete geçirmek istemesi dönemin sonunu getirecek ilk ayaklanmanın gerçekteşmesine sebep olmuştur.

DGM'leri yeniden faaliyete geçirmek MC'nin yaklaşan seçimlerde muhalefeti bastırarak iktidarda kalmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla sendikal mücadele de dahil olmak üzere tüm muhalif kesime etkisi olacak bu karara tepkiler direnişin oluşmasına yol açmıştır. (Emekçi, Emekçi Dergisi, 1976: 2-3) Direniş yüzbinlerce DİSK'li işçinin katılımıyla gerçekteşmiş ve TÜRK-İş'e bağlı sendikalar tarafından desteklenmiştir. DGM Direnişi Türkiye'nin ilk siyasi manadaki genel grevi olmuştur. DİSK yönetiminin çağrısıyla beraber işçiler beş gün süreyle eylem gerçekteştirmişlerdir. Eylemler kısa sürede sonuçlanmış ve 11 Ekim 1976 yılında DGM'ler kapatılmıştır. (Kıyıcı, 1976: 3) DGM Direnişi işçi sınıfının siyasi mücadeledeki etkin rolünün açığa çıktığı eylem olmuştur.

DGM Direnişinden dört yıl sonra Süleyman Demirel azınlık hükümeti ile İzmir TARİş fabrikasındaki işçiler arasında yaşanan sorunlar askeri darbenin gerçekteşmesine sebep olmuştur. Olayların başlamasındaki temel sebep; yeni gelen hükümetin bir önceki hükümet tarafından işe alınmış olan işçileri işten çıkarmasıdır. 22 Ocak 1980 günü polisin fabrikaya girmesiyle direniş başlamıştır.

DİSK, bu olayların şiddetle sonuçlanacağını düşünerek işçilerin grevleri bitirmesini duyurunca fabrika 3 bin işçiyi işten atmıştır. Sonrasında Çiğli İplik Fabrikası işçileri fabrikanın kapısını kapatarak fabrikanın bulunduğu mahallelerde eylemler gerçekteştirmişlerdir. 14 şubat günü direniş jandarma ve polisin kanlı müdahalesiyle bastırılmıştır. (Aydoğanoğlu, 2010: 87) Direnişin bastırılmasından hemen sonra sıkıyönetim ilan edilmiştir. Böylece Türkiye siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuş, insan haklarının ihlal edildiği anti-demokratik bir süreç başlamıştır.

2.4.6. 1980-2000 Yıllarında Türkiye’de Sendikacılık

12 Eylül 1980 yılında askeri darbe vasıtasıyla ülkenin yönetimine el konulmuş ve anti-demokratik bir yönetim süreci gerçekleştirilmiştir. Yıldırım Koç’a göre; 1980-1983 dönemi; “*Türkiye tarihinin, insan hakları, demokrasi, temel haklar ve işçi hak ve özgürlükleri açısından en karanlık yıllarıdır.*” (Koç, 2003: 90) Sendikalar, parlamento, siyasal partiler kapatılmış ve 1 milyondan fazla insan tutuklanmış bunlardan bazıları idam ettirilmiş binlercesi hapisanelerde çeşitli işkencelere maruz bırakılmıştır. Darbe, sendikal faaliyete ve işçi sınıfı hareketine ket vurmuştur. Aynı zamanda 1980 öncesinde toplumsal hareketlere yön veren sosyalist düşüncenin etkisi de kırılmıştır. 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci ekonomik politikaların yerine ihracatı arttırmaya dayalı Neo-liberal politikaların uygulanması amaçlanmış, bu sebeple dönem içerisindeki her türlü sosyal harcamanın kısıtlanması, reel ücretlerin azaltılması ve sendikaların faaliyetlerinin durdurulması hedeflenmiştir. (Tokol, 2016: 78) Böylece 24 Ocak 1980 istikrar programında planlanan yeni kapitalist ekonominin ülkeye girmesinin önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır.

12 Eylül 1980 darbesi ile DİSK’in bütün sendikaları kapatılmış, sendikacıların ve üye işçilerinin birçoğu tutuklanmıştır. Bunun yanı sıra MİSK, HAK-İŞ ve onlara üye sendikalar da kapatılmıştır. TÜRK-İŞ, askeri darbe sürecinde de hükümet yanlısı bir politika izlemiş dolayısıyla 1983 yılında sendikalarla ilgili yasal hükümlerin oluşmasına kadar önemli bir zarar görmemiştir. Ancak 1983 yılında yürürlüğe giren yasalar faaliyet halindeki TÜRK-İŞ ve diğer sendikalar için önemli kısıtlamalar getirmiştir.

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Gev ve Lokavt Hakkı Kanunları, sendikaları adeta meslek örgütleri haline getirmişlerdir. (Baydar, 1998: 11) Sendikaların toplu iş sözleşmelerine kısıtlama getirilmiş, grev uygulamasının yalnızca toplu sözleşme sonrasında uzlaşmaya varılamamasının bir sonucu olarak gerçekleşmesine izin verilmiştir. Böylece sendikaların zorunlu olarak işverenlerle toplu pazarlık masasına oturması gerekmiştir. Aynı zamanda 1982 Anayasası’nın 52.Maddesinde yer alan sendikal faaliyet düzenlemesi ile sendikaların siyasal partilerle ilişki kurmasına, siyasal amaç gütmelerine, siyasal faaliyette bulunmalarına, siyasal partilerle ilgili olarak herhangi bir kurumla iletişimde bulunmalarına yasak getirilmiştir. (1982 Anayasası, 1982: 16-17) Sendikaların faaliyet alanlarının kısıtlanması üretimin ve sermayenin artış göstermesine yol açmıştır.

1983 yılında yapılan seçimler sonucunda ANAP iktidara gelmiş ve çoğulcu demokratik yönetime geçilmiştir. Askeri darbenin gerçekleşmesi ve ANAP'ın iktidara gelişi Neo-liberal ekonomi politikalarının Türkiye'ye girmesini sağlamıştır. Ülkede ulus ötesi devletlerin tekeli sermayelerinin denetiminde bir ekonomik yapılanma oluşmuştur. Bu süreçte devlet sosyal harcamaları azaltmış, reel ücretlerin düşürülmesini gerekli görmüş buna karşın sermaye sahiplerini desteklemiş ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin artmasına yol açmıştır. Mülksüzleşme artmıştır. Aynı zamanda ANAP hükümeti iktidarda kaldığı 1984-1991 yılları arasında ülkedeki devlete bağlı kurum ve kuruluşlarda hızla özelleştirmeye gidilmiştir. Ancak 1980'li yılların ortalarında devletin izlediği bu politikalardan olumsuz yönde etkilenen sınıflar bir araya gelmeye ve çeşitli grevler gerçekleştirmeye başlamışlardır.

11 Mart 1988 tarihinde TÜRK-İŞ'in de desteklediği yemek boykotu bu grevlerden biri olmuştur. Yemek boykotu kamu sektöründe çalışan işçilerin başlattığı bir grevdir. (Tokol, 1994: 100) HAK-İŞ ve bağımsız sendikaların işçi üyeleri de boykota destek vermiştir. Ardından gerçekleşen 1989 Bahar Eylemleri, uzun süredir devam eden işçilerin farklı mücadelelerini ve kamu emekçilerinin mücadelesini birleştirmiştir. Bahar Eylemleri; özelleştirme ile beraber artan işsizlik oranları, sendikaların dışlanması, çalışanlar aleyhine gelişen ekonomik yapı, milliyetçi ideolojileri işçiler üzerinde bir tür sosyal kontrol aracı olarak kullanan sendikaların yaygınlaşmasına karşı işçi hareketlerinin militanlaştığı ilk eylem olmuştur. (Akkaya, 2011: 235)

1989 Bahar Eylemleri'nden hemen sonra TÜRK-İŞ'e bağlı Genel Maden-İş (GMİS) sendikasının örgütlü olduğu Zonguldak'taki Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) ve Maden Tetkik ve Arama (MTA) işyerlerinde işverenle 48 bin işçiyi kapsayacak bir toplu sözleşme yapılması gerekmiş ancak işverenle anlaşmaya varılamayınca GMİS işçilere grev başlatma çağrısı yapmıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 99) 30 Kasım 1990'da başlayan greve Zonguldak halkı aktif bir biçimde katılmıştır. Bu ayaklanmalar geniş kitleleri de kapsamıyla beraber dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal grev hakkında işçilerin tepkisini çekecek söylemlerde bulunmuş ve fabrikanın özelleştirmesi gerekliliğini vurgulamıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 100) Eylemler işçi sınıfı mücadelesinin yeniden canlanmasında sendikanın ve örgütlenmenin önemini göstermiştir.

1990 yılındaki özelleştirme politikalarının bir sonucu olarak kamu sektöründe çalışan işçilerin grevleri artmıştır. Artan grevler ve kamuoyunun baskıları aracılığıyla 1995 yılında kamu çalışanlarının sendika kurması yasallaştırılmıştır. Kamu emekçilerinin oluşturduğu memur sendikaları ile pek çok toplu sözleşme ve grev hakkı elde edilmiştir. Memur sendikaları emek hareketine katılımında kamu işçilerinin sayılarının artmasını sağlamıştır.

8 Aralık 1995 yılında 28 adet memur sendikasının birleşmesiyle kurulan Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) memur sendikalarını tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. 1980 öncesi DİSK'in sendikal anlayışı ile benzer bir anlayışı benimsemiştir. KESK bünyesinde gerçekleştirilen eylemler çoğunlukla; toplu sözleşme ve grev hakkının verilmesi ve ücretlerde artış sağlanması konularına dikkat çekmiştir. KESK ile aynı yıl içerisinde HAK-İŞ'in bir uzantısı olacak şekilde Kamu-Sen kurulmuştur. Kamu-Sen'e bağlı 9 adet sendika bulunmakla birlikte federasyonun en fazla üyesi olan sendikası 1997 yılında 60 bin üyeli Eğitim Bir Sendikası'dır. (Baydar, 1998: 20) Bu dönemde kuruluşunu tamamlayan Türkiye Kamu-Sen ise devlet sendikacılığı anlayışını benimsemiştir. 11 sendikanın birleşmesiyle kurulmuş ve aşırı sağ olarak nitelendirilen bir ideolojiyi savunmuştur.

1984-2000 yılları arasında ülkede sendikal faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi açısından çeşitli dönüşümler meydana gelmiştir. Bu süreçte gerek siyasal alanda karışıklıkların meydana gelmesi gerek ekonomik alanda temel ekonomik yapıyı tamamen değiştirecek politikaların izlenmesi işçi sınıfı olarak değerlendirilen kitlenin nüfusunu ve işçi sınıfının sendikaya üye olma oranlarını da etkilemiştir. Tabloda bu veriler detaylı olarak ele alınmıştır:

Tablo 6: 1984-2000 Yıllarında Türkiye’de Toplam İşçi Sayısı, SSK’lı İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı ve Sendika Sayısı

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranları (%)	Sendika Sayıları
1984	2.553.384	1.427.271	55,90	138
1985	2.819.517	1.828.471	64,85	99
1986	3.075.343	1.953.892	63,53	97
1987	3.268.030	2.044.797	62,56	91
1988	3.483.212	2.227.029	63,93	80
1989	3.564.214	1.834.969	51,48	82
1990	3.563.527	1.997.564	56,05	81
1991	3.513.064	2.130.811	60,65	98
1992	3.596.469	2.254.271	62,68	106
1993	3.742.380	2.485.681	66,41	116
1994	3.815.261	2.644.417	69,31	118
1995	3.905.118	2.667.014	68,29	109
1996	4.051.295	2.708.784	66,86	114
1997	4.215.375	2.774.622	65,82	110
1998	4.327.156	2.923.546	67,56	112
1999	4.381.039	3.037.172	68,69	107
2000	4.521.081	2.468.591	68,45	106

(ÇSGB, 1993: 75, Akt. Tokol, 1994: 120) (ÇSGB, 2001: 139)

1984-2000 yılları arasındaki sendikalaşma oranları ÇSGB tarafından Ocak ve Temmuz değerleri olmak üzere incelenmiştir. Tabloda yalnızca Temmuz değerleri ele alınmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi bu dönemde 1980'den önceki sendikalaşma niceliklerine göre düşüş gerçekleşmiştir. Sendikalaşma oranları ise genel olarak kamu emekçilerinin de örgütlenmesiyle beraber artış göstermiştir. Buna karşın Neo-liberal politikaların işçileri güvencesizleştirmesinin etkileri görülmeye başlamıştır. Özelleştirilen kuruluşlarda güvencesizleştirmeye bağlı olarak sendikalı işçi sayısında düşüş gerçekleşmiştir.

Ülkemizde gelişmeye başlayan yeni ekonomik politikaların sonucunda kayıt dışı istihdam oranlarındaki artış sendikalaşma oranlarını etkilemiştir. Kayıt dışı istihdamda çalışanlar sosyal güvenlik kurumlarında kayıtlı olmadıkları için çalışma hayatına ilişkin resmi istatistikler içerisinde yer alamamışlardır. (Mahiroğulları, 2001a: 179) Dolayısıyla sendikalı çalışanların oranları hesaplanırken kayıt dışı istihdam hesaba katılmamıştır. 1989 yılından 2000 yılına kadar kayıt dışı istihdamın sayısı yıllık ortalama 11 milyon kişi civarında olmuş, bu rakam 1994 yılına kadar düşüş göstermiş 1994 yılındaki ekonomik kriz ile beraber yeniden artmaya başlamıştır. 2000 yılında kayıt dışı istihdam sayısı 11 milyon kişi olmuştur. (Sarica, 2006: 25) Kayıt dışı istihdamın sendikalara üye olamaması sendikal faaliyetleri etkilemiştir. Buna göre; sendikalar önemli bir potansiyel sendikalaşabilir işçi sayısından yoksun olmuştur. (Mahiroğulları, 2001a: 179) Kayıt dışı istihdam sendikaya üye olma veya örgütlenme gibi durumlarda işini kaybedebilmekte ve kayıt dışı istihdamın çalıştırıldığı işyerleri sendikaların kapsamı dışında kalmaktadır.

1984-2000 yılları arasında sendikalaşma oranlarını etkileyen bir diğer unsur sendikasızlaştırma uygulamalarıdır. Sendikasızlaştırma; yasal düzenlemeler ve işverenlerin tutumlarıyla sendikalaşma hakkının kullanılmasının engellenmesidir. (Mahiroğulları, 2001a: 183) Türkiye'de genelde işverenler stajyer işçi çalıştırma, sendikalı işçileri çeşitli sebeplerle işten çıkarma veya sendikasız işçileri işe almayı tercih etme gibi uygulamalar yoluyla sendikasızlaştırmayı teşvik etmektedir. Bunun dışında çalışan sayısı 50 kişinin altında olan küçük ölçekli işletmelerde işverenlerin çoğu toplu pazarlık ve grev gibi sendikal faaliyetlerin engellenmesi amacıyla sendika üyeliğine karşı olmuştur.

Bu dönemdeki çalışma ilişkilerine yönelik yasalara bakıldığında ise; YHK'nun 1980-83 döneminde ortaya çıkardığı kapsam dışı personel uygulaması sendikalaşma oranlarını etkileyen en önemli kanunlardan biri olmuştur. (Mahiroğulları, 2001a: 184) Kapsam dışı personel, işyerlerindeki nitelikli işçiler olarak sendikalı veya sendikasız olsun Toplu İş Sözleşmesinin kapsamına girmeyen işçilerdir. Buna göre; nitelikli işgücü olarak değerlendirilen işçiler yüksek ücret almış ancak TİS kapsamına girmemiştir. (Mahiroğulları, 2001a: 184) Böylece kapsam dışı işçi sendikaya üye olma durumundan kaçınmıştır. Kapsam dışı işçilerin sendikalara üye olmaması sendikalaşma oranlarını etkilemiştir. Bunun dışında sözleşmeli personelin ve özel güvenlik görevlilerinin örgütlenmesinin yasal olarak engellenmesi de sendikalaşma oranlarında etkili olmuştur. (Mahiroğulları, 2001b: 135) Özellikle KİT'lerde 1984 yılında uygulamaya konulan kanun ile sözleşmeli personel istihdam edilmesiyle sözleşmeli personellerin sendika yaşağı önemli bir etken haline gelmiştir.

Özetle; 1984 yılından sonra sigortalı işçi oranları artmış ancak sendikalı işçi sayısında düşüş gözlenmiştir. Bu süreçte; sermayenin sendikasızlaştırma çabaları, sendikal faaliyetleri kısıtlayan yasaların varlığı, sendikaların izledikleri politikaların etkileri, kamu kesiminde istihdamın azalması veya sözleşmeli personel istihdamının sağlanması gibi sosyal, ekonomik ve siyasal unsurların etkisi olmuştur. (Akkaya, 2011: 42) Böylece 12 Eylül'deki Askeri Muhtıra'nın sonrasında ülkemize giren Neo-liberal politikalar işçi sınıfı mücadelesini adeta bastırmış ve örgütlenmeyi etkisizleştirmiştir.

2.4.7. 2000-2020 Yıllarında Türkiye'de Sendikacılık

2000'li yıllar Türkiye'de gerek işçi sınıfı hareketi gerek sendikal örgütlenme açısından engellerle karşılaşıldığı bir dönem olmuştur. Ekonomik krizler ve Neo-liberal politikaların baskıları işçilerin çalışma koşulları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Esnek üretim, kaçak işçiler, güvencesizleştirme ve özelleştirme işçi sınıfının örgütlenmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. 2000 yılından itibaren hükümet ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik krizi atlatabilmek için “*Enflasyon ile Mücadele Programı*” başlatmış, 2001 yılında “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)*” uygulamaya konulmuştur. (Tokol, 2016: 79) 2001 yılından 20020'e kadar iktidarda kalan AK PARTİ hükümeti Neo-liberal politikaları desteklemiş ve 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'nu ile öncesinde fiilen yaşanan esnek çalışma uygulamaları yasal olarak da uygulanmaya başlanmıştır. (Aydoğanoglu, 2010: 96)

Böylece Türkiye ekonomisi 2000’li yılların başında düşük büyüme hızı, hızla artan işsizlik oranları ve yüksek enflasyonla mücadele etmiştir.

2000’li yılların ortalarından itibaren işçi sendikalarının örgütlediği az sayıda direniş söz konusu olmuştur. İlki 2008 yılında Ankara’da, ikincisi 15 Şubat 2009’da İstanbul’da olmak üzere, işçi ve memur sendikalarının katılımıyla “*krizin bedelini ödemeyeceğiz*” konulu iki miting gerçekleştirilmiştir. 25 Kasım 2009’da ise kamu emekçilerinin sendikaları birleşerek geniş bir kitle ile miting yapmışlardır. (Aydoğanoglu, 2010: 96)

2008 yılındaki ekonomik krizin etkilerinin sebep olduğu işçi grevleri 2009 yılında artmıştır. 2009 yılındaki en geniş kitlelere ulaşan direniş ise TEKELE Eylemleri olmuştur. 15 Aralık 2009 günü TEKELE işletmelerinin kapatılması sebebiyle işsiz kalan işçiler Ankara’ya AK PARTİ Genel Merkezi’ne gelmişlerdir. DİSK, TÜRK-İŞ, KESK ve Kamu-Sen’in başkanlarının da katıldığı eylemler 78 gün sürmüş, 4/C’nin iptal edilmesiyle sona ermiştir. (Hacısalihoglu, Uğurlu ve Özdemir, 2010: 171) TEKELE direnişi, sendikaların etkisiz kalmakla suçlandığı bir direniş olmuştur. Eylemler esnasında sendikaların geri planda kalarak işçileri örgütleyemediği ile ilgili düşünceler ortaya atılmıştır. Ancak TEKELE Eylemleri’nde devlet bakanının söylemlerine, Eylemlere yönelik medyadaki işveren yanlı tutuma ve sendikaların etkisizliğine rağmen işçi sınıfı mücadelesi süreklilik göstermiştir. (Man, 2011: 71) (Çoban ve Çoban, 2016: 278)

Tablo 7: 2001-2020 Yıllarında Türkiye’de Toplam İşçi Sayısı, Sendikalı İşçi Sayısı, Sendikalaşma Oranları ve Sendika Sayısı

Yıllar	Toplam İşçi Sayısı	Sendikalı İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranları	Sendika Sayısı
2001	4.562.454	2.580.927	57,20	104
2002	4.572.841	2.680.966	58,62	99
2003	4.781.958	2.751.670	57,54	93
2004	4.916.421	2.854.059	58,05	96
2005	5.022.584	2.945.929	58,65	96
2006	5.154.948	3.001.027	58,21	94
2007	5.292.796	3.091.042	58,40	94
2008	5.414.423	3.179.510	58,72	102
2009	5.398.196	3.232.679	59,88	100
2010	RESMÎ İSTATİSTİKLER YAYINLANMAMIŞTIR.			103
2011				103
2012				103
2013	11.628.806	1.032.166	8,88	121
2014	12.287.238	1.189.481	9,68	152
2015	12.744.685	1.429.056	11,21	176
2016	13.038.351	1.499.870	11,50	161
2017	13.581.554	1.623.638	11,95	160
2018	14.121.664	1.802.155	12,76	169
2019	13.764.063	1.894.170	13,76	
2020*	13.856.801	1.917.893	13,84	

*Ocak Ayı İstatistikleri

(ÇSGB, 2001-2020)

Tabloda yer alan verilere göre; 20001-2020 yılları arasında SSK’lı işçi sayısının giderek artmasına karşın sendikalı işçi sayısında düşüş gözlenmiştir. 1980 darbesinden önce işçi mücadelesinin “etkin bir gücü olan sendikalar bu dönemden sonra birikim rejiminin ve düzenleme biçimlerinin sisteme yerleşmesiyle birlikte ortaya çıkan işgücü piyasalarının düzensizleştirilmesi, özelleştirme uygulamalarıyla kan kaybetmeye başlamış ve bir dönem sonra varlıklarını korumaya çalışan yapılar haline gelmiştir.” (Toprak, 2012: 231-301) Sendikaların işyerinde güçlü bir örgütlenme biçimi olarak

tercih edilebilmesi için işyerindeki işçilerin çoğunluğunun sendikalı olması ve sendikaların tüm işkollarında etkin sendikal faaliyet yürütmesi gerekmektedir.

2000’li yıllardan sonra sendikalı işçi sayılarındaki düşüş ve sendikaların işçilerin ücret ve çıkarları dışındaki taleplerine yönelik faaliyetler gerçekleştirememeleri sonucunda sendikaların gücünün kırılmasına yönelik eleştiriler yöneltmiştir. (Etçi, 2018: 140) Bazı sendika ve konfederasyon başkanları sendikaların faaliyetlerinin yenilenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. TÜRK-İŞ Genel Başkanı Ergün Atalay 2014 yılında yapılan Genel Sekreterler ve Teşkilatlandırma Sekreterleri toplantısında; sendikalı işçi sayısının azalmasında sendikaların sorumluluğunun da olduğunu ve sendikal hareketin motivasyonuna ivme kazandıracak yeni stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. (Atalay, 2014: 50-51) Sendikalı işçi sayısının yeniden artması için günümüzde sendikaların; örgütsüz işkollarının ve iş yerlerinin tamamında örgütlenmek için mücadele etmesi, sendikalı ve sendikalı olmayan işçilere yönelik sendikal eğitimlerin verilmesi ve işçilerin bilincinde sendikal örgütlenmenin yeniden önemli bir konuma gelmesini sağlamak gibi sorumlulukları vardır.

Sendikalaşma oranlarını etkileyen bir diğer unsur 2000’li yıllardan sonra da devam eden Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel şirketlere devredilmeleri yani özelleştirme uygulamalarıdır. KİT’lerin özelleştirilmesi ile kamuya ait üretim araçlarının özel teşebbüsün eline geçmesinden ziyade esnek üretim uygulamalarına zemin hazırlanması amaçlandığı düşünülmüştür. (Müftüoğlu, 2006: 139) Özelleştirmelerin ve esneklik uygulamalarının çalışma ilişkilerine doğrudan etkileri arasında işsizliğin artması, kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması ve ücretlerin düşmesi yer almıştır. Bu etkiler ise; ücretlerin düşmesine bağlı olarak sendikalı işçi sayısının azalmasına ve sendikaların toplu pazarlık faaliyetlerinin gücünün ve etkisinin zayıflamasına sebep olabilmektedir. (Etçi, 2018: 130)

2010 yılından sonra ülkede işçi örgütlenmelerine üye işçi sayılarının azaldığı görülmüştür. Buna bağlı olarak sendikalaşma oranlarında hızlı bir düşüş gerçekleşmiştir. Ancak günümüzde sendika üyesi işçilerin sayılarının yeniden arttığı gözlenmiştir. Dünya genelinde hızla büyüyen toplumsal hareketler ve sendikal hareketlerin sendikaların üye sayılarının artmasında önemli bir etkisi olmuştur. Bunun yanı sıra sendikaların yeni teknolojileri kullanarak işçileri örgütlemeye yeniden bir canlanma gerçekleştirmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca bazı sendikalar kapitalizmin

kendi iç dinamiğinin bir sonucu olarak gelişen teknolojilerin sömürüyü derinleştirdiğini ve yeni sınıf mücadelelerinin nedensel dinamiğinde yeni teknolojilerin yer aldığını ileri sürmüşlerdir. (Poyraz, 2020: 223) Bu noktada sendikaların görevi işçilerin teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmelerini sağlamak ve bunları kullanabilmeleri için işçileri eğitmek olarak belirlenmiştir. Ancak hala sendikalaşmanın önünde ekonomik politikaların, siyasi olayların ve değişen sosyal yapının oluşturduğu engeller dünya genelinde geçmiş dönemlere nazaran sendikalaşma değerlerinde genel anlamda düşüş yaşanmasına yol açmıştır.

2.5. SENDİKALAŞMA ORANLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çağımızda dünya genelinde sendikalaşma oranlarında düşüş gerçekleşmiş ve bu düşüş sendikaların bir tür krize girmiş olduğuna dair teorileri ortaya çıkarmıştır. (Özden, 1994: 7) Buna göre; dünya genelinde sendikalar yeni teknolojinin, yeni ekonomik ve toplumsal yapıların gelişimine bağlı olarak etkisizleşmektedirler. Neo-liberalizmin yol açtığı çalışma ilişkilerindeki değişimler, güvencesiz çalıştırmanın artması, işyeri temelli sendikaların teşvik edilmesi, sendikaların doktriner sendikacılık anlayışının bastırılması sonucunda sınıf ve kitle sendikacılığının terk edilmesi gibi sebepler sistemin sendikaların gücünü kırmaya yönelik izledikleri politikalardan bazılarıdır. Bunun yanı sıra sendikalarda özellikle 1990'lı yıllardan sonra gerçekleştirdikleri çeşitli faaliyetlerle sendikal örgütlenmenin sorun alanlarını meydana getirmişlerdir. Sendikal bürokrasinin sendikanın temel unsurlarından biri olan demokrasinin önüne geçmesi, sendikaların toplumsal değişim ve dönüşümleri takip edememesi, yalnızca işçileri örgütlemek ve işçilerin hak ve menfaatleri için mücadele etmek amacını güden sendikaların bütүнleştirici bir rol üstlenememesi gibi sorun alanları da sendikaların üye kaybetmesine ve krize girmesine sebep olmuştur.

2.5.1. Küreselleşme ve Uluslararası Rekabet

Günümüz Türkiye'sinde sendikalaşma oranlarını etkileyen en önemli unsur küreselleşme ve uluslararası rekabet olmuştur. Günümüzde tekelleri sermaye çokuluslu şirketler halinde örgütlenerek yatırımını ucuz emeğin ve güvencesiz çalışma durumunun yaygın olduğu çevrelere yapmaktadır. Böylece uluslararası bir rekabet ortamı oluşmaktadır. (Özden, 1994: 8) Örneğin; günümüzde Japonya, ABD ve Avrupa arasında önemli bir rekabet alanı doğmuş üretici sermaye ucuz hammadde ve ucuz işgücü sağlayan ülkelere doğru yayılmaya başlamıştır. (Özden, 1994: 9) Sermaye sahibi olan

lkeler retim sürecini parçalayarak bir ürünün farklı parçalarını farklı ülkelerde daha ucuza üretmeye başlamıştır. Uluslararası rekabet ortamı, ülkeleri üretim gerçekleştirildiği evre ülkeler ve sermayenin bulunduğu merkez ülkeler olarak ikiye bölmüştür.

Merkez ve evre olarak örgütlenen şirketlerin merkez kısmında yüksek maaşlarla, sosyal güvenceye sahip ve çalışma süreleri günlük ortalama 8 saati geçmeyecek şekilde çalışan az sayıda işçiler, evre kısmında ise; çalışma süresi fazla olan oldukça ucuz fiyata üretim yapan ve sosyal güvencesiz işçiler yer almaktadır. Merkez-evre ayrımı, sermaye sahibini hem kendi ülkesindeki işçinin karşısında güçlü bir pozisyona getirmekte hem de burjuvazinin evre ülkedeki işçileri ucuz emek olarak görmesine yol açmaktadır. (zden, 1994: 9) evre ve merkez ülkelerin işçileri hakimiyet altına alınmakta ve örgütlenme olanakları ellerinden alınmaktadır. Uluslararası rekabet ve küreselleşme olguları sendikaların gücünü kırmakta ve örgütsüz işgücünü yaygınlaştırmaktadır.

2.5.2. Özelleştirme

Özelleştirme uygulamaları ülkemize ilk defa 1980’li yıllarda girmiştir. (zden, 1994: 141) Bu uygulamanın amacı devlete bağlı kurum ve kuruluşların şahıslara devredilerek özelleştirilmesi olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren KİT’ler şahıslara devredilmeye başlanmış ve devredilen işletmeler devlet yönetiminden bağımsızlaşmıştır. Koç’a göre; zelleştirme uygulamaları “*Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketine büyük bir darbe indirmiştir.*” (Koç, 2009: 16) nk özelleştirmelerin gerçekleştirildiği işletmelerde işçilerin çoğu sendikasızlaştırılmıştır. Kamu sektöründeki çalışanlar sendikalaşma hakkında yararlanabilmekte ancak devletin karşısında bağımsızlığını ilan eden piyasaya bağlı özelleştirmelerde işçiler sendikal haklarda dahil olmak üzere yasaların tanıdığı çoğu hak ve özgürlüklerden uzak kalmaktadır.

2.5.3. Yeni İstihdam Biçimleri ve Sendikasızlaştırma

Ülkemizde kaçak işçilik; Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş sebebiyle yaşanan göç sonucu artış göstermiştir. Zamanla Suriyeli göçmenler ülkedeki çeşitli sanayi sektörlerinde istihdama dahil olmuş ancak kaçak işçilik sebebiyle ücretleri düşük ve sosyal güvenceden yoksun çalışma koşullarına sahip olmuşlardır. Ucuz işçilik olarak da değerlendirilen kaçak işçilerin geneli ülkedeki işçiler arası rekabeti ve sermayenin

karını arttırmıştır. Böylece sendikaların toplu pazarlık sürecinde işçilerden önce sermayenin çıkarları ön planda tutulmuştur. Sendikaların toplu pazarlık masasındaki gücünün kırılması sendikaya üye olmayı da engellemiştir.

Neo-liberal politikalar sonucu gerçekleşen esnek üretim modeli de yine sendikaların önündeki engellerden biridir. Esnek üretim işçilerin çalışma saatleri ve çalışma koşullarını değiştirmiştir. Evde üretim, taşeronlaşma ve fason üretim gibi üretim süreçleri işçilerin örgütlenmesini engellemiştir. Diğer taraftan sendikalar daha çok kamu sektöründeki işçiler arasında örgütlenebilmekte ve kamu sektöründe gerçekleştirilen toplu pazarlık sürecinde önemli kazanımlar elde etmekteydi. Oysa Neo-liberal politikaların benimsendiği günümüz Türkiye'sinde özel sektör devletten bağımsız hareket edebilmekte ve devletin müdahalelerinden bağımsız olabilmektedir. Dolayısıyla pek çok işyeri işçilerini sosyal güvencesiz çalıştırmakta, maaşlarında kesintiler gerçekleştirebilmekte veya mevzuatlarda yer alan işçi haklarını kısıtlayabilmektedir. Sosyal güvencesizliğin artış gösterdiği özel sektörde sendikalaşma da gerçekleşmemektedir.

2.5.4. Kadınların Örgütlenmesi

Kadınların sendikalaşması konusunda öncelikle kadınların çalışma hayatındaki konumuna bakmak gerekmektedir. Buna göre; günümüz çalışma koşullarında kadınların çoğu ucuz işgücü olarak görülmekte, enformel sektörde (tekstil sektörü, kaçak işyerleri veya taşeron firmalar) ve sosyal güvenceden yoksun bir biçimde istihdam edilmektedirler. (Seçer, 2009: 43) Bu durum ise; kadınların çalışma hayatında sosyal haklarından mahrum bırakılmasına yol açmaktadır. Kadınların çalışma hayatına katılımının giderek arttığı ve bu artışa paralel olarak çalışma hayatında karşılaştıkları problemlerin de artması sendikaların kadın işçileri de örgütlemesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. (Özden, 1994: 21) Kadın işçilerin enformel sektörde çalışma, sosyal güvenceden yoksun olma veya ucuz işgücü olarak istihdam edilme sorunları onları sendikalı olmaya yönlendirebilmektedir. Bu sebeple sendikaların kadın çalışanların yoğun olduğu sektörlerde örgütlü faaliyetler yürütmemesi sendikalaşmanın önünde engel teşkil etmektedir.

Kadın çalışanların örgütlenmesinin önündeki bir diğer engel ise; toplumsal normlar tarafından belirlenen kadının aile içindeki rolüdür. Buna göre; kadınlar aile içerisinde çocuk ve ev bakımı gibi işlerden de sorumlu olduğu için çalışma saatleri

dışında eve kapanmaktadırlar. (Işık, 1995: 142) Böylece kadınlar örgütlenme sürecinde aktif bir rol üstlenememektedir. Kadınların örgütsüzlüğü sendikalarda da erkek egemen bir yapının oluşmasına yol açmaktadır. Sendikalardaki erkek egemenliğinin bir sonucu olarak ise; kadınların kadınlıklarından ötürü karşılaştıkları sorunların üzerine gidilmemekte ve sendikalar çalışan kadınların hak arama mücadelesinde başvurabilecekleri bir mecra olmaktan uzaklaşmaktadırlar.

2.5.5. Sendikal Bürokrasi

Bürokrasi *“yetkinin yönetici kademelerde toplandığı ve değişik bölümlerde son derece uzmanlaşmış, esnek olmayan bir düzen ve anlayışla çalışan memurlarca yürütülen devlet yönetimi”* olarak tanımlanmaktadır. (Işık, 1995: 154) Sendikaların yönetiminde de özellikle 20.yüzyıldan sonra bürokrasinin örnekleri görülmüştür. Sendikal bürokrasi; *“profesyonel yönetici olmanın yarattığı sosyo-ekonomik avantajların etkisi altında işçi sınıfından sadece maddi yaşam koşulları bakımından farklılaşmakla kalmayan, bu farklılaşmanın etkisi altında siyasi olarak burjuva düzenine angaje olan sosyoekonomik katmana”* işaret etmektedir. (Savran, 2015: 175) Sendikal bürokraside sendika yöneticileri işçi sınıfının hak ve çıkarlarını savunma konusunda etkili bir yol izleyemez, kendi menfaatlerini korumak adına işverenin yanında yer alır. Sendikaların bürokratik bir yönetim şeklini benimsemesi bugün sendikaların krize girmesine sebebiyet vermiştir. Giderek üye kaybedilmesine ve sendikaya olan güvenin azalmasına yol açan sendikal bürokrasi Türkiye’de de etkili olmuştur. Bürokrasi ile yönetilen sendikalar üyelerinin karar alma mercilerinde aktif rol oynamasına izin vermemekte ve üyelerinin güvenini azaltmaktadır. (Işık, 1995: 101) Aynı zamanda üyeler sendikaya ve sendikal faaliyetlere yabancılaşmaktadırlar.

Sendikal bürokrasinin oluşturduğu sendikal kriz demokrasi ile aşılabilmektedir. Bu sebeple sendikaların üyelerinin yönetime aktif katılımına ve sendika politikalarının işçiler tarafından belirlenmesine izin vermesi gerekmektedir. (Özden, 1994: 20) Sendika toplantılarının şeffaflığı, yöneticilerinin kendilerine yönelik eleştirel bir tutum sürdürmesi ve sendikal faaliyetlerin sürekli yenilenmesi yani sendikaların demokratik kurumlar haline gelmesi örgütlü işçi oranlarını arttırabilmektedir. Ancak günümüzde dünya genelinde sendikal bürokrasi yaygın bir biçimde etkisini göstermektedir. Sendikaya duyulan güven ile ilgili olarak Urhan’ın 2005 yılında yayınlanan Türkiye’nin çeşitli illerinden 3021 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiş anket sonuçlarına göre;

‘Türkiye’de sendikalar güvenilir kurumlardır’ yargısına verilen cevaplar işçiler arasında sendikalara olan güven oranlarının düşük olduğunu göstermektedir. (Urhan, 2005: 76) Bu güvensizliğin çeşitli sosyal ve siyasal kaynakları olmakla birlikte sendikal bürokrasinin de etkisi olmuştur.

2.5.6. Sendikal Örgütlenmenin Kapsamının Genişletilememesi

Günümüzde yeni teknolojilerin gelişmesine bağlı olarak yeni talepler gerçekleşmiş ve dayanışmaya olan gereksinim artmıştır. İşçi sınıfı içerisindeki dayanışmanın yeniden sağlanması da evrensel ve bireysel hak ve menfaatlerin korunması yoluyla gerçekleşecektir. Bu açıdan sendikalar bireysel hakların kazanılması veya korunması için mücadele göstermelidir. (Özden, 1994: 21) Toplumsal olaylarla yakından ilgilenmeyen ve yalnızca işlerin hak ve çıkarlarını yalnızca işyerlerinde korumaya çalışan sendikaların üye kaybettiği gözlenmektedir. Bu sebeple günümüzde sendikaların kapsayıcı politikalar izlemesi gerekliliği doğmuştur. Özden’e göre; *“Sendika artık yalnızca işçinin haklarını işyerlerinde savunan değil, toplumun her alanında örgütlü ve örgütsüz tüm işçiler, emekliler ve işsizler için yeni taleplerle ortaya çıkan, var olan hakları koruyan, çalışma hayatının düzenlenmesine katkıda bulunan, işsizliğe karşı yeni modeller oluşturan bir kurumdur.”* (Özden, 1994: 21) Hülasa; yeni sendikal hareket toplumun her kesimine eşit derecede ulaşabilmelidir.

2.5.7. Sendikaların Siyasi Partilerle Mevcut İlişkileri

Sendikaların siyasi partiler karşısında nasıl bir tutum sergilediği günümüzde sıkça ele alınan sorunlardan biri olmuştur. Buna göre; sendikaların pek çoğu siyasi partilerin ‘arka bahçesi’ yani herhangi bir siyasi partinin propagandasını yapan ve sendikal demokrasiyi engelleyecek bir biçimde söz konusu partinin hakimiyetine giren sendikalar işçi sınıfının örgütlenmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Siyasi partinin hakimiyeti altındaki sendikalar işçilerinde siyasi ideolojilere göre ayrışmasına sebep olmaktadır. Yeni sosyo-ekonomik politikalara bağlı olarak bölünen işçi sınıfı, sendikalarda da siyasi ideolojiler çevresinde ayrıştırılınca örgütlenmenin etkisi kırılmaktadır. Diğer taraftan sendikalar işçi sınıfının hak mücadelesini siyasi arenaya da taşıyabilmek için bazı partilerle işbirliği yapabilir, onları desteklediğini açıkça belirtir veya onların desteğini almaktan kaçınmazlar. Bu durumda ise sendikal bağımsızlık ve sendika içi demokrasi korunmalı ve üye işçiler üzerinde parti adına bir baskı oluşturulmamalıdır.

Marx, Engels ve Marksist düşünce akımını ele alan düşünürler siyasi parti ve sendika ilişkisini ele almışlardır. Marksist bir düşünür ve siyasi lider olan Trotsky'e göre; *“proletaryayı olması gerektiği gibi temsil eden parti ile proletaryayı olduğu gibi temsil eden sendikalar arasındaki ilişki devrimci Marksizmin en temel sorunudur.”* (Trotsky, 1975: 40; Akt. Savran, 2015: 176) Çünkü sosyalist partide bir ölçüde işçi sınıfına eğilmektedir ve işçi sınıfına ulaşmak için sendika ile çeşitli ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Ancak Lenin, Luxemburg gibi bazı Marksist düşünürlerle göre; sendikanın partiyle-partinin devrimci parti olması şartıyla- yakın ilişki içerisinde olması gerekmektedir. (Savran, 2015: 177) Sendikanın siyasi partiler aracılığıyla işçi sınıfının örgütlü mücadelesini gerçekleştirebileceğini öne sürmektedirler. Devrimci parti ve sendika ilişkisinde sendikal bağımsızlığı savunan Trotsky gibi Marksistler ise sendikanın partinin bir tür kopyası olmasına karşı çıkmaktadırlar. (Savran, 2015: 176) Buna göre; sosyalist parti sendikalar üzerinde ideolojik ve politik bir etki yaratabilir ancak sendikanın bağımsızlığı esas alınmalıdır. Böylece sendikalar hem siyasal tarafsızlık ilkesinden hem de siyasi partiye tam bağımlı olma durumundan uzaklaşabilir.

Günümüzde çoğu ülke liberal demokrasi ile yönetilmekte ve sol partilerin iktidarda olduğu az sayıda ülke bulunmaktadır. Dünyanın neredeyse her yerinde 1970'li yıllarda gerçekleşen sosyalist düşüncelerin tetiklediği kitlesel grev ve eylemlerin sonucunda her ülke yönetimi çeşitli tedbirler alarak grevleri ve beraberinde sol partileri, sosyalist düşünceleri ve sendikaları bastırmıştır. 1990-2000 yılları arasında yeniden canlanan işçi sınıfı hareketlerinde sol partiler yetersiz kalmış ve sınıf hareketinden uzaklaşmışlardır. Sendikalar ve konfederasyonlarda 'partiler üstü politika' anlayışını benimseyerek siyasal partilere karşı mesafeli bir tavır geliştirmişlerdir. Dolayısıyla 21.yüzyılda işçilerin grev ve kitlesel eylemlerinde veya hak ve çıkar arayışında sol partilerin direkt olarak desteği azalmışsa da sendikalar; sendikaların ülkedeki siyasal partilere baskı uygulayabilme işlevinden yararlanarak hak arama mücadelesini siyasal alana taşıyabilmektedir. (Akkaya, 2011: 244) (Mahiroğulları, 2003: 25)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DİSK VE TÜRK-İŞ'E BAĞLI SENDİKALARIN KARŞILAŞTIRMALI SINIF
BİLİNCİ ALGISI VE
SENDİKACILIK FAALİYETLERİ

3.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu tezin konusu; sınıflı toplum yapısının sonucunda büyüyen işçi sınıfının sınıf bilinci, sınıf kültürü ve sınıf dayanışması gibi nitelikler üzerinden ele alınması ve işçi sınıfının temel örgütlenmelerinden biri olan sendikaların sendikal faaliyetlerinin değerlendirilmesidir. İki farklı konfederasyona bağlı sendikalarda görev alan yetkilileriyle yapılan anket çalışmasında yetkililerin sendika faaliyetleri ve işçi sınıfı ile ilgili değerlendirmeleri yer almıştır. Yapılan araştırmanın amacı DİSK ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapan çalışanların sendikalaşma ve sendika üyelerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.

3.2. PROBLEMLER VE HİPOTEZLER

Bu çalışmada iki konfederasyona(TÜRK-İŞ ve DİSK) bağlı sendikalardaki çalışanların, işçi sınıfı ve sendikacılık faaliyetlerine ilişkin değerlendirmeleri incelenmiştir. Araştırmanın temel sorusu “İki farklı görüş etrafında kurulan DİSK ve TÜRK-İŞ konfederasyonları ile bu konfederasyona bağlı sendikalarda çalışanların işçi sınıfı bilinci ve sendikacılık faaliyetlerine dair değerlendirmeleri arasında bir bağlantı var mıdır?” sorusudur. Bu kapsamda ana probleme bağlı olarak aşağıdaki problemlere de yanıt aranmaktadır:

1. Sendika çalışanlarının sendikada görev aldığı pozisyonlar ile sendikacılık faaliyetlerine, işçi sınıfının sınıf mücadelesine, sınıf kültürüne ve sınıf bilincine dair değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?
2. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının işçi sınıfının sınıf olarak dayanışma sağlama, bir kültüre ve sınıf bilincine sahip olma durumlarını değerlendirmesi arasında bir ilişki var mıdır?
3. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendikal faaliyetleri(eğitim verme, Temsiliyet sağlama, eylem gerçekleştirme, müzakere ortamında işçilerin taleplerini dile getirme gibi) değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?
4. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendika ve siyaset ilişkisini değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?

5. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilincini, sınıf mücadelesini ve sendikal faaliyetleri etkilemesine dair değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?
6. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasaların varlığı durumuna ilişkin değerlendirmeleri arasında bir ilişki var mıdır?

Bu çalışmanın temel hipotezi; iki farklı görüş etrafında kurulan DİSK ve TÜRK-İŞ konfederasyonları ile bu konfederasyona bağlı sendikalarda çalışanların işçi sınıfı bilinci ve sendikacılık faaliyetlerine dair değerlendirmeleri arasında bağlantı vardır.

1. Sendika çalışanlarının sendikada görev aldığı pozisyonlar farklılaşsa da sendikacılık faaliyetlerine, işçi sınıfının sınıf mücadelesine, sınıf kültürüne ve sınıf bilincine dair değerlendirmeleri benzer kalmaktadır.
2. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının işçi sınıfının sınıf olarak dayanışma sağlama, bir kültüre ve sınıf bilincine sahip olma durumlarını değerlendirmesi arasında ilişki vardır.
3. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendikal faaliyetleri(egitim verme, Temsiliyet sağlama, eylem gerçekleştirme, müzakere ortamında işçilerin taleplerini dile getirme gibi) değerlendirmeleri arasında bir ilişki vardır.
4. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendika ve siyaset ilişkisini değerlendirme arasında ilişki vardır.
5. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilincini, sınıf mücadelesini ve sendikal faaliyetleri etkilemesine dair değerlendirmeleri arasında ilişki vardır.
6. Konfederasyon ile sendika çalışanlarının sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasaların varlığı durumuna ilişkin değerlendirmeleri arasında ilişki vardır.

3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini DİSK'e bağlı 22 ve TÜRK-İŞ'e bağlı 34 sendikada görev yapan çalışanlar oluşturmaktadır. TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkilisi evreni 2524 ve DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkilisi evreni

676 olarak bulunmuştur. Örneklem hesaplaması yapılırken tabakalı örneklem yöntemi belirlenmiş ve örneklem formülü;

$$n = \frac{N \cdot \sigma^2 \cdot Z_{\alpha}^2}{(N-1) \cdot d^2}$$

N: Evren birim sayısı,

n: Örneklem büyüklüğü,

P: Evrendeki X'in gözlenme oranı,

Q (1-P): X'in gözlenmeme oranı,

Z_{α} : $\alpha = 0.05, 0.01, 0.001$ için 1.96, 2.58 ve 3.28 değerleri,

d= Örneklem hatası

σ = Evren standart sapması şeklindedir. (Demirci, 2016: 21) Buna göre; 3200 evren için %95 güven düzeyi ve %10 örneklem hatası ile hesaplanan örneklem sayısı TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkili sayısı için 73, DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkili sayısı için 93'tür. Ancak çalışma sonuçlarının güvenilirliğinin ve örneklemin evreni temsil gücünün daha yüksek olması için 175 anket yapılması uygun bulunmuştur. DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan 57 ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev alan 118 sendika yetkilisi ile anket çalışması yapılmıştır.

3.3.2. Veri Toplama Tekniği

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada uygulanacak anket tekniğinin ilk aşamasında ana problem belirlenmiş ve sorular oluşturulmuştur. Konfederasyon ile sendika ve üye değerlendirmesine ilişkin araştırmalar ve kuramsal yapılar incelenerek araştırmada ele alınacak değişkenler belirlenmiştir. Buna göre; araştırmanın bağımlı değişkeni konfederasyonlardır. Bağımsız değişkenleri ise yaş, cinsiyet, görev aldığı sendika, eğitim durumu, sendikanın üye sayısını yeterli bulma, sendikaların üyelerindeki sınıf bilincinin varlığı gibi değişkenlerdir. Bu değişkenlere ve çalışmanın konusu ve amacına uygun olacak şekilde anket maddeleri hazırlanmıştır. 24 maddeden oluşan Anket Değerlendirme Formu

istatistik alanında uzman görüşüne sunulmuş, uzman değerlendirilmesi sonucunda ankette yer alan bazı maddelerde düzeltmeler yapılmıştır. Düzenlemeler yapılarak ankete son şekli verilmiş ve uygulama sürecine geçilmiştir.

3.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma;

- TÜRK-İŞ'e bağlı 34 sendikanın 118 çalışanıyla ve DİSK' bağlı 22 sendikanın 57 çalışanıyla Aralık 2019-Kasım 2020 yıllarını kapsayan süreçte yüz yüze, E-posta yoluyla ve telefon görüşmeleri şeklinde yapılmıştır.
- DİSK ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların sendika yetkilileri tarafından işçi sınıfı, sınıf bilinci ve sendikacılık faaliyetlerine ilişkin değerlendirmeleri konusu ile sınırlıdır.
- Konunun araştırılması için yeterli görülen süre ile sınırlıdır.
- Çalışma DİSK'e bağlı toplamda 22 sendikada görev alan 676 sendika yetkilisi ve TÜRK-İŞ'e bağlı toplamda 34 sendikada görev yapan 2524 sendika yetkilisinden rastgele tabakalı örneklem yöntemi kullanılarak örneklem sayısı 93 olarak hesaplanmıştır. Örneklemin evreni temsil gücünün ve güvenilirliğinin yüksek olması için TÜRK-İŞ'e bağlı 34 sendikanın 118 sendika yetkilisi ve DİSK'e bağlı 22 sendikanın 57 sendika yetkilisi katılmış, ankete katılan kişi sayısı 175 kişi ile sınırlı kalmıştır.

3.3.4. Araştırmanın Uygulanması

Sendikalar görev alan sendika yetkililerinin görüşlerinin alınması amacıyla yapılan çalışmanın uygulanabilmesi için sendikalarla telefonla veya E-Posta yoluyla iletişime geçilip gerekli izinler alınmıştır. Anket çalışması farklı sendikalarda farklı cinsiyet, yaş grubu, meslek ve eğitim seviyesinden oluşan yetkililere uygulanmıştır. Ülkedeki Pandemi Süreci sebebiyle bazı sendikalardan izinler alınamamış bu sebeple anket soruları 5 adet sendika yetkilisine E-Posta yoluyla ulaştırılmıştır. Uygulama öncesinde sendika yetkililerine çalışmanın amacına ilişkin kısa bir bilgi verilmiştir. Anket uygulandığı sırada Türkiye'de işçi sınıfı ve sendikacılık ile ilgili konularda gündem değerlendirmesi yapılmış ve sendika yetkililerinden çalışmaya ilişkin kaynak önerileri alınmıştır. Yayın faaliyetlerinde bulunan sendikalardan broşürlere, kitaplara ve araştırma dergilerine ulaşılmıştır.

3.3.5. Veri Analizi

Verilerin analizi SPSS.24 ile yapılmış ve sonuçlar %95 güven düzeyinde değerlendirilmiştir. Çalışmada, katılımcıların demografik özellikleri ile sorulara verilen yanıt dağılımları konfederasyon ayırımında ve toplamında verilmiştir. Bununla birlikte konfederasyona göre yetkililerin demografik özellikleri ile sorulara verilen yanıt dağılımlarının ilişki gösterme durumu ki kare testi ile analiz edilmiştir. Ki kare testi, kategorik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla uygulanan test tekniğidir. (Punch, 2014: 112)

3.4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Konfederasyona göre katılımcı sayısı Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Konfederasyon Ayırımında Yaş İstatistikleri

		N	%
KONFEDERASYON	DİSK	57	32,6%
	TÜRK-İŞ	118	67,4%
	Toplam	175	100,0%

Yapılan çalışmada DİSK’e bağlı 57 (%32,6) sendika yetkilisi ile anket yapılırken TÜRK-İŞ’e bağlı 118 (%67,4) sendika yetkilisi ile anket yapılmıştır.

Tablo 9: Konfederasyon Ayırımında Yaş İstatistikleri

	KONFEDERASYON					
	DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss
Yaş	44,00	11,66	38,42	11,06	40,24	11,53

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların yaşları ortalaması 44,0 iken; TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda yaş ortalaması 38,42’dir.

Tablo 10: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerin Cinsiyet Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	N	%
Cinsiyet	Kadın	22	38,6%	47	39,8%	69	39,4%
	Erkek	35	61,4%	71	60,2%	106	60,6%

Bu ankete katılan katılımcılar arasında; DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %61,4’ü erkek, %38,6’sı ise kadındır. TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların %60,6’sı erkek %39,8’i kadındır.

Tablo 11: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerinin Eğitim Durumu Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Eğitim Durumunuz	Lise ve altı mezunu	11	19,3%	18	15,3%	29	16,6%
	Üniversite mezunu	32	56,1%	74	62,7%	106	60,6%
	Yüksek lisans/Doktora mezunu	14	24,6%	26	22,0%	40	22,9%

Bu ankete katılan katılımcılardan; DİSK’e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkililerinin %19,3’ü TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda yetkililerin %15,3’ü lise ve altı mezunudur. Sendika yetkililerinin çoğunluğunun-DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %56,1’i, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %62,7’si-üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Yüksek lisans veya doktora mezunu yetkililerin yüzdelik dilimi DİSK’te 224,6, TÜRK-İŞ’te ise 22’dir.

Tablo 12: Konfederasyona Göre Sendika Yetkililerin Pozisyon Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Sendikada hangi pozisyonda çalışıyorsunuz?	Yönetici/Yardımcı Yönetici	18	31,6%	25	21,2%	43	24,6%
	Çalışan (Üye kaydı, organizasyon vb. işlemler)	23	40,4%	47	39,8%	70	40,0%
	Uzman (Teşkilatlanma, Örgütlenme, Muhasebe vb. uzman)	12	21,1%	36	30,5%	48	27,4%
	Uzman Yardımcısı, Sekreter vb.	4	7,0%	10	8,5%	14	8,0%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %40,4'ü TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %40,0'ı çalışandır (üye kaydı, organizasyon vb. işlemler).

Yapılan çalışmada anket katılımcıların konfederasyonlara göre çalışmakta olduğu sendikalara ait tablo Tablo 13'de yer almaktadır.

Tablo 13: TÜRK-İŞ ve DİSK'e Bağlı Sendikalarda Ankete Katılan Yetkililerin Dağılımı

TÜRK-İŞ			DİSK		
	N	%		N	%
TÜMTİS SENDİKASI	23	19,5	GENEL-İŞ	12	21,1
TÜRKİYE DENİZCİLER SENDİKASI	19	16,1	SOSYAL-İŞ SENDİKASI	12	21,1
KRİSTAL İŞ SENDİKASI	14	11,9	BASIN İŞ SENDİKASI	8	14,0
TARIM-İŞ SENDİKASI	14	11,9	TÜRKİYE BASIN YAYIN MATBAA ÇALIŞANLARI SENDİKASI	7	12,3
TES-İŞ	14	11,9	METAL-İŞ	6	10,5
DOKGEMİ İŞ SENDİKASI	10	8,5	GÜVENLİK-SEN	4	7,0
DEMİRYOL İŞ SENDİKASI	8	6,8	CAM KERAMİK-İŞ	3	5,3

TEZ KOOP-İŞ	6	5,1	GIDA İŞ	3	5,3
TÜRKİYE GAZETECİLER SENDİKASI	4	3,4	EMEKLİ-SEN	2	3,5
SAĞLIK-İŞ SENDİKASI	3	2,5			
TÜRK-METAL SENDİKASI	3	2,5			

Buna göre; katılımcıların TÜRK-İŞ'ten %19,5 ile en fazla TÜMTİS Sendikası'ndan, DİSK'ten ise; %21,1 oranında Sosyal-İş ve Genel-İş Sendikalarından olduğu görülmektedir. Çalışmada katılımcıların sendika üye sayısına verdikleri cevaplar doğrultusunda TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar arasında en fazla üye sayısının 220000 kişi ile Türk-Metal Sendikası'na, DİSK'e bağlı sendikalar arasında en fazla üye sayısı 100000 üye sayısı ile Genel-İş sendikası'na aittir.

Tablo 14: Konfederasyon Ayrımında Üye Sayısı İstatistikleri

	KONFEDERASYON					
	DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss
Sendikanın kaç üyesi bulunmaktadır?	22.746	32.156	19.435	36.892	20.513	35.360

DİSK'e bağlı sendikaların üye sayısı ortalaması 22.746 ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların üye sayısı ortalaması ise 19.435'tir. Genel bilgilerin dağılımına bakıldığında; yaş ortalaması 38-44 olan ve cinsiyet olarak 69 kadın ve 106 erkek sendika yetkilisi ile anket yapılmıştır. Çoğunluğu üniversite mezunu olan sendika yetkilileri hem DİSK'e hem de TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda çoğunlukla çalışan(üye kaydı, organizasyon vb. işlemler) pozisyonunda görev almaktadır.

Sendika yetkililerini sendikaların amacını soran açık uçlu soruya verdikleri cevapların sınıflandırılmış hali Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Konfederasyona Göre Sendikanın Amacı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Sendikanın Amacı	İşçilerin örgütlenmesini sağlamak	8	14,0%	13	11,1%	21	12,1%
	İşçilerin haklarını korumak	32	56,1%	78	66,7%	110	63,2%
	İşçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek	11	19,3%	16	13,7%	27	15,5%
	Üyelere destek olmak	6	10,5%	10	8,5%	16	9,2%

Katılımcıların değerlendirmelerin göre; DİSK’e bağlı sendikaların amacı %14 oranla ‘İşçilerin örgütlenmesini sağlamak’, %56,1 oranla ‘İşçilerin haklarını korumak’, %19,3 oranla ‘İşçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek’ ve %10,5 oranla ‘Üyelere destek olmak’tır. TÜRK-İŞ’e bağlı sendikaların amacı %11,1 oranla ‘İşçilerin örgütlenmesini sağlamak’, %66,7 oranla ‘İşçilerin haklarını korumak’, %13,7 oranla ‘İşçilerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek’ ve %8,5 oranla ‘Üyelere destek olmak’tır. DİSK ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikaların çoğunluklu olarak işçilerin haklarını korumak amacını taşıdığı ifade edilmiştir.

Tablo 16’da sendika yetkililerinin görev aldıkları sendikalardaki üye sayılarını yeterli bulma durumu dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 16: Konfederasyona Göre Üye Sayısını Yeterli Bulma Durumu Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	n	%
Sendikanın üye sayısını yeterli buluyor musunuz?	Evet	2	3,5%	2	1,7%	4	2,3%
	Hayır	44	77,2%	85	72,0%	129	73,7%
	Kısmen	11	19,3%	31	26,3%	42	24,0%

Buna göre; DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %77,2'si, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %72,0'si çalıştıkları sendikaların üye sayısını yetersiz bulduğunu belirtmiştir. Kısmen yeterli bulanlar; DİSK'e bağlı sendika yetkililerinin %19,3'ü, TÜRK-İŞ'e bağlı sendika yetkililerinin %26,3'üdür. 2000'li yıllardan itibaren işçi sayısının artmasına karşın sendikalara üye işçi sayısında düşüş gözlemlendiği için sendikalar üye işçi sayılarını yetersiz bulmaktadır. (Etçi, 2018: 126) Sendikalaşma oranları üzerinde ülkemizdeki sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki değişimlerin etkisi olmuştur. Günümüzde; özelleştirme uygulamaları, işsizlik, işyerlerindeki fason üretim, taşeronlaşma veya eve iş verme gibi uygulamaların çalışma alanlarını bölerek işçilerin örgütlenmesini engellemesi, sendikasızlaştırma politikaları, güvencesizleştirme, küreselleşme sonucunda merkez ve çevre ülkelerde çalışan işçilerin arasında ayrışmaların yaşanması gibi durumlar sendikacılık faaliyetlerini etkilemektedir. Bunların dışında sendikalaşma oranlarını etkileyen sendika kaynaklı, sendikalarda bürokrasi, sendika-siyasi parti ilişkileri, sendikaların faaliyet alanlarını genişletememesi gibi sorunlar da vardır.

Sendikalara üyelik ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında; Urhan ve Selamoğlu (2008)'nin Türkiye genelinde 2007 yılında istihdam edilenlerin %35,51'ini oluşturan 4 sektörün (metal, gıda, tekstil ve petrokimya/lastik) Kocaeli bölgesinde sendikalı ve sendikalı olmayan işçilerin 2004 ve 2007 yıllarında sendikaya yönelik tutumlarının karşılaştırılmasına yer verdiği çalışmalarının bulguları önemlidir. Buna göre; 2004 yılında sendikayı güvenilir bulan işçilerin oranı 2007 yılında daha da azalmıştır, 2004 yılında sendikaların işçilerin hak ve çıkarlarını koruyamadığını düşünen işçi oranı 2007 yılında daha da artmıştır ve işçilerin çoğu sendikaya üye olmayı engelleyen nedenler ortadan kalkarsa sendikaya üye olmayı istediklerini ancak sendikasız işçilerin çoğu bugüne kadar kendileriyle hiçbir sendika yöneticisinin üyelik talebi için görüşmediğini ifade etmiştir. (Urhan ve Selamoğlu, 2008: 179-194) İşçilerin sendikaya olan güvensizliklerinin yanı sıra sendikaların araştırmanın kapsamına giren işkollarındaki ve işyerlerindeki işçilerin örgütlenmesi amacıyla faaliyet yürütemediği araştırmadan çıkan önemli sonuçlardır. Benzer bir çalışma Uçkan ve Kağnıcıoğlu (2009) tarafından Eskişehir ilinde metal, gıda, dokuma ve petrokimya/lastik işkollarında çalışan işçiler ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; işçilerin sendikaya üye olmamalarının nedenleri arasında en fazla orana sahip olan

neden işçilerin sendikaya güvenmemeleridir ve işçilerin çoğunluğu sendikaların işçilerin hak ve çıkarlarını koruyup geliştiremediklerini düşünmektedirler. (Uçkan ve Kağnıcıoğlu, 2009: 45-51)

2019 yılında Canbulat'ın akademisyenlerin sendikalara yönelik algı ve tutumlarını ele aldığı çalışmada akademisyenlerin sendikalara üye olmamasının en önemli sebebi tüm eğitim çalışanlarını kapsayan eğitim sendikalarının yükseköğretim kurumlarına ilişkin sendikal faaliyetler yürütemediği olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan akademisyenlerin çoğunluğu; sendikaların hak arama ve sendika üyelerinin çıkarlarını savunma konusunda sendikaların yetersiz kaldığını düşünmekte ve sendika yönetimlerinde şeffaflığın göz ardı edilmesine bağlı olarak sendikalara güvenmediklerini öne sürmektedirler. (Canbulat, 2019: 109-118) Özetle; günümüzde sendikalaşma oranlarında hem sosyal, ekonomik ve siyasal unsurlara hem de sendikaların sorunlarına bağlı olarak düşüş gerçekleşmekte ve bu araştırmada da sendikalarda görev alan anket katılımcılarının çoğunluğu görev aldıkları sendikalardaki üye sayısını yetersiz bulmaktadır.

İşçilerin örgütlenmesi, grev ve direnişler gerçekleştirebilmesi aralarındaki dayanışmanın sonucunda gerçekleşir. Bu sebeple; sendikalar için işçiler arasındaki dayanışmanın sağlanması önemlidir. Williams sınıf kültürü üzerinden incelediği dayanışma kavramını örgütlü bir işçi hareketinin temeli olarak ele almaktadır. (Coşkun, 2019: 47) İşçi sınıfı kültürüne hakim olan dayanışma aynı sınıf olmaktan kaynaklı bir dayanışmadır ve daima eşitlikçi biçimde gelişmiştir. Özellikle; işçilerin işyerlerinin dışındaki zamanlarını da bir arada geçirmeleri, beraber çoğunlukla aynı mahallelerde yaşayıp aynı ekonomik sorunları deneyimlemeleri ve aynı kültürü paylaşmaları işçiler arasındaki dayanışma ilişkilerini geliştirmektedir. (Coşkun, 2019: 49) Bu türdeki enformel dayanışma ilişkilerinin formel biçimi sendikaların, yardımlaşma derneklerinin partilerin veya çeşitli işçi örgütlenmelerinin kurulmasıdır. Sendikal örgütlenmenin gerçekleşmesi için işçi dayanışmasının sağlanması ve işçi dayanışmasının devamlılığı için örgütlerin yalnızca belirli bir işyerinin, işkolunun, bölgenin veya şehrin işçilerini değil genel olarak işçilerin tamamını kapsaması önemlidir. Ancak günümüzde sendikaların dayanışmayı sağlayacak faaliyetlerden uzak olduğu yönünde tartışmalar öne sürülmektedir. (Coşkun, 2019: 161)

1980 yılından sonra uygulanan yeni ekonomik politikaların ekonomik, sosyal ve siyasal alanda oluşturduğu belirsizlik ve istikrarsızlık ortamı çalışma koşullarına da yansımış ve işçileri dayanışmayı sağlayacak kolektif kurumlardan uzaklaştırmıştır. Ülkemizde 2000’li yıllarda yapılan sendikaya yönelik tutum ve algı araştırmalarının çoğunda araştırmaya katılan işçiler sendikalara güvenmediklerini ve hak ve çıkarlarını koruyup geliştirme konusunda sendikaların yeterli düzeyde mücadele etmediklerini öne sürmektedir. (Urhan, 2005: 84) Bu güvensizlik ortamı işçiler arasındaki dayanışmayı ve sendikalaşmayı da etkilemiştir. Ancak günümüzde bazı sendikalar faaliyet kapsamlarını genişletmeyi amaçlamışlardır. Örneğin; 10 Ekim 2018’de DİSK Genel Başkanı Arzu Çerkezoğlu TÜRK-İŞ Genel Başkanı Ergün Atalay’ı ziyaret etmiş ve “*Ekonomik krize karşı işçilerin haklarını ortak taleplerle savunabilmek ve bundan sonraki süreci de ortak talepler etrafında beraber yürütebilmek*” için görüşüldüğünü ifade etmiştir. (DİSK’ten TÜRK-İŞ’e Ziyaret, 10.10.2018 <http://www.turkis.org.tr/DISKTEN-TURK-ISE-ZIYARET--d111746> Erişildiği Tarih: 07.08.2021) Böylece ülkemizdeki üye sayıları bakımından iki büyük konfederasyonun dayanışma ağlarını genişleterek işçilerin yeniden sendikalar etrafında örgütlenmesi yönünde yeni yaklaşımlar sergiledikleri gözlenmektedir.

Ankete katılan sendika yetkililerinin görev aldıkları sendikaların işçi üyeleri arasındaki dayanışma durumuna ilişkin değerlendirmeleri Tablo 17’de yer almaktadır.

Tablo 17: Konfederasyona Göre Sendikaların Üyeleri Arasındaki Dayanışmayı Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Çalıştığınız sendika üyeleri arasında dayanışma var mıdır?	Evet	43	75,4%	99	83,9%	142	81,1%
	Hayır	6	10,5%	11	9,3%	17	9,7%
	Kısmen	8	14,0%	8	6,8%	16	9,1%

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %75,4’ü, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %83,9’u çalıştıkları sendikaların işçi üyeleri arasında dayanışma

olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmaya katılan sendika yetkililerinin çoğunluğu görev aldıkları sendikalara üye olan işçiler arasında dayanışmanın olduğunu düşünmektedir.

İşçi sınıfı ve sınıf bilinci ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda olduğu gibi kültürel alanda da biçimlenmektedir. (Berber, 2003: 49) Dolayısıyla işçi sınıfının oluşmasında sınıf kültürü önemli bir unsurdur. Kültür kavramı üzerinde birbirinden farklı tanımlar gelişmiştir. Williams'ın kültür tanımı ve bu tanım üzerinden geliştirdiği işçi sınıfı kültürü anlayışı önemlidir. Buna göre; kültür entelektüel ve imgesel çalışmalara değil aynı zamanda bütün bir yaşam biçimine tekabül etmektedir. (Williams, 1993: 10-11) Williams yaşam tarzında aradığı kültürel ayrımın giyim kuşam, boş zamanı değerlendirme gibi unsurlardan değil yaşam tarzına hakim olan alternatif fikirlerin farklılığından kaynaklandığını öne sürmektedir. Böylece burjuvaziye bireycilik fikirleri hakimken işçi sınıfı kültürüne dayanışma fikri hakimdir. (Coşkun, 2019: 46-47) Burjuvazinin kültürüne hakim olan bireycilik fikri işçi sınıfı kültürüne zıttır. Dayanışma, ortak paylaşım ve ortak düşünce tarzı işçi sınıfı kültürünü meydana getirmiştir. (Coşkun, 2019: 48) Dayanışma işçilerin örgütlenmesini ve örgütlü bir biçimde sınıf hareketi gerçekleştirmesini sağlamaktadır.

Berber'e göre; *“işçi sınıfı kültürünün temelinde, sınıf bilincinin gelişimiyle birlikte işçilerin ortak çıkarlar çevresinde örgütlenmesi, toplumsal mücadele alanında etkin özneler olması yatar.”* (Berber, 2003: 50) Buna göre; işçi sınıfı kültürü yalnızca işçilerin ortak değerlerine, çıkarlarına ve yaşam tarzlarına değil aynı zamanda ortak sınıf çıkarları etrafında örgütlenmesine ve örgütlü mücadelesine işaret etmektedir. Kolektif eylemler, işçilerin sürekli toplandığı kıraathaneler, yardımlaşma dernekleri, fabrikaların çevresinde kurulan işçi mahalleleri gibi işçilerin içinde örgütlendikleri her örgüt, işçi sınıfı kültürünün gelişmesini sağlayabilmektedir. (Berber, 2003: 51) Sendikalar; işçilerin sınıf olarak kendi farkını ortaya koyduğu ve sınıf kültürünün gelişmesini olanaklı kıldığı örgütlerdendir.

Sınıf kültürü; sınıfı ifade edebilecek bir örgütlenme ve dayanışma ilişkisini gerçekleştirebilmektedir. Sendikal örgütlenmeler, işçi sınıfının sınıf kültürüyle geliştirdikleri tek örgütlenme biçimi olmamakla beraber günümüzde etkin işçi örgütlenmeleri arasında yer almaktadırlar. (Coşkun, 2019: 162) Ülkemizde; işçi sınıfının en üst düzey ilk örgütlenmesi olan TÜRK-İŞ'in ve ardından sendikal anlayışı

önemli ölçüde değiştiren DİSK'in kuruluşu işçi sınıfının sınıf kültürünün gelişmesinin önemli örneklerindendir. Günümüzde bu iki konfederasyona bağlı sendikalara üye olan işçilerde bir sınıf kültürü olup olmadığına dair değerlendirmelere ilişkin anket sorusuna ankete katılan sendika yetkililerinin verdikleri cevaplar Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo: 18 Konfederasyona Göre Sendika Üyelerinin Belirli Bir Sınıf Kültürüne Sahip Olup Olmama Durumunun Değerlendirilmesi

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Çalıştığınız sendika üyelerinin belirli bir sınıf kültürüne sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	20	35,1%	58	49,2%	78	44,6%
	Hayır	15	26,3%	10	8,5%	25	14,3%
	Kısmen	22	38,6%	50	42,4%	72	41,1%

*p<0,05

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %35,1'i, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %49,2'si çalıştıkları sendika üyelerinin belirli bir sınıf kültürüne sahip olduğunu düşünmektedir. Yapılan ki kare ilişki testi sonucuna göre konfederasyon ile sendikada üyelerinin belirli bir sınıf kültürüne sahip olduğunu değerlendirme durumu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0,05). DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan yetkililerin çoğunluğu üye işçilerin kısmen sınıf kültürüne sahip olduklarını düşünmektedir. Günümüzde; işçilerin bazılarının sendikalara üyeliğinin işyerlerindeki zorunlu sendika üyeliğinden kaynaklanması, bazı işyerlerinde sendikalara karşı eylemlerin yapılması, sendikalı olmanın bir sınıf kültürü yaratılmasında tek başına yeterli bir etken olmaması, işçilerin giderek bireyselleşmesine yol açan yeni ekonomik ve sosyal uygulamaların işçi sınıfı kültürünü besleyecek dayanışma, örgütlenme veya yardımlaşma gibi olguların gelişmesine olanak tanımaması gibi etkenler işçi sınıfı kültürünün varlığı konusunda tartışmaları ortaya çıkarmıştır.

İşçilerin örgütlü mücadelesinde sınıf kültürü kadar etkili olan bir diğer unsur da sınıf bilincidir. Sınıf bilinci kavramına yönelik birbirinden farklı yaklaşımlar söz

konusudur. Marksist gelenek sınıf bilincini sınıfların karşı-olgusal veya atfedilmiş bir niteliği olarak ele almış olsa da Thompson sınıf bilincinin gelenekler, değerler ve düşünceler şeklinde somut bir hale gelen deneyimlerin kültürel terimlerle ifadesine karşılık geldiğini ifade etmiştir. (Thompson, 2014: 40) Sınıf bilinci tarihsel olay ve fenomenlerin bir yansıması şeklinde algılandığı için deneyimden bağımsız değildir. İşçilerin gündelik yaşamda sınıf olarak edindikleri deneyimler, işçiler arasındaki dayanışma ve kültürel paylaşımlar sınıf bilincini geliştirmektedir.

Sendikanın üyelerinde sınıf kültürüne sahip olma durumuna paralel olarak üyelerin sınıf bilincine sahip olma durumu da anket sorularının içerisinde bulunmaktadır. Tablo 19’da üye işçilerin sınıf bilincine sahip olma durumuna ilişkin sendika yetkililerinin değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 19: Konfederasyona Göre Sendika Üyelerinin Belirli Bir Sınıf Bilincine Sahip Olup Olmama Durumunun Değerlendirilmesi

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Çalıştığınız sendika üyelerinin sınıf bilincine sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	23	40,4%	55	46,6%	78	44,6%
	Hayır	15	26,3%	14	11,9%	29	16,6%
	Kısmen	19	33,3%	49	41,5%	68	38,9%

Buna göre; DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %40,4’ü, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %46,6’sı çalıştıkları sendika üyelerinin belirli bir sınıf bilincine sahip olduğunu düşünmektedir. Sendika yetkililerinin işçilerin sınıf bilincine sahip olup olmama durumunu değerlendirdiği bu tabloda, Tablo 18’de işçilerin belirli bir sınıf kültürüne sahip olup olmama durumuna ilişkin değerlendirmelerinden elde edilen oranlarla benzer rakamlar görülmektedir. Dolayısıyla günümüzde sendika üyesi işçilerin işçi sınıfı kültürü gibi işçi sınıfı bilincinin de varlığı konusunda sendika yetkilileri çoğunlukla ‘evet’ cevabını vermektedir ancak ‘kısmen’ ve ‘hayır’

cevaplarının oranlarının da yüksek olmasından bu konuda farklı düşüncelerin olduğu açıktır.

Sendikalar işçilerin sınıf bilincinin gelişimini etkileyen işçi örgütlenmeleri arasında yer almaktadırlar. Sendikaların düzenlediği işyeri veya işkolu düzeyindeki grev ve eylemler, toplu iş sözleşmeleri ve eğitimler sonucunda işçi sınıfının sınıf olarak deneyimlediği değerler, gelenekler ve düşünceler sınıf bilincini geliştirmektedir. Sendikaların eğitim faaliyetlerine baktığımız zaman öncelikle günümüzde 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun, Sendika ve Konfederasyonların Sosyal Faaliyetleri başlığının 6. Maddesinde sendikaların ve konfederasyonların “*Üyelerinin mesleki eğitim, bilgi ve tecrübelerini yükseltmek için çalışmak; teknik ve mesleki eğitim tesisleri kurmak,*” faaliyetlerinde bulunabilecekleri belirtilmektedir. (Sendikalar Kanunu, 7/5/1983, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2821&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 6/07/2021) Böylece günümüzde sendika ve konfederasyonlar üyeleriyle eğitim faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedirler.

TÜRK-İŞ’e bağlı bir sendika olan BASİSEN tarafından “*Sendikal eğitim; toplumsal gelişim dinamiklerini kavramak ve bu dinamikleri olanaklar ölçüsünde, başta işçi sınıfı olmak üzere geniş halk yığınlarının çıkarları doğrultusunda etkilemek ve dönüştürmek gibi makro hatta giderek global amaçlara yönelik bir öğrenme ve bilgilenme süreci*” olarak tanımlanmaktadır. (BASİSEN. Eğitim Çalışmaları. <https://www.basisen.org.tr/sayfa/calismalarimiz/egitim-calismalari/113>, Erişildiği Tarih: 06/07/2021) Buna göre; sendikal eğitimler işçi sınıfının ve geniş halk kitlelerinin bilincinde bir etkileşim süreci oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Koç; sendikal eğitimin başarısı katılımcının öğrenmek istediği konularla konuşmacının öğretmek istediği konular arasında uyum sağlanmasıyla mümkün olacağını ifade etmektedir. (Koç, Y. Günümüzde Sendikal Eğitim Nasıl Olmalı?. <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1325534824a.pdf>, Mart-Nisan 2002, Erişildiği Tarih: 06/07/2021) Bu sebeple; günümüzde sendikal eğitimin güncel ekonomik, sosyal ve siyasal olaylarının ve işçilerin güncel sorunlarını içermesine olanak tanınması konusunda yaygın bir kanı gelişmektedir.

Anket çalışmasında sendikaların eğitim faaliyetlerinin işçilerde sınıf bilincini geliştirmesi, bilgi aktarmayı ve katılımcıların sorgulama ve öğrenme kabiliyetlerini

arttırması konusunda sendika yetkililerinin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Buna göre ilk olarak Tablo 20’de sendika yetkililerinin görev yaptıkları sendikalarda işçilere eğitim verilme durumuna ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 20: Konfederasyona Göre yelere Eğitim Verilme Durumu Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İş		Toplam	
		N	%	n	%	N	%
Çalıştığınız sendika tarafından üyelere eğitim verilmekte midir?	Evet	57	100,0%	115	97,5%	172	98,3%
	Hayır	0	0,0%	3	2,5%	3	1,7%

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların tamamı, TÜRK-İş’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %98,3’ çalıştıkları sendikada üyelere eğitim verildiğini belirtmiştir. Buna göre; ankete katılan sendikaların görev aldığı sendikaların neredeyse tamamında sendikal eğitim verilmektedir. Bu eğitimlerin niteliğinin araştırmanın konusuna bağlı olarak işlerin sınıf bilinci üzerinde bir etki oluşturabilmesi veya oluşturamaması önemlidir. Sendika yetkilileri tarafından eğitimlerin sendika üyelerinde sınıf bilinci oluşturması açısından yeterliliğine ilişkin değerlendirme Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 21: Konfederasyona Göre Sendikada Verilen Eğitimlerin yelerde Sınıf Bilinci Oluşturması Açısından Yeterliliğini Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İş		Toplam	
		N	%	n	%	n	%
Bu eğitimlerin üyelerinizde bir sınıf bilinci oluşturması açısından yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	19	33,3%	61	51,7%	80	45,7%
	Hayır	7	12,3%	12	10,2%	19	10,9%
	Kısmen	31	54,4%	45	38,1%	76	43,4%

DİSK'e bağılı sendikalarda görev yapanların %33,3'ü, TÜRK-İŞ'e bağılı sendikalarda görev yapanların ise %51,7'si sendikada verilen eğitimlerin üyelerde sınıf bilinci oluşturmaları açısından yeterli olduğunu düşünmektedir. DİSK'e bağılı sendika yetkilisi katılımcıların %54,4'ü, TÜRK-İŞ'e bağılı sendika yetkilisi katılımcıların %38,1 eğitimlerin 'kısmen' üyelerde sınıf bilinci oluşturabildiğini belirtmektedir. Koç'a göre; sendikal eğitim insanların yaşamlarında çok fazla iz bırakmaktan yoksundur, bunun temelinde ise; sendikal eğitimlerde ele alınan konuların işçi sorunlarına değinmemesi, eğitimlerde diyalog kurulamaması, sendikal eğitimde sermayenin hegemonyası altında olan kitle iletişim araçlarının oluşturduğu yanlış bilinç ile mücadele edilememesi ve bilgi aktarmaktan ziyade işçilerin deneyimlerinin sorgulanmasının sağlanamaması yer almaktadır. (Koç, Y. Günümüzde Sendikal Eğitim Nasıl Olmalı?. <http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1325534824a.pdf>, Mart-Nisan 2002, Erişildiği Tarih: 06/07/2021) Sendikal eğitimin işçi sınıfı bilinci üzerinde etki oluşturmaya yönelik eleştirilerin yanında ankete katılan sendika yetkililerinin işçi sınıfının sınıf bilincine sahip olması konusundaki değerlendirmelerinde de çoğunlukla işçi sınıfının da halihazırda sınıf bilincinden kısmen yoksun olduklarını düşünmektedirler.

Sendikaların eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmesi kadar önemli olan bir diğer işlevi de işçilerin temsiliyetinin sağlanmasıdır. İşçilerin işyerlerindeki temsiliyeti toplu pazarlık ve sendikalar aracılığıyla gerçekleşmekte böylece çıkarların savunulması ve çatışmaların çözümünde etkili olmaktadır. Ancak 2000'li yıllardan itibaren sendikaların gerek yönetimlerinde gerek işyerlerinde temsil sorunu yaşandığı ortaya konmuştur. (Lordoğlu, 2004: 88) Öncelikle sendika yöneticileri sendikaların tek karar mercii olarak değerlendirilmekte ve sendikaların yönetim kurulunda yer alan kişilerin çok azının seçimlerde değiştiğini bunun ise; sendikaların kendi içerisinde bir temsil sorununun yaşanmasına sebep olduğu öne sürülmektedir.

Sendikaların işyerlerindeki temsil sorunlarına bakıldığında ise; özellikle Neo-liberal ekonomi politikaların, yasal unsurları ve siyasal yapının etkilerinden söz edilmektedir. (Buğra, Adaman ve İnel, 2004-2005: 12) Buna göre; işsizliğin işçiler arasında oluşturduğu rekabet ortamı, taşeronlaşma, fason üretim, eve iş verme gibi uygulamalar işyerlerinde örgütlenebilir işgücünü azaltmakta ve sendikaların temsiliyetini etkisizleştirmektedir. Yasal mevzuatlarda sendikaların temsiliyet alanına

etki etmektedir. İş güvencesi yasasının 30'dan az işçi çalıştıran işletmelerde uygulanmaması sendikaların gücünü azaltarak temsiliyet alanını daraltmaktadır, bunun dışında bir sendikanın işyerinde toplu sözleşme yapabilmesi için bulunduğu işkolundaki işçilerin yüzde 10'unu, işyerindekilerin yüzde 50'sini üye yapmış olması şartı da yine sendikal temsiliyeti etkilemektedir. (Buğra, Adaman ve İnsel, 2004-2005: 23) Bu sebeple; günümüzde sendikaların temsiliyet ile ilgili olarak hem sendika yönetiminde hem de işyerlerinde sorunlarla karşılaştığı gözlenmiştir.

Katılımcıların görev aldığı sendikanın üyeleri üzerinde Temsiliyet açısından 'olumlu' bir izlenim bırakma durumuna yönelik değerlendirme Tablo 22'de bulunmaktadır.

Tablo 22: Konfederasyona Göre Sendikanın Üyelerinde “Temsiliyet” Açısından Olumlu Bir İzlenim Bırakma Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	N	%
Sendikanızın, üyelerinde “Temsiliyet” açısından olumlu bir izlenim bıraktığını düşünüyorsunuz?	Evet	48	84,2%	103	87,3%	151	86,3%
	Hayır	0	0,0%	1	0,8%	1	0,6%
	Kısmen	9	15,8%	14	11,9%	23	13,1%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %84,2'si, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %87,3'ü sendikanın üyelerinde “temsiliyet” açısından olumlu bir izlenim bıraktığını düşünmektedir. Buna göre; anket katılımcılarının çoğunluğu görev aldıkları sendikaların işçilerin temsiliyetine dair olumlu bir izlenim bıraktıklarını düşünmektedirler.

Sendikalar, işçilerin sermayeye karşı geliştirdikleri mücadelesini yürüten örgütlerdendir. İşçilerin sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde sendikalar önemli bir araçtır. Marksist yaklaşım sınıfın kendisi için sınıf olabilmesinin sınıf mücadelesinin gerçekleşmesiyle sağlanacağını öne sürmektedir. (Öngen, 2002: 17) Marx'a göre; sanayi kapitalizminde sermaye sahipleri karşısında işçiler sosyal, ekonomik ve siyasal

haklarını kaybetmiştir ancak sendikalar işçilerin bu hakları kazanmak için yürüttüğü mücadelelerin örgütlü bir şekilde gerçekleşmesini sağladığı için önem kazanmıştır. Marksist teoriler sınıf mücadelesi içerisinde işçilerin ekonomik, politik ve ideolojik mücadelelerini ele almıştır. (Öngen, 1994: 24) Sınıf sendikacılığını benimseyen sendikalar tarafından sendikaların sınıf mücadelesi kapsamında hem iktisadi hem siyasal mücadeleyi birlikte yürütmesi gerekliliği öne sürülmektedir. Ancak araştırmaya katılan sendikaların yetkililerin çoğu sendikaların partiler üstü politika izlediklerini savunmakta ve sınıf mücadelesi ve sınıf hareketini iktisadi koşulların düzeltilmesiyle ilişkilendirmektedirler.

Ankete katılan sendika yetkililerinin sendikaların sınıf mücadelesi ve sınıf hareketinde önemli bir araç olma durumuna ilişkin değerlendirme Tablo 23'te bulunmaktadır.

Tablo 23: Konfederasyona Göre Sendikacılığın, Sınıf Hareketi Ve Sınıf Mücadelesinde Önemli Bir Araç Olma Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	n	%
Sendikacılık, sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç mıdır?	Evet	56	98,2%	112	94,9%	168	96,0%
	Hayır	0	0,0%	1	0,8%	1	0,6%
	Kısmen	1	1,8%	5	4,2%	6	3,4%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %98,2'si, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %94,9'u sendikacılığın, sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç olduğunu düşünmektedir. Anket katılımcılarının çoğunluğu günümüzde sendikaların sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç olduğunu düşünmektedirler. Duman'a göre; işçilerin daha iyi koşullarda çalışabilmesi ve sermaye karşısında hak ve çıkarlarını koruyup savunması amacıyla gerçekleştirdiği sınıf mücadelelerinin yapıtaş ve işçi sınıfının başat örgütlenme yapısı sendikalardır.

(Duman, 2012: 124) Dolayısıyla sendikalar işçilerin ekonomik alandaki çıkarlarına yönelik mücadelenin araçlarındandır.

Sendikalar aracılığıyla gerçekleştirilen iktisadi eylemler işçilerin mücadele deneyimi yoluyla bilinç geliştirmesini de sağlamakta ve işçileri eğitmektedir. Katılımcıların sınıf mücadelesi özelinde grev ve eylemlerin işçi sınıfı mücadelesini etkileme durumuna ilişkin değerlendirmeleri Tablo 24'te yer almaktadır.

Tablo 24: Konfederasyona Göre Grev Veya Eylemlerin İşçi Sınıfı Mücadelesini Etkileme Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	n	%
Grev veya eylemler işçi sınıfı mücadelesini etkilemekte midir?	Evet	48	84,2%	85	72,0%	133	76,0%
	Hayır	5	8,8%	15	12,7%	20	11,4%
	Kısmen	4	7,0%	18	15,3%	22	12,6%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %84,2'si, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %72,0'si grev veya eylemlerin işçi sınıfı mücadelesini etkilediğini düşünmektedir. 2019 yılında 175 genel eylem vakalarına katılan kişi sayısı 279 bin, 423 işyeri temelli işçi eylemlerine katılan kişi sayısı yaklaşık 65 bin olmuştur. (EÇT, 2021: 5-6) Dolayısıyla 2019 yılında ülke içindeki işyeri temelli eylemlerin sayısı, genel eylem ve grevlerin sayısından daha fazladır. Ülke içerisindeki genel eylemler ve grevler işçi sınıfının mücadelesini de etkilemektedir.

Sendikaların, üyeleriyle çeşitli eylem türlerini kullanarak gerçekleştirdikleri eylemleri işçi sınıfı mücadelesi, sınıf hareketi ve sınıf bilinci üzerinde etkili olmuştur. Sendikaların gerçekleştirdikleri eylemler kadar bu eylemlerde hangi eylem türlerini tercih ettikleri de toplumsal ve politik açıdan önemlidir. Ülkemizde 2019 İşçi Eylemleri Raporu'na göre; genel eylem vakalarının %77'si basın açıklaması ve %20'si miting türünde; işyeri temelli eylem vakalarının %68'i işverene karşı basın açıklaması ve yürüyüş ve %21'i fiili grev türündedir, işyeri temelli eylem vakalarının %16'sına kolluk

kuvvetleri ve özel güvenlikler tarafından sınırlandırıcı veya engelleyici müdahalelerde bulunulmuştur. (EÇT, 2021: 5-20) Bu sayılardan da anlaşılacağı gibi günümüzde sendikalar çoğunlukla basın açıklaması veya yürüyüş gibi eylem türlerini tercih ederek iktisadi mücadeleyi gerçekleştirmektedirler. Fiili grevler, kalıcı direnişler, protestolar, kamuoyuna ve devlete karşı basın açıklaması yapmak gibi eylem türleri sendikaların çoğunun tercihlerinin dışında kalmıştır. Bu tür eylemlerde sınırlandırıcı ve engelleyici müdahaleler gerçekleşmekte, özellikle devlete yönelik yapılan basın açıklamalarında sendika-siyaset ilişkisinin sınırlarına yönelik eleştiriler oluşmakta ve söz konusu eylemler işyerindeki çalışma sürecini etkilediği için işçilerin işten atılması gibi durumlara sebep olmaktadır.

Ankete katılan sendika yetkililerinin sendikanın üyeleriyle hangi eylem türünü tercih etmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmeleri Tablo 25'te yer almaktadır.

Tablo 25: Konfederasyona Göre Sendikanın Üyeleri İle Gerçekleştireceği Eylem Türü Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Sendika, üyeleriyle bir eylem gerçekleştirecek olsa hangi eylem türünü tercih etmelidir?	Basın açıklaması	20	35,1%	62	52,5%	82	46,9%
	Grev	9	15,8%	16	13,6%	25	14,3%
	Protesto	2	3,5%	20	16,9%	22	12,6%
	Mevcut duruma, ortama ve taleplere göre uygun olan ya da olanlar tercih edilir	11	19,3%	11	9,3%	22	12,6%
	Miting	2	3,5%	4	3,4%	6	3,4%
	Grev Dışındaki Her şey	4	7,0%	0	0,0%	4	2,3%
	Tümü	9	15,8%	5	4,2%	14	8,0%

*p<0,05

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %35,1'i basın açıklaması, %19,3'ü mevcut duruma, ortama ve taleplere göre uygun olan ya da olanlardan biri, %15,8'i grev ve

%15,8'i ise tüm yöntemleri tercih edeceklerini belirtmiştir. TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların %52,2'si basın açıklaması, %%16,9'u protesto ve %13,6'sı grevi tercih edeceklerini belirtmiştir. Yapılan ki kare ilişki testi sonuçlarına göre konfederasyon ile sendikanın üyeleri ile gerçekleştireceği eylem türü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre; TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkililerin yarısı DİSK'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkililerinin bir kısmı eylem türü olarak basın açıklamasını tercih etmekte; DİSK'e bağlı sendikaların sendika çalışanlarının bir kısmı mevcut duruma, ortama ve taleplere göre uygun olanı tercih etmeyi ve tümünü tercih edebileceklerini ifade etmektedirler.

Günümüzde sendikalar, toplu iş sözleşmesine yönelik uyuşmazlıklar ve işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla grev ve lokavt gerçekleştirebilmektedirler. Sendikaların gerçekleştirdikleri bu eylemlere işçilerin katılması sınıf bilincini geliştirebilmekte, işçiler arasında dayanışma ağlarının oluşmasını sağlamakta ve çalışma yaşamında sendikaların müzakere masasında çözüme kavuşturamadıkları sorunların çözümü için mücadele edilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla işçi eylemleri ve işçilerin bu eylemlere katılımı önemlidir. Ülkemizde, Osmanlı'dan günümüze kadar olan süreçte işçiler çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasal sebeplere bağlı olarak eylemler düzenlemiş veya düzenlenen eylemlere katılmışlardır. (Aydoğanoglu, 2010: 69) Yakın tarihimizdeki işçi eylemlerinin katılımcı sayısına göre; 2016 yılında yapılan 420 işyeri temelli eyleme 46 bin, 2017'de yapılan 430 işyeri temelli eyleme 77 bin, 2018'de yapılan 429 işyeri temelli eyleme 83 bin, 2019 yılında yapılan 423 işyeri temelli eylem vakalarına 65 bin işçi katılmıştır. (EÇT, 2021: 5-6) (EÇT, 2017: 6) (EÇT, 2018: 6) (EÇT, 2019: 6) Buna göre; özellikle 2018 yılında katılımcı işçi sayısında artış gözlenmiş, 2019'da bu sayı azalmıştır.

Ankete katılan sendika yetkililerinin sendikaların düzenlediği eylemlere üyelerin katılımının yeterliliği ile ilgili değerlendirmeleri Tablo 26'da bulunmaktadır.

Tablo 26: Konfederasyona Göre Üyelerin Sendikal Eylemlere Katılım Oranlarını Yeterli Bulma Durumu Dağılımı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	N	%
Üyelerin sendikal eylemlere katılım oranları sizce yeterli düzeyde midir?	Evet	28	49,1%	43	36,4%	71	40,6%
	Hayır	26	45,6%	56	47,5%	82	46,9%
	Kısmen	3	5,3%	19	16,1%	22	12,6%

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %49,1’i, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %36,4’ü üyelerin sendikal eylemlere katılım oranlarını yeterli bulmaktadır. DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %45,6’sı, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %47,5’i üyelerin sendikal eylemlere katılım oranlarını yetersiz bulmaktadır. 2019 yılında DİSK ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalar sırasıyla en çok genel eylem vakalarını gerçekleştiren ikinci ve üçüncü sendikalar olmuştur. (EÇT, 2021: 5-6) Ancak ankete katılan sendika yetkilileri işçilerin eylemlere katılım sayısını yetersiz bulmaktadır.

Sendikalar, ulusal mevzuatımızda yer alan kanunlar yoluyla serbest bir biçimde eylemlerini, sendikal faaliyetlerini ve toplu iş sözleşmelerini gerçekleştirebilmektedirler. Gültekin’e göre; ülkemizde sendikal etkinliğin genişlemesi kazanılmış haklardan ziyade verilmiş haklar sayesinde gerçekleşmiştir. (Gültekin, 1998: 19) Dolayısıyla sendikalar tarih boyunca sendikacılığın yasal hale gelmesi ve faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için siyasi partilerle ilişkiler kurmuşlardır. Sendikaların hukukun tanıdığı tüm hak ve özgürlükleri kullanarak sermaye sahipleri ve siyasi iktidar üzerinde bir etki oluşturmaları gerekmektedir. Ulusal mevzuatımızdaki 6356 Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nda siyasal faaliyetlere yönelik yasalar yer almıştır. Anayasanın 51. Maddesinde; sendika kurma hakkı “*üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek*” amacıyla kurulan sendikalara verilmiş ve sendika ve konfederasyonun bu amaç dışında faaliyette bulunamayacağı da 6356 Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu’nun 26. Maddesi

ile hükme bağlanmıştır. (6356 Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 7/11/12, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf>, 8/7/21) (T.C. Anayasası, 9/11/1982, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, 8/7/21) Böylece günümüzde sendikaların, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak dışında herhangi bir siyasal faaliyette bulunamayacağına ilişkin yasalar mevcuttur.

Sendika-siyaset ilişkisine dair bir diğer unsur aynı kanunun 9.Maddesinde yer almaktadır. Buna göre; sendika ve konfederasyonların kuruluş ve şube yönetim, denetleme ve disiplin kurulu üyelerinin görevleri milletvekili veya belediye başkanı seçilmeleri durumunda son bulacaktır. Sendika yetkililerinin belediye başkanlığı dışında yerel yönetimlerdeki görevlere seçilmesi sendikadaki görevini etkilememektedir. Mevzuatta sendikaların mali destekleri konusunda da yasalar mevcuttur. Buna göre; sendikalar ve konfederasyonlar siyasi partilerden mali destek alamamaktadır ve aldığı bildirilmesi durumunda mahkeme kararıyla alınan yardım hazineye aktarılacak durumundadır. (6356 Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 7/11/12, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf>, 8/7/21) Bu kanunda Toplu İş sözleşmesi ve Grev ve Lokavtın kapsamına ilişkin yasalar da yer almaktadır. Kanunun 58.Maddesine göre; *“Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir.”* ve bu tanımın dışında kalan grevler kanun dışıdır. (6356 Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 7/11/12, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf>, 8/7/21) Böylece günümüzde sendikaların siyasal faaliyetlerini, Toplu İş Sözleşmesini, Grev ve Lokavtın kapsamını belirleyen yasalar mevcuttur.

Sendika yetkililerinin; günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasaların varlığına ilişkin değerlendirmeleri Tablo 27’de yer almaktadır.

Tablo 27: Konfederasyona Göre Günümüzde Sendikaların Örgütlenmesine Engel Olan Veya Grev, Lokavt, Toplu Sözleşme Gibi Faaliyetleri Kısıtlayan Yasaların Varlığını Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar varmı?	Evet	55	96,5%	93	78,8%	148	84,6%
	Hayır	0	0,0%	9	7,6%	9	5,1%
	Kısmen	2	3,5%	16	13,6%	18	10,3%

*p<0,05

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %96,5'i, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %78,8'i günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar olduğunu düşünmektedir. Yapılan ki kare ilişki testi sonucuna göre Konfederasyon ile günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar olduğunu düşünme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (p<0,05). Buna göre DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanlar arasında günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar olduğunu düşünenlerin oranı TÜRK-İŞ'e göre çok daha yüksektir.

Sendikal faaliyetler üzerinde yasal unsurlar dışında yeni ekonomik politikaların etkisi de olmuştur. Bu politikalar kapsamında gerçekleşen özelleştirmeler, güvencesizleştirme, esnek üretim ve esnek çalışma koşulları, kayıt dışı istihdamın artması ve sendikasızlaştırma sendikal faaliyetlere doğrudan etki etmiştir. (Etçi, 2018: 129) 1980 yılından günümüze kadar olan süreçte kamuya ait olan işletmelerin bazıları özel sermayeye devredilmiştir. Bunun sonucunda sendikaların, kamu işletmelerinde gerçekleşen özelleştirmelere bağlı olarak örgütlenebilmenin yüksek olduğu kamu kesimlerindeki istihdam sayısının azaltılmasıyla bu alandaki faaliyetleri kısıtlanmıştır. (Etçi, 2018: 132) Daha liberal bir ekonomi programının oluşturulması kapsamında

özelleştirilen işletmeler ve özel şirketler güvencesiz çalışmayı da yaygınlaştırmıştır. Buna göre; özel işletmelerde sosyal güvencesiz işçi çalıştırma yaygınlaşmakta, işin niteliğinin istikrarsız ve süreksiz olması ve işçilerin sendikaya üye olması halinde işten atılma durumları daha çok artmaktadır. (Urhan, 2005: 62)

Esneklik; güvence garantisi olmayan, zaman sınırlı veya esnek iş sözleşmeleri olan ve tazminatsız işten çıkarmaları da kapsayabilen işleri tanımlamaktadır. (Standing, 2015: 236) Buna bağlı olarak gelişen fason üretim, eve iş verme, part-time çalışma gibi esnek çalışma modelleri gelişmiştir. Büyük işçi kitlelerinin bir arada çalıştığı fordist üretim biçimi giderek yerini işçilerin küçük işletmelerde güvencesiz ve esnek çalışma koşulları altında çalıştığı yeni esnek çalışma modellerine bırakmaktadır. Esneklik uygulamalarıyla beraber kayıt dışı istihdam artmıştır. (Kayıt Dışı İstihdam Oranı, http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/SGK+Internet/sigortalilik/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/, Erişildiği Tarih: 10/7/2021.) Günümüzde sosyal güvencesi olmayan insanların birçoğu işsiz değil kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam sosyal güvenceden yoksun olduğu için sendikaya üye olamamakta, ücretlerin ve saatlerin esnek olduğu çalışma koşullarını onaylamaktadır. (Arslan, 2018: 97) Böylece yeni ekonomik politikalar kapsamında özel, küçük ve özelleştirilen işletmelerde işveren tarafından sendikasızlaştırma gerçekleştirilmektedir.

Sendikada görev yapanların yeni ekonomik politikaların (esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkileme durumuna ilişkin değerlendirmeleri Tablo 28’de yer almaktadır.

Tablo 28: Konfederasyona Göre Yeni Ekonomik Politikaların (Esnek Çalışma, Güvencesizleştirme Vs.) Sendikacılık Faaliyetlerini Etkileme Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	n	%	N	%
Yeni ekonomik politikalar (esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkilemekte midir?	Evet	45	78,9%	80	67,8%	125	71,4%
	Hayır	7	12,3%	9	7,6%	16	9,1%
	Kısmen	5	8,8%	29	24,6%	34	19,4%

*p<0,05

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %78,9'u, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %67,8'si yeni ekonomik politikalar (esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkileme olduğunu düşünmektedir. Yapılan ki kare ilişki testi sonucuna göre konfederasyon ile konfederasyona göre yeni ekonomik politikaların (esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkileme durumunu değerlendirme arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. (p<0,05) Buna göre; yeni ekonomik politikaların sendikacılık faaliyetlerini etkilediğini düşünen DİSK'e bağlı sendikalarda çalışan sendika yetkilileri sayısı TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda çalışan sendika yetkililerinden daha fazladır ve kısmen etkilediğini öne süren sendika yetkililerinin sayısı TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda daha fazladır.

1990'lı yılların sonlarına doğru sınıf analizleri ve sınıf bilinci çalışmalarında; etnisite, toplumsal cinsiyet, sendika üyeliği, işsizlik ve emek süreci gibi konuların sınıf bilinci üzerindeki en önemli faktörler olduğu gözlenmiştir. (Yılmaz, 2013: 357) Özellikle emek piyasalarında ve emek süreçlerinde yaşanan esnekleşme beraberinde işçiler arasındaki rekabeti, işsizliği, kayıt dışı istihdamı arttırmış ve merkez-çevre işçileri arasında ayrım oluşturmuştur. Bu durum ise; işçi sınıfı bilincini etkilemiştir. (Yılmaz, 2013: 361) Emek süreçlerinde gerçekleşen işçilerin etnik kimliklere bağlı olarak ayrışması da yine işçi sınıfı bilinci üzerinde etkili olmuştur. Yapılan araştırmalar etnik azınlık bir gruba ait olmak beraberinde daha yüksek bir adaletsizlik hissini ve

yüksek bir sınıf bilinci düzeyini getirmektedir. (Leggett, 1968. Akt. Yılmaz, 2013: 361) Etnik bir azınlığa mensup olan işçiler sendika üyeliği ve işçi eylemlerinde daha yüksek bir sınıf bilinci düzeyi elde edebilmektedirler. Etnik kimlik üzerinden ayrışmanın dışında toplumsal cinsiyette işçiler arasında önemli bir ayrışma alanıdır. Buna göre; çalışma yaşamı kapitalist ekonominin ortaya çıkmasından önce erkek egemen bir alan iken 19.yüzyıldan itibaren kadınlar da çalışma hayatı içerisinde yer almış ancak bu alanda asli işçi olarak değil yardımcı olarak görülmüştür. (Yılmaz, 2013: 363) Dolayısıyla sınıf bilinci üzerinde, toplumsal cinsiyet ayrımı da belirleyici olmuştur.

Sendika üyeliği işçi sınıfı bilincini etkileyen unsurlardan biridir. Buna göre; sendikalar işçi sınıfı çıkarlarını ve kolektif işçi kimliğini oluşturmakta ve hem eğitim faaliyetleri ile hem de sendikal mücadele ile işçilerin sınıf bilinci üzerinde etkili olabilmektedir. (Yılmaz, 2013: 365) Ancak emek süreçlerinde gerçekleşen sendikasızlaştırma uygulamaları sendikaları etkisizleştirmektedir. İşçilerin sendika üyeliği sonucunda işten atılması, sendikalar yerine işyerlerinde kurulan toplam kalite yönetimi sistemi ile işçiler arasındaki rekabetin artması ve kayıt dışı istihdamın artmasıyla beraber sosyal güvenceden yoksun işçilerin sendikaya üye olamamaları sendikaların üye kaybetmesine ve sebep olmaktadır. (Yılmaz, 2013: 367) Bu durum ise; işçi sınıfı bilincini etkilemektedir.

Sendika yetkililerinin, yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini etkilemesine dayalı değerlendirmeleri Tablo 29'da bulunmaktadır.

Tablo 29: Konfederasyona Göre Yeni Ekonomik Politikaların İşçi Sınıfının Sınıf Bilincini Ve Sınıf Mücadelesini Etkileme Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Yeni ekonomik politikalar işçi sınıfının sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini etkilemekte midir?	Evet	47	82,5%	89	75,4%	136	77,7%
	Hayır	4	7,0%	6	5,1%	10	5,7%
	Kısmen	6	10,5%	23	19,5%	29	16,6%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %82,5'i, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %75,4'ü yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini etkilemekte olduğunu düşünmektedir. Buna göre sendika yetkililerinin çoğu; yeni ekonomik politikaların işçi sınıfı bilinci üzerinde ve sınıf mücadelesinde etkili olduğunu öne sürmektedir.

Sendikalar işyerlerinde işçilerin hak ve çıkarlarını koruyup savunmak amacıyla ilk olarak uzlaşmacı bir yol izleyerek işverenle sözleşme veya müzakere yapmayı hedeflemektedirler. Sendikalar, belirli bir işkolunda veya işyerinde işçilerin çalışma koşullarına yönelik taleplerini işverene bildirerek taleplerin karşılanması ve çalışma yaşamına ilişkin sorunların çözülmesi için işverenle veya işverenin bağlı bulunduğu sendika ile toplu iş sözleşmesi gerçekleştirmektedir. Yasal mevzuata göre bir sendikanın toplu iş sözleşmesi yapabilmesi için; kurulu bulunduğu iş kolundaki iş kolu barajını aşması ve başvuru tarihinde, işyeri TİS'i için; işyerinde çalışan işçilerin yarısından fazlasını üye kaydetmiş olması, işletme TİS'i için ise işletme kapsamında çalışan işçilerin % 40'ını üye kaydetmiş olması gereklidir. (Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 7/11/12, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf>, 10/7/21.) Toplu İş Sözleşmesi, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek için etkili bir sendikal faaliyettir.

Katılımcıların, çalıştığı sendikaların üyelerinin sıkıntılarını ve taleplerini müzakere-sözleşme masasında etkili bir şekilde dile getirip, üyelerinin çıkarlarını savunabilme durumuna ilişkin değerlendirmeler Tablo 30'da yer almaktadır.

Tablo 30: Konfederasyona Göre Üyelerin Sıkıntılarını Ve Taleplerini Müzakere-Sözleşme Masasında Etkili Bir Şekilde Dile Getirip, Çıkarlarını Savunabilme Durumunu Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Üyelerinizin sıkıntılarını ve taleplerini müzakere-sözleşme masasında etkili bir şekilde dile getirip, üyelerinizin çıkarlarını savunabiliyor musunuz?	Evet	40	70,2%	100	84,7%	140	80,0%
	Hayır	1	1,8%	2	1,7%	3	1,7%
	Kısmen	10	17,5%	12	10,2%	22	12,6%
	Müzakere-sözleşme yapılmıyor	6	10,5%	4	3,4%	10	5,7%

DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapanların %70,2'si, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %84,7'si üyelerin sıkıntılarını ve taleplerini müzakere-sözleşme masasında etkili bir şekilde dile getirip, çıkarlarını savunabildiğini düşünmektedir. Bazı sendikalar TİS için gerekli koşulları sağlayamadıkları için henüz müzakere veya sözleşme yapamamaktadırlar. Genel olarak; çoğu sendika yetkilisi sendikalarının sözleşme masasında üyelerinin sıkıntılarını ve taleplerini ifade edebildiklerini ve üyelerinin çıkarlarını savunabildiklerini ifade etmişlerdir.

Ülkemizde özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda sendikalar TİS sürecinde çözüme ulaşamayan sorunların çözümünde, grev ve lokavt dönemlerinde çeşitli siyasi partilerle ilişkiler kurmuş veya siyasi partiler karşılıklı yardımlaşmalar gerçekleştirmişlerdir. (Mahiroğulları, 2003: 8) Günümüzde DİSK ve TÜRK-İŞ konfederasyon olarak partiler üstü politika izlediklerini tüzüklerine eklemişlerdir. Bu sebeple; siyasi partilerle ilişkileri bağımsız model sendika-siyasi parti ilişkileri modeline uygun gerçekleşmektedir. (Mahiroğulları, 2003: 25) Yani bu iki konfederasyona bağlı sendikalar siyasi partilerle karşılıklı maddi yardımlaşmalarda bulunmamakta, siyasi partilere bağlı olarak kurulmamakta ve siyasi faaliyetlerini bir baskı grubu olarak gerçekleştirmektedirler. Bunun dışında iktidarın istihdam, ithalat ve ihracat gibi konularda yürüttüğü politikalar hakkında görüş bildirmek gibi faaliyetlerde bulunabilmektedirler. (Özcan, 2010: 7)

Bağımsız model ile ilişkilendirilen sendikalar çoğunlukla işçilerin hak ve çıkarlarını korumak amacıyla toplu pazarlık yapmaktadırlar. Toplu pazarlık gibi örgütsel faaliyetleri için mevcut partilerin programlarına bakarak söz konusu partilerle kalıcı olmayan ilişkiler kurabilmektedirler. (Şahin, 2018: 123) Sendikalarda görev alan sendika yetkililerinin aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikalarını destekleyen bir siyasi parti ya da partnerin varlığını değerlendirme durumları Tablo 31’de yer almaktadır.

Tablo 31: Konfederasyona Göre Aktif Olarak Siyasi Arenada Ve Müzakere Masasında Sendikanızı Destekleyen Bir Siyasi Parti Ya Da Partner Varlığı

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikanızı destekleyen bir siyasi parti ya da partner var mıdır?	Evet	21	36,8%	15	12,7%	36	20,6%
	Hayır	36	63,2%	103	87,3%	139	79,4%

*p<0,05

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %36,8’i, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %12,7’si aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikanızı destekleyen bir siyasi parti ya da partner olduğunu belirtmiştir. Yapılan ki kare ilişki testi sonuçlarına göre konfederasyon ile aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikanızı destekleyen bir siyasi parti ya da partner varlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$). DİSK’e bağlı sendikalarda çalışan sendika yetkililerinin soruya verdikleri ‘evet’ cevabı TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda çalışan sendika yetkililerinin ‘evet’ cevabından daha fazladır.

Sendika-siyaset ilişkileri kapsamında sendikalar; hükümet yanlısı bir politika, belirli bir siyasi partinin yanlısı politika veya partiler üstü politikalar uygulayabilmektedirler. Hükümet yanlısı sendikalar üyelerinin çıkarlarını elde etmek için iktidarı destekleyebilmektedirler. Belirli bir siyasi partinin yanlısı olarak faaliyet

gösteren sendikalar ise; söz konusu partilerin maddi desteğini almakta ve onlara maddi destek verebilmekte, seçim zamanlarında oyların belirli bir siyasi parti lehine kullanılması yönünde çağrılar yapabilmektedirler. (Akgeyik, 1994: 80) Partiler üstü politika ise; "Türk sendikacılığının siyasi partner karşısında tarafsızlığını koruma ilkesi" olarak açıklanmaktadır. (Kutal, 1971: 85-86) Partiler üstü politika izleyen sendikalar siyasi partilerle yakın ilişkiler kurmamaktadır.

Sendikaların partiler üstü politika izlemesinin temelinde; sendikanın üyesi olan işçilerin siyasi eğilimlerinin birbirinden farklı olması, belirli bir siyasi partinin yanlısı politika izlemediğinde iktidara gelen tüm siyasi partilerle işçi haklarını korumak amacıyla işbirliği yapabilmesi gibi sebepler yer almaktadır. Katılımcıların, sendika ve siyaset ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair değerlendirmeleri Tablo 32’de bulunmaktadır.

Tablo 32: Konfederasyona Göre Sendika Ve Siyaset İlişkisini Değerlendirme

		KONFEDERASYON					
		DİSK		TÜRK-İŞ		Toplam	
		N	%	N	%	N	%
Sendika ve siyaset ilişkisi için hangisine katılırsınız	Siyasi parti taraftarı bir politika izlenmelidir	2	3,5%	2	1,7%	4	2,3%
	Partiler üstü bir politika izlenmelidir	48	84,2%	110	93,2%	158	90,3%
	Hükümet yanlısı bir politika izlenmelidir	7	12,3%	6	5,1%	13	7,4%

DİSK’e bağlı sendikalarda görev yapanların %84,2’si, TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev yapanların ise %93,2’si sendikada partiler üstü bir politika izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre; sendika yetkililerin çoğunluğu sendika-siyasi parti ilişkileri kapsamında ideal modelin partiler üstü politika olduğunu belirtmektedir.

Sendika görev alan sendika yetkilielrinin pozisyonları ile sorulara verdikleri cevaplar Tablo 33'te yer almaktadır.

Tablo 33: Sendikada Görev Yapılan Pozisyon İle İfadelere Verilen Cevapların Dağılımı

Sendikada hangi pozisyonda çalışıyorsunuz?									
		Yönetici/Yardımcı Yönetici		Çalışan (Üye kaydı, organizasyon vb. işlemler)		Uzman (Teşkilatlanma, Örgütlenme, Muhasebe vb. uzman)		Uzman Yardımcısı, Sekreter vb.	
		n	%	N	%	n	%	N	%
Sendikanın üye sayısını yeterli buluyor musunuz?	Evet	0	0,0%	4	5,7%	0	0,0%	0	0,0%
	Hayır	29	67,4%	49	70,0%	38	79,2%	13	92,9%
	Kısmen	14	32,6%	17	24,3%	10	20,8%	1	7,1%
Çalıştığınız sendika ve üyeleri arasında dayanışma var mıdır?	Evet	33	76,7%	62	88,6%	37	77,1%	10	71,4%
	Hayır	3	7,0%	6	8,6%	7	14,6%	1	7,1%
	Kısmen	7	16,3%	2	2,9%	4	8,3%	3	21,4%
Çalıştığınız sendika üyelerinin belirli bir sınıf kültürüne sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	22	51,2%	33	47,1%	18	37,5%	5	35,7%
	Hayır	4	9,3%	10	14,3%	8	16,7%	3	21,4%
	Kısmen	17	39,5%	27	38,6%	22	45,8%	6	42,9%
Çalıştığınız sendika üyelerinin sınıf bilincine sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	17	39,5%	37	52,9%	18	37,5%	6	42,9%
	Hayır	8	18,6%	5	7,1%	15	31,3%	1	7,1%
	Kısmen	18	41,9%	28	40,0%	15	31,3%	7	50,0%
Bu eğitimlerin üyelerinizde bir sınıf bilinci oluşturması açısından yeterli olduğunu	Evet	19	44,2%	31	44,3%	22	45,8%	8	57,1%
	Hayır	5	11,6%	7	10,0%	7	14,6%	0	0,0%
	Kısmen	19	44,2%	32	45,7%	19	39,6%	6	42,9%

düşünüyor musunuz?									
Sendikanızın, üyelerinde “Temsiliyet” açısından olumlu bir izlenim bıraktığını düşünüyorsunuz ?	Evet	36	83,7%	59	84,3%	42	87,5%	14	100,0%
	Hayır	0	0,0%	1	1,4%	0	0,0%	0	0,0%
	Kısmen	7	16,3%	10	14,3%	6	12,5%	0	0,0%
Sendikacılık, sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç mıdır?	Evet	43	100,0%	64	91,4%	47	97,9%	14	100,0%
	Hayır	0	0,0%	1	1,4%	0	0,0%	0	0,0%
	Kısmen	0	0,0%	5	7,1%	1	2,1%	0	0,0%
Grev veya eylemler işçi sınıfı mücadelesini etkilemekte midir?	Evet	33	76,7%	51	72,9%	36	75,0%	13	92,9%
	Hayır	3	7,0%	11	15,7%	6	12,5%	0	0,0%
	Kısmen	7	16,3%	8	11,4%	6	12,5%	1	7,1%
Günümüzde Sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar var mı?	Evet	35	81,4%	62	88,6%	39	81,3%	12	85,7%
	Hayır	2	4,7%	3	4,3%	4	8,3%	0	0,0%
	Kısmen	6	14,0%	5	7,1%	5	10,4%	2	14,3%
Üyelerin sendikal eylemlere katılım oranları sizce yeterli düzeyde midir?	Evet	14	32,6%	29	41,4%	21	43,8%	7	50,0%
	Hayır	23	53,5%	31	44,3%	24	50,0%	4	28,6%
	Kısmen	6	14,0%	10	14,3%	3	6,3%	3	21,4%
Yeni ekonomik politikalar(esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkilemekte	Evet	31	72,1%	49	70,0%	34	70,8%	11	78,6%
	Hayır	5	11,6%	5	7,1%	4	8,3%	2	14,3%
	Kısmen	7	16,3%	16	22,9%	10	20,8%	1	7,1%

midir?

Yeni ekonomik politikalar işçi sınıfının sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini etkilemekte midir?	Evet	30	69,8%	54	77,1%	41	85,4%	11	78,6%
	Hayır	4	9,3%	3	4,3%	2	4,2%	1	7,1%
	Kısmen	9	20,9%	13	18,6%	5	10,4%	2	14,3%
Üyelerinizin sıkıntılarını ve taleplerini müzakere-sözleşme masasında etkili bir şekilde dile getirip, üyelerinizin çıkarlarını savunabiliyor musunuz?	Evet	31	72,1%	56	80,0%	42	87,5%	11	78,6%
	Hayır	2	4,7%	1	1,4%	0	0,0%	0	0,0%
	Kısmen	7	16,3%	8	11,4%	4	8,3%	3	21,4%
	Müzaker e-sözleşm e yapılmı yor	3	7,0%	5	7,1%	2	4,2%	0	0,0%
Sendika, üyeleriyle bir eylem gerçekleştirecek olsa hangi eylem türünü tercih etmelidir?	Basın açıklaması	18	41,9%	31	44,3%	26	54,2%	7	50,0%
	Grev	6	14,0%	14	20,0%	4	8,3%	1	7,1%
	Protesto	9	20,9%	9	12,9%	3	6,3%	1	7,1%
	Mevcut duruma, ortama ve taleplere göre uygun olan ya da olanlar tercih edilir	5	11,6%	6	8,6%	8	16,7%	3	21,4%
	Miting	1	2,3%	2	2,9%	3	6,3%	0	0,0%
	Grev Dışında ki Her şey	3	7,0%	0	0,0%	0	0,0%	1	7,1%

	Tümü	1	2,3%	8	11,4%	4	8,3%	1	7,1%
Aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikanızı destekleyen bir siyasi parti ya da partner var mıdır?	Evet	11	25,6%	14	20,0%	10	20,8%	1	7,1%
	Hayır	32	74,4%	56	80,0%	38	79,2%	13	92,9%
Sendika ve siyaset ilişkisi için hangisine katılırsınız	Siyasi parti taraftarı bir politika izlenmelidir	1	2,3%	2	2,9%	1	2,1%	0	0,0%
	Partiler üstü bir politika izlenmelidir	38	88,4%	60	85,7%	46	95,8%	14	100,0%
	Hükümet yanlısı bir politika izlenmelidir	4	9,3%	8	11,4%	1	2,1%	0	0,0%

Soruların cevaplarına bakıldığında sendikanın farklı pozisyonlarında çalışanlarının sorulara verdikleri cevapları birbirine oldukça yakındır. Örneğin sendikanın üye sayısını yeterli bulma durumunu Yönetici/Yardımcı Yöneticilerin 67,4%’ü, Çalışan (Üye kaydı, organizasyon vb. işlemler)ların 70,0%’i, Uzman (Teşkilatlanma, Örgütlenme, Muhasebe vb. uzman)ların 79,2%’si ve Uzman Yardımcısı, Sekreter vb.’nin 92,9%’u yetersiz bulmaktadır.

SONUÇ

Araştırmanın ilk bölümünde genel olarak sınıf kavramı ve kuramları üzerinde durulmuştur. Klasik sosyoloji kuramları içerisinde sınıf kavramına iki farklı kuramsal yaklaşım söz konusudur: Marks ve Weber'in sınıf kuramları. Buna göre Marx sınıfı toplumsal bir yapı olarak ele almış ve sınıf oluşumuna temelde ekonomik faaliyetlerin yön verdiğini ileri sürmüştür. Max Weber ise sınıfı tabakalaşma yapılarından biri olarak değerlendirmiştir. Bu çalışmada iki kuram çevresinde gelişen Marksist ve Weberci sınıf analizlerine de yer verilmiştir. Marks'ın sınıf bilinci üzerine değerlendirmelerinden yola çıkarak işçi sınıfı kültürü, deneyimi, sınıf bilinci ve sınıf dayanışması kavramlarının tanımlanmasında E.P. Thompson'ın kültürel yaklaşımına yer verilmiştir. Thompson; sınıf bilinci kavramı sınıf deneyimi ile ilişkilendirmiş ve sınıf bilincini tarihsel olay ve fenomenlerin bir yansıması olarak ele almıştır.

Sınıf bilinci, Marksist teoride eylemsellikle ilişkilendirilmiştir. Böylece sınıf bilinci tek tek bireylerin somut vasıflarından ziyade tarihsel bir zorunluluk ilkesi olarak ele alınmıştır. Marksist teoriler açısından sınıf bilincinin tanımında sınıf deneyimi ve kültürü göz ardı edilmiştir. Sınıf bilincinin oluşumu ve gelişiminde deneyim ve kültürün de etkisini olduğu gözlenen bu araştırmada E.P. Thompson'ın sınıf bilinci kavramına değinilmiştir. Buna göre sınıflar tarihsel süreç içerisinde oluşmuştur ve sınıf bilinci de tarihsel olay ve fenomenlerin yansımasıdır. Sınıf bilinci deneyim ve kültürden bağımsız değildir. Sınıf bilinci, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen çeşitli olay ve süreçlerden etkilenmektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak günümüzde işçi sınıfı bilincinin Neo-liberal ekonomik politikalardan ve bu politikaların sosyal alandaki yansımalarından etkilendiği gözlenmektedir. Neo-liberal ekonomik politikaların şekil verdiği günümüz sınıf yapısında sınıf bilincini etkileyen temel unsurlar: Emek süreci, etnisite, sendika üyeliği ve işsizlik faktörleridir.

İşçi sınıfının oluşumu her ülkenin kendi sosyal, ekonomik, siyasal ve askeri koşullarına göre farklılık göstermiştir. İşçi sınıfı ilk olarak İngiltere'de Sanayi kapitalizminin gelişmesi ve hızla büyüyen fabrikaların kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Köylerdeki topraklarını burjuva olarak adlandırılan büyük mülk sahibi sınıfa satarak giderek mülksüzleşen köylüler şehirdeki geniş işçi kapasiteli fabrikalarda çalışmaya ve böylece işçileşmeye başlamışlardır. Şehirlerde artan nüfus, çalışma koşullarının ağırlaşması ve işçi sınıfı ve burjuvazinin Sosyo-ekonomik koşulları arasında adeta bir

uçurum oluşması işçi sınıfının birleşerek bu koşullar karşısında mücadele etmesine imkan sağlamıştır. Mücadeleler sonucunda işçi sınıfı çeşitli siyasal, sosyal kazanımlar elde etmişlerdir.

Türkiye’de 19.yüzyılda Osmanlı’nın Avrupa’daki sanayi faaliyetlerini takip etmesiyle paralel olarak işçi sınıfı oluşumu gerçekleşmiştir. Küçük işletmelerde çalışan belli etnik kökene sahip işçiler birlikler kurmuş ve zaman zaman kötü çalışma koşulları karşısında iş bırakma gibi faaliyetlerde bulunularak sınıf mücadelesi gerçekleştirmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti’nde işçiler uzun yıllar daha mülksüzleşmemiş ve işçilerin kurdukları birlikler yasalar yoluyla engellenmiştir. Bu yasalar Cumhuriyet’in kurulmasından sonra da devam etmiştir.

1960’lı yıllardan sonra Türkiye’de sanayi kapitalizminin hızla gelişmesi sonucunda fabrikaların artması, topraktan kopan köylü sınıfın mülksüzleşerek bu fabrikalarda çalışmaya başlaması ve devletin bir süre sendikalaşmayı ve işçi sınıfının birlik oluşturmasını yasaklayan yasaları kaldırması işçi sınıfının sınıf bilinci ve sınıf mücadelesinde kazanımlar elde etmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde sendikaların ve sendikalı işçilerin sayısında artış gözlenmiş, konfederasyonlar kurulmuştur. İşçi sınıfı hareketleri 1980’li yıllara kadar dalgalanarak devam etmiş, işçiler önemli sosyal ve ekonomik kazanımlar elde etmişlerdir. Ancak 1980 Askeri Muhtırası gerek sınıf hareketine gerek siyasal gençlik hareketlerine adeta ket vurmuştur. Sendikalar kapanmış, sendika yöneticileri ve üye işçiler tutuklanmıştır. Darbe sonrası iktidara gelen ANAP Hükümeti ülkeye Neo-liberal ekonomi politikaların girmesini sağlamış, fabrikalarda özelleştirmelere gidilerek işçiler sosyal haklardan mahrum bırakılmış, çalışma saatleri esnek bir hale gelmiş, emek süreci esnekleştirilmiş ve işçiler üzerinde denetim artmıştır.

Günümüzde işçi sınıfı; artan özelleştirmelere, giderek kötüleşen çalışma koşullarına, artan denetime, yaşam standartlarının değişerek ihtiyaçlarının artması ancak çalışma ücretlerinin giderek azalmasına, işsizliğin ve kaçak işçiliğe paralel olarak emek sömürüsünün arttırmasına karşın sınıf mücadelesini sürdürmektedir. Tarihsel süreçte elde ettiği deneyimler bugün günümüze özgü koşullar içerisinde işçi sınıfının bilincine yön vermekte ve sınıf kültürünü ve sınıf dayanışmasını etkin kılmaktadır. Bu bağlamda birlik oluşturmaya ve sınıf olarak örgütlenmeye devam etmektedir.

Örgütler; modern dönemde insanların gündelik hayatlarını sürdürebilmelerini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla modern yaşamda insanlar örgütlere ve örgütlenmeye gereksinim duymaktadırlar. Bu dönemde örgütlere çeşitli faktörler yön vermektedir. Bunlar: Bürokrasi, gözetim, ayrımcılık, yeni teknolojiler ve çatışmadır. Araştırmada sendikalar işçi örgütleri olarak bu faktörler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sendika; işçilerin temel örgütlenmelerinden biridir ve işçi sınıfının hak ve çıkarlarını korumak, onları gerek toplumsal gerek siyasal alanda temsil etmek amaçlarına sahiptir. Sendikalar, işçilere ortak sorunlar karşısında toplu bir biçimde mücadele etme imkanı sunmakta ve çalışma koşullarında işçiler lehinde gelişmelerin sağlanması için Toplu İş Sözleşmesi gibi faaliyetler gerçekleştirmektedir.

Sendika kavramına ve faaliyetlerine ilişkin kuramsal yaklaşımlar söz konusudur. Buna göre: Marksist kuram sendikanın siyasal yapıyla bağlantılı olarak devrimci faaliyetler gerçekleştirmesi gerektiğine vurgu yapmakta ve sendikayı işçi sınıfı mücadelesinde bir araç olarak tanımlamaktadır. Anarko-sendikalist anlayış ise Marksist teoride olduğu gibi sendikaların devrimci niteliğine işaret etmekte ancak sendikanın siyasi partilerden bağımsız olması gerektiğini savunmaktadır. Reformist sendikacılık anlayışına göre; sistem içerisindeki sorunlar çeşitli şekillerde siyasal mercilere taşınması ve reformlar yoluyla söz konusu sorunların düzeltilmesi gerekmektedir.

Pragmatist sendikacılık anlayışında reformlara da yer verilmez, yalnızca işçilerin çalışma ortamındaki haklarını korumaya yönelik bir anlayış çevresinde oluşmuştur. Dini ve milli sendikacılık anlayışlarına bağlı sendikalar ise; sırasıyla dini ve milli görüşler çerçevesinde işçi sınıfını örgütlemeyi amaçlamışlardır. Sendika kuramları ekseninde sendika ve siyaset ve sendika-siyasal parti ilişkileri de yapılandırılmıştır. Bu anlayışlar çerçevesinde; sendikalar siyasi partilerle çeşitli ilişkiler içerisinde olmuş ve siyasal faaliyetler gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye’de işçi örgütleri ilk olarak Osmanlı Devleti’nde azınlıklar tarafından etnik ayrımcılıklar çerçevesinde kurulmuştur. Bu örgütler yalnızca belirli etnik kökenlere sahip işçileri bir araya getirmiş ve sosyalist düşüncenin etkisi altında kalmışlardır. İlk defa kurulan sosyalist partiler işçi sınıfı örgütlerini etkilemeye başlamıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra ortaya çıkan devletin ‘sınıfsız toplum’ söylemleri sonucunda işçi sınıfı örgütleri kapanmış, grev ve eylemler yasaklanmıştır. 1960’lı yıllarda serbestleştirilen faaliyetler sendikalaşma oranlarının artmasına ve

TÜRK-İŞ, DİSK, MİSK, HAK-İŞ gibi konfederasyonların kurulmasına imkan sağlamıştır. Böylece Türkiye’de 1980 Askeri Muhtırası’na kadar sendikalar çeşitli sendikal anlayışlar çerçevesinde faaliyetler göstermişlerdir. 1980 darbesiyle sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. 1990’lı yıllara gelindiğinde sendikalar yeniden açılmış ancak bu defa siyasal faaliyetlerden bağımsız sendikacılık ön plana çıkmış ve sendikaların neredeyse tamamı partiler üstü politika izlemeyi tercih etmişlerdir.

Günümüzde sendikalaşmayı etkileyen belirli unsurlar vardır. Bunlar: Küreselleşme ve uluslararası rekabet, yeni istihdam biçimleri ve sendikasızlaştırma, kadınların örgütlenmesi, sendikal bürokrasi, sendikal örgütlenmenin kapsamının genişletilememesi ve sendikaların siyasi partilerle mevcut ilişkileridir. Günümüzde, ücretli emeğe tabi olan işçi sınıfı niceliksel olarak artış göstermekte bununla beraber sendikalaşma oranlarında artış olmaktadır. Ancak güvencesiz çalıştırılan işçilerin sendikaya üye olamaması, sendikaya üye olan işçilerin işveren tarafından tehdit unsuru olarak değerlendirilmesi, kaçak işçi sayısının artması, sendikaların günümüzde çoğu zaman çalışma ortamında ve siyasal alanda etkinlik gösteremeyerek işçi sınıfının haklarını koruyamaması gibi etkenler sendikal faaliyetlerin eleştirilmesine yol açmaktadır.

Bu araştırmada DİSK ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkililerinin sendika ve işçi sınıfı üzerine değerlendirmelerinin konfederasyona göre karşılaştırılması incelenmiştir. Bu amaçla iki konfederasyona bağlı sendikaların sendika yetkililerine uygulanan anket çalışmasında; işçi sınıfı kültürü, sınıf dayanışması, sınıf bilinci, sendikal faaliyetler, sendika-siyaset ve sendika-siyasal parti ilişkisine yönelik değerlendirmeleri konfederasyona göre ele alınmıştır.

Anket verilerinin ki kare ilişki testi sonuçlarına göre; konfederasyon ile işçi sınıfının sınıf kültürüne sahip olma durumunu değerlendirme, günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar olduğunu düşünme, yeni ekonomik politikaların (esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkileme durumunu değerlendirme, sendikanın üyeleri ile gerçekleştireceği eylem türünü tercih etme ve aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikayı destekleyen bir siyasi parti ya da partnerin varlığını değerlendirme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Sendikalarda görev alan sendika yetkililerinin çoğunluğu işçi sınıfının; sınıf bilincine ve sınıf kültürüne sahip olduklarını ve sendikacılığın, sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç olduğunu düşünmektedir. Ancak yeni ekonomik politikaların işçi sınıfının sınıf bilincini, sınıf mücadelesini ve genel olarak sendikacılık faaliyetlerini etkilediğini vurgulamaktadırlar. Sendika yetkilileri, sendikalarının işçileri çalışma ortamında temsil etme durumu açısından işçilerde olumlu bir izlenim bıraktıklarını ileri sürmektedirler. Sendika yetkilileri, sendikacılık faaliyetlerini kısıtlayan yasaların var olduğunu düşünmekte ve sendikaların partiler üstü politika izlemesi gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Aynı şekilde çoğunluğu sendikalarının siyasal alanda ve müzakere masasında herhangi bir siyasi partinin desteğini almadıklarını öne sürmektedirler.

Teorik açıklamalar ve araştırma kapsamında ankete katılan sendika yetkilileri işçilerin toplumsal bir sınıfa yani işçi sınıfına dahil olduklarını bu sebeple; diğer sosyal sınıflardan farklı sınıf kültürüne ve sınıf bilincine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak işçi sınıfının Avrupa’da ilk defa ortaya çıktığı Sanayi Devrimi’nden günümüze dünyanın pek çok ülkesinde gerçekleşen ekonomik, sosyal ve siyasal yapıdaki değişimler işçi sınıfının sınıf bilinci ve sınıf kültürü üzerinde de etkisini göstermiştir. Ankete katılan yetkililerin çoğunluğu da yeni ekonomik politikaların (güvencesizleştirme, esnek çalışma vs.) sendikal örgütlenmeyi, sınıf bilincini ve sınıf kültürünü etkilediğini ifade etmişlerdir.

Türkiye’de, işçi sınıfının örgütlenmesinde, sınıf olarak hak ve çıkarlarını korumak amacıyla mücadele vermesinde ve sendikal faaliyetlerde bulunmasında yasaların etkisi olmuştur. Dolayısıyla işçi sınıfına yönelik yasaların varlığı işçi sınıfının sınıf bilincini ve örgütlenmesini etkilemektedir. Ankete katılan sendika yetkililerinin çoğunluğu günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasaların hala var olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla işçi sınıfı örgütleri taleplerini siyasal arenada dile getirebilmek amacıyla günümüzde de siyasal partilerle ilişkiler kurabilmektedir. Anket katılımcılarından DİSK’e bağlı sendikalarda görev alan %36,8’i ve TÜRK-İŞ’e bağlı sendikalarda görev alan %12,7’si aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikalarını destekleyen siyasi parti veya partnerlerin olduğunu ifade etmektedirler.

Sendika ve siyaset ilişkisine bakıldığında; kuruluşlarında sendikacılık faaliyetleri pragmatik anlayış ile bağdaştırılan TÜRK-İŞ ile kitle ve sınıf sendikacılığı anlayışı ile bağdaştırılan DİSK günümüzde sendikacılık faaliyetlerini partiler üstü bir politika izleyerek sürdürdüklerini ilan etmişlerdir. Ankete katılan DİSK'e bağlı sendikalarda görev yapan yetkililerin %84,2'si ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarda görev alan sendika yetkilisi anket katılımcılarının %93,2'si sendikaların partiler üstü bir politika izlemesi gerektiğini ifade etmektedirler. Günümüzde sendikaların siyasi partilerle yakın ilişkiler kurmasından ziyade herhangi bir siyasi partinin 'arka bahçesi' olması; üye işçiler ve sendikal faaliyetler açısından önemli bir sorun olarak sendikal faaliyetleri etkilemektedir. Çünkü siyasi partinin arka bahçesi sendikaların olma durumu sendikal demokrasisini ve sendikal bağımsızlığını engellemektedir. Bunun yanı sıra üye işçileri arasında da siyasal ideolojiye bağlı bölünmelere yol açarak işçiler arasındaki dayanışma ve birleşmenin engellenmesine sebep olabilmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, A. (2007). Türk Sendikacılık Hareketinde bir olgu olarak HAK-İŞ. Master Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akalın, İ. (1975). DİSK: Kısa Tarihi (1960-1980). Ankara: Öteki.

Akbaş, K. (2015). Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Polisiği Avukatların Sınıfsal Konumlarındaki Değişim: İstanbul Örneğı. İstanbul: Notabene.

Akgeyik, T. (1994). "Sendika-Siyasal Parti İlişki(Karşılaştırmalı Modeller Açısından)." KAMU-İŞ Dergisi, 3(3), 77-89.

Akkaya, Y. (2002). "Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1". Praksis Dergisi, 5, 131-176.

Akkaya, Y. (2011). Yıkım Çağında Direniş, Arayış ve Sınıf Mücadelesi. İstanbul: SAV.

Aktan, C. C. (1988). "Osmanlı Tımar Sisteminin Mali Yönü." Türk Dünya Araştırmaları Dergisi, 52, 69-88.

Algül, S. (2015). Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi: DİSK(1967-1975). İstanbul: İletişim.

Algül, S. (2020). "DİSK'in Sessiz Sendikacılık Yılları." (1971-1974). Aziz Çelik (Ed.). DİSK Tarihi 1.Cilt(1967-1975).(ss. 450-452). İstanbul: DİSK.

Apaydın, F. (2018). "Türkiye’de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(30). 159-200.

Aron, R. (1978). Sanayi Toplumu. (Çev. E. Gürsoy). İstanbul: Dergah

Arslan, A. (2004). "Temel Sorunları ve Açılımları İle Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar." Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 126-43.

Arslan, N. (2018). İşçi Sınıfı Ve Neoliberal Hegemonya: Ankara Organize Sanayi İşçileri Örneği. Doktora Tezi. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Aslan, C. (2020). "Üçüncü Dünya, Milliyetçilik ve İşçi Sınıfı." Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29(3), 2020, 429-440.

Atalay, E. (2014). “Genel Eğitim ve Teşkilatlandırma Sekreterleri Toplantısı Yapıldı.” TÜRK-İŞ Dergisi, 401, 50-51.

Avcı, İ. (2017). "Mancu Hanedanı Çin Klasik Memurluk Sınav Sistemi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(54), 13-21.

Aydın, K. (2018). "Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma." Journal Of Economy Culture and Society, 57, 245-267.

Aydoğanoğlu, E. (2010). İşçi Sınıfı Tarihi(Kısa Bir Özet). İstanbul: Tarem

Aydoğanoğlu, E. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisi. Ankara: KÜLTÜR SANAT-SEN.

Aytaç, Ö. (2004). "Örgütler: Sosyolojik Bir Perspektif." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(54), 13-21.

Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2015). AK PARTİ'li Yıllarda Emeğin Durumu. Korkut Boratav, Fikret Şenses, Oktay Türel ve Ebru Voyvoda (Ed.). İstanbul: Yordam.

Bal, İ.E. (2013). Kapitalist Üretim Sisteminin Gelişimi Sürecinde Sendikal Harekette Değişim Dinamikleri ve Bürokratikleşme Sorunsalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başkaya, F. (2016) Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto: Nasıl Üretmeli, Nasıl Tüketmeli, Nasıl Yaşamalı?. İstanbul: Yordam.

Baydar, O. (1998). Türkiye'de Sendikacılık Hareketi. İstanbul: FES.

Beneton, P. (1991). Toplumsal Sınıflar. (Çev.: Hüsnü Dilli). İstanbul: İletişim.

Benli, H.T. (2015). "Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin Önemli Belgeleri: Toplumsal Anlaşma Türk Endüstri İlişkileri Sisteminin 37 Yıl Önce Yaptığı İlk Sosyal Diyalog Denemesi." Kara Tahta İş Yazıları Dergisi, 2, 171-193.

Berber, Ö. (2005). Toplumsal İlişkiler Bağlamında Sınıf Bilinci ve Sınıf Kültürü Seydişehir Eti Alimunyum Fabrikası Örneği. Yüksel Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

Bingöl, Y. ve Tanrıver, N. (2011). "Bilgi Çağında Değişen Sosyal Hareketler: Sanal Eylemler." Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 6(1), 131-141.

Birelma, A. (2014). Ekmek ve Haysiyet Mücadelesi: Günümüz Türkiye'sinde Üç İşçi Hareketinin Etnografisi. İstanbul: İletişim.

Boratav, K. (2004). İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. Ankara: İmge.

Boratav, K. (2010). Türkiye İktisat Tarihi. Ankara: İmge.

Bozkurt, V. (2011). Değişen Dünyada Sosyoloji. Bursa: Ekin.

Bozkurt, V. ve Baştürk, Ş. (2018). "Örgütlerde İşgücünün Değişimi: Çalışan Profilineki Farklılaşma ve Vasıf Düzeylerine Etkileri." Mehmet Zincirkıran (Ed.). Örgüt Sosyolojisi. (ss. 403-434). Bursa: Dora

Bozdağhoğlu, Uyar E. Y. (2008). "Türkiye’de İşsizliğin Özellikleri Ve İşsizlikle Mücadele Politikaları." Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10(20). 45-65.

Braverman, H. (2008). Emek ve Tekelci Sermaye. (Çev.: Çiğdem Çıdamlı). İstanbul: Kalkedon.

Buğra, A., Adaman, F. ve İnsel, A. (2004-2005). Çalışma Hayatında Yeni Gelişmeler Ve Türkiye’de Sendikaların Değişen Rolü. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu: İstanbul.

Callinicos, A. (2004). Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış. (Çev.: Yasemin Tezgiden). İstanbul: İletişim.

Canbulat, O. (2019). Akademisyenlerin Sendikalara Üye Olmama Nedenleri. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Callinicos, A. ve Harman, C. (1994). Değişen İşçi Sınıfı: İşçi Sınıfının Değişen Yapısı Üzerine Denemeler. (Çev.: Osman Akınbay). İstanbul: Z

Coşkun, M. K. (2019). Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye’de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat. Ankara: Dipnot.

Çalışma Sorunları, T.C. Resmi Gazete, 13720, 11 Ocak 1971.

Çelik, A. (2010). Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık(1946-1967). İstanbul: İletişim.

Çelik, A. (2017). "DİSK'İN Kuruluş ve Varoluş Yılları(1967-1970)." Çalışma ve Toplum Dergisi, 2, 617-664.

Çelik, A. (2020). DİSK Tarihi 1.Cilt(1967-1975). İstanbul: DİSK.

Çetinkaya, Y. D. (2015). Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihyazımı ve Sınıf Bilinci. Y.D. Çetinkaya ve M.Ö. Alkan (Ed.). Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014. (ss.132-144). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (1995). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yayın No:18. Ankara.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2001). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 102. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2003). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 111. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2004). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 115. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2005). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 120. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2006). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 132. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2007). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 145. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2008). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2010). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 162. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2012). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 169. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2014). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 14. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2015). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 18. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2016). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 23. Ankara: ÇSGB.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 69. Ankara: ÇSGB.

Çalışma Genel Müdürlüğü. (2018). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 43. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Çalışma Genel Müdürlüğü. (2019). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 44. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Çalışma Genel Müdürlüğü. (2020). Çalışma Hayatı İstatistikleri. Yay. No: 45. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Çoban, S. ve Çoban, E.T. (2016). "İşçi Hareketleri ve Sendikacılığın Medya’da Sunumu: Bir Örnek Tekel Eylemleri." Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 25, 271-293.

DİE. (2003). 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Yay. No: 2759. Ankara: DİE.

Dinler, D.Ş. (2018: 106). İşçinin Varlık Problemi: Sınıf, Erkeklik ve Duygular Üzerine Denemeler. İstanbul: Metis.

DİSK. (1967). TÜRK-İŞ Çıkmazı. İstanbul: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

DİSK. (1967). DİSK Kuruluş Bildirisi, Ana Tüzüğü. İstanbul: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

DİSKAR. (2019). Türkiye’de İşçi Sınıfının Görünümü, İşçilerin Çalışma Ve Yaşam Koşulları İle Kanaat, Deneyim Ve Tutumları Alan Araştırması. İstanbul: DİSK.

Doğan, M.G. (2015). Türkiye'nin İlk Sendikalar Yasası Döneminde Grev Hakkı Tartışmaları. Y.D. Çetinkaya ve M.Ö. Alkan (Ed.). Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014. (ss.322-334). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Duman, Ö.S. (2012). "Sınıf Mücadelesi ve Sendikal Örgütlenme: Yunanistan'da Sınıf Mücadelelerinin Tarihi ve Sosyal Güvenlik Reformu Deneyimi." Çalışma ve Toplum Dergisi, 35, 121-148.

Dworkin, D. (2012). Sınıf Mücadeleleri. (Çev.: Utku Özmakas). İstanbul: İletişim.

Eagleton, T. (2018). Marx Neden Haklıydı?. (Çev.: Oya Köymen). İstanbul: Yordam.

EÇT, (2017). İşçi Eylemleri Raporu 2016. İstanbul: EÇT.

EÇT, (2018). İşçi Eylemleri Raporu 2017. İstanbul: EÇT.

EÇT, (2019). İşçi Eylemleri Raporu 2018. İstanbul: EÇT.

EÇT, (2021). İşçi Eylemleri Raporu 2019. İstanbul: EÇT.

Edles, L.D. (2006). Uygulamalı Kültürel Sosyoloji. (Çev.: Cumhuriyet Atay). İstanbul: Babil.

Emekçi. (1976). "Eylül Direnişinin Öğrettikleri." Emekçi Dergisi, 2(23-24-25), 2-9.

Engels, F. (1997). İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu. (Çev.: Yurdakul Fincancı). Ankara: Sol.

Erdem, H. (2020). Emek Tarihi Yazıları. İstanbul: Sel.

Ertürk, E.M. (2018). Örgütlerde Çatışma. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Örgüt Sosyolojisi. (ss. 329-368). Bursa: Dora.

Esmer, G. (2013). Türkiye'de ve İngiltere'de Sendikacılığın Gelişimi(1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Etçi, H. (2018). "2000 Sonrasında Türkiye'de Gerekçeleri ile Sendikal Kriz." Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 19(43), 125-149.

Ete, H. ve Taştan, C. (2013). Kurgu İle Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri. Ankara: SETA.

Fındıkoğlu, F. (1951). "İstismar Nazariyesi ve İşçi Sınıfı." Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 4, 3-17.

Gevgilili, A. (1972). "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar." Sosyal SiyasetKonferansları Dergisi, 24, 45-96.

Giddens, A. (1999). İleri Toplamların Sınıf Yapısı: Marks'ın Sınıf Teorisi, Sonraki Teoriler ve Eleştirel Değerlendirmeler. (Çev.: Ömer Baldık). İstanbul: Birey.

Giddens, A. (2012). Sosyoloji. (Çev.: Eren Rızvanoğlu). İstanbul: Kırmızı.

Gramsci, A. (1989). İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi. (Çev.: Yusuf Alp). İstanbul: Belge.

Güler, B.K. ve Sarıpek, D.B. (2018). "Göç İle Sendika Üyeliği Etkileşiminin Yaşam Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Kocaeli Örneği." Çalışma İlişkileri Dergisi, 9(1), 1-23.

Gültekin, M. (1998). Kamu Kesiminde Çalışan İşçilerin Sendikalaşma Bilinci Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Şeker-İş Sendikası Elazığ Şubesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Gürler, D. (2011). Toplumsal hareket Sendikacılığı. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzel, M.Ş. (2016). Türkiye'de İşçi Hareketi(1908-1984). İstanbul: İmge.

Hacısalıhoğlu, E., Uğurlu, G. ve Özdemir, G.Y. (2010). "21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: Tekel Direnişi." II. Ulusal Sosyal Haklar Sempozyumu, 171-186.

Harvey, D. (2015). Neo-liberalizmin Kısa Tarihi. (Çev.: Aylin Onacak). İstanbul: Sel.

Işık, V. (2009). "Endüstri İlişkilerinin Yeni Yüzü İnsan Kaynakları Yönetimi: Emeği Örgütsüzleştirme Stratejisi." Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11 (3), 147 - 176.

Işık, Y. (1995). Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi. Ankara: Öteki

Işıklı, A. (1972). Sendikacılık ve Siyaset. Ankara: Öteki.

Işıklı, A. (1995). Sendikacılık ve Siyaset. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

İnsel, A. (2004). Neoliberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili. İstanbul: Birikim.

Kasalak, K. (2012). "Teşvik-i Snayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri." Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 65-79.

Katznelson, I (2012). İşçi Sınıfının Oluşumu: Vakaları ve Karşılaştırmaları Kurgulamak. Ira Katznelson ve Aristide R. Zolberg (Ed.). İşçi Sınıfının Oluşumu (Çev.: Reşide Adal Dünder). (ss. 13-49). İstanbul: Tan.

Kaysi, Ş. S. (2008). Türkiye ve Küba'da İşçi Sınıfının Tarihsel Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kıyıcı, L. (1976). "Sıkıyönetimsiz Sıkıyönetim." Emekçi Dergisi, 16(2), 3-8.

Koç, Y. (1992). Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar. İstanbul: Ataol.

Koç, Y. (1995). Şeriatçılar, İşçi Hakları ve Hak-İş. Ankara: Öteki.

Koç, Y. (1999). Niçin Sendika? Nasıl Sendika?. Ankara: Türk-İş Eğitim.

Koç, Y. (2003). Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi. İstanbul: Kaynak.

Koç, Y. (2009). İşçi Sınıfı Ve Sendika Sorunlarına Ulusalçı Çözüm. İstanbul: Kaynak.

Koç, Y. (2010). Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi: Osmanlı'dan 2010'a. Ankara: Epos.

Koçak, M. H. (2018). "Özelleştirme Dogmasının Yok Ettiği Bir Değer: SEKA." Çalışma Ortamı Dergisi, 157, 11-13

Koçak, M. H. (2020). 1950'lerde Emek Hareketi. Aziz Çelik (Ed.). DİSK Tarihi 1.Cilt(1967-1975). (ss. 75-78). İstanbul: DİSK.

Kutal, G. (1968). Türkiye İşçi Sendikacılığı(1960-1968). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Kutal, G. (1971). "Türk Sendikacılık Hareketi ve "Partiler Üstü Politika" Prensibi." Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 22-23, 85-100.

Lenin, V.İ. (1998). Sendikalar Üzerine. (Çev.: Şule Ünsaldı). İstanbul: Sorun.

Linebaugh, P. (2014). Makine Kırıcılık, Romantizm ve 1811-1812 Yıllarındaki Birkaç Ortak Alan: Ned Ludd ve Queen Mab. (Çev.: Deniz Esen). İstanbul: Otonom.

London, J. (2015). Uçurum İnsanları. (Çev.: Osman Çakmakçı). İstanbul: Alfa.

Lordoğlu, K. (2004). "Türkiye’de Mevcut Bazı Sendikaların Liderlik ve Yönetim Anlayışları ve Bazı Sendikal Sorunlardan Örnekler." Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(1), 81-96.

Lukacs, G. (2014). Tarih ve Sınıf Bilinci. (Çev.: Yılmaz Öner). İstanbul: Belge.

Luxemburg, R. (1969). Grevler, Sendikalar, Partiler. (Çev.: Ahmet Angın). İstanbul: Habora.

Mahiroğulları, Adnan (2001) "Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar." C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi – Doç. Dr. Feramuz AYDOĞAN’ın Anısına, 2(1), 161-190.

Mahiroğulları, A. (2001). "Türkiye’de 1980 Sonrası Sendikalaşma Ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar." İ. Ü. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 40, 123-144.

Mahiroğulları, A. (2003). "Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri." Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 46, 1-27.

Mahiroğulları, A. (2004). "Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi." Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 19(1), 349-371.

Mahiroğulları, A. (2005). Cumhuriyet'ten Günümüze İşçi Sendikacılığı. İstanbul: Kitabevi.

Mahiroğulları, A. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de Sendikacılık. Bursa: Ekin.

Mahiroğulları, A. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi. Sivas: Özlem.

Makal, A. (2013). Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi. Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2. (ss. 89-111). Ankara: TÜRK-İŞ Yay.

Man, F. (2011). "Türkiye'de Örgütlü Emek ve Devlet Söylemi: TEKELE Eylemleri Örneği." Sosyal Siyaset Dergisi Konferansları Dergisi, 61(2), 63-79.

Mandel, E. (2008). Geç Kapitalizm. (Çev.: Candan Badem). İstanbul: Versus.

Marx, K. (1966). Felsefenin Sefaleti. (Çev.: Erdoğan Başar). Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engels, F. (1968). Alman İdeolojisi. (Çev.: Selahattin Hilav). İstanbul: Sosyal.

Marx, K. (1976). Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler(Formen).(Çev.: Zülgü Dicleli). İstanbul: May.

Marx, K., Engels, F. ve Lenin, V.İ. (1992). Sendikalar Üzerine I. İstanbul: Yorum.

Marx, K. ve Engels, F. (2006). Üretken Bir Varlık Olarak İnsan. Michael Rosen ve Jonathan Wolffred (Ed.). Siyasal Düşünce. (ss.45-50). Ankara: Dost.

Marx, K. (1999). Ücret, Fiyat ve Kar. (Çev.: Sevim Belli). Ankara: Sol.

Marx, K. (2014). 1844 El Yazmaları. (Çev.: Murat Belge). İstanbul: Birikim.

Marx, K. (2015) Kapital I.Cilt. (Çev.: Alaattin Bilgi). Ankara: Sol.

Mason, P. (2014). Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek. (Çev.: Gözde Orhan ve Mehmet Ertan). İstanbul: Yordam.

Müftüoğlu, Ö. (2006). Kriz ve Sendikalar. F. Sazak (Ed.). Türkiye’de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar. (ss. 117-156). Ankara: Epos.

Oğuz, H. (2001). Küresel Kapitalizmin Tarihsel Sınırı ve İşçi Sınıfının Anatomisi. İstanbul: Scala.

Omay, U. (2018). Örgütlerde Ayrımcılık. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Örgüt Sosyolojisi. (ss. 195-227). Bursa: Dora.

Ökçün, A.G. (1982). Tatil-i Eşgal Kanunu Belgeler, Yorumlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Öngen, T. (1994). "Sınıf ve Siyaset: Sınıf Sendikacılığı." Toplum ve Hekim, 9(61), 20-26.

Öngen, T. (2002). "Marx ve Sınıf." Praksis Dergisi, 8, 9-29.

Öngen, T. (2014). Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı. İstanbul: Yordam.

Özaydın, M. ve Han, E. (2014). "Sendiak Üyesi kamu Görevlilerinin Sendika-Siyaset İlişkisine Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Alan Araştırması." Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 57-73.

Özcan, C. (2010). Türkiye’de Sendika-Siyasi Parti İlişkisi: TKP Atılım Dönemi’nde DİSK-TKP Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Özdemir, C. (2015). Toplumsal Sınıflar Ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Kimliksel Bölünmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Özden, O. (1994). Sendikal Kriz ve Endüstriyel Demokrasi. İstanbul: Evrim.

Özgüler, V.C. (2018). Yeni Teknolojiler ve Örgütler. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Örgüt Sosyolojisi. (ss. 369-401). Bursa: Dora.

Özsöz, C. (2007). "Çözümlemeci Çatışma Kuramı ve Ralf Dahrendorf." Sosyoloji Notları Dergisi, 3, 126-143.

Özügürlü, M. (2008). Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi. İstanbul: Kalkedon.

Özügürlü, M. (2011). Toplumsal Eşitsizlikler: Kuramsal Kapsam ve Metodolojik Yaklaşımlar. Mehmet C. Ecevit ve Fadime Güneş (Ed.). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. (ss. 1-44). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Pıçak, M. ve Kadah, H. (2018). Türkiye'de Sendikalaşmanın Tarihsel Gelişimi. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak (Ed.). Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları. (ss. 198-241). Kocaeli: Umuttepe.

Poyraz, D. P. (2020). Neoliberal Dönemde Sınıf-Sendika-Siyaset İlişkileri: DİSK Örneği(1981-2000). İstanbul: SAV.

Punch, K. F. (2014). Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Araştırmalar. (Çev.: Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). Sosyoloji Kuramları. Ankara: De Ki.

Rocker, R. (2000). Anarko-Sendikalizm. (Çev.: H. Deniz Güneri). İstanbul: Kaos.

Sarıca, A. O. (2006). Kayıt Dışı İstihdam Ve Mücadele Yöntemleri. Planlama Uzmanlığı Tezi. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.

Savran, S. (2011). Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri 1.Cilt: 1908-1980. İstanbul: Yordam.

Savran, S. (2015). Sendikaların Krizi Mi, Sosyalistlerin Krizi Mi?. Sungur Savaran, Kurtar Tanyılmaz ve E.Ahmet Toprak (Ed.). Marksizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri. (ss. 166-197). İstanbul: Yordam.

Seçer, B. (2009). "Kadınların Sendikalara Yönelik Tutumları İle Cinsiyet Ayrımcılığı Algılarının Sendika Üyesi Olma İsteğine Etkileri." Çalışma ve Toplum Dergisi, 23, 27-60.

Selçuk, F.Ü. (2006). İşçi Sınıfının Kapsamının Belirlenmesinde Bazı Marksist Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Temel Politik Sonuçları. Başak Ergüder,

Besime Şen, Fatma Şenden Zırlı, Gökhan Kaya vd. (Ed.). Türkiye'yi Sınıf Gerçeğiyle Anlamak. İstanbul: SAV.

Sendikal Faaliyet Kanunu. (1982). T.C. Resmi Gazete, 17863, 9 Kasım 1982.

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu. (2012). T.C. Resmi Gazete, 28460, 7 Kasım 2012.

Sendikalar, Yurt Ansiklopedisi, (XI, 8702-8714). İstanbul: Anadolu.

Skocpol, T. (2004). Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi. (Çev.: S. Erdem Türközü). Ankara: İmge.

Standing, G. (2015). Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf. (Çev. E. Bulut). İstanbul: İletişim.

Şahin, H. (2010). "Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi." Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 21-30.

Şahin, N. (2018). "Ülke Karşılaştırmaları Işığında Türkiye'de Sendika-Siyaset İlişkisinin Değerlendirilmesi." Fırat Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), 115-142.

Şişmanof, D. (1965). Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi. (Çev.: Tuğrul Deliorman). Sofya: Narodan Prosveta Devlet.

Thompson, E.P. (2015). İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu. (Çev.: Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim.

Timur, Ş. ve Şenerdem, E. (2015). "Bursa Otomotiv İşçisinin Türk Metal Öfkesi." https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/05/150520_bursa_turk_metal_sendik_a , Erişim Tarihi: 18.10.2019.

Tokol, A. (1994). Türkiye'de Sendikal Hareket. Bursa: Ezgi.

Tokol, A. (2016). Türkiye Sendikacılık Hareketi. Yusuf Alper (Ed.). Sendikacılık Akademisi Ders Notları-4. (ss. 67-84). Ankara: TÜRK-İŞ.

Topak, O. (2012). Refah Devleti ve Kapitalizm 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti. İstanbul: İletişim Yayınları

Tuğ, A. (1992). Sendikalar Hukuku. İstanbul: Yetkin.

Turner, J.H., Beeghley, L. ve Powers, C.H. (2013). Sosyolojik Teorinin Oluşumu. (Çev.: Ümit Tatlıcan). Ankara: Sentez.

TÜİK.(2000-2020). İşsizlik Oranları.

Tüm iktisatçılar Birliği (1976), Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi, Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları

<http://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1324171691b.pdf> (erişim: 01.07.2021).

Türkdoğan, O. (2013). Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tylor, S. C. B. (2016). "Kültür Bilimi." (Çev.: Esra Dabağcı). ViraVerita E-Dergisi, 2(4), 91-110.

Uçkan, B. ve Kağnıcıoğlu, D. (2009). "İşçilerin Sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları: Eskişehir Örneği." Çalışma ve Toplum Dergisi, 3, 35-56.

Urhan, B. (2005). "Türkiye'de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları." Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(4), 57-88.

Urhan, B. ve Selamoğlu, A. (2008). "İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları; Kocaeli Örneği." Çalışma ve Toplum Dergisi, 3, 171-197.

Uslu, A. (2014). "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri(1830-1840)." Akademik İncelemeler Dergisi, 9(1), 1-24.

Ün, Ç.B. (2018). Sendika İçi Demokrasi: Kamu Sendikaları İle İşçi Sendikalarının Karşılaştırılması Tekirdağ İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Weber, M. (2011). Sosyoloji Yazıları. (Çev.: Taha Parla). İstanbul: Deniz.

Williams, R. (1957). "Working Class Culture." Universities and Left Review, 1(2), 29-32.

Williams, R. (1993). Kültür. (ev.: Ertuğrul Başer). İstanbul: İletişim.

Williams, R. (2012). Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Söz Varlığı. (ev.: Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim.

Wright, E.O. (2016). Sınıflar. (ev.: Selma Toral). İstanbul: Notabene.

Yazıcı, E. (2007). Türk Sendikacılık Hareketinde Bir Sendikal Olgu Olarak HAK-İŞ. Master Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yici, . (1972). "Türk Sendikcılığında Sosyal Demokrasi Hareketi." Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 24, 209-22.

Yıldırım, C. (2017). "Orta Sınıf Analizleri: Teorik Bir Yaklaşım." Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2), 171-189.

Yılmaz, . (2013). "İşçi Sınıfı Bilinci zerine Güncel Yaklaşımlar." alışma ve Toplum, 3, 347-374.

Zincirkıran, M. (2018). Örgüt ve Yönetim Kuramları. Mehmet Zincirkıran (Ed.). Örgüt Sosyolojisi. (ss. 1-57). Bursa: Dora.

EKLER LİSTESİ
EK 1: ANKET FORMU
T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ ANKET SORULARI

- 1) Yaşınız?
- 2) Cinsiyetiniz?
 - a) Kadın
 - b) Erkek
- 3) Eğitim Durumunuz?
 - a) Okuryazar
 - b) İlkokul
 - c) İlköğretim / ortaokul
 - d) Lise
 - e) Üniversite
 - f) Yüksek lisans, doktora
- 4) Hangi sendikada çalışıyorsunuz?
- 5) Bulunduğunuz sendikada hangi pozisyonda çalışıyorsunuz?
- 6) Çalıştığınız sendikanın amacını kısaca açıklayabilir misiniz?
- 7) Sendikanın kaç üyesi bulunmaktadır?
- 8) Sendikanın üye sayısını yeterli buluyor musunuz?
 - a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen

- 9) Çalıştığınız sendika ve üyeleri arasında dayanışma var mıdır?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 10) Çalıştığınız sendika üyelerinin belirli bir sınıf kültürüne sahip olduğunu düşünüyor musunuz?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 11) Çalıştığınız sendika üyelerinin sınıf bilincine sahip olduğunu düşünüyor musunuz?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 12) Çalıştığınız sendika tarafından üyelere eğitim verilmekte midir?
- a) Evet
 - b) Hayır
- 13) (Eğer bir önceki soruya evet cevabını verdiyse) Bu eğitimlerin üyelerinizde bir sınıf bilinci oluşturmaya açısından yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
- c) Evet
 - d) Hayır
 - e) Kısmen
- 14) Sendikanızın, üyelerinde “Temsiliyet” açısından olumlu bir izlenim bıraktığını düşünüyorsunuz?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 15) Sendikacılık, sınıf hareketi ve sınıf mücadelesinde önemli bir araç mıdır?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 16) Grev veya eylemler işçi sınıfı mücadelesini etkilemekte midir?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 17) Sendika, üyeleriyle bir eylem gerçekleştirilecek olsa hangi eylem türünü tercih etmelidir?
- a) Grev
 - b) Protesto
 - c) Miting

- d) Basın açıklaması
 - e) Diğer(.....)
- 18) Günümüzde sendikaların örgütlenmesine engel olan veya grev, lokavt, toplu sözleşme gibi faaliyetleri kısıtlayan yasalar var mı?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 19) Üyelerin sendikal eylemlere katılım oranları sizce yeterli düzeyde midir?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 20) Yeni ekonomik politikalar(esnek çalışma, güvencesizleştirme vs.) sendikacılık faaliyetlerini etkilemekte midir?
- a) Evet
 - b) Hayır
 - c) Kısmen
- 21) Yeni ekonomik politikalar işçi sınıfının sınıf bilincini ve sınıf mücadelesini etkilemekte midir?
- a) Evet
 - b) Kısmen
 - c) Hayır
- 22) Üyelerinizin sıkıntılarını ve taleplerini müzakere-sözleşme masasında etkili bir şekilde dile getirip, üyelerinizin çıkarlarını savunabiliyor musunuz?
- a) Evet
 - b) Kısmen
 - c) Hayır
 - d) Müzakere-sözleşme yapılmıyor
- 23) Aktif olarak siyasi arenada ve müzakere masasında sendikanızı destekleyen bir siyasi parti ya da partner var mıdır?
- a) Evet
 - b) Hayır
- 24) Sendika ve siyaset ilişkisinde;
- a) Siyasi parti taraftarı bir politika izlenmelidir.
 - b) Partiler üstü bir politika izlenmelidir.
 - c) Hükümet yanlısı bir politika izlenmelidir.
 - d) Diğer(.....)

KATILIMINIZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİM...

